

pièce 5
P. VIRGILII

MARONIS GEORGICA,

P. RAMI ELOQVENTIÆ ET

*Philosophiæ professoris Regij præ-
lectionibus illustrata,*

Ad

Carolus Lotaringum Cardinalem.

PARISIIS,

Apud Andream Wechelum, sub Pegaso, in
vico Bellouaco: *Anno Salutis*

1556.

Cum priuilegio Regis.

AP

PRIVILEGII SENTENTIA.

Autum est auctoritate Regia, ne quis alius præter Andream Wechelum P. Rami prælectiones in quatuor libros Georgicôn, ad Carolum Lotaringum Cardinalem, ante sex annos, in hoc Francorum regno imprimat: nèue alibi impressos vendat. Qui secùs faxit, libris & multa in sanctione æstimata pœnas pendito. Lutetiæ Parisiorum Idibus Septemb.

De Courlay.

PRÆFATIO

P. RAMI ELOQVEN-

TIÆ ET PHILOSOPHIÆ

professoris Regij, in P.

Virgilij Maronis

Georgica,

Ad

Carolus Lotaringum Cardinalem.

EC verò terræ ferre omnes
omnia possunt.

Curenim quod
Virgilius Mecœ-
nati suo quōdam
proposuit, idē tibi

A ij Mecœ-

Mecœnati meo, hoc tempore non reponam? Varia enim sunt (vt de cæteris taceam) literis deditorum hominum ingenia: Alij doctrinæ laudem (quæ nostra ætate Cicero- nianorum fama fuit) scribendis epistolis confectantur, alij poëti- cam Venerem, & quidem ferè pa- tria ac populari lingua potius se- quuntur: plurimi interpretãdis ma- gni nominis authoribus operam, sed ea lege tamen impendunt, vt muneris officiũq; sui partibus abũ- dè satisfactum putent, si sententias illustrent, interdum etiam licet im- probabiles, attamen omni ratione tueantur, ac mordicũs teneãt: non- nulli, & hi quidem rarissimi, non tantũ interpretes, sed iudices & æstimatores rerum esse volunt: quæ
propria

propria quondam veterũ in omnibus artibus hominum gloria fuit, quæque nostra memoria reuiuifcere paululũm cœpit. Grammaticam enim hodie, non dico Alexãdri de Villa Dei clariũs expositã, sed omninò Grammaticam elegantioẽrem & lautioẽrem tenemus: In Mathematicis artibus accuratius aliquid, in Astrologia præsertim quotidie cernimus. Quid Galenum in Medicina? an Galli, Germani, Itali explicare tãtũm, non etiam corrigere locis permultis & emẽdare voluerunt? In iuris autem ciuilis prudentia homines ingenio & eruditione præstãtes vsitatam docẽdi formam penè totam mutauerunt: nec Iurecõsultos interpretum veterũ commento potiũs, quàm Iureconsulto-

rum ipforum verbis examinandis,
ac sententiis via & ratione compa-
randis & deducendis interpretan-
tur. Genus igitur istud docendi,
Mecœnas, imprimis amplectimur
& amamus, quo disciplinæ non
modò clariores, sed humanæ vitæ
commodiores & vtiliores efficiun-
tur: quales aliquando spero te no-
stris vigiliis ingenuas & liberales
artes habiturum. Hoc in Rhetori-
cis & Dialecticis studiis medita-
tiones nostræ multos annos secutæ
sunt: Hoc item in Mathematicis
elementis commētationes nostræ
iam sequuntur: neque gratius aut
optatius quicquam nobis vnquam
accidet, quàm vt harum in cæteris
artibus exercitationum labores no-
bis perferre liceat. Itaque si quid
etiam

etiam eloquentiæ gratiâ profite-
mur, idipsum ferè artis alicuius
prætereà & doctrinæ gratiâ profi-
temur: Vt in Ciceronis Somnium,
Fatum, Leges: vt modò in Virgilij
Georgica fecimus: in quibus quæ
præcepta tam multis contentio-
num & altercationum libris Ari-
stoteles obscurè disputat, de ortu
interitûque rerum, de accretione
& diminutione, de alteratione, de
loci mutatione, ea per species re-
rum naturalium demonstrantur,
quomodo generantur, corrumpun-
tur, augentur, minuuntur, alteran-
tur, loco mouentur segetes, arbo-
res, vites, boues, equi, oues, capræ,
apes: denique res ferè naturales o-
mnes, quarum cognitionem ne-
cessitas humanæ vitæ desiderat.

Quam-

Quamobrem vt à quo præfationis
initium ductum est, ab eodem
conclusio petatur:

*Túque ades, inceptúmque vnà decurre laborem,
O decus, ô famæ meritò pars maxima nostra
Mecænas, pelagóque volans da vela patenti.*

P. VIRGILII

MARONIS GEORGICA,

P. RAMI ELOQVENTIÆ

*& philosophiæ professoris Regij
prælectionibus illustrata.*

Argumentum primi Georgici.

GEORGICON nomine scientia agri colendi significatur: γῆα, terra vel ager dicitur, ἔργον, opus: Hinc γεωργία, agricultura: γεωργός, agricola, γεωργικός, agri colendi peritus: Hinc τὰ γεωργικά, documenta, agri colendi scientiam cōtinentia, qualia sunt in his Virgilij quatuor libris: primo de frugibus, secundo de arboribus, & præcipuè de vitibus, tertio de pecoribus, quarto de apibus: ἡ γεωργικὴ etiam pro eodem dicitur. Pars autem est physicæ georgica, nempe de plantis & animalibus: Nam cū naturam definieris, per se constantem essentiam, eamque incorpoream, ut Deus est & mens, aut corpoream è forma & corpore: formæque tribueris motum & eius species.

cies, ortum, interitum, accretionem, diminutionem, alterationem, loco mutationem, naturam reperies aliam simplicem, aliam compositam. Simplicem, constantem aut inconstantem: constantem, ut cœlum & astra: Inconstantem, ut elementa, ignem, aërem, aquam, terram. Compositam ex elementis, brutam aut viuam: brutam, ut meteora sunt: in aëre nubes, tonitrua, fulgura, grandines, pluuiæ, venti: tum in aqua, maria, flumina, fontes, putei: tum in terra, lapides, metalla: Viuam autem, ut sunt stirpes, pecudes, homines. Ergo hoc vniuersæ Physicæ corpus cum ita comprehendaris, perspicies georgicam, membrum eius esse è primo & secundo genere animatarum naturarum, stirpium & pecudum: quam tamen totam & integram Virgilius non descripsit, sed flores tantum decerpfit, ut Plinius prologo decimi quarti annotauit, & è libris Aristotelis, Theophrasti, Catonis, Varronis, Columellæ, Plinij, Palladij, qui copiosè hanc artem executi sunt, potest intelligi: nec ubique generalem & omnium terrarum communem, sed præcipuè Italiæ, & imprimis Venetiæ propriam, ut Seruius monuit. Causæ igitur agriculturæ, aliæ sunt communes, ut antecedentes partes Physicæ, Deus, cœlū, meteora: aliæ propriæ, ut solum & species rerum. Communes primo libro latius attinguntur. Itaque diuinum numen, quod poëta nouerat, initio inuocauit:

—*Vos ô clarissima mundi*

Lumina, &c. & sæpius appellauit:

—*Pater ipse colendi.*

—*Votisque vocaueris imbrem:*

sed multò clariùs illic,

Imprimis venerare deos—

Quibus tam multis locis, manifestum pietatis & religionis studium significat, & Deum omnis naturæ authorem parentemque confitetur, licet verum Deum nesciat. Cœli verò non minorem agricolis, quàm nauis necessitatem profitetur. Hinc illa comparatio:

Præterea

*Præterea tam sunt Arcturi sidera nobis,
Hædorumque dies seruandi & lucidus anguis,
Quam quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus, & ostriferi fauces tentantur Abydi.*

Non solum quod cælum mensura sit temporis, unde clarissima mundi lumina dicuntur Sol & Luna, quæ labentem annum deducunt, & Arcturus, Libra, Taurus, Canis, Atlantides, Corona, Bootes, ad temporis definitionem assumuntur, sed multò magis quod effatrix causa sit caloris, frigoris, humoris, siccitatis, ideoque ortus, interitus, motusque rerum singularium. Nec fixas tantum stellas proposuit, sed planetas, ut Saturnum, Mercurium, cælumque totum & eius vniuersam naturam: Vnde est illa cæli mundique descriptio:

Iccirco certis dimensum partibus orbem,

Item lunarium tum dierum, tum noctium discrimina: denique partium anni distinctionem. Et meteora copiose adhibuit in tempestatibus, quarum signa latissime describuntur: Vnde sunt illa,

Atque hæc ut certis possimus discere signis,

Quamobrem has generales causas e Deo, cælo, meteoris, in agricultura Virgilius repetiuit: & quidem de Deo Platonem authorem secutus, qui Deum facit artificem & rectorem mundi: imò etiam (quanuis tamen hic Philosophus non perpetuò sui similis esse videatur) Aristotelem, qui quinto capite octauæ physici disputat causam esse vnicam principem quæ cætera moueat, aliunde nusquam moueatur. Itaque etiam diuinam mentem ab Anaxagora celebratam collaudat, ut omnis motus authorem: & nono capite primi de Cælo, diuina supra mundum & cælum entia collocat immutabilia & impatibilia, optimamque & beatissimam vitam sempiterno æuo degentia: unde cæteris rebus ait præstari, aliis quidem plenius, aliis obscurius & essentiam & vitam. Et primi de Generatione capite tertio, duo principia constituit, aliud quidem immobile, aliud motum semper, Deum & cælum nempe, ut deci-

mo capite secundi deinde plenius exponit, quod prima
 cœli latio nō sola sit author ortus & interitus rerū, sed
 obliqui circuli, id est zodiaci latio: & repetit secundo
 primi τῆς μετεωρολογίας. & quanuis secundo capite se-
 cundi physici videatur Aristoteles Astrologiam à phy-
 sica separare, cœlum tamen in physica doctrina qua-
 tuor libris tractauit, & subiectarum rerum causas à
 cœlo repetiuit. Atque hæ communes sunt agricolis
 causæ propositæ vt Deum colant, vt cœlum aspiciant,
 meteora & eorum signa considerent: propriæ causæ
 sunt solum, de cuius electione præcipitur illis versibus,

At prius ignotum— Et aratione,

Vere nouo— Et alternatione. Alternis idem—

& fœcundatione, -- Arida tantum— Et iteratione:

Multum adeo—

Species rerum instruitur, cū agitur de præparatione
 feminum:

Semina vidi equidem— Satione,

Libra die— Irrigatione frugum,

Humida solstitia—

contrariorum malorum prouisione & defensione

Quid qui—

Tum de soli & segetis causis adiuuantibus in in-
 strumentis agitur: *Dicendum & quæ sint—*

Item *Frigidus agricolam—*

Atque hæc de causis & communibus & propriis.
 Communes porro ad quatuor libros attinent: In pro-
 priis etiam sunt quædam ad argumenta reliquorum li-
 brorum attinentia. Hi porro libri Mecœnati nuncu-
 pantur, equiti Romano, nobili tamen regum Hetrusco-
 rum genere progenito:

Mecœnas eques Hetrusco de sanguine regum,

Intra fortunam qui cupis esse tuam:

ait Propertius libro tertio: & Horatius primo Car-
 minum,

Mecœnas atavis edite regibus.

Fuit verò inter amicos Augusti præcipuus, & do-
 ctorum

etorum ingeniorum amantissimus, ut tam multæ poëtarum laudes declarant, adeo ut Meccænatiss nomen pro fautore liberalium artium ac studiorum acceptum sit: Sed idem etiam & oratione & moribus mollis & effœminatus: Iuuenalis Satyra secunda,

Purpuream teneris quoque meccænatibus aptam.

Quid faciat lætas segetes, quo sidere terram
Vertere, Meccænas, vlmisque adiungere vites
Conueniat: quæ cura bouum, quis cultus habendo

sit pecori, atque apibus quanta experientia parcis,
Hinc canere incipiam.

Quid faciat.] Diuisio quadripartita, vnde operis vniuersi summa concipitur: Est autem prima parte periphrasis tituli Hesiodij ἐργα καὶ ἡμέραι tanquam poëta dixisset, Indicabo quo & opere & die ager colendus sit. Quod primo libro diligenter efficitur, temporibus arandi ferendique ab anni principio, Lune, noctis, dieique descriptis, perque opera sua distinctis. Hesiodus autem princeps omnium de agricultura præcepit, ait Plinius libri decimi octauæ capite vicesimo quarto. Hunc itaque Virgilius imitatus est: quod proficitur secundo Georgico,

Ascræumque cano Romana per oppida carmen.

multoque copiosius hanc artem & vberius explicauit: imò Hesiodi Georgica primo libro tota comprehendit, cætera superaddidit. *Lætas*] Metaphora est pro fecundis & vberibus, ut erit rursus eodem libro:

Illic officiant lætis ne frugibus herbæ: Item

—Hyberno lætissima puluere farra.

Lætus ager—

Segetes] Seges, quod aratum & satum est: aruum, quod aratum, nec satum, ait Varro. Aliquando seges pro frugibus nondum demessis, vnde panis conficitur: ali-

quando pro quibusvis frugibus, ut hîc etiam sumi possit, licet Seruius terras interpretetur. *Sidere*] Metonymia pro tempore quod sideris ortu atque occasu describitur. *Vertere*] Synecdoche generis pro specie: pro arare nempe sumitur, ut erit postea,

Fortes inuertant tauri——

Item,

Versando terram experti——

Vlmisque] Argumentum est secundi libri ex parte: nam de vniuerso arborum genere communiter illic initio præcipitur. *Vlmis*] Vlmus, amica est vitibus, ut iam dictum est secunda ecloga, *Semiputata tibi frondosa vitis in vlmo est*: Et postea latius intelligitur: Respexit autem hîc Virgilius patriæ suæ solum, vbi natiuo pedamento ex arboribus in arbores traductis vitibus vinea fit: quædam enim vites sunt humiles & sine ridicis: aliæ sublimes, tam rectæ pedamentis, tam transversæ iugis perticæ, arundinis, restis: vide Varronem de re Rustica libri primi capite octauo.

Quæ cura] Argumentum est tertij libri, vbi de armentis equorum & boum: item de gregibus ouium & caprarum agitur. *Atque apibus*] Argumentum est quarti libri. *Experientia parcis*] Intellige loci huius, pete de quarto Georgico ad illum locum,

*Nunc agè, naturas apibus quas Iuppiter ipse
Addidit, expediam.*

Illic experientia politiæ cuiusdam traditur in apibus, ut foetus colant: ut hyemis & æstatis rationem habeant: ut omnis laboris, quietis munera dispertiant: Et parcas ex eadem natura intelliges. Aliquando quædam apes contrahunt sibi mortis causas, cum sensere mella eximi, auidò vorantes: cæterò præparcæ, & quæ aliquin prodigas atque edaces, non secus ac pigras & ignauas proturbent, ait Plinius libri vndecimi capite decimo nono. *Canere.*] Synecdoche poetica pro describere, exponere, hinc propter numeros carmen dicitur:

Cum

Cum cancrem reges & praelia—
fuit ecloga sexta.

—Vos ô clarissima mundi

Lumina, labentem cælo quæ ducitis annum,
Liber, & alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit arista,
Poculâque inuentis Acheloïa miscuit vuis:
Et vos agrestum præsentia numina Fauni,
Ferte simul Fauniquæ pedem, Dryadésque puellæ:
Munera vestra cano. Túque ô cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti,
Neptune: & cultor nemorum, cui pinguis Cææ
Ter centum niuei tondent dumeta iuueni:
Ipse nemus linquens patrium, saltusque Lycei
Pan ouium custos, tua si tibi Mænala curæ,
Adsis ô Tegeæ fauens, oleæque Minerua
Inuentrix: vnciquæ puer monstrator aratri:
Et teneram ab radice ferens Syluane cupressum:
Diuque, Deæque omnes, studium quibus arua tueri:
Quique nouas alitis nonnullo semine fruges:
Quique satis largum cælo demittitis imbrem.
Túque adeò, quem mox quæ sint habitura deorum
Concilia, incertum est, vrbisne inuisere Cæsar,
Terrarumque velis curam, & te maximus orbis
Authorem frugum, tempestatumque potentem
Accipiat, cingens materna tempora myrto:
An deus immensi venias maris, ac tua nautæ
Numina sola colant, tibi seruiat vltima Thule,
Téque sibi generum Tethys emat omnibus vndis:
An ne nouum tardis sidus te mensibus addas,

*Quà locus Erigonen inter Chelásque sequenteis
 Panditur: ipse tibi iam brachia contrahit ardens
 Scorpheus, & cœli iusta plus parte relinquit:
 Quicquid eris (nam te nec sperent Tartara regem:
 Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:
 Quamuis Elysios miretur Græcia campos,
 Nec repetita sequi curet Proserpina matrem.)
 Da facilem cursum, atque audacibus annue cœptis:
 Ignarósque viæ mecum miseratus agresteis,
 Ingredere, & votis iam nunc assuesce vocari.*

Vos ô.] Inuocatio per exclamationem, qua pro-
positarum rerum numina, sed confusiùs inuocantur, vt
in re tanta faueant: Duodecim numero sunt, Sol, Luna,
Liber, Ceres, Faunus, Dryades, Neptunus, Aristæus,
Pan, Minerua, Osiris, Sylvanus: quibus additur Augu-
stus. Deus verò pro sua per varias rerum naturas perti-
nente potentia variis nominibus appellatur, vt Stoici
apud Ciceronem secundo de natura Deorum dispu-
tant. Ergo hîc prima agriculturæ causa, vt monui, à
numine repetitur. Talis inuocatio est Hesiodi primo
libro:

*Μοῦσαι Πιερίθων ἄοιδῆσι κλείουσαι,
 Δεῦτε δὴ, ὕμνετε σφέτερον πατέρ' ὕμνείουσαι.
 Musæ Pierides, carminibus celebres,
 Adeste utique, celebrate vestrum patrem cantantes.*

Musas hîc Hesiodus inuocat: melius Virgilius nu-
mina propria rerum quas tractaturus est. Clarissima]
Periphrasis est Solis & Lunæ ex suis adiunctis & effe-
ctis, quòd clarissima sint mundi lumina, quòdque suo
motu definiant tempora. Est autem annus, cuiuslibet
sideris circuitus absolutus, vt magnus annus omnium
siderum absoluta conuersio: annus Saturni, Iouis, Mar-
tis, & reliquorum, sua nempe conuersio: Annus Lunæ,
est

est mensis: annus tamen solis præcipuè dicitur, quia solis motu reliquos motus cœlestes metimur. Atque hæc Solis & Lunæ communia numina sunt operis vniuersi. *Ducitis*] Metaphora videtur à lanificio, vt ecloga sexta,

—*Deductum dicere carmen.*

Liber] Nominatim Liber, Deus vitium, & Ceres, dea frugum appellantur: quæ materies est secundi & primi libri, & suis inuentis celebrantur. Macrobius in Saturnalibus libri primi capite vicesimo primo, & Seruius hoc loco hæc numina non distinguunt, sed Liberum pro Sole, Cererem pro Luna capiunt. Varro tamen initio suæ agriculturæ in simili numinum inuocatione Solem & Lunam à Libero & Cerere distinguit: quod etiam hîc malo. *Tellus*] Si homines vestro munere & beneficio asperiores victum glandium & aquarum, cum mitiore victu frumenti & vini commutarunt. *Tellus*] Metonymia est pro hominibus telluris incolis.

Chaoniam.] Chaonia, pars est Eperi, aliquando tota Eperus:

Chaoniámque omnem Troiano à Chaone dixit,
est tertio AENEIDOS. Chaonia autem glans pro copiosa & abundanti, qualis est in Chaonia, Synecdoche est. *Pingui*] Quæ pingues facit, Metonymia est. *Glandem*] Pro victu è glandibus, Metonymia est. *Arista*] Metonymia est pro frumento aut frumenti victu. *Pocula*] Pocula Acheloia, id est aquam: Achelous, fluuius est AETOLIÆ: At per Synecdochen frequenter pro quauis aqua sumitur, vt satis amplè docet Macrobius libro quinto Satur. *Pocula*] Metonymia continentis vasis pro contento potu. *Vuis*] Metonymia est pro vino. *Inuentis*] Probus narrat hanc fabulam. AETOLUS pastor Staphylus cùm OENEI capellas pasceret, notauit vnâ à grege secedentem cæteris lætiores seriùs domum redire: cuius rei vt causam cognosceret, secutus est eam clanculùm, & in remota stirpe animaduertit vnam decerpere: vnam igitur sustulit & OENEO domino obtulit: qui expresso humore delectatus est, & didicit veritate

tustate mitescere : Itaque Libero patri, cùm eum hospiti-
tio excepisset, humorem illum miscuit : & Liber cùm
vsum docuisset, vt perpetua esset inuentorum gloria,
constituit vt vna *σάτυλλον*, vinum, *δίνος* diceretur. Sed de
fabula satis. Ante Liberum igitur & Cererem fuerunt
βαλανοφάροι καὶ ὑδροπόται, glandium comedones &
aquæ potiores: quod & Lucretius ait libro quinto:

Glandiferas inter curabant corpora quercus :

& paulò pòst,

Ad sedare sitim fluuij fontésque vocabant.

Et vos] Hæc numina sunt agrorum & sylvarum: quæ
materies est primi & secundi libri. *Præsentia*] Propitia,
vt ecloga prima,

Nec tam præsentés alibi cognoscere diuos.

Fauni] Idem sunt dij græcis *σάτυροι*, vt iam ecloga se-
xta diximus:

*Tum verò in numerum Faunósque ferásque videres
Ludere—*

Fauníque] Epanodus: híc tamen quidam legunt *Saty-
ríque pedem*:] At Fauni & Satyri sunt iidem, vt diximus.
Dryadésque] *Δρυὶς δρυὸς*, quercus, & generaliter omnis
arbor: Hinc Dryades nymphæ, arborum dex. *Munera*]
Beneficia, inuenta, dona: vt paulò antè,

--Vestro si munere tellus--

Túque] Tres sequentes dij, Neptunus, Aristæus, Pan,
pecorum & apum dij sunt, quæ materies est tertij &
quarti libri: Anteà verò definiuntur Sol & Luna, nomi-
natim non appellantur: híc verò suo munere et inuen-
to Neptunus describitur, & suo nomine appellatur.

Prima] Attica: Athenienses enim Atticam terram pri-
mam terram existimabant fuisse: Id malo quàm litus
intelligere. *Fremementem*] Metonymia ex adiunctis pro
(ferocem & bellicosum. *Equum*] Cùm de nominan-
dis Athenis certamen esset Neptuno cùm Pallade, cō-
stitit nominaturum, qui melius donū hominibus de-
disset: Neptunus tridenti percussa terra equum crea-
uit, animal aptum bello: Pallas iacta hasta oleam exci-
tauit,

tauit, pacis insigne, & equo longè hominibus vtiliorē.
Aθῆναι igitur τὰς *Aθῆνας* apellauit. *Et cultor*] Periphra-
 sis est *Aristæi* ex ipsius adiunctis, qui primus, vt alia
 multa, mellificationem docuit. De hoc erit amplè quar-
 to georgico. *Pinguis*] Quæ pingues faciunt: est igitur
 metonymia, vt *arista pingui*. *Cæa*] *Cæa*, vel, vt *Plinius*
aic, *Cæos*, est insula Attico litori vicina. *Ter centum*]
Ter centeni in prosa cū *Cicerone* dicendum sit. *Niuei*]
 Metonymia ex adiunctis, pro *eximij*: vt *ecloga sexta*:

Pasiphaën niuei solatur amore iuueni.

Tondent] Metaphora pro carpūt, depascūt. *Ipse nemus*]
 Inuocatio *Panis*, rebus eius numini subiectis ornata.

Nemus] Duo nemora sunt in Arcadia *Pani* dicata, *Ly-*
cæus et *Mænalus*: de quibus in *Bucolicis ecloga decima*:

Pinifer illum etiam sola sub rupe iacentem

Mænalus, & gelidi fleuerunt saxa Lycæi.

Sed de *Mænalo* octaua ecloga:

Incipe Mænalios mecum mea tibia versus:

Mænalus argutumque nemus pinosque loquentes

Semper habet, semper pastorum ille audit amores.

Pan ouium custos] Sic *ecloga secunda*,

Pan primus calamos cera coniungere plures

Instituit, Pan curat oues ouiumque magistros.

O Tegeæ] *Tegæa*, oppidum Arcadiæ *Pani* sacratæ:

Pan deus Arcadiæ mecum si iudice certet,

Pan etiam Arcadia dicat se iudice victum:

ecloga quarta.

Oleæque] Inuocatio *Mineræ* ex suo inuento: de quo
 erit secundo libro. *Olea* autem arbor ipsa & fructus
 interdum: vt *oliua* propriè fructus, & tamen etiam est
 arbor. *Vncique*] Inuocatio est *Osiridis*, & periphrasis ex
 suo inuento: nam vt est apud *Tibullum* primi libri ele-
 gia septima,

Prima aratra manu solerti fecit Osiris,

Et teneram ferro sollicitauit humum.

Et pleræque alia reperit, vt ibidem est. Alij malūt *Tri-*
ptolemū hīc intelligi, qui Atticis agriculturam primus
 dedit.

dedit. *Et teneram.*] Inuocatio Syluani Dei syluarum, qui in solatium mortui Cyparissi amasij, & in arborem sui nominis cōuersi fert Cyparissum, vt Seruius ait: Vel ad cupresseam coronam id referendum, vt myrtea Venus, pinea Pan coronatur. De hoc fuit ecloga decima:

*Venit & agresti capitis Sylvanus honore,
Florentes ferulas & grādia lilia quassans.*

Disque] Inuocatio fuit adhuc singulorum duodecim numinum, quæ generali inductionis complexione cōcluditur, ne quod præteritum videretur: Quidam tamē Floram & Rubigum à Varrone inuocatos, hīc volūt intelligi, quibus Floralia florum gratia, & Rubigalia rubiginis metu celebrabantur. Fuerūt etiam Romæ Sera à serendo, & Segesta à segetibus deæ: Plinius libri decimi septimi capite decimo. *Tueri*] Sic poetæ loquuntur, & oratores aliquando, vt pro Quintio Cicero: Eadem te hora consilium cepisse hominis propinqui fortunas funditūs euertere. Quod notandū tamen in prosa, potius quàm imitandū existimo. *Nonnulli*] Semina siquidē rerū cōstat in elementis, igne, aëre, aqua, terra, naturalia cōsistere: quod Ouidius primo Metamorphoseos,

*Cætera diuersis tellus animalia formis
Sponte sua peperit, postquam vetus humor ab igne
Percaluit solis, cœnūmque, vdaque paludes
Intumuerē æstu, fœcundāque semina rerum
Viua nutrita solo, cœu matris in aluo
Creuerunt, faciēmq; aliquam cepere morando.*

Satis] frugibus. *Tūque*] Postremo Augustus tanquā deus inuocatur, sed ἀποθέωσις exornatur Addubitatione diuinitatis, quam sit electurus: Cæsar enim viuus pro deo cultus est, vt ecloga prima diximus:

*O Melibæe, deus nobis hæc otia fecit:
Namque erit ille mihi semper deus, illius aram
Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.*

Urbisne] Diuisio deorum in quatuor species, terrenos, marinos, superos, inferos: prima subiectis rebus exornatur, *Materna*] Myrtus, arbor est Veneri sacra, vt patuit

paruit ecloga septimā:

*Populus Alcidae gratissima, vitis Iaccho,
Formosae myrtus Veneri, sua laurea Phæbo.*

Porro Veneris filius Aeneas fuit, Aeneæ autem Iūlus,
vnde Iulius Cæsar pater Augusti:

Iulius à magno demissum nomen Iulo,

ut est primo Aeneidos. *An deus*] Secunda species
diuinitatis suis item subiectis ornata: quod Augustus
esset deus maris, deus nautarum, gener Tethyos.

Thule] Hæc insula est Oceani inter occasum & septen-
trionem, vltra Britanniam gradu latitudinis 68, longi-
tudinis 11. vltima Romanis tum nota: Islandia enim
remotior est, & multæ Noruegiæ regiones: Dies ibi ma-
ximus, est vicensarum horarum: altera est insula eiusdē
nominis in Africa contra sinum Carthaginis. *Emat*]
Allusio est ad morem nuptiarum, quæ fiunt coëmptio-
ne: vbi sponsam sponsus rogabat, Vis mihi materfa-
miliās esse? Et sponsa sponsum, Vis mihi paterfami-
liās esse? Tū annuebat vterque: fiebat enim tribus mo-
dis vxor, farre, vsu, coëmptione: De quibus Boëtius in
Topicis: de quo etiam aliquid Vlpianus libro Pande-
ctarum vicesimo tertio. *Anne*] Tertia species Deo-
rum cœlestium: nempe vbi poëta fingit ex opinione
Chaldæorum, vndecim signa in Zodiaco ponentium,
vacuum & oblatum Augusto locum inter Erigonen &
Scorpium: Scorpius enim duo signa tenuit, id est 60
gradus: postea Libra duodecimi signi locum tenuit.
Tardis] Id est Iunio & Iulio, quibus horæ ciuiles lon-
gissimæ tum Romanis & tardissimæ fuerunt: vide Pal-
ladium de illis horis inæqualibus, quomodo Iunio &
Iulio sint tamen æquales. Huc autem possit fortasse re-
ferri quod Ecloga nona Mœris cantat:

Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum,

Astrum quo segetes gauderent frugibus, & quo

Duceret apricis in collibus vna colorem.

Erigonen] Erigone filia fuit Icarij, & soror Penelo-
pes, quæ patris occisi cædem tam grauitertulit, ut se
suspendere:

suspenderit : Dij itaque miserati in cœleste signum transtulerunt. *Chelâsque*] $\chi\epsilon\lambda\eta$, vngula bisulca & brachia forcipibus dentata significat : qualia Scorpio cœlesti affinguntur. Itaque & Virgilius brachia Scorpij interpretatur:

--*Ipse tibi iam brachia contrahit ardens*

Scorpius. *Iusta*] Cùm gradus 60 habeat, plus parte media tibi offert, ad signum nempe complendum in Zodiaco. *Quicquid*] Addubitationi subiungitur inuocatio, & parenthesi, quarta diuinitatis species reijcitur, quòd apud inferos non sit Augustus deus futurus : vbi & illustratio ex dissimilibus additur : Quamuis elysius campus sit mirabilis, & eo Proserpina delectetur.

Elysios] Elysium, locus est beatorum animorum apud inferos: de quo est sexto AENEIDOS:

*Quisque suos patimur manes, exinde per amplum
Mittimur elysium, & pauci læta arua tenemus.*

Proserpina] Filia Cereris à Plutone rapta, & regina ideo inferorum. *Mecum*] $\alpha\mu\phi\acute{\iota}\beta\omicron\lambda\omicron\nu$ est, aut enim miseratus agrestes ignoras mecum, aut miseratus mecū agrestes.

Ingredere] Viam intellige, vt dux & author progressionis nostræ. *Votis vocari*] Sic ecloga quinta $\alpha\pi\omicron\theta\acute{\epsilon}\omega\sigma\iota\nu$ Daphnidis conclusit:

*Vt Baccho Cererique, tibi sic vota quotannis
Agricolæ facient: damnabis tu quòque votis.*

*Vere nouo, gelidus canis quum montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris se gleba resoluit,
Depresso incipiat iam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & sulco attritus splendescere vomer.
Illa seges demum votis respondet auari
Agricolæ, bis quæ solem, bis frigora sensit:
Illius immensæ ruperunt horrea messes.*

Vere nouo] Adhuc de communibus causis altera fuit è numinis inuocatione, iam per anni partes ab initio

de proprijs altera attingitur de soli electione, aratione, alternatione, fecundatione, iteratione, instrumento: electio in aratione confusiùs includitur. *Vere nouo*] Arationis primum tēpus vernum describitur: Quod autem vere semel aratū est, ait Plinius libri decimi octauī capite decimo nono, à temporis argumento vernaculum vocatur: hoc in nouali atque requieto necessarium est: sed tamen vernum tempus illud describitur ex adiunctis temporis, cū nix & gleba resoluitur. Veris autem initium Varro libri primi capite octauo statuit septimo Idus Februarij, id est septimo die. Hesiodus dissimiliter hoc tempus proposuit secundo libro, sed in loco dissimili:

πληιάδων ἀτλαχθέων ἐπιτελλομυάων
 Ἀρχεὺς ἀμήτων· ἀρότοις δὲ δυσομυάων.
*Pleiadibus Atlante natis exorientibus
 Incipe messē, arationem verò occidentibus.*

Et ibidem è voce gruis altè clangentis idem tempus definitur. *Vere nouo*] Notat Seruius ver nouum, adultum, extremum, & cætera anni tempora sic dici pro initio, medio, extremo veris: quomodo græci dicunt in singulis mensibus tres decadas statuentes, primam *μηνὸς ἰσχυμένου*, secundam *μηνὸς μεσοῦντος*, tertiam *μηνὸς φθίνοντος*, id est mensis stantis, medijs, desinentis: Itaque ver nouum hīc nil aliud est quàm anni principium, vt mox etiam planiùs intelligetur. *Gelidus*] Periphrasis est niuis. *Liquitur*] Liquefcit, defluit. *Zephyro*] *ζέφυρος* Latine Fauonius, ventus flans ab ortu æquinoctiali aduersus Eurum, tepidus & siccus, sic dictus quasi *ζωηφόρος*, quòd eius flatu terra frigoribus hybernīs constricta aperiatut. Primus est florum conceptus flare incipiente vento Fauonio circiter ferè sextum Idus Febru. Hoc enim animantur viuescentia è terra, quo etiam equæ in Hispania: Hic est genitālis spiritus mundi, à fouendo dictus, vt quidam existimauere: Plinius libri decimi sexti capite vicesimo quinto. Hoc interuallum temporis vegetissimum agricolis,

maxi-

maximèque operosum est, in quo præcipuè falluntur: neque enim eo die vocantur ad munia, quo Fauonius flare debeat, sed quo cœpit. Hoc acri intentione seruandum est: Illo mense signum Deus habet obseruatione minimè fallaci aut dubia, si quis attendat. Idem libri decimi octauī capite vicesimo septimo. De ventis Aristoteles quarto, quinto, sexto capitibus secūdi libri meteororum. *Resoluit*] Relaxat, quasi frigore prius pressa & vincta fuerit: Sic Horatius primi Carminum Ode quarta:

Soluitur acris hyems grata vice Veris & Fauoni

Depressio] Periphrasis est diligentis arationis ex adiuncto labore tauri, & attritione aratri. *Depressio*] Altius impresso. *Sulco*] Quā aratrum vomere lacunam facit, sulcus vocatur, ait Varro libri primi capite vicesimo nono: Hīc per Metonymiam pro ipsa aratione. *Vomer*] Aratri ferrum, quod vomat terram, ait Varro: cuius genera Plinius libri decimi octauī capite decimo octauo tria facit: cultrum, quo terra secatur, alterum rostrati vectis, tertium exigua cuspide, nec toto dentali porrectum. *Illa seges*] Ratio diligentioris arationis ex euentu, quia hīc copiosæ fruges: Vbi duplex aratio notatur, verna & autumnalis, ait Seruius: At secus Plinius libri decimi octauī capite vicesimo: Quarto feri sulco Virgilius existimatur voluisse, cū dixit bis solem, bis frigora sensisse: spīsius plerunque solum, sicut in Italia, quinto sulco feri melius est: in Tuscia verò nono. Huc dictum Catonis spectat: Quid est agrum bene serere? bene arare: quid secundum? arare. quasi primæ & secundæ partes agriculturæ sint in arando. *Solem*] Calorem, Metonymia est. *Ruperunt*] Metaphora hyperbolica, pro, valde impleuerunt. *Messes*] Frumenta, Metonymia est. Atque hanc summæ vbertatis, quæ olim Romæ fuit, causam Plinius libri decimi octauī capite tertio festiuè annotauit. Ipsorum ait, tunc manibus Imperatorum colebantur agri: vt fas est credere, gaudente terra vomere laureato & triumphali aratore: siue illi eā-

dem cura semina tractabant qua bella eadèmq̃ diligentia arua disponebant qua castra : siue honestis manibus lætiùs omnia proueniunt , quoniam & curiosiùs fiunt.

*At priùs, ignotum ferro quàm scindimus æquor,
Ventos & varium cæli prædiscere morem
Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum,
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset.
Hic segetes, illic veniunt fœliciùs vixæ:
Arborei fœtus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina. Nónne vides, croceos vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, virosæque Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epeiros equarum.
Continuò has leges, æternæque fœdera certis
Imposuit natura locis: quo tempore primùm
Deucalion vacuum lapides iactauit in orbem:
Vnde homines nati, durum genus.*

At priùs] Delectus soli, qui tamen natura prior est, digressionem includitur : de quo multa Columella libri primi capite primo præcipit, vt libri veterum legantur, experientia præsens comparetur : Vbi tantam cæli varietatem ab Hipparcho repetit, vt tempus futurum sit, quo mundi cardines moueantur. Et Plinius etiam plura libri decimi septimi capite quarto de qualitate regionum, & capite quinto de generibus terrarum : sed Cato & Varro & Columella initiis Georgicæ doctrinæ hanc imprimis terræ distinctionem proponunt. *Æquor]* Planities cuiuscunque rei: Hinc per synecdochen mare dicitur æquor, quia sit complanatum & æquatum. Quid tam planum quàm mare? ex quo etiam æquor illud poëtæ vocant, ait in Academicis Cicero: Nunc eodem tropo campus æquor dicitur. *Cæli]* Aëris, vt

De cælo tactas memini prædicere quercus.

vel potiùs cœli, id est siderum, vt Plinius interpres huius loci ait libri decimi octauì capite vicesimo quarto cùm de cœlesti notitia loquitur: Quippe Virgilio iubente ait, prædici ventos ante omnia, & siderum mores. *Cultisq[ue]* Quemadmodum nunc colantur, & iampridem coli soliti sint: Ille est enim habitus. *Quid quæque]* In omni quidem parte culturæ, sed in hac quidem maximè valet oraculum illud, Quid quæque regio patiat: Plinius libri decimi octauì capite decimo octauo. *Hic segetes]* Illustratio propositi delectus per generum diuisionem. *Nonne vides]* Seruius collationem minorum quandam hîc efficit: Prouincia vna non capit omnia, quid igitur mirum si ager vnus non omnes fruges? *Tmolus]* Seruio mons est Cilicię, propterea opinor, quia Cilicio croco prima nobilitas tribuitur, vt est apud Plinium libri vicesimi primi capite sexto. At ex eodem Plinio constat Tmolum esse in Lydia vicinum Sardibus: & ibidem Ptolemæus in Lydia descripsit, tabula Asiæ prima. *Ebur]* Dentem Elephantis. Elephantos porro habet & Africa, sed maiores India: quin & Elephantos Indicos Afri pauet, nec conueri audent: nam & maior Indicis magnitudo est, ait Plinius libri octauì capite nono. *Sabæi]* Saba, regio Aethiopum est: altera est Saba Metropolis populorum Arabiæ fœlicis, thure, myrrha, cinnamo, balsamo, palmis odoratis, & summa rerum copia abundantium: Vnde nunc molles Virgilio dicuntur: Strabo de iis multa libro decimo sexto. *Chalybes]* Populi sunt in Ponto iuxta Thermodoontem, qui ferro præstant cæteris populis, vnde ipsa ferri durissimi species, Chalybs appellatur. *Virosæque]* Virus est ambiguum, vt *φάρμακον* græcis: Ergo aut venenosa aut salubria. *Pontus]* Asiæ regio, vbi quondam Mithridates imperauit: Hodie Anatolia, Turcorum regio venenis clara, vt ecloga octaua fuit,

Has herbas atque hæc Ponto mihi lecta venena

Ipse

Ipse dedit Mæris, nascuntur plurima Ponto.

Castorea] Castor, qui & Fiber dicitur, animal est *κασιβιον*, cauda piscium, cætera species Lutræ: horrendi morsus: arbores iuxta flumina vt ferro cædit: hominis parte comprehensa, non antequam fracta concrepuerint ossa, morsus resoluit: Huius testes castorea dicuntur, quæ sibi amputat periculo urgente, ob hoc se petignarus, ait Plinius libri octauī capite tricesimo: Amputari tamen testes ab eo dum capitur negat Sestius diligentissimus medicus: quinimo paruos esse substrictosque & adhærentes spinæ, nec adimi sine vita animalis posse ait author idem libri tricesimi secundi capite tertio, vbi multa de medicinis castoreorum: vnde intelliges quomodo virosa. *Eliadum*] Elis, Achaia ciuitas, vbi Hercules certamen equestre statuit in honorem Iouis Olympici. Eliadas igitur equas nunc Virgilius appellat, quæ palmam & victoriam ludis illis assequantur. *Epeirus*] Regio quæ Molossa & Chaonia dicta est, nunc Albania: Macedoniam spectat à Septentrione, ab Oriente Achaia, ab Occidente Ionium mare. *Continuo*] Causam tantæ varietatis refert ad naturam, id est Deum: cuius sapientia mundi partes variæ variis dotibus ornatae sunt. *Deucalion*] Rex Thessaliae fuit, qui in magna aquarum inundatione confugit cum Pyrrha vxore in altissimos montes: Vnde cum repressis aquis descenderet, dictus è lapidibus genus hominum reparasse: eadem fabula, sexta ecloga attingitur,

Hinc lapides Pyrrhae iactos--

Durum genus.] Tanquam lapideum: quod in græco festiuus est, ὁ λάος, lapis, & ὁ λαός, populus.

*Ergo agè, terræ
Pingue solum primis extemplò à mensibus anni
Fortes inuertant tauri: glebâsque iacentes
Puluerulenta coquat maturis solibus æstas.*

At si non fuerit tellus faecunda, sub ipsum

Arcturum tenui sat erit suspendere sulco.

Illic officiant laevis ne frugibus herbae:

Hic sterilem exiguus ne deserat humor arenam.

Ergo agè] Reuertitur ad arationem, eamque duplicem diuidit, fertilis agri, vernam, macri, autumnalem. Columella libri vndecimi capite secundo locum hunc sic interpretatur: Noui veris principium non sic obseruare rusticus debet, quemadmodum astrologus, vt expectet certum diem illum, qui veris initium facere dicitur, sed aliquid etiam sumat de parte hyemis, quoniam consumpta Bruma iam intepestis annus, permittitque clementior dies opera moliri. Possunt igitur ab Idibus Ianuariis, vt principem mensem anni Romani obseruent, auspicari culturarum officia. Et illa nimirum Ianuarij vernacula sunt, quae ibidem Columella dicit. Huic Columellae interpretationi respondet Plinius antea citatus, idemque rursus libri decimi octauo capite vicesimo sexto: Cum Fauonius flare coeperit, terra in futurum proscinditur, Virgilio maxime auctore, vt glebas Sol coquat: Vtilior sententia, quae non nisi temperatum solum in medio vere arari iubet, quoniam in pingui statim sulcos occupant herbae, gracili insecuti aestus exsiccant: tum nanque succum futuris seminibus auferunt. Idem verò libri decimi octauo capite vicesimo quinto, inter Brumam & æquinoctium flatus Fauonij Vernum tempus inchoat. *Puluerulenta.*] Quae in puluerem redigit, Metonymia est. *Coquat]* Exustis malis herbis, Metaphora est: Vbi attingitur arationis huius causa, vt herbae noxiae exurantur. *Maturis solibus]* Feruidis caloribus: In utroque Metonymia est efficientis causae pro effectu. *At si non]* Terrae sterilis aratio leuior proponitur circa æquinoctium autumnale, cum Arcturus insignis Bootae stella oritur: tempore Virgilij oriebatur quarto die Septembris, nunc autem decimo quinto. Dicitur autem Arcturus ἀρκτος ὀφθαλμὸς καὶ ἀρκτος, quia

quia sequitur caudam Vrsæ, ait Seruius. Columella libri vndecimi capite secundo: Nonis Septembris Arcturus exoritur, ait: & idem libri secundi capite quarto, iubet exilem agrum arari circa finem Augusti, ne humus effœta sole peruratur: Quod cum Virgilio consentit. Atque ad hunc locum intelligendum & ceteros deinceps, de ortu & occasu siderum notandum est nobis, triplicem poëtis ortum & occasum dici, ἡλιακόν, id est solarem, cum stella è radiis solis emergit, aut iisdem absconditur: emersum & occultationem diceremus: κοσμικόν, cum oriente sole stella supra nostrum Horizontem attollitur, aut infra deprimitur, matutinus ortus vel occasus dicitur: ἀκρόνυχον, cum occidente sole stella supra Horizontem attollitur aut infra deprimitur, vespertinus ortus vel occasus dicitur. Ptolemæus sic græcè nominat, & Plinius latinè sic appellat libri decimi octauo capite vicesimo sexto. Hesiodo autem secundo operum & dierum dicitur ἀκροκνέφατος, qui Ptolemæo ἀκρόνυχος. Cosmicus autem ortus Arcturi hîc significatur, non autem acronychus, qui fit nono Calend. Mart. vt Columella libri vndecimi capite secundo: vel sexaginta diebus post Brumam, vt Hesiodus libro secundo significat. *Suspendere*] Perstringere, leuiter attingere: Metaphora. *Sulco*] Aratione, Metonymia est, vt antea. *Illic*] Ratio est arationis vtriusque ex adiunctis, vt illic herbæ noxiæ tollantur: quod iam attigit: Hîc natiuus humor conseruetur. *Herbæ*] Carduus, lappæ, tribuli, lolium. *Arenam*] Arenosam & sterilem terram: Metonymia est talis, Agraria Ciceronis secunda, Tum arenam aliquam aut paludes emat.

Alternis idem tonsas cessare nouales,
 Et segnem patiêre situ durescere campum.
 Aut ibi flaua seres mutato sidere farra,
 Vnde prius lætum siliqua quassante, legumen,
 Aut tennes fœtus viciæ, tristisque lupini

*sustuleris fragileis calamos, syluamque sonantem.
Vrit enim lini campum seges, vrit auenæ,
Vrunt lethæo perfusa papauera somno.*

Alternis] Tertium præceptum de soli alternatione, eaque duplici, arationis nēpe & feminis: de quo sic Plinius libri decimi octauī capite vicesimo primo: Virgilius alternis cessare arua suadet, & hoc si patiantur ruris spatia, vtilissimum proculdubio: quod si neget conditio, fac serendum vnde lupinum aut vicia aut faba sublata fuerint, & quæ terram faciant lætiores. Idem libri decimi septimi capite quinto, Et in frugibus quidem ferendis eadem terra vtilior intelligitur, quoties intermissa cultura quieuit. *Alternis*] Vicissim, vt,

Alternis dicetis, amant alterna Camænae,
ecloga tertia.

Tonsas] Messas, metaphora. *Nouales*] Nouale etiam neutro genere dicitur pro eodem: *Impius hæc tam culta noualia miles habebit?* ecloga prima. Nouale autem est quod alternis annis feritur, ait Plinius libri decimi octauī capite decimo nono: vel ager nouæ relictus sementi, vt Festus: vel quia intermissus renouatur, à nouando noualis, vt Varro. Iureconsultis etiam est ager qui non antea cultus fuerat, sed sylua aut aliud quidpiā fuerat: Quomodo etiam Plinius loquitur libri decimi septimi capite quinquagesimo primo, cū de odore terræ loquitur: Talis ferè est, ait, in noualibus cæsa vetere sylua. Hesiodo dicitur νεὸς ἀλεξιαρὴ noualis expellens diras imprecationes, nempe quæ propter fecunditatem ab agricolis imprecationes nullas capiat. *Segnem*] otiosum, nil ferentem. *Situ*] Situs interdum corruptio est ex humore & diuturnitate contracta: Sic *Æneidos* sexto,

Et loca fenta situ--

Durescere] Confirmari, refici, solidari. *Autibi*] Alternatio feminis vnde legumina, vt vicia, lupinum lecta

Æta sunt, ibi far seratur: Segetem siquidem stercoreant
 fruges, lupinum, faba, vicia, ait Plinius libri decimi
 septimi capite nono: Columella libri secūdi capite de-
 cimo quarto plenius: Sed ex iis seminibus quæ retuli,
 idem Sacerna putat alijs stercoreari & iuuari agros, alijs
 rursus peruri & emaciari, pecorari lupino, faba, vicia,
 eruo, lente, acercula, pīso: peruri autem cicere, lino, mi-
 lio, panico. *Flaua*] Adorea, quæ flaua sunt. *Sidere*] Se-
 mine aliàs legitur, quòd non alienum sit. *Farra*] Far,
 species frumenti optimi, adoreum nempe: aliquando
 per synecdochen pro quouis frumento, vt Seruius exi-
 stimat. *Latum*] Copiosum, vt lētis frugibus paulò an-
 tè. *Siliqua*] Folliculus est aut integumentum quo le-
 guminum grana includuntur: ac legumina dicuntur si-
 liquari, cū siliquas emittunt. *Quassante*] quassata, vox
 actiua, ac significatio passiua est. *Legumen*] Seges om-
 nis quæ manu legitur, non autem secatur, vt pisum, fa-
 ba, vicia, lupinum: Sic Varro libri primi capite tricesi-
 mo secundo, Legumina alij, vt gallicani, quidam lega-
 ria appellāt: vtrāque dicta à legēdo, quòd ea nō secātur
 sed vellendo legūtur. *Tenuis*] quæ vix ad triplicē fructū
 peruenit. *Tristisque lupini*] Lupinus vel lupinum, genus
 leguminis amarissimū, maceratū tamē calida aqua, ho-
 mini cibo est: bouē autē vnū modij singuli satiant. Cir-
 cūagitur autē cum sole, horāsque agricolis etiā nubilo
 demōstrat, ait Plinius libri decimi octauī capite decimo
 quarto: vbi & capite proximo ait idē arua pinguescere
 vicia & lupino: Cato etiam segetē stercoreari docet lu-
 pino, faba, vicia. *Syluāque*] Metaphora copiā & magni-
 tudinē calamorū significat. *Vrit*] Diuidit à lētis legumi-
 nibus linum, auenam, papauer quia frumento viribus
 paria sunt, ait Seruius: cicer: quia vellitur & quia falsum
 est, hordeum, fœnum græcum, eruum, hæc omnia sege-
 tem exurunt, & omnia quæ velluntur: Nucleos in se-
 getem ne indideris: Virgilius & lino segetem exuri, &
 auena, & papauere arbitratur: Plinius libri decimi septi-
 mi capite nono. *Linum verò vrit agrum, deteriorē-*

que ipsum facit, ait Plinius in prologo libri decimi noni. *Vrit, vrit*] Anaphora. *Auena*] Est enim primū frumēti vitiū auena, ait idē libri decimi octauī capite decimo septimo. *Lethæo*] Lethe, fluuius est Africæ iuxta extremum Syrtium cornu: De quo Lucanus libro nono.

*Quam iuxta Lethes tacitus perlabitur amnis,
Infernis, vt fama, trahens obliuia venis.*

Vnde poētis fabulę occasio fuit, Infernum esse obliuionis fluuium. *λήθη* græcè est obliuio. *Papauera*] Papaue-
ris succus, non modò soporifera vi, sed etiam mortife-
ra per somnū: sic multi interempti, & ideo Diagoras &
Erasistratus in totum damnarunt vt mortiferū: Plinius
libri vicesimi capite decimo octauo:

*Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum
Ne saturare fimo pingui pudeat sola, néue
Effætos cinerem immundum iactare per agros:
Sic quoque mutatis requiescunt fætibus arua:
Nec nulla interea est inarata gratia terræ.
Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque leuem stipulam crepitantibus vrere flammis:
Sive inde occultas vires & pabula terræ
Pingua concipiunt: sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor:
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, nouas veniat quæ succus in herbas:
Seu durat magis, & venas astringit hiantes;
Ne tennes pluuiæ, rapidiue potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.*

Sed tamen] Cōcluditur tertiū præceptū & attexitur quartū de fœcundādo solo: cuius species exponūtur fimo, cinis, incensio stipularū: De quo toto genere Plinius libri decimi septimi capitibus sexto, septimo, octauo, nono. *Saturare*] Fœcundare, lætificare: metaphora est: fīmū verò terræ miscere plurimū refert Fauonio flante

te ac Luna sitiente, Plinius libri decimi septimi capite nono. *Effætos*] Cōtinua fertilitate lassatos, exhaustos, qui fœtum prætereà ferre non possunt. *Cinerem*] Transpadanis cineris vsus adeò placet, vt anteponant fimo iumentorum: quod quia leuissimum est, ob id exurūt: Plinius libri decimi septimi capite nono: vbi indicat cinerem, fimum esse iumentorum, sed incensum & redactum in cineres: quod fit fimo ad solem siccato & incenso. Et Palladius inter genera stercoreū, cineres ait optimos esse libri primi capite tricesimo tertio: Columella libri secundi capite decimo quinto, cinerem inter species stercoreum numerat, tametsi nil definit: Itaque ne hîc marga Britannica aut Gallica intelligatur, qua terræ aluntur: aut etiam græca, de qua Plinius libri decimi septimi capite sexto & septimo & octauo. *Sic quoque*] Repetitur similitudinis quadam specie præceptum tertium de alternatione seminis primū, tum arationis.

Sæpe] Tertia fœcundationis species ex incensione stipularum: quam Plinius libri decimi septimi capite tricesimo ita proponit: Sunt qui accendunt in aruo & stipulas, magno Virgilij præconio: summa autem ratio vt herbarum semen exurant. Quatuor autem causas Virgilius hîc attingit, vt nouum pabulum concipiatur, vt vitiosus humor exuratur, vt vires aperiantur, vt eadem astringantur. *Occultas*] Vulgo ignotas: Heraclitus enim clarus sapientiæ professor dixit ex igne omnia cōstare: Itaque incēderentur agri, vt nouæ vires acquirerentur: Et Varro libri primi capite quadragesimo, ait occultū esse quoddam semen, quod nostrum sensum lateat: nepe si sit in aëre, vt ait physicus Anaxagoras, & si aqua, quæ influit in agrum inferre, vt scribit Theophrastus: hæc ille. Itaque ex Heracliti aut Anaxagoræ sententia possit sic locus intelligi. *Venas*] Metaphora pro caueris & spiramentis quæ iam dixit. *Tenuēs*] Penetrabiles, subriles: & intellige noceant aut simile quidpiam.

Rapidius potentia solis] Periphrasis caloris ex ipsius efficiēte causa. *Boreas*] *Βορέας* latinis est aquilo, *ἀπὸ τῆς βοῆς*

à sono & strepitu dicitur, quia sonorus:

Ac veluti annosam valido cum robore quercum

Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc

Eruere inter se certant: quarto AENEIDOS.

Penetrabile] Quod facile penetrat: aliquando etiam, quæ forma nominis propria est, quod penetratur, ut Ovidius duodecimo Metamorphoseos,

—Corpus nullo penetrabile telo.

Multum adeò, *rastris* glebas qui frangit inertes,
Vimineasque trahit crates, iuuat arua: neque illum
Flaua Ceres alto nequicquam spectat olympo:
Et qui proscisso quæ suscitât equore terga,
Rursus in obliquum verso perrumpit aratro,
Exercetque frequens tellurem, atque imperat aruis.

Multum adeò.] Quintum præceptum de secunda aratione: de qua Columella libri vndecimi capite secundo: Ab idibus Martij eadem quæ supra utique peragenda sunt: Optimè autem vliginosa & pingua loca nunc demum proscinduntur & quæ mense Ianuario vernacta fecimus, nunc vltima parte Martij sunt iteranda. *Rastris*] Rastrum & rastra seu rastri, instrumentum rusticum est quo glebæ franguntur, ut hîc ferè definitur, & paulò post,

—assiduis terram insectabere *rastris*,

Seruius interpretatur sarculis. *Vimineasque*] Occa, instrumentum est dentibus ferreis aut ligneis, quo glebæ conteruntur & agri superficies coæquatur, & semina cooperiuntur: quod fit interdum vimineis cratibus. De hoc Plinius libri decimioctauo capite vicesimo: Aratione per transversum iterata occatio sequitur: Vbi res poscit crate vel raistro & sato semine iteratio, Hæc quoque vbi consuetudo patitur, crate deputata, vel tabula aratro annexa, quod vetant lirare operientes semina: vnde primùm appellata deliratio est. *Ceres*] Periphrasis vbertatis ex efficientis causa, quæ putabatur. *Olympo*]

Olympo] Metaphora est pro cœlo, vbi Ceres esse credebatur: Sunt montes altissimi quatuor hoc nomine in Thessalia, Gallogræcia, Myfia, Aethiopia: & Olympus veluti ὄλος λαμπερός, totus nitidus. *Proscisso*] Cum primum terra aratur, dicitur proscindi: cum iterum, offringi, tertio cum aratur iacto semine, lirari: Varro libri primi capite vicesimo nono. *Terga*] Glebas, Metaphora est. *Obliquum*] Omne aruum rectis sulcis mox & obliquis subigi debet: Plinius libri decimi octauo capite decimo nono.

Humida solstitia, atque hyemes orate serenas
Agricolæ: hyberno lætissima puluere farra,
Latus ager: nullo tantum se Mæsia cultu
Iactat, & ipsa suas mirantur Gargara messes.
Quid dicam, iacto qui semine comminus arua
Insequitur, cumulosque ruit malè pinguis arenæ?
Deinde satis fluuium inducit, riuosque sequenteis?
Et, quum exustus ager morientibus æstuat herbis,
Ecce supercilio cliuosi tramitis vndam
Elicit: illa cadens raucum per læuia murmur
Saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arua.

Humida] Superiora præcepta de solo fuerunt, sequentia de semine & frugibus: vota autem ad pluuiam æstatis & hyemis siccitatem proponuntur: Vbi notabis secundum locum inuocati numinis. *Solstitia*] Synecdoche est duplex, solstitia pro solstitio, pluralis nempe numerus pro singulari: & solstitium pro æstate, pars æstatis pro tota æstate: Est enim solstitium pars æstatis cum sol altissimus & proximus est nobis, vt nunc tertio & secundo Idus Iunij, id est vndecimo & duodecimo die: vt Bruma, contraria solis statio sit tertio & secundo Idus Decembris, id est die vndecimo & duodecimo. *Humida*] Imber tamen in herba utilis tantum: florentibus

tibus autem frumento & hordeo nocet, leguminibus innocuus, præterquam ciceri: Matureſcentia frumenta imbre læduntur, & hordeum magis: hæc Plinius libri decimi octauī capite decimo ſeptimo: Vnde Virgilij præceptum generale non eſſe intelliges. *Serenas*] Hyemem quidem Aquiloniam eſſe omnibus ſatis vtiliſſimam ait Plinius libri decimi ſeptimi capite duodecimo: Idem tamen author libri decimi ſeptimi capite ſecundo videtur iterum Virgilium nonnihil emendare: Ergo qui dixit ſerenas hyemes optandas, non pro arboribus vota fecit, nec per ſolſtitia imbres vitibus conducunt: hyberno verò puluere fieri meſſes lætiores, luxuriantis ingenij fertilitate dictum eſt, alioqui vota arborum communia ſunt: frugūque minùs diutinas ſedere: Cauſſa, quia non ſolū animam terræ euaneſcentem exhalatione includunt & comprimunt, retròque agunt in vires frugum atque radices: verū quòd & liquorem ſenſim præbent, parum præterea leuiſſimūque, quando nix aquarum cœleſtium ſpuma eſt. Ergo humor ex iis non vniuerſus ingurgitans diluēſque, ſed quomodo ſititur diſtillans velut ex vbere alit omnia quę non inundat: tellus quoque illo modo fermenteſcet ac ſucci plena ac lacteſcentibus ſatis non effœta: cū tempus aperit, tepidis arridet horis. Ita maximè frumenta pingueſcunt, præterquam vbi calidus ſemper aër eſt, vt in Aegypto: Hæc ille. *Agricolæ*] Apoſtrophe. *Farra*] Synecdoche pro ſegetibus. *Lætus*] Lætiffima, lætus, polyptoton. *Nulla*] Illuſtratio per collationem minorum. *Mœſia*] Ciuitas eſt Phrygiæ, ait Seruius, vel regio & ciuitas, vt ait Stephanus. Eſt & Mœſia, Europæ prouincia Pannoniæ vicina. *Gargara*] Gargarus & gargara numero plurali eſt cacumen Idæ montis: *κάρα κάρατος*, caput capitis, propter altitudinem dicitur. Eſt eiufdem nominis oppidum in radicibus Idæ fertilitate memorabile:

Gargara quot meſſes, quot habet Methymna racemos:

Ouidius primo de arte. Hinc gargara bonorum, pro-
uerbium

verbum pro summa abundantia: De quo Macrobius Saturnal. quinto, & Erasmus in Chiliadibus. *Quid dicā*] De frugibus deinde precipitur, quarum duo prima genera sunt frumenta, ut triticum, ut hordeū & legumina ut faba & cicer. Differentia verò notior quàm ut indicari deceat: frumenti ipsius totidem genera, per tempora sata diuisa: Hyberna, quę circa Vergiliarum occasum sata terra per hyemē nutriuntur, ut triticum, far, hordeum: æstiuā quę æstate ante Vergiliarum exortum feruntur, ut milium, panicum, sesama, horminum, Irio Italiæ duntaxat ritu: Alioquin in Græcia & Asia omnia Vergiliarum occasu feruntur: quædam autem utroque tempore in Italia: ex his quædam & tertio veris scilicet: Aliqui verna milium, panicum, lentem, cicer, aliam appellant: Sementica autem triticum, hordeum, fabam, napum, rapam: Plinius libri decimi octauī capite septimo. Primum præceptum de semine cooperiendo per lirationem. *Tumulos*] Synecdoche pro glebas. *Arenæ*] Metonymia ut antè:

Hic sterilem exiguus ne deserat humor arenam.

Deinde] Secundum frugum præceptum de earum irrigatione: cuius & causa è temporis, loci, rei adiūctis & effectis proponitur. *Æstuat*] Æstui feruet, & quasi suffocatur. *Supercilio*] Iugo, cacumine, methaphora est. *Cliuosi*] Cliuus, procliuitas collis: Hinc limes cliuosus, cliuis abundans, aut inclinatus & decliuus. *Vndam*] Aquam, synecdoche est speciei pro genere. *Scatebris*] Ebullitionibus aquarum, in hiātes aridæ terræ venas influētium: quales nempe sunt fontium scaturigines, unde nunc metaphora sumpta est.

*Quid, qui, ne grauidis procumbat culmus aristis,
Luxuriem segetum, tenera depascit in herba,
Quum primum sulcos æquāt sata? quique paludis
Collectum humorem bibula deducit arena?
Præsertim incertis si mensibus amnis abundans*

Exit,

Exit, & obducto latè tenet omnia limo:

Vnde cauae tepido sudant humore lacunæ.

Quid] Tertium frugum præceptum de vitijs earũ curandis: quorum species multæ sunt, prima est luxuries, quæ est tum per depastionem, tum per desiccationem: cuius vtriũsque finis præponitur, ne culmus spicis ferendis impar, procumbat. *Quid]* Quantum supple iuuat arua. *Culmus]* Calamus frumenti à radice ad spicam vsque. *Aristis]* Metonymia est pro spicis: Spica autem continet granum & glumam, grani folliculum: cuius tenuis acus, arista dicitur, quòd prima arescat. *Luxuriè]* Metaphora est, vt læta seges, sitire agros, gemmare vites: Luxuriosa frumẽta ait in oratore Cicero. *Luxuriem]* Inter vitia segetum, luxuria est, cùm onerata fertilitate procumbunt: quæ castigatur dente pecoris in herba duntaxat: & depastæ quidem vel sæpius nullam in spica luxuriem sentiunt: retonsarũ verò etiam semel omnino certum est granum longius fieri, sed inane quassũque ac satum nasci: Babylone tamen bis secant, tertio depascunt, alioquin folia tantũ fierent: sic quoque cùm quinquagesimo fœnore messis reddit exilitas foli: verũ diligẽtioribus cum cẽtesimo quinquagesimo: Hæc Plinius libri decimi octauĩ capite decimo septimo, vbi cõsiderabis mirabilem naturæ largitatem centesimo & quinquagesimo fœnore primam sortem remunerantis. *Depascit]* Pascendo absumit: quomodo per similitudinem rusticam Cicero ait secundo de oratore, cùm de oratione Sulpitij loquitur: In qua nunc interdum, vt in herbis rustici solent dicere, in summa vbertate inest luxuries quædam, quæ stylo depascenda est. *Cũ primũ sulcos aquant sata]* Cũ adhuc herbæ sunt teneræ: addit etiam Plinius libri decimi octauĩ capite vicesimo primo: Sunt genera terrę, quarum vbertas petinari segetem in herba cogat: cratis & hoc genus detatæ stylis ferreis: eadem & nihilominus depascuntur: quin depasta, sarculo iterum excitari necessarium. Huc
etiam

etiam fortasse referendum sit quod Plinius ait de aratione libri decimi octavi capite decimo nono: Non omitteremus vnam etiamnum aradi rationem in Transalpina Italia, bellorum iniuria excitatam. Salassi cum subiectos Alpibus depopularentur agros, panicum miliūque iam excrescens tentauere: postquam respuebat natura, inararunt: At illę messes duplicatę docuerūt quod nunc vocant artrare, id est aratrare vt credo tunc dictum: hoc fit vel incipiente calamo cum iam is bina ternaque emiserit folia: Nec recens subtrahemus exemplum in Treuerico agro, tertio ante hūc annum cōpertum: Nam cum hyeme prægelida captæ segetes essent, reseuerunt, resarrientes campos mense Martio, vberri-
masque messes habuerunt. Quique paludis.] Secunda luxurię curatio per desiccationem humidioris terrę, arena superiecta, ait Mancinellus: vel potius facto sulco, vt Columella libri secundi capite nono. Cui etiam contrarium remedium in cōtraria terra valebit: neque est cura difficilis quā diutissimē aquā rigandi, vt propinquis ac densa vbertas diluatur: Plinius libri decimi octavi capite decimo septimo. *Incertis mensibus.*] Autūno & Vere: hyemis enim frigus est certum: æstatis calor certus, ait Seruius. *Abundans*] Extra ripas diffluēs, redūdans. *Obducto limo*] Superfuso, superlito. *Vnde*] Hoc inundationis vitium est, vnde vermiculi nascuntur, & in radice cum sementem imbribus secutis incluserit repentinus calor humorem: gignunt & in grano cum spicę calor inferuescit. Est & Cantharus dictus Scarabęus paruus frumenta erodens. Hęc Plinius libri decimi octavi capite decimo septimo. *Lacuna*] Lacuna, est aque collectio, & à lacu deriuatur.

Nec tamen (*hęc quum sint hominūque boūmque labores*

*Versando terram experti) nihil improbus anser,
 Strymonięque grues, & amaris intuba fibris
 Officiunt, aut vmbra nocet. Pater ipse colendi*

Hand

Haud facilem esse viam voluit, primusque per artem
Mouit agros, curis acuens mortalia corda:
Nec torpere graui passus sua regno veterno.

Ante Iouem nulli subigebant arua coloni:
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant: ipsaque tellus
Omnia liberiùs nullo poscente ferebat.
Ille malum virus serpentibus addidit atris,
Prædarique lupos iussit, pontumque moueri:
Mellaque decussit foliis, ignemque remouit:
Et passim riuus currentia vina repressit.

Vt varias vsus meditando extunderet artes
Paulatim, & sulcis, frumenti quæreret herbam:
Et silicis venis abstrusum excuderet ignem:
Tunc alnos primum fluuij sensere cauatas:
Nauiata tum stellis numeros & nomina fecit,
Pleiiadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras, & fallere visco
Inuentum: & magnos canibus circundare saltus.
Atque alius latum funda iam verberat amnem,
Alta petens: pelagóque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina ferræ:
Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.
Tum variæ venèrè artes. Labor omnia vincit
Improbis, & duris vrgens in rebus egestas.

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit, quum iam glandes, atque arbuta sacra
Deficerent syluæ, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus, vt mala culmos
Esset rubigo, segnisque horreret in aruis

Carduus: intereunt segetes, subit aspera sylva,
 Lappaëque, tribulique: interque nitentia culta
 Infelix lolium & steriles dominantur auenæ.
 Quod nisi & assiduis terram insectabere rastris,
 Et sonitu terrebis aues, & ruris opaci
 Falce premes umbras, votisque vocaueris imbrem:
 Heu magnum alterius frustra spectabis aceruum:
 Concußaque famem in syluis solabere quercu!

Nec tamen] Prosequitur reliqua vitia segetum ex
 auibus, herbis, umbris. Boûmque labores] Sic postea in
 eodem libro:

Et pluuia ingenti sata læta boûmque labores.

Improbis] Pullis anserum vrtica contactu mortife-
 ra: nec minùs auiditas nunc fatietate nimia, nunc suam
 vi, quando apprehensa radice morsu sæpe conantes
 auellere, antè colla sua abrumpunt: Plinius libri decimi
 noni capite decimo octauo. Ergo improbus, auidus, in-
 satiabilis: & de agresti anserè præcipuè id intelligitur,
 ait Seruius. Strymoniaëque] Strymon, fluuius Thraciam
 & Macedoniam diuidens: de quo quarto Georgico:

Rupe sub aduersa deserti ad Strymonis vndam:
 & decimo AEnéidos:

--quales sub nubibus atris

Strymoniaë dant signa grues--

Ad hunc igitur fluuium grues conuenire solitæ sunt:
 Sic Hesiodus aduersus aues:

Δμῶος ἔχων μακέλιω, πόνον ὀρνίθεαςι τιθεῖν.

Seruus habens ligonem, negotium auibus faceßat.

Intuba] Intubus aut intubum, herba ex Chicorea-
 rum genere: vulgo Endiuia. Fibris] Fibræ sunt oræ
 fluminum, ait Festus: hinc partes cuiuscunque visce-
 ris, fibræ:

--Nec fibris requies datur vlla renatis,
 sexto AEnéidos.

Umbra] Non fastidienda hæc quoque scientia, atque
 D non

non in vltimis ponenda, quando quibúsque satis vmbra, aut nutrix, aut nouerca est: Iuglandium quidem pinorúmque & picearum & abietis quaecunque attingere, non dubiè venenum est, ait Plinius de vmbri arborum libri decimi septimi capite duodecimo. Quod ecloga vltima attingitur:

Surgamus, solet esse grauis cantantibus vmbra:

Iuniperi grauis vmbra: nocent & frugibus vmbra.

Pater] Digreditur in caussam vitiatarum frugum, eamque ex diuina prouidentia repetit, vt homines labore acuantur: vbi tertium locum adhibiti ad agriculturam numinis annotabis. Locus est è primo Hesiodi:

κρύψαντες γὰρ ἔχουσι θεοὶ βίον ἀνθρώποισι.

Occultarunt enim dij victum hominibus.

Pater] Eodem Hesiodi libro:

--πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

-pater hominúmque deorúmque.

Per artem] Ex Arato:

ἔρῃ μὲν τ' ἀρόσαι νεῖους, ὥρῃ δὲ φυτεῦσαι.

Ἐκ Διὸς ἤδη πάντα πεφασμένα πάντοθι κεῖται.

Tempus quidem arandi nouales, tempus quoque plantandi:

E Ioue iam omnia ostensa vbiuis sunt.

Veterno] Veternus morbus ex nimio otio perpetuum somnum inducens: Quo morbo Georgius Trapezuntius, Orbilius grāmaticus, Hermogenes sophista, dicuntur literarum memoriam amisisse. *Ante*] Illustratio per dissimilitudinem aureæ ætatis & præsentis agriculturæ: A Etate aurea, cōmunio rerum erat & naturalis abundantia. *Ipsaque tellus*] De eodem quarta ecloga:

Molli, paulatim flauescet campus arista:

Incultisque rubens pendebit sentibus vua:

Et duræ quercus sudabunt roscida mella.

Et ibidem.

—*Omnis feret omnia tellus.*

Non rastros patietur humus nec vinea falcem:

Robustus quoque iam tauris iuga soluet arator.

Auream

Auream verò ætatem illam ad Augustum refert sexto Aeneidos:

*Augustus Caesar, diuum genus, aurea condet
Secula, quæ rursus Latio regnata per arua
Saturno quondam—*

Idem Aeneidos octauo de Saturno:

*Auræque, vt perhibent, illo sub rege fuerunt
Secula: sic placida populos in pace regebat.*

Quod è primo Hesiodi deductum est, & ab Ouidio metamorphoseos primo postea tractatum. Ille] Antapodosis dissimilitudinis. *Serpentibus]* Contrarium in ætate aurea:

*Occidet & serpens & fallax herba veneni
Occidet, Assyrium vulgò nascetur amomum:*

ecloga quarta. *Prædarique]* Ne qua securitas esset in pascendo: contrà fuit ecloga quarta de ætate aurea:

*Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Vbera, nec magnos metuent armenta leones.*

Et quinta in Daphnidis apothefi:

*Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis
Vlla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis:*

Pontumque] Pontus, deus maris, hîc pro mari ipso per metonymiam ponitur. *Moueri]* Fluctibus aduersus navigationis securitatem. *Mellaque]* Contrà fuit ecloga quarta:

*Et duræ quercus sudabunt roscida mella.
Ignemque]* Videtur Hesiodum imitari:

κρυψέ δὲ τῶν

Abscondit verò ignem.

Vbi fingit Hesiodus Iouem indignatum, quòd Prometheus igne ferula subripuisset: per ignem verò, prudentiam Logicam Plato interpretatur in Philebo: & illud innui videtur sexto Aeneidos,

Ignis est ollis vigor & cælestis origo.

Possit etiam fortassis hîc intelligi naturalis maturitas humani alimenti, quæ ab irato Ioue detracta, labore hominibus & artificio requirenda fuit, præsertim cum

mox dicatur:

Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.

Idem tamen furtum celebratur etiam sexta ecloga:

Caucaſeasque refert volucres, furtumque Promethe.

Vina] Contrarium fuit ecloga quarta:

Incultisque rubens pendebit sentibus vna.

Vt varias] Repetitur inducti laboris causa, humani nempe ingenij exercitatio per agriculturam, coquinariam, nauticam, venationem, piscationem, metallicam.

Meditando] Notabis hic Aristotelica artium principia, obseruationem & experientiam, vel potius fructus & fines: vt enim hinc artes profectę sunt, sic eodem sunt referendę. *Sulcis*] Aratione. *Frumenti herbam*] Periphrasis est segetis, ait Seruius: vel potius agriculturę periphrasis in toto,

—et *sulcis frumenti quæreretur herbam.*

Et silicis] Periphrasis coquinarię artis: cuius facultas ad coquendos cibos tota est ex igne: vbi etiam sui calefaciendi vis & multa alia agendi significari potest.

Cauatas alnos] Periphrasis est nauiſ, quę ex alno conficitur: contrā fuit ecloga quarta:

Cedet & ipſe mari vector, nec nautica pinus

Mutabit merces—

Nauita] Epenthesis pro nauta, vt Seruius placet, ſicuti Mauors pro Mars. *Numeros & nomina fecit*] Id est numerauit & nominauit: numeratę autem sunt 1022: In ſeptentrione 360, in Zodiaco 346, in meridie 316.

Pleiades] Stellę sunt ſeptem in dorſo tauri, quę latinis Vergilię dicuntur à veris ſignificatione, ex earum ortu: ἀπὸ τοῦ πλέειν, à nauigando dictę, quod ortu ſuo primę nauigationis tempus ostendant. *Hyadas*] Hyades, ſeptem sunt stellę in dorſo Tauri: ἀπὸ τοῦ ὑεῖν, à pluendo: de quibus quarto faſtorum:

At ſimul inducent obſcura crepuſcula noctem,

Pars Hyadum toto de grege nulla latet.

Ora micant Tauri ſeptem radiantia flammis,

Nauita quas Hyadas gręcus, ab imbre vocat.

Atlantides

Atlantides etiam dicuntur, quia Atlantis filiae sunt: item Hædi: à latinis imperitè nominantur Sucule, quasi à suis dictæ sint, ait Cicero secundò de Natura deorum: & Plinius decimi octavi capite decimo quarto.

Lycaonis] Lycaon, Rex Arcadiæ, Calisto filiam habuit, quæ à Iunone conuersa est in vrsam, quia amaretur à Ioue: at Iuppiter miseratus, in cælum transtulit: Est autem maior Vrsa, seu maior septentrio, sidus 35 stellis insignis: nam 27 habet in forma, extra formam habet 8. Elice autem dicitur, quam greci nautæ ducem navigationis spectant, cum Sydenij Cynosuram, id est minorem Vrsam spectaret: hodie nautæ spectant acû magnetæ tactam. *Tum laqueis*] Periphrasis est venationis ex suis instrumentis, effectis, subiectis. *Visco*] Glutino ad aucupium apto. *Canibus circumdare saltus*] E decima ecloga repetitum,

--Non me vlla vetabunt

Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.

Atque alius] Periphrasis est piscationis ex suis instrumentis, effectis, subiectis. *Funda*] Genus retis hîc significat, à fundendo dictum, ait Seruius. *Humida lina*] Periphrasis verriculi, quod & retis genus est. *Tum ferri*] Periphrasis est artis metallicæ ex vna specie. *Ferri rigor*] Id est ars inuenta indurandi ferri. *Argutæ*] Stridulæ: sic arguta filix ecloga quinta, & argutum nemus ecloga octaua, & arguti olores nona dicuntur. *Lamina*] Lata portio metalli, ferri, plumbi, stanni, æris, argenti, auri: bractea de posterioribus præcipuè, vel bractea tenuior & argutior: vide Vallam libri quarti capite septuagesimo quarto: Lamina etiam de ligni portionibus apud Plinium dicitur, cum ait fagi sectiles laminas. *Serræ*] AÆrariam fabricam alij Chalybas, alij Cyclopas. Ferrum Hesiodus eos qui vocati sunt Dactyli Idæi: Fabricam materiariam Dædalus primus reperit, & in ea ferram, asciam, perpendiculum, terebram, glutinum, ichthyocollam, normam, ait Plinius libri septimi capite quinquagesimo sexto. *Nam primi*] Primi non ferrabant,

bant, sed cuneis tantum scindebant. *Tum variae*] Complexio longioris inductionis, cuius summa causa epiphonemate repetitur. *Labor*] Allusio quaedam est fortassis ad illud Hesiodium:

τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρῶτα θεοὶ προπαύροισιν ἔθηκεν
ἀθάνατοι.

*Ante virtutem sudorem Dii posuerunt
Immortales.*

Sed ex Theocriti vicesimo quinto Idyllio sumptus est locus:

Ἀπενία Διοφάντε, μὴναι τὰς τέχνας ἐκίρει,
αὐτὰ τῷ μόχθοιο διδάσκαλος.

*Paupertas, Diophante, sola artes excitat:
Hæc laboris magistra.*

Et in prologo Persius:

Quis expediuit psittaco suum χῆρε?
Picæque docuit nostra verba conari?
Magister artis ingenique largitor
Venter, negatas artifex sequi voces.

Et Horatius secundo Epistolarum libri secundi:

Decisis humilem pennis, inopemque paterni
Et laris & fundi, paupertas impulit audax
Ut versus facerem.

Prima] Prima pars inductionis repetitur de agricultura, & inuentrix Ceres proponitur. *Arbuta*] Arbutus, arbor, cuius poma sunt cerasis similia: de qua tertia ecloga:

Dulce satis humor, depulsis arbutus hoedis:

Item septima:

Et quæ vos rara viridis tegit arbutus umbra.

[Poma ipsa, sunt arbuta: de quibus erit etiam postea.
Dodona] Ciuitas Eperi, cui vicinum nemus Ioui sacrum est, glandibus abundans: unde fuit antea,

Chaoniam pingui glandem mutauit arista.

In Dodone autem Iouis fons cum sit gelidus, & immersas faces extinguat, si extinctæ admoueantur, accendit. Idem meridie semper deficit: qua de causa ἀνα-
παύο-

πανόμυρον vocant: mox increfcens, ad medium noctis exuberat, ab eo rurfus fenfim deficit. *Mox*] Reuertitur ad inchoata frugum vitia, & eorum nouas ſex ſpecies deſcribit. *Eſſet*] Conſumeret, perderet. *Rubigo*] propriè vitium eſt obſcœnæ libidinis, quod vlcus vocatur: Hic vitium eſt frugum nullo minus noxium: frequentiffimum in roſcido tractu conuallibúſque ac perflatum non habentibus: eo diuerſo carent ventofa & excelfa: Plinius libri decimi oſtaui capite decimo ſeptimo: Niellam Galli vocant, qua nempe ſpicæ marceſcunt, & in puluerem fœtidum confriantur: & rubiginofas ſegetes, niellatas vocant: De remedio rubiginis ibidem Plinius, & capite vicesimo nono. Rubigo quidem, maxima ſegetum peſtis, lauri ramis in aruo deſlexis, tranſit in eorum folia ex aruis: & aduerſus eam peſtem Rubigalia, Numa conſtituit anno regni ſui vndecimo, quæ nunc aguntur ad vndecimum Calendas Maij, quoniam tunc ferè ſegetes rubigo occupat. *Segnis*] Inutilis, infœcundus. *Horreret*] Spinis videlicet acutis, vt de Paliuro quinta ecloga:

--*Et ſpinis ſurgens paliurus acutis.*

Carduus] Sylueſtris intelligatur: nam ſatiuus in magnis quondam menſarum deliciis fuit: De iis Plinius libri decimi noni capite oſtauo: Portenta quoque terrarum in ganeam vertimus, etiam ea quæ refugiunt quadrupedes conſciæ: & eiufdẽ libri capite quarto, prodigia ventris appellat. *Sylua*] Metaphora, qualis antea iam fuit,

--*fragiles calamos ſyluamque ſonantem.*

Lappæque] Lappa canaria eſt quæ canibus, alia φιλάνθρωπος, quæ hominibus adhæret: alia perſonata, cuius foliis, quia ampla ſunt, ad perſonas hiſtriones utebantur. *Tribulique*] Tribulus, ſpinæ genus, à ſemine triangulari dictum, vel quòd cuſpidatum trifariam feriat: Tribulus autem vt Plinius libri vicesimi capite decimo ſexto, non niſi in paluſtribus naſcitur. Dira res alibi, iuxta Nilum & Strymonem excipitur in cacabis. idem

libri vicesimi secundi capite decimo: **Thraces** qui ad Strymonem habitant, foliis tribuli **equos** saginant, ipsi nucleo viuunt panem **facientes** **prædulcem** & qui contrahit ventrem. Hemistichium **tertio** Georgico repetitur:

Lappæque tribulique absint--

Lolium] Herba, quæ Gallis vulgo **Yurea**, græcis **ῥίζα-viov**. Infelix à Virgilio dictum, ait **Plinius** libri vicesimi tertij capite vicesimo quinto: Hoc tamen mollitum ex aceto, coctum, impositumque sanat **impetigines** **celerius**, quò sæpius mutatum est: **medeturque** & podagris & aliis doloribus cum oxymelite: Hæc ille. Vitiat autem oculos, vt Ouidius primo Fastorum testis est:

Et careant loliis oculos vitiantibus agri.

Et prouerbium hinc natum, quo **Plautus** vititur in Milite:

Mirum est lolio victitare te, tam vili tritico:

id est Nil videre. **Steriles**] **Steriles** **auenæ** ad differentiam satiuarum, vt **Seruius**: **Primum** autem omnium frumenti vitium, auena est, & **hordeum** in eam degenerat, sicut ipsa frumenti sit instar, quippe cum Germaniæ populi eam edant, neque alia pulte viuant: ait **Plinius** libri decimi octauj capite decimo septimo. **Infelix**] Versus est è quinta ecloga repetitus integer: hæc verò reliqua frugum vitia **Plinio** sunt libri decimi octauj capite decimo septimo: Nam lolium, ait, & tribulum & carduum, lappamque, non minus quam rubum inter frugum morbos potius, quam inter ipsius terræ pestem numerauerim. **Quod**] Concluditur epiloquo quartum præceptum, & è superioribus aliquid additur. **Rastris**] Illud è quinto soli præcepto fuit,

Multum adeò rastris glebas qui frangit inertes.

Aues] Propter illud, **improbis anser**. **Opaci**] **Vmbris** opacati, non aprici. **Premes**] Amputabis. **Vmbras**] Propter illud, *aut umbra nocet*. **Votisque**] Propter illud, **Humida solstitia**: vbi tertius numinis inuocati locus iteratur. **Heu**] Exclamatio in vbertatem alienam: qualis

qualis descripta prius est,

Illa seges demum votis respondet avari

Agricolæ:

Illius immensa ruperunt horrea messes.

Dicendum & quæ sint duris agrestibus arma,
 Quæ sine nec potuere seri, nec surgere messes:
 Vomis, & inflexi primum graue robur aratri,
 Tardaque Eleusinae matris voluentia plaustra,
 Tribulæque, traheæque, & iniquo pondere rastri:
 Virgea prætereà Celei, vilisque supellex,
 Arbuteæ crates & mystica vannus Iacchi:
 Omnia quæ multò antè memor prouisa repones,
 Si te digna manet diuini gloria ruris.
 Continuò in syluis magna vi, flexa domatur
 In burim, & curui formam accipit vlmus aratri.
 Huic à stirpe pedes temo protentus in octo,
 Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorso:
 Ceditur & tilia antè iugo leuis, altaque fagus,
 Stiuæque, quæ currus à tergo torqueat imos:
 Et suspensa focus exploret robora fumus.

Possùm multa tibi veterum præcepta referre,
 Ni refugis, tenuèisque piget cognoscere curas.

Dicendum] Viginti proximis versibus describuntur è
 causis adiuuantibus instrumenta ad agri & segetis
 cultum pertinentia: quod præceptum & ad solum & ad
 speciem rerum attinet. De his mutis instrumentis Var-
 ro libri primi capite vicesimo secundo copiosius præci-
 pit, de corbillis, doliis, fiscinis, tribulis, malleis, rastellis,
 & ceteris: Hesiodus etiam secundo Operum & dierum,
 sed paulò dissimiliter. *Duris agrestibus*] Periphrasis
 agricolarum. *Eleusinae*] Eleusis, ciuitas est Atticæ, vbi
 Ceres per Celeum regem hospitio suscepta Triptole-
 mum

num eius filium agriculturam docuit, & alatis serpentibus impositum per orbem dimisit ad vsum frumenti hominibus declarandum, ait Seruius. Eleusina itaque mater, Ceres definitur. *Plaustra*] Quibus demessæ segetes conuehantur:

~ἐκατον δὲ τε δούρατ' ἀμάξῃς.

centum verò etiam ligna plaustri, ait Hesiodus.

Tribulâque] Tribula aut tribulum, tabula lapidibus aut ferro asperata, qua fruges teruntur: vide Varronem libri primi capite quinquagesimo secundo. Hinc tribulare pro terere. *Traheâque*] Tribrachus (que trahe) Traha autem, & epenthesi trahea, genus vehiculi sine rotis. *Virgea supellex*] Virgis & viminibus contexta, vt qualli, corbes. *Celei*] Celeus, Rex Atticæ, pater Triptolemi. *Arbutæ*] Ex arbuto factæ. *Mystica*] Vannus, seu quod idem est, vallus, cribrum est Cereale, quo frumenta & legumina vannantur & ventillantur: quæ Iaccho sacra & mystica est, quia sacra Iacchi seu Liberi patris, ad purgationem animæ spectant, vt hoc instrumentum ad purgationem frumentorum. *μύσῃς*, sacra discens, mysteriorum peritus, sacris initiatus: ἀπὸ τῶ μύ-
ειν, occultando, quòd mysteria sint arcana & occulta: pro mystica, Pierius monet in Codice Romano legi mystica: vnde quidam interpres existimat vannum musteam, qua vina (quorum Deus est Iacchus) percolantur: at nihil hîc de vino agitur. *Iacchi*] ἰάχω, clamo, resono: ἰάχῃ, clamor: hinc Iacchus gemino cc metri gratia, quia in Bacchanalibus magnus clamor & strepitus fiat. *Omnia*] Instrumenta multò antè prouidenda quàm sit hîc opus. *Continuò*] Prouisio aratri per suas artes, & earum ferè materiam, burim ex vlmo, temonem, aures, dentale, iugum è tilia & fago, stiua. *Domatur*] Metaphora. *Buris*] Buris, pars aratri posterior decuruata: quasi βοὸς οὐρὰ, bouis cauda, ait Seruius. Bura dicitur apud Varronem de re Rustica libri primi capite decimo nono: Terram duram proscindere, nisi boues magnis viribus non possunt, & sæpe fracta bura relinquunt vomere
rem

rem in aruo. Et apud eundem authorem in lingua latina deducitur à bobus bura. *Vlmus*] Quæ rigorem fortissimè seruat, ob idque cardinibus assamentisque portarum vtilissima, quia minimè torqueatur: Plinius libri decimi sexti capite quadragesimo. *Temo*] ad quem boues iunguntur. *Binæ*] Duæ, quibus sulcus lætior efficitur. *Dentalia*] Dentale, est lignum ad quod vomer includitur: dens etiam dicitur à Varrone. Hesiodus dentale iubet esse *περίονον*, id est ilignum. *Dorso*] Dorso duplici dentale dicitur, quia latum est, aut eius vtrumque latus eminet. *Tilia*] Mollissima tilia eadem & calidissima: argumentum afferunt quòd citissimè ascias retundat, Plinius libri decimi sexti capite quadragesimo.

Iugo] Ad iugum. *Leuis*] Ne eius pondere boues laborent. *Fagus*] Grata pastoribus arbor opacitate sua: unde sunt illa:

Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi:

ecloga prima:

Immo hæc quæ viridi nuper sub tegmine fagi

Carmina descripsi-- ecloga quinta.

Facilis est fagus, quanquam & fragilis & tenera eadē sectilibus laminis in tenui flexilis, capsisque & scrinijs sola vtilis: Plinius libri decimi sexti capite quadragesimo tertio. *Stiudque*] Stiua, manica aratri, qua cursus aratri dirigitur, vt hîc poëta definit: Hesiodo stiua fit è lauro vel vlmo, non autem è tilia aut fago. *Currus imos*] Impressio vomeris significatur, quæ altior aut leuior est, prout stiua regitur: & patriam suam Virgilius respexit, vbi aratra rotis tanquam currus voluuntur. *Robora*] Synecdoche pro quibuslibet lignis: quæ si ad fumum rimas non egerunt, probatæ sunt soliditatis: Sic Hesiodus secundo:

πυράλιον δὲ ἐνεργὲς ὑπὲρ καπνῶν κρεμάσσοθαι.

Clauum vero fabrefactum super fumū suspendito.

Possūm] Locus attentionis ad sequentia documenta per apophasim. Veteres autem agriculturæ scriptores Varro capite primo primi libri de re Rustica, numerat
græcos

græcos quinquaginta: Ergo horum præcepta Virgilius intelligit, vt Catonis & Varronis etiam.

*Area cum-primis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, & creta solidanda tenaci:
Ne subeant herbæ, neu puluere victa fathiscat:
Tum variæ illudant pestes. sæpe exiguus mus
Sub terris posuitque domos, atque horrea fecit:
Aut oculis capti fodere cubilia talpæ:
Inuentusque canis bufo, & quæ plurima terræ
Monstra ferunt: populatque ingentem farris acervum
Curculio, atque inopi metuens formica senectæ.*

Area] Describitur area ex efficientibus causis: vbi notat Seruius ὑπερολογίαν. Nam primum est area vertenda manu, tum solidanda, postremò æquanda: quem ordinem Virgilius hîc peruertit. De area Cato sic præcipit: Aream sic facito: Locum vbi facies, cõfodito, postea amurca conspergito bene, finitòque combibat: postea cõminuito glebas bene: Deinde coæquato, & pauculis verberato, postea denuò conspergito, finitòque arefcat: Si ita feceris, neque formicæ nocebunt, neque herbæ nascetur. Varro lib. primi de re Rustica capite quinquagesimo primo, loco describit sublimiori, quàm perflet vêtus, modicam pro magnitudine segetis, rotundam medio, paulò extumidam, vt si pluerit, non consistat aqua, & quàm breuissimo itinere extra aream defluere possit: omne porro breuissimum in rotundo è medio ad extremum solida terra paupitã: maximè si est argilla, ne æstu peminosa, in rimis eius grana oblitescant, recipiant aquam, & ostia aperiant muribus ac formicis: Itaque amurcam ex præcepto Catonis adhibet, quia sit herbarum inimica, & formicarum & talparum venenum: Ait etiã apud nonnullos tectas areas esse propter pluuias: vbi autem tectæ sunt, & loca sunt calida, propè facièda umbracula, quò succedant homines in æstu tempore meridiano

diano. Columella libri secundi capite vicesimo, areā in demessa faba & lecta statuit, quia dum à pecudibus legumina proculcantur, herbæ etiam vngulis atteruntur: atque ita glabrescit, & fit idonea trituri area, & amurcā quæ non acceperit, salem præcipit. Palladius libri primi capite tricesimo sexto, iubet areā non procul esse à villa, ut fraus minor timeatur, domini vel procuratoris viciniam suspecta: sit autem vel strata filice, vel saxo montis excisa, vel sub ipso triturae tempore vngulis pecorum & aquæ admistione solidata: clausa deinde & robustis munita cancellis propter armenta, quæ cū teritur, inducimus. Sit circa hanc locus alter planus & purus, in quem frumenta transfusa refrigerentur, & horreis inferantur: quæ res in eorum durabilitate proficiet: fiat deinde undecunque proximum tectum, maxime in humidis regionibus, sub quo propter imbres subitos frumenta, si necessitas coegerit, raptim vel munda vel semitrta ponantur. Sit tamen area longè ab hortis, vineis atque pometis: Nam sicut radicibus virgultorum profunt lætamen & palmæ, ita insidentes frondibus, eas persecant atque arere compellunt: Plinius libri decimi octavi capite vicesimo nono: De area nihil prætereā præcipit: nisi bubuli fortè quòd fimi dilutioris illitionem præcipit. Atque hæc authores illi de area: quæ in Gallia nostra propter pluuias ferè tecta est, nec vno tempore tritura fit. Mirum autem est amurcæ mentionem præteritam esse à Virgilio, cū tam firmū contra pestes, quas exponit, remedium sit, & à veteribus tantoperè prædicatum. *Cum primis*] Solœcisum Charisius hîc statuit, quòd præpositio (cum) ponatur pro, in. At Gellius libri decimi septimi capite secundo, eam phrasim veterum ait fuisse. *Cylindro*] Cylindrus, columna lapidea rotabilis: à *κυλίνδω*, voluo. *Creta*] Creta in variis regionibus varia est, ut Plinius libri tricesimi quinti capite decimo septimo. Itaque cretam tenacem nobis hîc definit Virgilius, pro qua amurcam Cato præcipit. *Fathiscat*] Id est farim vel affatim hîscat, ostiâque aperiat

aperiat muribus ac formicis. *Ne subeant*] Ratio est diligentioris areæ, ex adiunctis vitiis, quibus grana pereunt. *Exiguus mus.*] Periphrasis est nitellæ, quæ & per diminutionem nitedula dicitur: Cicero pro Sestio: Quoniam id etiam fatum ciuitatis fuit, ut illa ex vepreculis extracta nitedula Rempublicam conaretur arrodere. *Capti*] Caper hic solœcismum notat, & notatur à quibusdam non orationis, sed rei error, quod non sint oculis captæ talpæ, quæ nunquam viderint: At capti, pro debilibus dici potest: & talpis quadrupedum solis quamuis visus non inest, oculorum tamen effigies inest, siquis prætentam detrahat membranulam, ut Plinius libri undecimi capite tricesimo septimo author est. Varro etiã in Thessalia suffosum ait à talpis oppidũ, ut Plinius idẽ libri octauĩ capite vicesimo nono. *Bufo*] Rana terrestris minimæ magnitudinis. *Populâtque*] Populare, propriè est populi gratiam conciliare:

Atque ut promeruit pater, patriam populauit meam,
ait Pacuuius. Per Metaphoram est prædari, quod populari sæpius dicitur. *Curculio*] Per *ἀντίσιχον*, pro (gurgulio:) quia nil aliud ferè sit, quàm guttur: Calendula vulgo dicitur: Animal paruum est, frumenta corrodens: quod intra quatuor acerui digitos, ut Plinius libri decimi octauĩ capite tricesimo, non descendit, nec amplius periclitatur: Ne verò frumento noceat gurgulio itẽmque mures, granarium murca oblinendum monet.

*Contemplator item, quum se nux plurima syluis
Induet in florem, & ramos curuabit olenteis:
Si superant fœtus, pariter frumenta sequentur,
Magnâque cum magno veniet tritura calore.
At si luxuria, foliorum exhuberet vmbra,
Nequicquam pinguis paleæ teret area culmos.*

Contemplator] Digressione proponitur prognosticon futuræ vbertatis, è floribus amygdalæ folia superantibus,

bus. Ex his autem quæ hyeme Aquila exoriente concipiunt, floret prima omnium amygdala, mense Ianuario: Plinius libri decimi sexti capite vicesimo quinto. *At si*] Prognosticon contrariæ sterilitatis ex contrario signo, Si foliis amygdalæ obruantur flores, sterilitas indicetur. *Exhuberet*] Huber, id est fœcundus: sic hubero: Et cœlo quidem nunquam benignitas tanta, vt simul terras huberet foueâtque, ait Plinius in panegyrico: hîc exhuberare pro superare vel redundare.

*Semina vidi equidem multos medicare serenteis,
Et nitro prius, & nigra perfundere amurca,
Grandior vt fœtus siliquis fallacibus esset:
Et quanuis igni exiguo properata maderent.
Vidi lecta diu, & multo spectata labore
Degenerare tamen: ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret. Sic omnia fatis
In peius ruere, ac retro sublapsa referri:
Non aliter, quàm qui aduerso vix flumine lembum
Remigiis subigit: si brachia fortè remisit,
Atque illum in præceps prono rapit alueus amni.*

Semina] Redit ad propositam rerum speciem, & præceptum de præparando semine constituit, ex suis causis, nitro, amurca, igne, selectione feminis. *Medicare*] Velut ægrota: vt populo & populo, sic medico & medicor.

—senibus medicantur anhelis,

erit secundo Georgico. *Nitro*] Nitrum, simile est nostri salis, sed nihil habet gelidi rigoris, nihil falsi saporis: solet tamen iuxta naturam salis durare caliditate, & nubilofo aëre liquefcere: nitro nunc caremus, sed pro eo, salem petraë adhibemus: de generibus eius ex Media, Thracia, Macedonia, Aegypto, totâque eius natura

tura, Plinius libri tricesimi primi capite decimo. *Amurca*] Sordes olei, sed præcedentes: nam sequentes dicuntur fæces: per c scribitur, sed pronuntiatur per g: vt C. Gaius, Cn. Gneus: hæc Seruius de Amurca. *Grandior*] Effectus est huius medicationis. *Siliquis*] De quibus antea:

Vnde prius lætum siliqua quassante legumen.

Et Plinius libri decimi octauo capite decimo septimo, de fabis videtur hunc locum interpretari: vbi de medicatione hac ita loquitur. Vino autem semina perfusa minùs ægrotare existimant: Virgilius & amurca perfundi iubet fabam, sic etiam grandescere promittit: quædam verò si triennio antè satum, vrina & aqua macerentur, præcipuè adulescere putant: Reliqua semina cupressi foliis tuis si misceantur, non esse vermiculis obnoxia, nec si interlunio serantur: Quin & armo talpæ contacta semina, vberiora esse: felle autem bubulo attingi semina vtilius putant: hæc ille ac etiam complura de medicamentis frugum: de quibus etiam Columella libri secundi capite nono: & Palladius libri primi capite tricesimo quinto: *Lecta*] Columella libri secundi capite nono hanc causam diligenter explicat: Nam quod ait Celsus, vbi mediocris est fructus, optimam quamque spicam legere oportet, separatimque ex ea semen reponere: cum rursus amplior messis pro- uenerit, quicquid exteretur, capisterio expurgandum erit: & semper quodque propter magnitudinem ac pondus in imo subsederit, ad semen reseruandum. Nam id plurimum confert, quia quanuis cæteris locis humidis, tamen etiam siccis frumenta degenerant, nisi cura talis adhibeatur. Hoc præceptum Columella citat iterum libri capite decimo, & ad omnes rerum species attingere indicat, non ad sola frugum semina: Itaque illic ad equarum progeniem refert: Plinius libri decimi octauo capite vicesimo quarto, addit semen optimum esse anniculum, bimum deterius, trimum pessimum, vltra sterile: Item optimum est granum, quod rubet, & denti-
bus

bus fractum, eundem habet colorem: deterius, cui plus intrus albi est. Varro libri primi capite quadragesimo: Semina videre, ne vetustate sint exfuncta, prodest: aut ne sint admista, aut ne propter similitudinem sint adulterina: Semen vetus tantum valet in quibusdam rebus, ut naturam commutet: Nam ex semine brassicæ veteris nasci aiunt rapa, & contrà ex raporum, brassicam. Idem rursus capite quinquagesimo secundo: Quæ seges grandissima atque optima fuerit, seorsum in aream fecerni oportet. *Manu*] Hinc dictum quidam volunt legumen, ait Seruius: at Virgilius hîc non de solis leguminibus, sed de omnibus seminibus loquitur: & hoc præceptum ad omnem agricolationis rationem attinet, ut rectè Columella ait. *Sic omnia*] Causa tantæ diligentiae in præparatione seminum ad naturæ imbecillitatem & infirmitatem tuendum & restaurandum. *Non aliter*] Declaratur similitudine nauigij, celeritas culturæ, ad naturam seminum medicandam. *Lembum*] Nauiculam admodum breuem, ut Seruius. *Remigiis*] Metonymia, pro remis. *Remisit*] Desiit remigare. *Atque*] Non est coniunctio connexiua, sed interdum comparatiua, ut, Aliter ego feci atque tu. Aliquando aduerbium est, ut hîc pro statim: & apud Ennium,

—atque accedit muros Romana iuventus:
Gellius libri decimi capite vicesimo nono.

Prætereà tam sunt Arcturi sidera nobis,
Hædorúmque dies seruandi & lucidus Anguis,
Quàm quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus, & ostriferi fauces tentantur Abydi.

Libra die, somnique pares ubi fecerit horas,
Et medium luci, atque umbris iam diuidet orbem:
Exercete viri tauros, serite hordea campis,
Vsq̃ue sub extremum brumæ intractabilis imbrem.

Necnon & lini segetem, & cereale papauer
Tempus humo tegere : & iamdudum incumbere
aratri.

Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.

Præterea] Accessurus ad sextum frugum præceptum de satione seminum, præfatur Astrologiæ parem in agricolis & nautis necessitatem: vbi notabis de communibus agriculturæ causis cœlum proponi: quod attingebatur etiam prius,

*Ventos & varium cœli prædiscere morem
Cura sit.*

Arcturi] De quo iam dictum est:

--sub ipsum

Arcturum sat erit tenui suspendere sulco.

Hædorumque] Hædi, sunt stellæ duæ parvæ in sinistra Erichthonij, in cuius etiam sinistro humero insidet Capra Amalthæa. *Lucidus anguis*] Tres Angues in cœlo sunt, primus Septentrionum medius, secundus Ophiuchi, tertius in signis Meridionalibus, & Hydra dicitur. Seruius hîc Hydram sumit: ego primū anguem malo, lucidum stellis 30. qui & iccirco postea magnus Anguis dicitur. Arcturus oritur cosmice decimo quinto die Septembris. *Ostriferi*] Ostrea plurima ferentis. Notabis hîc masculinum genus contra artem. *Abydi*] Abydus in Asiatico Hellesponti litore, ciuitas est opposita Sesto ciuitati, in eiusdem Hellesponti litore Europeo: tam vicinæ autem, vt eminùs gemina Abydus appareat.

--Dirimique procul non æquore visa

Cæperat à gemina discedere Sestos Abydo: Valerius Flaccus primo Argonauticōn. *Libra*] Proposita Astrologiæ necessitate, iam per astra, describit sationis tempora: De quibus Cato sic breuiter, cū de sementi facienda præcipit: Vbi quisque locus frigidissimus aquosissimúsque erit, ibi primū serito: in calidissimis locis sementem postremū fieri oportet. Virgilius igitur
primò

primò æquinoctium Autumni describit per ingressum Solis in Libram: Calendis verò Octobris Sol in Libram transitum faciebat: Columella libri vndecimi capite secundo. Libra, sidus Zodiaci solum inanimum: Olim Chelæ & brachia Scorpionis dicebantur, vt antea patuit: Stellas habet in forma 8, extra, 9: Iuxta habet 9, nil ad formam facientes: hîc verò per Metonymiam intelligamus tempus Solis, Libram ingredientis. *Die*] Non est contractio, sed vsurpatio vetustatis: & sic Salustius: Dubitauit acie pars. Et ideo sic declinatur, quia genitiuus singularis nominatiuo plurali maior esse nō debet. Hęc ex Seruio. At Gellius libri noni capite quarto legit (*Dies*) non (*die*), & docet exemplis veterum, in genitiuo singulari non (*die*) sed (*dies*) esse: sic enim plerāque, etas veterum declinavit: hęc facies, huius facies: fames, huius fames: sic dies huius dies. Reperies tamen apud Ciceronem in emendatis exemplaribus contra Gellium, (*perniciē*) in genitiuo, vt hîc (*die*.) *Pares horas*] Intellige ex æqualibus, de quibus iam dictum est: In æquinoctiis enim quia dies artificiales noctibus artificialibus sunt æquales, ideo & horæ licet aliis diebus inæquales, tamen sunt æquales inter se diurnæ nocturnis. *Et medium*] Et tota dies naturalis, id est completa Solis vna conuersio, facit artificialem diem nocti artificiali æqualem: quod sub AEquatore habitantibus perpetuum est. *Hordea*] Hordeum, inter æquinoctium Autumni & Brumam feri iubet, vt interpretatur Plinius libri decimi octauī capite decimo quarto. *Brumæ*]

Bruma noui prima est, veterisque nouissima Solis, ait Ouidius primo Fastorum: Solstitium hybernum vulgo dicitur: propriè tamen Ciceroni, Virgilio, Plinio, Bruma dicitur, & accidit nunc 3 & 2 Idus Septembris. id est eiusdem 12 & 11 die: Virgilij itaque tempore, 2 & 1. Democritus talem futuram hyemem arbitratur, qualis fuerit Brumæ dies, & circa eum terni: Item similem Solstitio æstatem, ait Plinius libri decimi octauī capite vicesimo sexto. *Lini*] Plinius tamen linum & pa-

pauer Vere serendum monet libri decimi octauī capite vicesimo quarto. *Dum sicca*] Periphrasis est temporis inter Autumnum & *Brumam*.

Vere fabis satio: tunc te quoque Medica, putres
Accipiunt sulci, & milio venit annua cura:
Candidus auratis aperit quum cornibus annum
Taurus, & aduerso cedens Canis occidit astro.
At si triticeam in messē, robustaque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristas,
Antè tibi Eoæ Atlantides abscondantur,
Gnosiâque ardentis decedat stella Coronæ,
Debita quàm sulcis committas semina, quàmque
Inuitæ properes anni spem credere terræ.
Multi ante occasum Maiæ cæpère: sed illos
Expectata seges vanis elusit auenis.
Si verò viciâque seres, vilémque faselum,
Nec Pelusiæ curam aspernabere lentis:
Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes:
Incipe, & ad medias sementem extende pruinas.

Vere] Proponitur verna satio, fabæ, medicæ, milij. *Fabæ*] De qua Plinius libri octauī capite duodecimo: Inter legumina maximus honor fabæ, eiusque multiplex vsus, omnium quadrupedum generi, maxime homini: seritur ante Vergiliarum occasum, leguminum prima: vt antecedit hyemem: Virgilius eam per ver feri iubet, circumpadanæ Italiæ ritu: sed maior pars mauult fabalia maturæ sationis, quàm trimestrem fructum eius: Nam siliquæ caulésque gratissimi sunt pabulo pecori. Nascitur in plerisque locis sua sponte, sicut Septentrionalis Oceani insulis, quas ob id, Fabarias nostri appellant. Hinc Plinius non omninò probat Virgilium, & maturiorem videtur sationem

tionem requirere. *Medica*] Apostrophe est poëtica ad Medicam herbam, à Medis (quibus authoribus Dario Græciam vastante) in Europam primùm venit. Magnum trifolium vulgo, & fœnum Burgundiæ dicitur: herba equis quàm optima: cuius tanta dos est, vt vno sâtu ampliùs quàm tricenis annis duret, ait Plinius libri decimi octauì capite decimo sexto. *Milio*] Milio sationem definit Columella libri vndecimi capite secundo, circa Idus Aprilis. E milio panis multifariè conficitur, ait Plinius libri decimi octauì capite septimo: vbi aut suo tempore ex India in Italiam milium allatum, nigrum colore, amplum grano, harùdineum culmo: quod adolescit ad pedes altitudine septem, prægrandibus culmis, Lobas vocant: omnium frugum fertilissimũ: ex vno grano terni sextarij gignũtur. Ait idem libri decimi octauì capite decimo, Aethiopibus non aliam frugem, quàm milij & hordei notam esse: & decimi quarti libri capite sexto, ait è milio vinum fieri. *Annua*] Additur ad differentiam Medicæ, cui non annua rura, sed tricenis duntaxat annis. *Candidus*] Describitur accuratiùs Veris factio leguminibus proposita, nempe cùm Sol Taurum ingreditur: at 15 Calendas Maïas Sol in Taurum transitum fecit tempore Columellæ, vt ait ipse libri vndecimi capite secundo. Taurus autem dicitur candidus auratis cornibus, propter Hyadas septem, quas habet in fronte, vt iam diximus: at Pleiadas fortassis hîc satius videatur intelligi, id est Vergilias: quæ 10 Calend. Maïas tum cum Sole oriebantur, vt ibidem Columella: Nec Ver primum Virgilius significare hîc voluit, sed potiùs iam medium aut summum. *Canis*] Prius die Calend. Maïas Canis se vesperè celabat Columellæ tempore, vt ait ipse ibidem: Itaque non vnum diem significare Virgilius voluit, sed tempus illud à 15 Calend. vsque ad initium Maij. Aduerso autem astro propter oppositos affectus, nempe quòd oriente altero, alterum occidit. Neque placent hîc Ser-

uij commenta: Ab æquinoctio verno initium æstatis die 48, & Vergiliarum exortus matutinus statuitur, ait Plinius libri eiusdem capite vicesimo octauo: Calend. Aprilis idem exortus numeratur, & totum sidus Tauri oritur à dorso, vbi sunt Pleiades: Dies autem ortus Vergiliarum fuit tempore Plinij sexto Idus Maij, ait libri decimi octauo capite vicesimo sexto. *At si*] Satio frumenti describitur matutino, vel quod idem est, cosmico occasu Vergiliarum: quinto autem Calend. Nouemb. tum Vergiliæ occidebant, vt Columella libri vndecimi capite secundo. Quod & Plinius libri decimi octauo capite vicesimo quinto notat, cùm ait: Nos incipiemus à sementibus frumenti, hoc est Vergiliarum occasu matutino. quo capite de hoc occasu varias opiniones recenset. Occasum ait Vergiliarum matutinum Hesiodus (nam huius quoque nomine extat Astrologia) tradidit fieri cùm æquinoctium Autumni conficeretur: Thales vicesimo octauo die ab æquinoctio: Anaximander vicesimo nono: Eudæmon quadragesimo octauo: Ipse verò Plinius, Cæsaris, id est Sosigenis astrologiam sequitur, & ab æquinoctio Autumni ad Brumam 43 die Vergiliarum matutinum occasum statuit, & ab eo hyemem inchoat, & folia arboribus decidere existimat, eoque occasu nubilo pluuiosam hyemem denuntiat, sereno asperam. Et eiusdem libri capite vicesimo nono de hoc fidere rursus ait: Vergiliæ priuatim attinent ad fructus, vt quarum exortu æstas incipiat: occasu hyems semestri spatio intra se messes vindemiæque, & omnium maturitatem complexæ: Hæc ille. Eodem tamen die Pleiades oriuntur etiam acronycho seu vespertino ortu. Vbi Plinius sationis huius tempus non omninò probat: Nam sementibus, ait, tempora plerique præsumunt, & ab 11 die Autumnalis æquinoctij fruges ferunt adueniente Coronæ exortu continuis diebus, certè propè imbrium promisso. Palladius initio libri duodecimi: Nouembri mense, ait, triticum feremus,

feremus, & far satione legitima, ac sementi solenni. *Triticeam*] Frumenti genera sunt far, quod adorem veteres appellauere, filigo, triticum, ait Plinius libri decimi octauo capite octauo: Hic duas species Virgilius per synecdochem pro genere vniuerso posuit: Tritico autem nil est fertilius: hoc enim natura ei tribuit, quoniam eo maximè alat hominem, cum è modio si sit aptum solum (quale in Bizantio Africæ campo) centeni quinquageni modij reddantur. *Misit* ex eo loco Diuo Augusto Procurator eius ex vno grano (vix credibile dictu) quadringenta, paucis minùs, germina: extantque ea de re epistolæ: Misit & Neroni similiter trecentas quadraginta stipulas ex vno grano: Plinius libri decimi octauo capite decimo. *Robusta*] Quia ex omni genere durissima & contra hyemes firmissima, ait Plinius libri decimi octauo capite octauo: & ibidem capite tricesimo ait annis quinquaginta in scrobibus durare & conseruari. *Aristis*] Metonymia pro frumentis. *Eox*] Ad cosmicum occasum refertur: Vergiliæ enim vesperè tum celabantur 8 Idus Aprilis, vt Columella libri vndecimi capite secundo. *Gnosidaeque*] Gnosus, nobile est in Creta oppidum, & nunc Gnosia corona dicitur Ariadnes, quæ filia fuit Minois Cretensium regis, amata à Baccho, & iccirco corona eius in cælo locata est parte Septentrionali, insignita stellis octo: & Gnosia corona dicitur ad differentiam cœlestis alterius coronæ, quæ visitur in plaga Meridionali. *Decedat*] Occidat, occasu non comisco, sed vespertino: & hic sidera duo coniuncta sunt ad eiusdem temporis significationem, vt antea Taurus & Canis. *Stella*] Synecdoche est partis pro toto sidere. *Sulcis*] Sulcatis agris: Metonymia est. *Inuitæ*] Quæ non ferat sua sponte, sed per culturam coacta, vt antea fuit,

--Atque imperat aruis.

Multi] Illustratio ex dissimilis temporis satione, sed inutili. *Maia*] Maia, vna est Pleiadum vel

Atlantidum: harum enim nomina sunt Electra, Alcyone, Celeno, Merope, Sterope, Taygeta, Maia. *Vanis*] sterilibus, vt antea dixit. *Si verò*] Describitur vicia, faseli, lentis satio, ex occasu Bootis. Hanc totam chronologiam paululum corrigit Plinius libri decimi octauui capite vicesimo quarto: Virgilius triticum & far à Vergiliarum occasu feri iubet: viciam & faseolos, & lentem, Boote occidente: sunt & qui ante Vergiliarum occasum feri iubeant, duntaxat in arida terra calidisque prouinciis. *Viciamque*] De vicia, vt saginaret arua, iam dictum: Sationis eius tria tempora sunt, circa occasum Arcturi, vt Decembri mense pascatur, tunc optimè feritur: semen æquè nanque fert depasta: secunda satio mense Ianuario est: nouissima Martio: Plinius libri decimi octauui capite decimo quinto. Vnde intelliges præceptum Vergilij catholicum non esse. *Faselum*] Faselus & faseolus seu phaselus & phaseolus, leguminis genus, foliis venosis, vt Plinius libri decimi octauui capite septimo: quos ferere, qua velis terra licet ab Idibus Octobris in Calendas Nouemb. ait Plinius libri decimi octauui capite duodecimo: vbi occasum Bootæ tibi propè definitum vides: Faselus verò Italiam, quàm Gallis magis notus: & vilis nunc appellatur, propter copiam, quia omne quod abundat, vile est. *Pelusiaca*] Pelusinum, est vnum è septem ostiis Nili, & eiusdem nominis oppidum in Aegypto, vbi lens optima: Martialis in Xeniiis.

Accipe Niliacam, Pelusia munera lentem.

Plinius ait se apud authores inuenisse æquanimi-
tem fieri vefcentibus ea, libri decimi octauui capite duodecimo. *Bootes*] Βούτης, Bubulcus, cœleste signum Septentrionale in cauda Vrsæ maioris, 22 stellis formatis, & vna informi constans: præcipua autem est Arcturus, qui aliter Arctophylax dicitur, quia custodiat ἄρκτον, id est Vrsam. Quarto Non. Octobr. Auriga occidit manè, ait Columella libri II. cap. 2. *Incipe*] Epilogus est quidā
vniuersæ

vniversæ sationis, qua & vernum & autumnale tempus complectitur, vsque ad hyemis pruinas. Atque adhuc ad sationis tempora, astrorum ortus & occasus poëta proposuit: sed nimia eius & cæca subtilitas Plinio videtur libri decimi octauī capite vicesimo quarto, cū res inter rusticos geratur, literarūque expertes, non modò siderum: Et confitendum est, ait, cœlo maximè constare ea, quippe Virgilio iubente prædici ventos ante omnia ac siderum mores, neque aliter quàm nauigantibus seruari: Spes ardua et immensa misceri posse cœlestem diuinitatem imperitiæ. Hæc Plinij verba sunt, quibus festiuè Maronem cauillatur: deinde quò lætiores agricolarum mentes ab hac Maronis astrologia discedant, toto capite vicesimo quinto & vicesimo sexto proponit Astrologiæ difficultatē, vt anni sit propè inexplicabilis ratio, quòd tēpestatū significatio nūc præcurrat, nunc postueniat, effectis cœli ad terrā modò citiùs, modò tardiùs deciduis: quòd constet omnis astrologia statis & fixis sideribus, quorū effectus aliis stellis turbetur: vnde nō soli homines, sed animalia reliqua ob id circa id sagaciora, vt quo eorum vita constet, fallūtur, vt papiliones & aues aduenæ, cū spem Veris afferāt, interdum sæuissima hyeme affliçantur. Tum astrologorū de iisdem astris dissensiones proponit: vt de Vergiliarum occasu, quas iam diximus, de sectis Chaldæa, Aegyptia, Græca, Latina, quam Cæsar Dictator addidit authore Sosigene: tandēque proponit varias in terris significationes, cœlestium significationibus respondentēs, siderūque ipsorum terrestria signa indubitata, atque, vt ipse ait, oracula, quorum ex euentu sidera sint agricolis intelligenda: nō ad dies vtique præfinitos expectāda tempestatum vadimonia. Et vicesimo septimo capite, naturam velut exclamantem facit: Cur cœlum intueris agricola? cur sidera quæris rustice? ecce stellas inter herbas tuas aspergo, ac ne possis præterire, miraculo sollicito. Vidēsne vt fulgor igni similis, alarum cōpressu tegatur, secūmque lucem habeat & noctem? de-
di

di ecce tibi herbas, horarum indices, heliotropium ac lupinum, quæ cum Sole circumaguntur: cur etiam nunc altius spectas, cœlûmque scrutaris? habes ante pedes ecce Vergilias: in certis eæ diebus proueniunt, durantque fœdere sideris huiusce, partimque eas illius esse certum est: hirundinis visus, idem tempus indicat: apicula procedens, fabam florere denuntiat, fabaque florescens eam euocat: cùm germinare morum videbis, iniuriam postea frigoris timere nolito, lucentes Cicindela sationem tibi leguminum ostendunt.

Iam verò semper viridis, semperque grauata

Lentiscus triplici solita est grandescere foetu:

Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi:

Idem coronamentorum narcissi, qui ter etiam florêt, ostendunt: vt primus flos primam sationem, secundus mediam, tertius vltimam doceat. Iam verò hyemis aduentus deciduis arborum foliis clariùs quàm Vergiliarum occasu mōstratur, vt hoc signum habeas inter tuos vepres: pulegium florens Brumæ diē indicat: quæ qualis est & terni circa eam dies talem phyemem Democritus arbitratur. Secundi tempus cùm spica deflorescere cœperit atque roborari, secundûmque antequam marcescat: solstitium indicatur conuersione foliorum, tiliæ, populi albæ, vlni, salicis: auis vireo prodit ipso solstitij die, vt Parra item auis oriente Sirio non apparet, donec & occidat: transisse solstitium putes, nisi cum incubantem videris palumbem. Ortum Procyonis seu Caniculæ sentiunt maria & terræ & multæ ferè: accendit solem, & magnam æstus obtinet partem: formica pleniluniorum & interluniorum rationem demonstrat, quæ interlunio quiescit, plenilunio etiã noctibus operatur. hæc ferè Plinius collegit, vt agricolas à cœli contemplatione ad agros suos reuocaret. verèque, vt ait libri decimi noni prologo, ostenderet non minus conferre rura, deprehendendo cœlo, quàm sideralem scientiã. At his Plinianis exclamationibus responderi potest, nō illam scrupulosam Astrologiæ subtilitatem agricolis à

Virgilio

Virgilio proponi, sed ephemeridas à doctis digestas, & annua illa Astrologiæ breuiaria, quæ vulgus arabico verbo Almanach appellat: & quamuis multæ significationes terrestres cœlestibus respondeant, attamen non omnes, nec omni vel tempore, vel loco respondere, & caussarum noticiam & rationem, elementorum observatione præstare. Columella quoque libri vndecimi capite secundo, excusat quidem se, quòd contra cœli observationem aliquando differuerit aduersus Chaldæos improbissimè pollicentes certis quasi terminis, ita diebus statis aëris mutationes respondere: quod in ruris disciplina non desideretur eiusmodi scrupulositas, sed, quod dicitur, pingui Minerua quantumuis vtile cōtinget villico tempestatis futuræ præsagium.

Idcirco certis dimensum partibus orbem

Per duodena regit mundi Sol aureus astra.

*Quinque tenent cœlum Zonæ: quarū vna corusco
Semper sole rubens, & torrida semper ab igni:*

*Quam circum extremæ dextra læuâque trahuntur
Cerulea glacie concretæ, atque imbribus atris.*

Has inter, mediâque, duæ mortalibus ægris

Munere concessæ diuûm: & via secta per ambas,

Obliquus quâ se signorum verteret ordo,

Mundus vt ad Scythiam, Rhiphæâsque arduus arces

Consurgit, premitur Libyæ deuexus in Austros.

Hic vertex nobis semper sublimis: at illum

Sub pedibus Styx atra videt, manésque profundi,

Maximus hîc flexu sinuosò elabitur Anguis

Circum, pèrque duas in morem fluminis Arctos,

Arctos Oceani metuentes æquore tingi.

Illic (vt perhibent) aut intempesta filet nox

Semper, & obtenta densantur nocte tenebræ:

Aut

*Aut redit à nobis aurora, diémque reducit:
Nósque vbi primus equis oriens afflauit anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina Vesper.*

*Hinc tempestates dubio prædiscere cælo
Possumus: hinc messisque diem, tempúsque serendi:
Et quando infidum remis impellere marmor
Conueniat, quando armatas deducere classes:
Aut tempestiuam syluis euertere pinum.
Nec frustra signorum obitus speculamur, & ortus:
Temporibusque parem diuersis quattuor annum.*

Idcirco] Reuertitur ad propositam Astrologiæ necessitatē, & tam variis frugū tēporibus variam ē varijs partibus cœli causam repetit. *Orbem]* Annum Seruius intelligit dimensum vere, æstate, autumno, hyeme: potes etiam ac meliùs intelligere orbem terrarum, ad cuius plagas etiam sequens accommodatur cœli diuisio, vt sit sensus: Mundus est certis partibus diuisus, & obliqui circuli (per quem sol meat) signis temperatus. *Duodena]* Quæ sunt Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpius, Sagittarius, Capricornus, Aquarius, Pisces. *Quinque]* Partitio vniuersæ terræ ex suis adiunctis qualitatibus in partes quinque cœli totidē partibus respondentes: de quibus Tibullus elegia secunda libri quarti: & Ouidius apertè primo libro Metamorphoseos:

*Vtque duæ dextra cælum, totidémque sinistra
Parte ferunt Zonæ: quinta est ardentior illis:
Sic onus inclusum numero distinxit eodem
Cura dei, totidémque plagæ tellure premuntur.*

Sed ante hos omnes, Aristoteles quinto capite secundi meteororum. *Tenent cælum]* Cælo respondent, cœli ambitum complent. *Zonæ]* Cinguli, plagæ & regiones. *Quarum]* Media plaga inter tropicos constat gradibus 47. Sic Ouidius:

Quarum

Quarum quæ media est, non est habitabilis æstu.

Atque hic error veterum fuit à Plinio primùm & Ptolemæo refutatus, qui gentes in ea Zona habitantes descripserunt: quin hodie temperies ibi summa pernoſcitur æquatis dierum caloribus cum frigoribus noctiū: sub AEquatore ſiquidẽ æquinoctia perpetua ſunt: circa tropicos eſt ardentior regio. *Quam circum*] Describit arcticam & antarcticam, id eſt ſeptentrionalem & australem Zonam: quæ ſingulæ conſtant 23 gradibus & minutis 30: & ambæ coniunctæ ſunt æquales Zonæ mediæ, & 47 gradus efficiunt. *Cerulea*] Septentrionalis tamen Zona licet incommoda, tamen habitatur à multis populis, vt conſtat è multis populis plagæ ſeptentrionalis: australis autem mari ferè occupatur, & minùs eſt coſmographis nota. *Has inter*] Describit duas temperatas Zonas inter Tropicos & minimas Zonas. *Mortalibus*] Quarũ alterã nos incolimus: alteram *ἀντίποδες* vel *ἀντίχθονες*. *Et via*] Declarauit adhuc quomodo certis partibus mundus eſſet diuiſus: nunc igitur reſpicit ad illud:

Per duodena regit mundi Sol aureus aſtra.

Per] Inter, ſic Seruius, vt curioſa Macrobij interpretatio videatur ad hũc locum tam multis verbis defendendum, qui duabus ſyllabis ſoluitur: & ſic mox dicitur, Anguis pet duas Vrſas, id eſt inter. *Obliquus ordo*] *λοξός κύκλος* Ariſtoteli dicitur, & ei cauſſa rerum effectrix tribuitur, vt in argumento diximus. *Mundum*] Comparat accuratiùs extremas Zonas ex diſſimilibus adiunctis & effectis Zonarum cæleſtium illis reſpondentium. *Scythiam*] Synecdоче partis pro toto: Scythia, pars ad Zonã arcticam vergens. *Riphæas*] id eſt Scythicos montes. Riphæus autem filius Gomer Riphæos Scythas inſtituit. *Arces*] Metaphora pro, ſummitates. *Conſurgit*] Virgilius ſuperam cœli partem in Arctica zona ſtatuit, in antarctica autẽ inferã. Ariſtoteles autem ſecundi libri de cœlo ſecũdo capite aliter, cũ dextram mundi partem tribuat orienti, ſiniſtram occidenti,

occidenti, superam in australi plaga ponit, inferam in Arctica: & auguralis Romanorum doctrina arcticam mundi partem in meridie, posticam in septentrione statuebat: quamvis aduersus Aristotelem dextram in occidente, sinistram in oriente poneret. Ac nimirum fortassis ut inferos quidam hinc esse putent, efficiunt quæ in illis ultimis mundi plagis memorantur: Glacies miserabilem vocis humanæ gemitum edens, fidem facit ibi hominum animas torqueri, ut in Islandia: & dæmones humana figura seruiunt in Grunlandia, & sylvestres homines, qui nocte nautas infestant, interdiu non comparent. *Libyæ*] Synecdoche item partis pro toto, quia Libya pars est spectans ad australem zonam.

Austros] Auster, meridionalis ventus, qui græcis est νότος, *Vertex*] πόλος græcis, cardo mundi circa quem mundus voluitur: qualis putatur stella in cauda Cynosuræ: at polus mundi ab eadem recessit quatuor gradibus. *Nobis*] habitantibus in zona temperata septentrionali. *Styx*] Palus inferorum: & hinc synecdoche partis quæ fingitur in illa antarctica zona esse. *Manesque*] Manum, bonum. hinc manes, dii boni: sed per antiphrasim, dii inferorum, ait Seruius. *Maximus*] Describit apertius arcticum polum tribus sideribus vicinis. Angue & utraque Vrsa. *Maximus*] Constat enim stellis 30, cum Ophiuchus constet tantum 29, & Hydra 25: & lucidus anguis prius dictus est. *Arctos*] ἀρκτος latine vrsa, duæ sunt: Cynosura quæ etiam Phœnice dicitur, constans 7 stellis: & Helice, quæ Callisto, cōstans 35 stellis. *Arctos arctos*] Anadiplosis, ut ecloga decima:

— vos hæc facietis maxima Gallo,
Gallo cuius amor &c.

Æquore tingi] Id est, quæ nunquam Italiam occidunt. Opinionem autem illam Lactantius capite vicesimo quarto secundi Institutionum, & D. Augustinus capite nono libri decimi sexti de Ciuitate dei, irridentes antipodas sequuntur. *Illic*] Incertam rem de zona antarctica proponit, aut perpetua nocte occultari, aut habere vicissitudinem dici

diei & noctis. Secunda pars disinctionis vera est: quin viginti sidera illic inuenta sunt Veneri & Ioui claritate similia: tres imprimis Canopi, quo putatur à nonnullis Aufonius in illis monasyllabis alluisse:

*Longa dies operosa viro, sed temperies nox,
Qua caret Æthiopum plaga peruigil, irrequies gens.
Semper ubi æterna vertigine clara nitet lux.*

Equis] De quibus Ouidius secundo metamorpho.

*Interea volucres Pyrois, Eous & Æthon
Solis equi, quartusque Phlegon, hinnitibus auras
Flammiferis implent, pedibusque repagula pulsan.*

Vesper] Venus manè Lucifer, & hyberno tempore præit manè Solem, æstiuo vesperi sequitur, & Vesper dicitur:

Ante diem clauso componet Vesper olympo,
ecloga sexta:

Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite capellæ,
fuit ecloga decima. *Hinc*] Concluditur astrologiæ proposita necessitas, & per partes illustratur, tanquam diceretur: Quare per astrologiam licet tempestates messis, sementis, nauigationis, cæsurae arborum prædiscere. *Tempestates*] De quarum signis mox permulta. *Messis*] Lex aptissima antequam granum indurescat, & cum iam traxerit colorem: Oraculum verò biduo celerius messem facere potius quam triduo huberius: Plinius libri decimi octauo capite tricesimo. *Serendi*] Autumno & Vere, ut iam dictum est. *Infidum remis impellere marmor*] Periphrasis nauigandi: hoc tempus Hesiodus à solstitio definit quinquaginta diebus:

*Ἡματα πεντήκοντα μετὰ τροπᾶς ἡελίοιο,
Ἐς τέλος ἐλθόντος θέρους καματώδεος ὥρης
ὁ ῥαῖος πέλεται θνητοῖς πλοός--*

*Dies quinquaginta post versiones solis,
Ad finem veniente æstate, laborioso tempore,
Tempestiua est mortalibus nauigatio.*

Idem nauigationem prohibet post occasum Pleiadum:

Ἄλλος δ' εἰαρινὸς πέλεται πλοός ἀνθρώποισιν.

Alia

Alia autem verna est nauigatio hominibus, ait ibidem. Marmor] Metaphora est pro mari, quod marmori simile est vel æquore suo, vel candore. *Armatas deducere classes]* Id est nauali prælio decertare. *Pinum]* Synecdoche pro quauis arbore & materia, vt georgici authores loquuntur, cuius cæsura, tempestiua debeat esse, ne ligna termites faciant: sic enim ligni vermes appellantur, ait Seruius: pinum tamen præcipuè notauit, quia hinc naues efficiuntur:

—*nec nautica pinus*

Mutabit merces— Fuit ecloga quarta.

Materiam quam effodies aut præcides, abs terra diebus septem proximis, quibus Luna plena fuerit, optimè eximetur: Omnino caueto ne quam materiam doles, neu cædas, neu tangas, si potes, nisi siccam, neu gelidâ, neu rorulentam: Hæc Cato. Palladius libri duodecimi capite decimo quinto: Nunc materies ad fabricam cædenda est, cùm Luna decrescit. Idem libri decimi tertij capite secundo de mense Decembri: Et materiem bene hoc mense cædemus. *Temporibusque]* Annum parem & semper sui similem, quamuis ex quatuor diuersis partibus vere, æstate, autumno, hyeme constantem.

*Frigidus agricolam siquando continet imber,
Multa, forent quæ mox cælo properanda sereno,
Maturare datur: durum procudit arator
Vomeris obtusi dentem: cauat arbore lintres:
Aut pecori signum, aut numeros impressit aceruis
Exacuunt alij vallos, furcâsque bicornes:
Atque Amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis Rubra texatur fiscina virga:
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.*

*Quippe etiam festis quædam exercere diebus
Fas & iura sinunt. riuos deducere nulla*

Relligio

*Religio vetuit: segeti prætere sepe:
 Insidias aubus moliri: incendere vepres,
 Balantumque gregem fluuio mersare salubri.
 Sæpe oleo tardi costas agitator aselli,
 Vilibus aut onerat pomis: lapidemque reuertens
 Incusum, aut atræ massam picis vrbe reportat.*

Frigidus] Describuntur operà pluuiosorum dierum, quibus ab operibus propositis cessare cogitur agricola: vbi & præceptum de rusticis instrumentis dilatatur, & quædam alia describuntur, de quibus Cato: Per hyemem lucubratione hæc facito: Ridicas & palos, quos pridie in tecto posueras, siccos dolato, faculas facito, stercus egerito. Item alibi, vbi tempestates malę erunt, præcipit idem & dolia vincienda, medicanda, picanda. *Properanda maturare*] Duo verba hæc opposuit: Maturi enim fructus dicuntur nec acerbi, & crudi nec decideri & cocti: Sic quod neque ferius, neque tardius agitur, maturari dicitur: quod Augustus duobus verbis disertè expressit, *ἄνωγε ἡσπέρδ' ἐως*, festina lentè. Vide Gellium libri decimi capite vndecimo. *Lintres*] Fluviales nauiculas. *Signum impressit*] Notam inurit: præteritum enim pro præsentis. *Numeros*] Tesseras, quibus frumentorum numerus designatur: Nam numeros pro literis posuit, quibus numeri continentur. *Vallos*] Fossas & muros Seruius interpretatur: ego palos & sudes malo: nec enim fossæ satis propriè dicerentur acui: Et postea secundo Georgico scribitur:

Quadrifidâsque sudes & acuto robore vallos.

Bicornes] Quod secundo Georgico repetitur:

Fraxineâsque aptare sudes, furcâsque bicornes.

Amerina] Ameria, oppidum Vmbriæ in Italia, unde Roscius à Cicerone defensus.

Lentæ] Naturale est vitis epithetum:

*Lenta quibus torno facili superaddita vitis,
 fuit ecloga tertia:&*

--*Lentæ texunt vmbracula vites,*

fuit ecloga nona. *Rubea*] Rubi, oppidum Campaniæ abundans virgis & virgultis ac viminibus: Hinc virga rubea dicitur, vt Amerina retinacula: Sic Seruius interpretatur. Potest tamen de rubo intelligi, qui & flexilis est, & inter vitilia connumeratur. *Fiscina*] De fisco & fiscella in eclogis dictum:

Viminibus mollique paras intexere iunco?

fuit secunda ecloga.

Dum sedet & gracili fiscellam textit hibisco,

fuit vltimâ. *Fiscina* idem. *Nunc torrete*] Repetitur idem ferè versus primo AENEIDOS:

--*Frugésque receptas*

Et torrere parant flammis, & frangere saxo.

Vbi est hystorologia panis prius faciendi, tum molendi frumenti: At hîc aliter est: Iubet enim Virgilius fruges prius torreri, id est siccari, tum moli. *Frangite saxo*] Periphrasis pro mólite. *Quippe*] Describit opera festis diebus permessa: vbi collatio quædam est maiorum: Festis diebus quædam opera permittuntur, quanto magis igitur pluuiis profestis? Hinc illa veterum sunt oracula, malum patrem familiâs, quisquis interdium faceret, quod noctu posset, nisi tempestate cœli: peiorem qui profestis diebus ageret, quod feriatibus deberet: pessimum qui sereno die sub tecto potius operaretur, quàm in agro. *Fas & iura*] Diuina & humana iura. *Deducere*] Id est siccare: & pro contrario effectu contrarium antea fuit:

Deinde satis fluuium inducit, riuosque sequentes.

Huc Flacci in iure Pontificio peritissimi iocus spectat: Ferias magis viduis idoneas esse quàm virginibus ad nubendum: Viduarum enim nomine, veteres fossas significabant, quibus siccandis feriæ conuenirent. *Sepem*] Virgultis & spinis aut agresti è palis & longariis, aut fossa & aggere, aut tabulis è lapide & lateribus & terra constantem. Hæc siquidem sepi genera sunt, vt Varro docet de re Rustica libri primi capi-

te decimo quarto. *Insidias auibus moliri*] Periphrasis pro aucupari. *Balantum*] Balare, proprium est ouium, vt canum latrare: Periphrasis igitur est ex genere & proprio adiuncto. Hoc tamen opus ad tertij libri potius argumentum attinet. *Salubri*] Vetabant enim Pontifices festis diebus oues lauari, nisi scabiei vitandæ gratia, sicut etiam segetem sepiri: quod tamen Virgilius permissum ait. Vide Columellam libri secundi capite vicesimo secundo. *Sæpe*] Quædam ex agro in urbem comportantur festis diebus, vt oleum & poma: quædam reportantur, vt mola & pix ad picanda vasa & vsus alios. *Lapidemque*] Periphrasis molæ, vt frumentariæ, fabarię, oleariæ, quæ veteribus fuit asinaria, quia versaretur ab asinis, aut trusatilis, quæ ab hominibus in pistrinis: postea inuenta est molendinaria, quæ ventis aut aquis ageretur. *Picem*] Cuius & naturæ & genera & vsus à Plinio declarantur. Cato de re Rustica capite tertio, dicere videtur hac de re: Per ferias potuisse fossas veteres tergeri, viam publicam muniri, vepres recidi, hortum fodi, pratum purgari, virgas vinciri, spinas runcari, expinxi far, munditias ferri.

*Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna
 Felices operum. Quintam fuge: pallidus Orcus,
 Eumenidésque satæ: tum partu terra nefando
 Cæumque, Iapetumque creat, sæuümque Typhoea:
 Et coniuratos cælum rescindere fratres.
 Ter sunt conati imponere Pelio Ossam,
 Scilicet atque Ossæ frondosum inuoluere Olympum.
 Ter pater extructos disiecit fulmine monteis.
 Septima post decimam fœlix, & ponere vites,
 Et preñsos domitare boues, & licia telæ
 Addere. Nona fugæ melior, contraria furtis.*

Multa adeò gelida meliùs se nocte dedere:
 Aut quum Sole nouo terras irròrat Eous.
 Noctè leues stipulae meliùs, nocte arida prata
 Tondentur: noctis lentus non deficit humor.
 Et quidam seros hyberni ad luminis ignes
 Peruigilat, ferròque faces inspicat acuto.
 Intereà longum cantu solata laborem
 Arguto coniux percurrit pectine telas:
 Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem,
 Et foliis vndam tepidi despumat aheni.
 At rubicunda Ceres medio succiditur aestu:
 Et medio tostas aestu terit area fruges:
 Nudus ara, sere nudus: hyems ignaua colonò.
 Frigoribus, parto agricolae plerunque fruuntur,
 Mutuàque inter se læti conuiuia curant.
 Inuitat genialis hyems, curasque resoluit:
 Ceu pressæ quum iam portum tetigere carinae,
 Puppibus & læti nauitæ imposuere coronas.
 Sed tamen & quernas glandes tunc stringere tempus,
 Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta:
 Tunc gruibus pedicas, & retia ponere ceruis,
 Auritòsque sequi lepores: tum figere damas,
 Stuppea torquentem Balearis verbera fundæ,
 Quum nix alta iacet, glaciem quum flumina trudent.

Ipsa dies] Describit discrimina quatuor Lunarium
 dierum, quinti, septimi, noni, decimi: quæ supersti-
 tiosa videtur, & certè Plinio parum probata libri de-
 cimi octauæ capite tricesimo secundo. Virgilius, ait,
 etiam in numeros Lunæ quædam digerenda putauit,
 Democriti secutus ostentationem. Hæc ille: vbi tra-
 dit tamen hanc generalem Lunæ legem, Omnia quæ
 cæduntur,

caduntur, carpuntur, tunduntur, innocentius decre-
scence Luna, quàm crescente fiunt. *Felices*] Quibus ope-
ra feliciter aguntur. Ex Hesiodo sumptum, ubi quatuor
versibus idem plenius:

Ἄλλοτε μητρὺν ὥλεει ἡμέρη, ἄλλοτε μήτηρ·
τῶν εὐδαίμων τε καὶ ὀλβίος, ὅς τὰ δὲ πάντα
εἰδὼς ἐργάζεται ἀναίτιος ἀθανάτοισιν,
ὄρνιδας κρίνων, καὶ ὑπερβασίας ἀλεείνων.
Interdum nouerca est dies, interdum mater:
Harum beatúsque est felix qui hæc omnia
Sciens operatus fuerit inculpatus Diis,
Auguria obseruans est præuaricationes euitans.

Quintam fuge] Quinta Luna ex suis effectis in-
fausta describitur, quia monstra procreat: Locus per
partes illustratur. Hic autem numerus Palladi Deæ
etiam sterili sacer est.

πέμπτης δ' ἐξαλέασαι, εἰπὲ χαλεπαὶ τε καὶ αἰνοαί·
ἐν πέμπτῃ γὰρ φασιν ἐρίννας ἀμφοιπολεύειν
ὄρμον τιννυμοίας, τὸν ἔρις τέ κε πῆμ' ἐπιόρμοις.
Quintas verò euitato, quia difficiles sunt est graues:
In quinta enim aiunt Furias obambulare
Periurium vindicantes, quod contentio malum periuris.

Orcus] Orcus, Pierio aspiratur: Deus inferni:
Pallidus dicitur, vt mors pallida: & ex effectū Me-
tonymia est. *Eumenidésque*] Furiaë infernales, filiaë
Plutonis & Proserpinæ: vel Acherontis & Noctis,
vt aliis placet. εὐμῶνς autem, beneuolus dicitur:
ergo κατὰ τὴν ἀντίφρασιν Eumenides dicuntur.
Cæum] Gigantum nomina sunt, quorum sororem
Famam terra Diis irata progenuit, vt est quarto
Æneidos:

Illam terra parens, ira irritata Deorum,
Extremam, vt perhibent, Cæo Enceladόque sororem
Progenuit--

Fratres] Othum & Ephialtem Neptuni filios, qui
F iij nouem

nouem digitis crescebant singulis mensibus: qua freti altitudine cœlum voluerunt euertere, sed confixi sunt sagittis Apollinis & Dianæ. *Pelio*] Monti Thesaliæ. *Ossam*] Montem Thraciæ: hic versus triplicem licentiam habet: primùm in (conati) vocalis (i) non absumitur, deinde in, *Pelio*, o non absumitur, & cùm longa sit, tamen corripitur. *Ossæ*] Climax. *Olympum*] Montem Macedoniæ, de quo modò dictum est. De iis montibus Ouidius primo Fastorum:

*Sic petitur cœlum, non vt ferat Ossan Olympus,
Summâque Peliacus sidera tangat apex.*

Pater] Synecdoche generis pro specie, vt antea iam,

--*Pater ipse colendi
Haud facilem esse viam voluit.*

Septima] Amphibolia loci huius, opiniones varias habere potest: Aut enim poëta dicit decimam septimam Lunam, de qua videtur Hesiodus dicere:

μέσση δ' ἐβδομάτῃ δημήτερος ἱερὸν ἀκτῶ.
Media autem septima Cereris sacrum munus.

Nam septima τῆ μεσοῦντος est, id est, media est decima septima. Secunda opinio est felicem esse septimam, sed decimam feliciorem: quod etiam Hesiodus habet:

—καὶ ἐβδομία, ἱερὸν ἥμαρ.
& septima, sacra dies.

Item,

εὖθ' ἂν δ' ἀνδρογόνος δεκάτῃ.

Bona autem viripara decima.

Tertia opinio intelligit decimam quartam, quæ est nempe septima, altera post decimam, quæ appellatur ab Hesiodo media, & præ cæteris laudatur:

--πρὸς πάντων ἱερὸν ἥμαρ

μέσση.--

præ omnibus sacra dies

Media.--

Hæc igitur est loci huius ambiguitas, cuius tamen singulæ partes auctoritatem suam habeant: Cato tamen ut intermestrem, sic dimidiatam Lunam non probat in egerendo stercore, cedenda materia, septem dies à plena Luna probat. *Domitare*] Domitura bouum in trimatu, postea sera, antè præmatura: optimè cum domito iuuenus imbuitur: Plinius libri octauî capite quadragesimo quinto, de quo erit tertio Georgico. *Licia*] Fila, quibus telis textrices implicant stamina: significant etiam stamen ipsum: Ergo texturam telæ tum felicem Virgilius futuram ait. *Nonam*] Hanc Hesiodus sic exponit:

πρωτὶς ἡ δὲ εἰνὰς παντὸς ἡμῶν ἀνθρώποισιν·
 Ἐδλὴ μὲν γὰρ τ' ἡδὲ φυτεύειν, ἡδὲ θένεσθαι.
 Ἀνέρι τ' ἡδὲ γυναικὶ, καὶ οὐ ποτε πάγκρατον ἡμᾶρ.
Prima verò nona prorsus innoxia hominibus:

Bona siquidem est & ad plantandum, & ad generandum.

Tum viro quàm mulieri, nec vnquam mala prorsus dies.

Cæteros autem Virgilius despexit, quos Hesiodus persecutus est, primum, quartum, sextum, octauum, vndecimum, duodecimum, decimumtertium, vicesimum, tricesimum. *Fugæ*] Peregrinationi, aut fugæ à periculo, hoste, tyranno & similibus. *Furtis*] Quæ tum deprehendantur. *Multa adeò*] Distinguit noctis & diei rationem, & primùm proponit opera nocturna in eodem genere diurnis vtiliora. *Aut quum*] Nocturno aut certè matutino tempore. *Eous*] Vnus est ex equis Solis, ut iam diximus. *Prata*] Cato: Fœnum inquit, ne serò seces: priusquàm semen maturum sit, secato: quidam pridie rigant vbi sunt rigua: noctibus roscidis secari meliùs. Quædam Italiæ partes post messem secant: Plinius libri decimi octauî capite vicesimo octauo. Hoc Virgilius de pratis tantillum, quibus optimi agri quintam laudem tribuit: alij dant primatum bonis pratis: Cæsar Vopiscus ædilitius causam

sam cum ageret apud Censores, Campos roseæ Italiae dixit esse flumen, in quo relictæ pertica postridie non appareret propter herbam: Varro libri primi capite septimo. Idem eiusdem libri capite quadragesimo nono: primum de pratis summissis: Herba cum crescere desinit, & æstu arefcit, subsecari falcibus debet. *Et quidam*] E nocturnis operibus alia viro, alia fœminæ diuidit. *Faces*] Faces quid sint, his duobus versibus Virgilius definit: Fax enim sustis est incisus, cerâque vel oleo inunctus ad lumen faciendum. Atque id nimirum est *ad seros hyberni luminis ignes.*

Ferro acuto] Falce aut cultro. *Inspicat*] In modum spicarum incidit & acuit. *Arguto*] stridulo: sic in Bucolicis Ilex arguta & nemus argutum: & paulò antè in hoc libro:

Et ferri vigor, atque argutæ lamina ferra.

Percurrit] Contextit. *Pectine*] Pecten, textorium instrumentum, inter cuius dentes filum figitur:

Inde operæpretium pingues aliquando lacernas:

Munimenta togæ duri crassique coloris,

Et malè percussas textoris pectine Gallis

ait Iuuenalis Satyra nona.

Dulcis musti] Significat défrutum, id est vinum decoctum usque ad consummationem dimidiæ partis: aut sapam, quæ fit ad consummationem duarum tertiarum: de quibus Plinius libri decimi quarti capite nono, & vicesimi tertij capite secundo. *Vulcano*] Igne: Metonymia est, ut Ceres pro frugibus. *Aheni*] Vasis ænei: Metonymia est materiæ pro materiato opere. Columella libri duodecimi capite vicesimo hoc vasis genus non probat: Ipsa autem vasa, ait, quibus sapa aut défrutum coquitur, plumbea potius quàm ænea esse debent: Nam coctura eruginem remittunt ænea, & medicaminis saporem vitiant. *At rubicunda*] Describit secundo loco opera diurna nocturnis utiliora, ut messem, trituram, arationem, sementem. *Ceres*] Frumentum. *Succiditur*] Metitur. *Nudus*] Nudus in principio & fine sententiæ,

rentiæ, est epanalepsis: vt,

Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo.

Hic autem versus est tertius, Paronis calumnia perstrictus: cauillatus est enim primùm illud:

Tityre, si toga calda tibi est, quo tegmine fagi?

Item illud:

Dic mihi Damæta, cuium pecus? Anne latinum?

Non, verùm AEgonis. Nostri sic rure loquuntur.

Denique istud:

Nudus ara, sere nudus: Habebis frigore febrim.

At Virgilius nudum agricolam arando aut serendo esse noluit, sed tantam serenitatem notauit, vt amictus posset despici: Locus est ex Hesiodo:

—τυμὸν ἀείρειν, γυμὸν δὲ βωτρεῖν·

τυμὸν δ' ἀμᾶσαι.

Nudus serito, nudus arato:

Nudus quoque metito.

Hyems] Describuntur hyemis otia, primùm genialia, tum opera vtilia: Otia illa, similitudine nautica declarantur. Pressæ] Onerariæ, vel potius iactatæ. Coronas] Aut veras coronas, aut spiras funium: sic antea nautica similitudine demonstratur agriculturæ necessitas:

Non aliter quàm qui aduerso vix flumine Lembum

Remigijs subigit, si brachia fortè remisit:

Atque illum in præceps pronò rapit alueus amni.

Coronas] Idem versus repetitur AEneidos quarto:

—vocat iam carbasus auras,

Puppibus & lati nautæ imposuere coronas.

Ergo & solucentes è portu, vt portum subeuntes, coronabant puppes. Quæ ferè attinent ad secundi & tertij libri argumentum. Sed tamen] Hyemis opera vtilia secundo loco proponuntur, in legendis glandibus, bacis: in aucupio & venatione. Quernas] Non est artis, sed vsus, vt sunt ficulus, ilignus, colurnus, à ficu, ilice, colurno aut corno. Glandes] Glandis appellatione omnis fructus continetur, exemplo græci sermonis, apud quos omnes arborum species ἀκρᾶ δένδρεα appellantur,

vt Caius Iurisconsultus ait: Glandē tamen, quæ propriè intelligitur, ferunt robur, esculus, cornus, ilex, suber: Plinius libri decimi sexti capite sexto. *Baccas*] Minutiores arborum fructus, vt lauri, oliuæ: hîc tamen distinguit.

Cruenta] Instar cruoris rubescencia. *Myrta*] Fructus myrti, quæ Veneri sacra est, vt ecloga tertia paruit:

Formosæ myrtus Veneri—

Pedicas] Quibus illarum pedes illaqueantur. *Gruibus*] Synecdoche speciei pro toto genere auium. *Auritósque*] Magnis auribus præditos: aliter autem Plautus in Truculento dixit:

Pluris est oculatus testis vnus, quàm auriti decem.

Qui audiunt, audita dicunt, qui vident, planè sciunt.

Stuppea verbera] Dicit lora fundæ, stuppa facta, id est chordas, quibus colligatur funda. *Balearis*] Optimæ, qualis est apud Baleares insulas Hispaniæ, funda quondam bellicosas, vt constat è Plinio libri tertii capite quinto: vel potiùs ex historijs Romanis. *Balearis* igitur pro (optimæ) est synecdoche. *Quum*] Periphrasis summæ hyemis. *Glaciem*] Id est cum glacies aquis supernatat.

*Quid tempestates Autumni & sidera dicam?
Atque vbi iam breuiórque dies, & mollior æstas,
Quæ vigilanda viris, vel quum ruit imbriferum Ver:
Spicea iam campis quum messis inhorruit, & quum
Frumenta in viridi stipula lætentia turgent.
Sæpe ego, quum flauis messorum induceret aruis
Agricola, & fragili iam stringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prælia vidi,
Quæ gravidam latè segetem ab radicibus imis
Sublimè expulsam eruerent: ita turbine nigro
Ferret hyems, culmumque leuem, stipulasque volâteis.
Sæpe etiam immensum cælo venit agmen aquarum,*

Et

Et sædam glomerant tempestatem imbris atris
 Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther,
 Et pluuia ingenti sata læta, boumque labores
 Diluit: implentur fossæ, & caua flumina crescunt
 Cum sonitu: feruētque fretis spirantibus æquor.
 Ipse pater, media nimborum in nocte, corusca
 Fulmina molitur dextra, quo maxima motu
 Terra tremit: fugere feræ, & mortalia corda
 Per gentes humilis strauit pavor: ille flagranti
 Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia tela
 Deicit: ingeminant Austri, & densissimus imber,
 Nunc nemora ingenti vento, nunc littora plangunt.
 Hoc metuens, cæli menses, & sidera serua:
 Frigida Saturni sese quò stella receptet:
 Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes.
 In primis venerare deos: atque annua magnæ
 sacra refer Cereri lætis operatus in herbis,
 Extremæ sub casum hyemis, iam Vere sereno.
 Tunc agni pingues, & tunc mollissima vina:
 Tunc somni dulces, denseque in montibus vmbra.
 Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret:
 Cui tu lacte fauos, & miti dilue Baccho:
 Tèrque nouas circum felix eat hostia fruges,
 Omnis quam chorus, & socij comitentur ouantes,
 Et Cererem clamore vocent in tecta: neque antè
 Falcem maturis quisquam supponat aristis,
 Quàm Cereri torta redimitus tempora quercus
 Det motus incompósitos, & carmina dicat.

Quid] Proponuntur Autumnii & Veris tempestates, &
 deinde ad earum cautionem signa describentur. Ruit]
 Declinat.

Declinat. *Spicea*] Messis. *Inhorruit*] Id est culmi confir-
 mari coeperunt: propriè enim spicus aut spica aut spicū
 (idem enim tribus his generibus dicitur) cū per cul-
 mi folliculum, id est extremum tumorem, aristæ adhuc
 tenues in modum spiculi eminent: abusuè autem pro
 frugibus. Itaque duobus his versibus idem definitur
 Veris inclinantis tempus per *spiceā* messē & *frumē-*
ta lactentia. Lactantem autem deum Varro fuisse tra-
 dit, qui se infundit segetibus, & eas facit lactescere: La-
 ctare autē dicitur mater, quæ lac præbet: lactère, fœtus
 cui lac præbetur. Sic apud Varronem secūdo de re Ru-
 stica: Lactentes cum matribus ne cubent: de sue loqui-
 tur. Ergo lactentia frumenta, quibus tanquam lac præ-
 betur: & metaphota est. *Sæpe ego*] Deinceps meteorolo-
 gia est de tempestatibus, & earum signis: meteorologia,
 causa communis vniuersæ Georgicæ, vt deus & cœlū.
 Describuntur itaque tres species tempestatum, vento-
 rum, pluuiarum, fulminum. Tempestas igitur ventorū,
 prima describitur ex effectis, quod maturas segetes,
 eruat. *Flauis*] Maturis: Metonymia est adiuncti coloris:
 sic flaua Ceres prius dicta est. *Stringeret*] Secaret: di-
 ctum aliter,

--glandes tunc stringere tempus.

Prælia.] Plinius libri decimi octauī capite tricesimo,
 quinto citat hunc locum: Præfagia ait, tempestatum
 placuisse Virgilio magnoperè video: siquidem in ipsam
 messē sæpe concurrere prælia ventorum damnosa
 imperitis refert. Tradunt enim eundem Democritum
 metente fratre eius Damaso, ardentissimo æstu, orasse
 vt reliquæ segeti parceret, raperétque defecta sub te-
 ctum, paucis mox horis sæuo imbre, vaticinatione ap-
 probata. *Grauidam*] Copiosam & abundantē, id est gra-
 nis grauidam. *Sublimè*] Per sublime, ait Seruius: at subli-
 mē aduerbiū est pro sublimiter, quo utitur Cato: Cice-
 ro secundo de Natura deorum: Extenuatus aër sublimē
 fertur. Et idē prima Tusculana: Perspicuum debet esse
 animos, siue sint animales, id est spirabiles, siue ignei,
 sublimē

sublimè ferri. Virgilius ecloga nona:

Cantantes sublimè ferent ad sidera cygni.

Sublimè] Physicæ est rationis: nam ventorum motus est fursum, cum exhalatio calida & sicca, sublimè feruntur, ut Aristoteles meteororū libri secundi capite quarto. *Ita turbine*] Illustratio per similitudinem tempestatis, è turbine: Si ventus maiore depressæ nubis eruperit specu, sed minùs alto, quàm procella, nec sine fragore, turbine vocant, proxima quæque prosternent: Plinius libri secundi capite quadragesimo octauo. *Hyems*] Tempestas: sic enim aliquando sumitur, ut secundo Aeneidos:

—sæpe illos aspera ponti.

Interclusit hyems.

Hic tempestas aut ventus intelligitur: & sic græcè χιμῶν, hyems & tempestas dicitur. *Sæpe*] Describitur tempestas pluviæ ex materia, effectis, adiunctis: quod ex nube fiat, fruges diluat, fremitum excitet. *Agmen*] Propriè est exercitus incedēs: μεταφορικῶς pro impetu, ut Aeneidos secundo,

—Illi agmine facto

Laocoonta petunt.

Collectæ] Materies pluviæ notatur è nubibus: è vapore nanque nubes, unde pluvia, ex qua etiā rursus vapor: hæc enim κύκλω γένεσις Aristoteli dicitur decimo tertio capite secundi Posteriorū. *Ex alto*] Ex Aquilone, ait Seruius: at ex alto, malim è sublimi loco. *Ruit*] Sic Aeneidos primo:

Fluctibus oppressos Troas, cælique ruina.

Boiūmqæ labores] Sic antea:

Nec tamen hæc cum sint hominūmqæ boiūmqæ labores.

Diluit] Dissoluit, eoque disperdit. *Fervētque fretis*] Allusio est ad freti notationem: fretum enim à feruendo dictum, quod instar aquæ feruentis in fretum sæpe incurrat æstus, atque efferuescat. *Ipsè pater*] Describitur tempestas fulminum ex adiuncto sonitu & eius terrore: Itē ex effectis, quod alta loca feriat. *Ipsè pater*] Periphrasis est

est Iouis, vt antea,

—pater ipse, colendi

Haud facilem esse viam voluit. —

Superiorum trium planetarum ignes, sunt qui decidunt ad terras, fulminum nomen habeant, sed maximè ex his medio loco siti: fortassis quoniam contagium nimij humoris ex superiore circulo atque ardoris subiecto per hunc modum egerat. Ideoque dictum Iouem fulmina iaculari: Plinius libri secundi capite vicesimo.

Molitur] *Iaculatur*. *Terra*] Id est terræ incolæ: Metonymia est subiecti pro adiuncto. *Humilis*] Metonymia, vt Orcus pallidus. *Atho*] Athos, mons Græciæ altissimus, à Xerxe perfoßus & nauigatus: in accusatiuo facit Atho, vt ἔως, κέως, λαγῶς. *Rhodopen*] Montem Thraciæ, de quo ecloga septima:

Nec tantum Rhodope miratur & Ismarus Orphea,

Item octaua:

Ismarus aut Rhodope aut extremi Garamantes.

Ceraunia] ὁ κεραυνὸς, fulmen: κεραύνιος zeûs, fulminator Iuppiter. Hinc Ceraunij vel Ceraunia, mōtes Eperi nominantur, quia fulminibus sæpe feriantur. *Ingeminat*] Reuocatur prima & secunda tempestas. *Hoc metuens*] Ad cautionem & prouisionem propositarum tempestatum generales physicæ causæ repetuntur è cœlo & deo. *Frigida*] Hūc locū Plinius notauit libri decimi octauo capite vicesimo quinto: Virgilius, ait, errantium quoque siderum rationem ediscendam præcepit, admonēs obseruandū frigidæ Saturni stellæ transitū. Sidus autē Saturni minimū videtur, quia summū: tricesimo anno cursum cōficit, gelidæ ac rigentis naturæ, ait idem libri secundi capite octauo. *Quò sese recepit*] Cum quo sidere cōiungatur. nā cum alio atque alio sidere, alias & alias vires habet. *Ignis Cyllenius*] Periphrasis est Mercurij, in Cylleno mōte Arcadiæ geniti: cuius fidus est inconstās, quia ferè naturam sequitur eorum siderum, cum quibus iunctus fuerit: Ideoque Nuntius deorum fingitur. *Mercurius autem modò ante Solis exortum, modò post occasum*

occasum splendens nunquam ab eo viginti tribus partibus remotior, ait Plinius libri secundi capite octauo.

In primis] Hic quartus est locus inuocati numinis, & superioribus insignior: & Ceres, dea frugum imprimis appellatur, vt antea *Liber & alma Ceres*: Item duobus praterea locis, vt dea frugum colitur:

—neque illum

Flaua Ceres alto nequicquam spectat olympo.

Item: Prima Ceres ferro mortales vertere terram

Instituit——

Itaque huic magnæ frugum deæ vota fiant, ait poëta, vt res, suæ tuelæ subiectas tueatur. Sic Hesiodus secundo Operum & Dierum:

Εὐχῶμαι δὲ Διὶ χθονίῳ, Δημήτερι θ' ἄγνῃ,

Εκτελέειν βριθεῖν, Δημήτερος ἱερὸν ἄκτω.

Supplica verò Ioui terrestri, Cererique castæ,

Prouentum vt impleant, Cereris sacrum munus.

Tunc agni] Describitur sacrum Cereris ex subiectis & adiunctis ad ipsum pertinentibus: delicatis epulis, noctibus, locis, lacte, melle, vino, hostia ambaruali, inuocatione, saltatione. *Pingues*] Ideoque ad epulandum & sacrificandum apti. *Mollissima*] Delicatissima, cum omnis asperitas deferbuerit: Sic ecloga quinta de sacro Daphnidis.

Et multo imprimis hilarans conuiuia Baccho.

Dulces] Propter vacuitatem solitudinum, aut anni temperiem. *Densaque*] Propter arbores frondescentes: sic ecloga quinta,

Ante focum, si frigus erit, si messis, in vmbra.

Adoret] Propitiet: ab ador, frumento, quo dijs olim sacrificabatur. *Lacte*] Lacte, melle, vino significat Veneri sacrificatum: Macrobius tamen de hac re sic ait Saturnal. libri tertij capite vndecimo: Poëta sciens Cereri mulso libari, adiecit,

——miti dilue Baccho:

scilicet mitescere vinum dicens, cum vinum coeperit fieri. Plinius libri decimi octauj capite quarto, ait ab *Aristæo* primum vino mel mistum suauitate præcipua.

Favos]

Fauos] Metonymia est subiecti pro adiuncto: Fauus enim, cellula est ubi mel conficitur. *Baccho*] Vino, Metonymia est. *Térque*] Periphrasis est Ambarualis hostiæ, quæ ter circum arua ducebatur, tum immolabatur: de quo dictum iam ecloga tertia:

Cum faciam vitulâ pro frugibus, ipse venito.

Item.

— & cum solennia vota

Reddemus Nymphis, & cum lustrabimus agros:

ecloga quinta. *Felix*] Fœcunda: hæc enim hostia, porca frequenter erat, eaque grauida: vel felicem dicit per Metonymiam, quia felices & fœcundos agros efficiat. *Quâtes*] Ouare, est letari, letitiâque aut voce aut gestu demonstrare: ab ohe, Interiectione gaudientis, aut oo, clamore militari deducitur, interposito u: Hinc ouatio, species triumphi. *Et Cererem*] Orent ut salua messis domum perducatur. *Aristis*] Frumentis. *Torta quercu.*] Quercina corona, in memoriam vetustatis, quæ quernis glandibus victitauit: & ad mitiorem victum Cereris beneficio transiit. *Det motus*] Sic ecloga quinta cantus & saltatio adhibetur:

*Cantabunt mihi Damoetas & Lyctius AEgon:
Saltantes Satyros imitabitur Alphesiboeus.*

*Atque hæc ut certis possimus discere signis,
Aestusque, pluiasque, & agenteis frigora ventos:
Ipse pater statuit quid menstrua Luna moneret:
Quo signo caderent Austri: quid sæpe videntes
Agricolæ, propius stabulis armenta tenerent.
Continuò ventis surgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumescere, & aridus altis
Montibus audiri fragor: aut resonantia longè
Littora misceri: & nemorum increbrescere murmur:
Iam sibi tum curuis malè temperat vnda carinis,
Quum medio celeres reuolant ex æquore mergi:*

Quum

clamorēque ferunt ad littora: quūque marinæ
 In sicco ludunt fulicæ: notasque paludes
 Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.
 Sæpe etiam stellas vento impendente videbis
 Præcipites cælo labi, noctisque per umbras
 Flammæ longos à tergo albescere tractus:
 Sæpe leuem paleam, & frondes volitare caducas,
 Aut summa nantes in aqua colludere plumas.

Atque hæc] Prognostica tempestatum rebus natu-
 ralibus diuinitus sunt impressa, vt à Deo moniti, ca-
 ueremus. Vbi de communibus causis Deus & eius er-
 ga hominum genus prouidentia consideranda est.
 AEstus, pluuias, ventos] Hæc tempestatum genera ni-
 mirum proposita sunt è fulminibus, pluuiis, ventis,
 Ipse pater] Periphrasis Iouis: vt bis antea,

--Pater ipse colendi: Item,

Ipsæ pater media.--

Menstrua] Quæ quōque mense cursum absolue-
 ret. Austri] Venti, synecdoche speciei pro genere.
 Porro signa sequentia de Arato sumpta sunt, sed è mul-
 tis pauca, nec eodem semper modo: Plinius autem
 omnia ferè collegit. Continuò] Prognostica ventorum,
 vndecim describuntur, ex adiunctis: tumor maris, fra-
 gor montium, maris sonitus, nemorum murmur, mer-
 gi ad litora reuolatus & clamor, fulicarum lusus in
 arena, ardæ sublimis volatus, stellarum casus, paleæ
 volatus & frondium, plumarum in aqua collusio.
 Surgentibus] Orientibus. Freta ponti] Mare: synecdoche
 speciei pro genere. Tumescere] De hoc signo Plinius
 libri decimi octauī capite tricesimo quinto: vbi & de
 cæteris: Mare sæpe & silentio intumescit, flatūque al-
 tius solito iam intra esse ventos fatetur. Aratus:

Σῆμα δὲ τοὶ ἀνέμοιο καὶ οἰδυίνουσα θάλασσα
 ἐγγένεω.

*Atqui signum venti etiam intumescens mare
Esto.*

Aridus fragor] Qualis ex aridis arboribus editur,
cùm franguntur: montium sonitus Plinio dicitur hoc
secundum prognosticum. Aratus:

--κορυφαί τε βοῶντες οὐρεὺς ἄκραι.

Cacumináque sonantia montis summa.

Resonantia littora] Tertium signum: de quo sic Plinius: Mare si in tranquillo portu à cursu stabit & murmurauerit, intra se ventum praedicat: si identidem, & hyemem & imbrem: litoris ripeque si resonabunt tranquilla, asperam tempestatem: Item maris ipsius tranquillus sonitus, spumæque dispersæ aut aquæ bullientes. Aratus:

--καὶ μακρὸν ἔσ' αἰγιαλοὶ βοῶντες,

Ἄκται τ' εἰν ἄλιοι, ὅπότε ἔνδοι ἡχέεσσαι
γίγνονται.

Et multum margines insonantes,

Litoráque marina, cùm serena arguta

Fiunt.

Nemorum murmur] Hoc quartum signum, Plinio dicitur nemorum mugitus: Atque in tertio & quarto signo fallitur Seruius, qui putat tertium primo, & quartum secundo idem esse, & à Virgilio dici bis idem: non enim bis idem, sed duo diuersa dicuntur. *Iam sibi*] Quintum prognosticum: de quo Plinius: Mergi anatesque pennas rostro purgantes, ventum, cæteræque aquaticæ aues concursantes, grues in Mediterranea festinantes, mergi maria aut stagna fugientes. *Carinis*] Nauibus: Synecdoche partis pro toto: Carina enim, pars est naui inferior. *Mergi*] Mergus, est avis quæ cibum captans, assidue mergitur in aquis. Aratus:

πολλὰκι δ' αἰγιάδες νῆσσαι, ἢ εἰν ἄλιν δίνου

Αἰθυίαι χερσαῖα τινάσσονται περὶ νηυσιν.

Sæpe autem feræ anates, aut in mari vrinatores

Mergi terras quatiunt alis.

Fulicæ] Sextum prognosticum: Fulica autem seu
Fulix

Fulix, est avis marina aut stagnensis, paulò supra magnitudinem columbæ, dicta à furuo, id est nigro colore: Parisini Diabolum vocant. Id Aratus paulò secus:

καὶ ποτε καὶ κέπφοι, ὅπότε ἔυδοι ποτέωνται,

Ἀντία μελλόντων ἀνέμων εἰληδὴ φέρονται.

Interdum etiam fulicæ cūm serenæ volitent,

Contra futuros ventos glomeratim feruntur.

Marina] Ad differentiam stagnensium aut fluuialium. Plinius fulicæ matutinum clangorem memorat: & Cicero primo de Diuinatione ait:

Caua Fulix itidem fugiens è gurgite ponti,

Nuntiat horribiles clamans instare procellas.

Ardea] Septimum prognosticum: Ardea autem avis appellatur, quòd ardua sit: quidam putant auem esse, quæ græcis ἑρωδιὸς appellatur: de qua est septimo Æneidos:

--Locus ardea quondam

Dictus, avis: & nunc magnum manet Ardea nomen.

Aratus paulò secus:

καὶ δ' ἂν ἐπὶ ξηρῷ ὅτ' ἑρωδιὸς οὐ κατὰ κόσμον

Ἐξ ἁλὸς ἔρχεται, φωνὴ πῶδε πολλὰ λεληκώς,

κινυμένοιο κε θάλασσαν ὑπερφορέοιτ' ἀνέμοιο.

Quinetiam ad terram cūm ardeola non ritè

È mari veniat, voce multūm perstrepens,

Commoto sanè, mare superferatur vento. Item:

Ἡ' ἐπὶ κῦμα διώκει ἑρωδιὸς ὀξύ λεληκώς.

Aut ad aquam festinat ardea acutè vociferans.

Sæpe etiam] Octauum è stellarum deciduis ignibus: Discursus autem nunquam temerè fiunt, vt non ex parte truces venti oriantur, ait Plinius libri secundi capite tricesimo quinto. De iisdem & Ptolemæus: Excursiones & eruptiones stellarum, siquidem ab vno angulo fiant, ab eo futurum ventum declarant: sin à contrariis angulis, prælia ventorum: ac si à quatuor, omnis generis tempestates, fulgurum & tonitruum & eiusmodi. Plinius verò putat ex igne collucentes illos stellarum oculos constare, secundi libri capite quinto. Et ibidem

capite octauo ait de sideribus: Illa nimio alimento tracti humoris igneam vim abundantia reddunt, cum decidere creduntur, ut apud nos quoque id luminibus accensis, liquore olei notamus accidere. Aristoteles non igneas stellas censet esse, sed quinta essentia constare: stellarum deciduarum materiam facit exhalationem calidam & siccam: efficientem verò causam, stellas coelestes. Harum autem stellarum prognosticon Plinius libri decimi octauo capite tricesimo quinto, tradit plenissimè: Tertio (ait) loco, stellarum observationem esse oportet: Discurrere eæ videntur interdum, ventique protinùs sequuntur: in quarum parte ita praesagiùre: Cœlum cum æqualiter totum erit splendidum, articulis temporum, quos proposuimus, Autumnum serenum praesagibunt & frigidum: Si ver & æstas non sine riguo aliquo transierint, Autumnum serenum & densum minùsque ventosum facient. Autumni serenitas, ventosam hyemem facit: tum repente stellarum fulgor obumbratur: & id neque nubilo, neque caligine, pluuia, aut graues denuntiantur tempestates: Si volitare plures stellæ videbuntur, quò ferentur albescentes, ventos ex iis partibus nuntiabunt: aut si cursitabunt, certos. Si id in partibus pluribus fiet, inconstantes ventos effundent: Si stellarum errantium aliquam orbem incluserint, imbres. Sunt in signo Cancri duæ stellæ paræ, Aselli appellatæ, exiguum inter illas spatium obtinente nubecula, quam Praesepia appellant: Hæc cum cœlo sereno apparere desierit, atrox hyems sequitur: Si alteram earum Aquiloniam caligo abstulerit, Auster sæuit: si Austrinam, Aquilo. Arcus cum sunt duplices, pluuias nuntiant: à pluuiis serenitatem non perinde certam: Circuli noui circa sidera aliqua, pluuiam. Aratus:

καὶ διὰ νύκτα μέλαιναν ὅτ' ἀστὲρ αἰσῶσι
ταφρέα, καὶ δ' ὅπῃθεν ῥ' ὕμῳ ὑπολδοκάνωνται,
δειδέχθαι κείνοισ ἀντὶ τὴν ὁδὸν ἐρχομένοισι
πνεύματος.

Item

*Item per noctem atram cùm stellæ præcipites ruant
 Crebrò, tibi verò à tergo tractus subalbescant,
 Accipito per illas eâdem via venientem
 Ventum.*

*Sæpe leuem] Nonum de paleis volitantibus. Frondes]
 Decimum de foliis volitantibus. Aut summa] Vnde-
 cimum de plumis, aquæ innatantibus. Aratus:*

*Ἡ δὲ καὶ πάπποι λευκῆς γήρειον ἀκάνθης,
 Σῆμ' ἐγένοντ' ἀνέμου, κωφῆς ἀλὸς, ὅποτε πολλοὶ
 Ἀκρον ἐπιπλείωσι, τὰ μὲν πάρος, ἄλλα δ' ὁπώραω.
 Iam etiam decidui flores albi senium cardui,
 Indicium sunt venti, muti maris, quando multi
 Summum supernatent, partim antè, partim pòst.*

*De tribus vltimis prognosticis sic Plinius libri deci-
 mi octauì capite tricesimo quinto: Et sine aura, quæ sen-
 tiatur, folia ludentia: lanugo populi aut spinæ voli-
 tans, aquisque pluma innatans.*

*At Boreæ de parte trucidis quum fulminat, & quum
 Eurique Zephyrique tonat domus, omnia plenis
 Rura natant fossis: atque omnis nauita ponto
 Humida vela legit. nunquam imprudentibus imber
 Obfuit: aut illum surgentem vallibus imis
 Aëriæ fugere grues: aut bucula cælum
 Suspiciens, patulis captauit naribus auras:
 Aut arguta lacus circumuolitaui hirundo:
 Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.
 Sæpius & tectis penetralibus extulit oua
 Angustum formica terens iter: & bibit ingens
 Arcus: & è pastu decedens agmine magno
 Coruorum increpuit densis exercitus alis.
 Iam varias pelagi volucres, & quæ Asia circum
 Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
 Certatim largos humeris infundere rores:*

Nunc caput obiectare fretis, nunc currere in vndas,
Et studio incassum videas gestire lauandi.

Tum cornix rauca pluuiam vocat improba voce,
Aut caput obiectat querulum venientibus vndis,
Et sola in sicca secum spatatur arena.

Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ
Nesciuerunt hyemem, testa quum ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concreescere fungos.

At Boreæ] Adhuc ventorum prognostica fuerunt, pluuiarum prognostica sequuntur, numero tredecim: Primum est de fulmine Septentrionali: secundum de tonitru Orientis & Occidentis: De utroque confusè Plinius libri decimi octauo capite tricesimo quinto: Cum æstate vehementius tonuerit, quam fulserit, ventos ex ea parte denuntiat: contra si minus tonuerit, imbrem: cum sereno cælo fulget, pluuiæ erunt & tonitrua, & hyemabit: atrocissimè autem cum ex omnibus cæli partibus fulgurabit: cum ab Aquilone tantum in posterum diem, aquam portendit: cum ab Austro vel Coro aut Fauonio nocte serena fulgurauerit, ventum & imbrem ex iisdem regionibus demonstrabit: tonitrua matutina ventum significant, imbrem meridiana. Aratus:

Αὐτὰρ ὅτ' ἐξ Ἑὺροιο καὶ ἐκ Νότου ἀστράπησιν,
Ἄλλοτε δ' ἐκ Ζεφύροιο, καὶ ἄλλοτε παρ' Βορέας,
Δὴ τότε τις πελάγει ἐνὶ δαίδει νηυτίλος ἀνὴρ.
*Ceterum cum ex Euro & ex Austro fulguret,
Tum etiam è Zephyro, & interdum à Borea,
Certè tunc quispiam in pelago timuerit nauta.*

Eurique Zephyrique] Eurus ad ortum, Zephyrus ad occasum contrarium: De quibus Ovidius primo *Metamorphoseos*:

*Eurus ad auroram Nabathæaque regna recessit,
Persidæque, & radiis iuga subdita matutinis:*

Vesper,

*Vesper, & occiduo quæ littora sole tepescunt;
Proxima sunt Zephyro.*

Ergo his duobus ventis definitur ortus & occasus.
Omnia plenis] Periphrasis densissimæ pluviæ ex effectis. *Nunquam imprudentibus*] Id est, Tam manifesta sunt signa pluviæ, ut imprudens ab ea falli nemo possit. *Aut illud*] Tertium signum pluviæ, ex altissimo gruum volatu : At Plinius libri decimi octavi capite tricesimo quinto : Grues silentio per sublime volantes, serenitatem præfagiunt. *Aëriæ*] Sublimes aut sublimè volantes : Sic ecloga prima dicitur aëria vlinus :

Nec gemere aëria cessabit turtur ab vlimo.

Item tertia :

--aëriæ quò congersere palumbes.

Aut bucula] Quartum de bouum respiratione : Bucula, parua bos, commodioris metri causa pro boue : De quo Plinius libri decimi octavi capite tricesimo quinto : Et boues cælum olfactantes, seque lambentes contra pilum. Aratus :

καὶ βόες ἤδη τοι πάρος ὕδατος ἐνδίοιο,

κυραὸν εἰσγινδόντες, ἅψ' αὖ θέρος ὡσφρήσαντο.

Etiā boues iam ante pluuiam cælestem,

Cælum intuiti, ab æthere mox sentiunt.

Hirundo] De quo Plinius ibidem : Hirundo tam iuxta aquam volitans, ut penna sæpe percutiat. Aratus :

Ἡ λίμνην πέρι δῆ τα χελιδόνες αἰσάνονται

τασέρι τύπουσιν αὐτὰς εἰλυμένον ὕδωρ.

Aut paludem circum hirundines agitantur

Ventre verberantes incassum circumuolutam undam.

Et veterem] Sextum è coaxatione ranarum, quæ quondam conquestæ sunt, à Ioue sibi datum pro rege lignum, ut in apologo AEsopi : Deinde Hydram illis tyrannum dedit, à quo deuoratae sunt : Itaque querelam auxerunt. Ergo hæc vetus querela. Aut intellige Lycios pastores in ranas conuersos à Cerere Proserpinam quærente, ait Seruius : aut à Latona, (ut Ouidius sexto Metamorphoseos) quia eam fonte prohibuissent,

buissent, *Querclam*] *Βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ*, nimirum quod apud Aristophanem est in *Ranis*. Aratus:

*Ἡ μᾶλλον διὰ λαὶ γυναι, ὕδροισιν ὄνειαρ,
Αὐτόθεν ἐξ ὕδατος πατέρες βοῶσι γυνίων.
Aut magis miserae progenies, Hydrys esca,
In lidem ex aqua patres coaxant ranularum.*

Sæpius] Septimum è formicis oua efferentibus: De quo Plinius ibidem: Segniter & contra industriam suam absconditæ formicæ, vel concursantes, aut oua progerentes. Aratus:

*καὶ κοίλῃς μύρμηκες ὄχῃς ἐξ ὥρα πάντα
Θᾶσόν ἀνιλέγκαντο· καὶ ἀθρόον ὦφθον ἰούλοι
τείχεῖ ἀνέρποντες.
Etiam cauo formicæ ex foramine oua omnia
Ocyus efferunt: atque cumulatim cernuntur Iuli
Muros asserpentes.*

Arcus] Octauum è haustu Iridis, quæ Latinis est arcus cœlestis: Fit autem Iris è nube rosida Soli opposita, in qua radij Solis refringuntur, & imaginem Solis malè exprimunt: Hinc triplex color, puniceus, viridis, purpureus, quartus xanthus: si quis prætereà apparet, interdum est punicei viridisque medius: Cùm duæ sunt, debilior, fortioris est imago: si tertia sit, est imago secundæ. Iris, sublimis est humili sole, humilis autem sublimi, & inter æquinoctia tantum: Vide Aristotelem quarto & quinto capite tertij Meteororum: & Plinium secundi libri capite quinquagesimo nono. Arcus autem cùm sunt duplices, pluuias nuntiant, à pluuiis serenitatem non perinde certam: vt iam patuit. Aratus:

*Ἡ διδύμη ἔξωσε διὰ μέγαν οὐρανὸν ἱρίς.
Aut gemina circuncingit magnum cælum Iris.*

Et e pastu] Nonum è crocitate coruorum. De quo Plinius ibidem: Coruique singultu quodam latrantes, seque concutientes, si continuabunt, ventos: si verò carptim vocem resorbeant, ventosum imbrem. Aratus:

ἢ ποτε καὶ χνεαὶ κοράκων, καὶ φῦλα κολοιδῶν,
 ἔδατος ἔρχομένοιο διὸς πάρα σῆμ' ἐχθρόν τε,
 φαινόμενοι ἀγέλησδε, καὶ ἱρηκέαςιν ὁμοῖον
 φθεγξάμενοι.

*Quandoque etiā genera coruorū & turmæ graculorū,
 Pluuiæ uenientis è cælo signum fiunt,
 Vifi gregatim, & accipitrum instar
 Garrientes. Et:*

— καὶ που κόρακες δίους σαλαγμοῦσιν
 φωνῇ ἐμιμήσαντο σὺν ἔδατος ἔρχομένοιο·
 ἢ ποτε καὶ κρώξαντε βαρεῖν διασάκι φωνῇ,
 μακρόν ἐπὶ ῥ' οἰζεῦσι τινὰ ξάμενοι πέρα πικνῶ.

— *Etiānum corui magnas guttas
 Voce imitantur simul pluuiā ueniente:
 Vel quandoque etiā crocitantēs graui congeminā uoce,
 Multūm constrepitant, quatientes alas frequentes.*

Iam varias] Decimum è balneis auium: de quo Plinius
 ibidē: Et cū terrestres volucres contra aquā clāgores
 dabunt, perfundentes sese, sed maximè cornix. Aratus:

πολλάκι λιμναῖαι ἢ εἰνάλιαι ὄρνιθες
 ἂν ὡλησὼν κλύζονται ἐνιέμεναι ὑδάτεσσιν.

*Sæpe palustres aut marinæ aues
 Infaturabiliter se immergunt desiderantes aquam.*

Asia] Asia, prima longa, palus est Mysiæ, vt Seruius
 author est hīc, & in illud septimi AEncidos:

— sonat amnis, & Asia longè

Pulsa palus.

Possis fortassè Asia pro limosa, dicere: quia ἄσις, ἑως, di-
 citur Græcè ἰλὺς, limus: & Iliados β,

Ἀσίῳ ἐν Λαμῶνι Καυστρίου ἀμφὶ ῥ' ἑεθρα.

Limoso in prato Caystri circa fluenta.

Sic enim Ἀσίῳ, ἀντὶ τοῦ ἰλυνώδει, pro limoso sumitur.
 Cayster verò, fluuius Mæoniæ est, qui in mare delabi-
 tur inter Colophonem & Ephesum. *Rimatur*] Rimari,
 proprium est porcorum, glandes è terræ rimis eruen-
 tium: hinc rimantur, pro, pascuntur. *Fretis*] Aquis, Sy-
 needoche. *In cassum*] Quia plumæ prohibent aquā: hoc
 autem

autem præfagium, ut superiora, ex Varrone in illis verbis sunt libro quinto:

*Tum liceat pelagi volucres, tardæque paludis
Cernere, inexploto studio certare lauandi,
Et velut insolitum pennis infundere rorem:
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo:
Et bos suspiciens cælum (mirabile visu)
Naribus aerium patulis decerpfit odorem:
Nec tenuis formica canis non euehit oua.*

Tum cornix] Undecimū de nimia cornicatione cornicis.

Improba] Molesta. Aratus:

Η' που καὶ λακέρυζα παρ' ἡϊόνι πρὸς χροῦσιν
χείματος ἀρχομένου, χέρσῳ ὑπὲρ κούφῃ κορώνῃ·
Η' που καὶ ποταμοῖο ἐβάλετο μέχρι παρ' ἄκρως
ὧμους ἐκ κεφαλῆς, ἢ καὶ μάλα πᾶσα κολυμβᾷ,
Η' πολλὴ σρέφεται παρ' ὕδωρ παχέα κρώζουσα.

Aut alicubi etiam garrula ad litus prominens

Tempestate instante, terræ subsidit cornix:

*Etiam si quando flumini se immerfit vsque ad summos
Humeros à capite, vel etiam planè tota subternat
Vel frequens versatur prope vndam crassè crocicans.*

Sola] Contrarium mox erit de coruis:

Tum liquidas corui presso ter gutture voces.

Nam plures et voce tenui serenum denuntiant.

Et sola sicca secum spatiatur] Sigmatismos eiusmodi est quinto AENEIDOS,

Tum rauca assiduo longè sale saxa sonabant.

Hic eiusdem literæ concursus non minùs est iucūdus, quàm notabilis: Rectèque hîc ab Erythræo Virgilius aduersus Seruium et Quintilianū defenditur, hûc concursum, ut vitiosum damnantes. *Nec nocturno*] Duodecimum ex lucernæ oleo scintillante. Aratus:

Η' λύχνοιο μύκητες ἀγείρονται πρὸς μύξαν,
Νύκτα κατὰ σκοτίῳ. μὴ δ' ἢν ὑπὸ χείματος ὥρῃ
λύχνων ἄλλοτε μὲν τε φάος κατὰ κόσμον ὁρώρε·
Ἄλλοτε δ' αἰάσωσιν ἀπὸ φλόγης, ἢ ὅτε κοῦφαι
πομφόλυγες· μὴ δ' εἴκεν ἔτι ἀντόφι μαρμαίρωσι

Αὐτῶν.

*Aut lucernæ fungi congregentur circa labium,
Noctem per caliginosam: ne si sub hyemis tempore
Lucernarum aliàs quidem lumen debite moueatur:
Aliàs verò delabantur flammæ, ceu leues
Ampullæ: neque si ad ipsam lucernam splendeant
Rady.*

Testa] Testacea lucerna: Metonymia materiæ pro materiato opere. Ridiculum est quod hîc ait Seruius, non dici lucernam, quia vilius sit, nō lychnum, quia grauius, sed medium, testam, quia medius hic sit stylus. *Fungos*] Nam vt ait Plinius libri decimi octauī capite vicelimo quinto, Cūm aër humidus esse cœperit, fauilla quæ cōfumo solet egredi, prohibita aëris crassitate in lucernis residet, & quasdā velut fungorum imitatur imagines: Hæc Seruius Plinio attribuit, neque locum citat. At Plinius libri decimi octauī capite tricesimo quinto de præfagiis ignis sic ait. Ab his terreni ignes proximè significant: pallidi namque mutmurentesque tempestatum nuntij sentiuntur: pluuiæ etiam in lucernis fungi: Si flexuose volitet flamma, ventum: & lumina cūm ex sese flammæ elidunt, aut vix accenduntur: Item cūm in eo splendentes coaceruantur scintillæ: vel cūm tolerantibus ollas carbo cohærescit, aut cūm contactus ignis è se fauillam discutit, scintillamue emittit: vel cū ignis in foco concreuit, & cūm carbo vehementer perlucet: Hæc ibi Plinius de præfagiis ignis ad pluuiā, sed multò pluribus ad vêtum. Quare cum Seruius Plinium vel authorem alium citabit, negligentia culpa tibi non fuerit, si authores ipsos adeas, & conuenias, an ea sentiant.

*Nec minùs ex imbri Soles, & aperta serena
Prospicere, & certis poteris cognoscere signis.
Nam neque tum stellis acies obtusa videtur:
Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna:*

Tenuia

Tenuia nec lanæ per cælum vellera ferri.
 Non tepidum ad Solem pennas in littore pandunt
 Dilectæ Thetidi Halcyones: non ore solutos
 Immundi meminere suos iactare maniplos.
 At nebulae magis ima petunt, campoque recumbunt:
 Solis & occasum seruans, de culmine summo
 Nequicquam seros exercet Noctua cantus.
 Apparet liquido sublimis in aëre Nisus:
 Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
 Quacunque illa leuem fugiens secat æthera pennis,
 Ecce inimicus atrox magno stridore per auras
 Insequitur Nisus: quâ se fert Nisus ad auras,
 Illa leuem fugiens raptim secat æthera pennis.
 Tum liquidas corui presso ter gutture voces
 Aut quater ingeminant: & sæpe cubilibus altis
 Nescio quâ præter solitum dulcedine lati,
 Inter se in foliis strepitant, iuuat imbribus actis
 Progeniem paruum, dulcēsque reuifere nidos.
 Haud equidem credo, quia sit diuinitus illis
 Ingenium, aut rerum fato prudentia maior.
 Verum ubi tempestas, & cæli mobilis humor
 Mutauere vias, & Iuppiter humidus austris
 Densat, erant quæ rara modò: & quæ densa, relaxat:
 Vertuntur species animorum: & pectora motus
 Nunc alios, alios dum nubila ventus agebat,
 Concipiunt: hinc ille auium concentus in agris,
 Et latæ pecudes, & ouantes gutture corui.

Nec minus] Serenitatis signa nouem describuntur: Pri-
 mum è claritate stellarum: nam cum earum fulgor ob-
 umbratur, & id neque nubilo, neque caligine, pluuia,
 aut

aut graues denuntiantur tempestates: Plinius libri decimi octauī capite tricesimo quinto. *Soles*] Serenitates: Metonymia efficientis pro effectu. *Signis*] Paulò antè fuit.

Atque hæc vt certis possimus discere signis.

Nec fratris] Secundum signum è claritate Lunæ orientis: huius enim versus hæc sententia est: Nec Luna obnoxia, radiis fratris videtur obtusa surgere. *Fratris*] Solis: cuius est soror, cūm Latonæ gemelli sint. *Tenuia*] Tertium de floccorum volatu: Est autem floccus, particula lanæ diuisa à velleribus, inutiliter euolans. *Tenuia*] Proceleusmaticus quatuor breuium pro dactylo. *Non tepidum*] Quartum de Alcedoniis, diebus nempe quibus Alcedones nidificant: est autem Alcedo, vel vt Græcis est, Alcyon, auis paulò amplior passare, colore cyaneo, ex parte maiore, tantūm purpureis & candidis admistis pennis, collo gracili ac procero: septemque diebus ante Brumam nidificat in mari, & septem postea foetificat: qui dies, Halcyonides Græcis, Halcedonij Latinis dicuntur: quibus diebus mare placidum & nauigabile est: Plinius libri secundi capite quadagesimo septimo, & libri decimi capite tricesimo secūdo: & libri decimi octauī capite vicesimo sexto: Hinc prouerbiū & apud Plautum in Cassina:

Halcedonia sunt circa forum:

pro summa tranquillitate: Græcis, vt ait Erasinus, vsitatum prouerbiū, ἀλκυονίδες ἡμέρας ἀγῆς. Halcyonios dies agis: ἀγῆς, mare, κύω pario: hinc ἀλκυών, velut in mari pariens dicitur. *Dilectæ Thetidi*] Ceyx, filius Luciferi, vxorem habuit Halcyonem, à qua cūm prohibitus esset ad consulendum Apollinem, naufragio ipse periit, & ob id, Halcyone se in mare præcipitauit: tūmque miseratione Thetyos & Luciferi, in Halcyones aues ambo sunt conuersi, pro quibus Halcyon est communis: hæc è Seruio. Causa verò cur dilectæ Thetydi dicatur, physica est, quòd maria foeturæ Halcyonum subternantur. *Non ore*] Quintum de suis non iactantibus manipulos,

los, cum pabulum rimantur. Aratus:

--οὐδὲ σύβας φορυντῶ ἐπιμαργαίνουσαι,
neque fues in luto furentes.

Simili negatione superiora signa constant: stellæ non obfusæ: non obtusa Luna: non feruntur vellera: Halcyones non pandunt alas. *Immundi*] *Lutulentæ. Aut nebula*] Sextum è nebularum depressione. Aratus:

Εἰ γέ μιν ἠερόεσσα πάρεξ ὄρεος μεγάλοις
πυθμοῖα τεινιτῆι νεφέλῃ, ἀκραι δὲ κολῶναι
φαίνονται χαθαραὶ, μάλα κεν τόθ' ὑπέυδτος εἴη·
εὐδτος κ' εἴη, καὶ ὅτε πλατέος ποδὶ πόντου
φαίνεται χαμαλὴ νεφέλῃ, μὴ δ' ὑψόθι κύρη,
ἀλλ' ἀνὰ πλαταμῶνι παραθλίβηται ὁμοίῃ.

*Ceterum si obscura per montis magni
Vallem extendatur nebula, summa verò cacumina
Appareant pura, valde tunc serenus fueris:
Serenus sanè fueris etiam quando vastum circa pontum
Videatur humilis nebula, neque in alto existat,
Sed inibi planiciei maritimæ deprimatur similis.*

Solis] Septimum de vespertino silentio noctuæ: noctua enim est in imbre garrula: at sereno, tempestatem: Plinius libri decimi octavi capite tricesimo quinto. Ergo silentium, serenitatis præsagium est. Noctua autem lucifuga avis, de cuius contra cæteras aves solerti dimicatione Plinius libri decimi capite decimo septimo. Nyctimene cum patre concubuit, at facinore cognito, in sylvis delituit: ubi Deorum voluntate, conuersa est in auem omnibus auibus admirabilem, ait Seruius: νυκτιμοῖνῃ autem græcis est que nobis noctua. Aratus:

--καὶ νυκτερίῃ γλαυξ
ἥ συχὸν αἰέδουσα, μαραινομοῖόν χειμῶνος
τινέδω τοι σῆμα--

*Et nocturna noctua
Tranquillè canens, marcescentis tempestatis
Esto tibi signum.*

Nequicquam] Id est nō: & hoc signum negatione definitur ut superiora. *Apparet*] Octauum de Niso persequēte

re Scyllam: Fabula iam nobis exposita est sexta ecloga: plenissimè autem in opusculo Virgilij, cuius totum argumentum in hac fabula consumitur: quomodo Nifus rex Megarensium mutatus est in Haliætum, speciem Aquilæ, quæ pullos suos implumes percutiens subinde cogit aduersos Solis radios intueri: & si conuiuentem humectantemque animaduertit, præcipitat è nido, velut adulterinum & degenerem: Illum cuius acies contrà steterit, éducat: Plinius libri decimi capite tertio. Falconem quidam putant. Scylla in Cirim auem mutata, quæ putatur esse cassita seu galerita aut alauda. *Purpureæ.*] Fatalis fuerat Niso coma purpurea, & quam diu ei duraret, tandiu regnum eius duraturum. Itaque cum Scylla patri detractam comam, Minoi hosti obtulisset, Megara capta est. Ergo à perditrice filia pater has sceleris pœnas repetit. Similis fati fuerat Samsoni sua coma. *Scylla*] Quidam putant piscem esse: at Virgilius in Ciri auem describit, & metamorphosim instituit:

--*gracili mentum producere rostro:
Tum quâ se medium capitis discrimen agebat,
Ecce repente velut patrios imitatus honores,
Puniceam concussit apex in vertice cristam:
At mollis varios intexens pluma colores,
Marmoreum volucris vestiuit tegmine corpus,
Latæque perpetuas fuderunt brachia pennas.
Inde alias partes minioque infecta rubenti
Crura, nouâque aciem obduxit squalida pellis:
Et pedibus teneris ungues confixit acutos.*

Et Ouidius eandem fabulam octauo Metamorphoseos similiter interpretatur. *Quacunque*] Hi quatuor postremi versus è Ciri repetuntur, vbi præponitur comparatio hæc:

*Nanque vt in æthereo signorum munere præstans,
Vnum quem duplici stellarum munere vidi,
Scorpius alternis clarum fugat Oriona:
Sic inter sese tristes Haliætus in iras,*

Et

Et Ciris memori seruant ad secula fato.

Quacunque illa leuem etc.

Tum liquidas] Nonum de clara & geminata crocitate coruorum. *Cubilibus*] Non vbi foetificant, sed vbi cubant: Nam Virgilius videtur hîc dicere coruos præfensione futuræ serenitatis, de reuifendis pulis admoneri. Plinius autem ait coruos obliuiosos esse, & plerunque ad nidos suos non reuerti, sed quadam ratione naturæ hæc congerunt ad suos nidos, quæ vermes possint creare, ex quibus relictî eorum pulli aluntur. Horum obliuionem probat ex absconditis rebus, quas relinquunt. quod etiam mustellæ dicuntur efficere. Hæc Seruius ait Plinium dicere, locum vbi dicat, requirito. Plinius certè ait libri decimi capite duodecimo, à coruis pullos è nidis expelli, & ad volandum cogi, & carnibus ali, & robustos longiùs fugari. attamen hæc coruorū obliuio videtur à Dauide psal. 146 significari, cùm ait: Qui dat iumentis escam ipsorū, & pullis coruorum inuocantibus eum. Et fortassis secundo Faistorum ob eandem causam coruus cùm missus esset ab Apolline, fingitur

Immemor imperij sedisse sub arbore—

et modò, vt dixi, Virgilius dicere videtur coruos pullo-
rum oblitos de his reuifendis præfagio serenitatis admoneri.

Aratus:

καὶ κόρακες μαῦνοι μὲν ἐρημαῖοι βοῶντες
Διοσάκεις, αὐτὰρ ἔπειτα μεταθρόα κεκλήγοντες,
πλειότεροι δ' ἀγελιδὸν ἐπὴν κοίτοις μέδωνται
Φωνῆς ἔμπλειοι χαίρειν καὶ τις δοίσοιτο,
οἷα τὰ μὲν βοῶσι λιγαινομένοισιν ὁμοῖα.
πολλὰ δὲ δυνδρίοιο πῶδ' ἐφλόον, ἄλλοτ' ἐπ' αὐτὸν
ἠΐτε κείουσιν, καὶ ὑπὸ τροπῶν ἀπέρχονται.

Item corui priuati & solitarij vociferantes

Ingeminanter, ac postea turmatim clamitantes,

Frequentius verò congregati, quando cubilis memores sint

Voce pleni: letari etiam quis putauerit:

Sic enim vociferantur iucundantium in morem.

Sæpe item arboris per ramos, quandoque super ipsam

Vbi cubant, etiam reduces alas excutiunt.

Nescio-quâ] Repetitur hic versus ex parte quarto Georgico de apibus, vbi flores legerint:

--hinc nescio-qua dulcedine lætæ,

Progeniem nidósque fouent.

Haud equidem] Prolepsis de causa horum in mutis animantibus prælagiorum per dissimilitudinem : Id quidem ratione & futuri prudentia, qualis fuerit in hominibus, non faciunt, sed naturali aëriæ affectionis & qualitatis sensu, quo impelluntur : possit enim prudentia quædam videri, vt quarto Georgico de apibus dicitur:

His quidam signis, atque hæc exempla secuti,

Esse apibus partem diuinæ mentis, & haustus

Ætherios dixere: Deum nanque ire per omnes

Terræque, tractusque maris, cælumque profundum.

Et huius sententiæ fuit author Pythagoras, qui linguas etiam auium interpretandas susceperat: Pythagoream igitur hanc opinionem Virgilius modò non probat. *Fato*] Astrologico intellige, cui ratio possit obistere, atque adeò imperare. *Iuppiter*] Aër, Metonymia. *Densat densa*] Paronomasia. *Species*] Affectiones. *Animorum*] Animus, consilij est, anima, vitæ, ait Seruius decimo AENEIDOS, versu

Vna eadèmq; via, sanguisque, animusque sequuntur.

Differentia tamen hæc confunditur, vt hic animus coruis attribuitur. *Lætæ pecudes*] Decimum præsagium hic notari possit, à Plinio etiam distinctum libri decimi octauo capite tricesimo quinto : Nec mirum aquaticas aut in totum volucres, præsagia aëris sentire : pecora exultantia, & indecora lasciuiæ ludentia, eandem significationem habent. *Ouantes*] Metaphora, vt antea,
--socij comitantur ouantes.

Si verò Solem ad rapidum, Lunæque sequentes

H

Ordine

Ordine respicies, nunquam te crastina fallat
 Hora: neque insidiis noctis capiere serena.
 Luna reuertenteis quum primum colligit ignes,
 Si nigrum obscuro comprehenderit aëre cornu,
 Maximus agricolis pelagóque parabitur imber.
 At si virgineum suffuderit ore ruborem,
 Ventus erit: vento semper rubet aurea Phœbe.
 Sin ortu in quarto (nanque is certissimus author)
 Pura, neque obtusis per cælum cornibus ibit:
 Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo,
 Exactum ad mensem, pluuia ventisque carebunt:
 Votaque seruati soluent in littore nautæ
 Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.

Sol quoque & exoriens, & quum se condet in undas,
 Signa dabit: Solem certissima signa sequentur:
 Et quæ manè refert, & quæ surgentibus astris.
 Ille ubi nascentem maculis variauerit ortum
 Conditus in nubem, medióque refugerit orbe,
 Suspecti tibi sint imbres: nanque vrget ab alto,
 Arboribusque satisque Notus, pecorique sinister:
 Aut ubi sub lucem densa inter nubila, sese
 Diuersi erumpent radij: aut ubi pallida surget
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
 Heu malè tum miteis defendet pampinus vuas!
 Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
 Hoc etiam, emenso quum iam decedet Olympo,
 Profuerit meminisse magis: nam sæpe videmus
 Ipsius in vultu varios errare colores.
 Cæruleus pluuiam denuntiat, igneus Euros:
 Sin maculae incipient rutilo immiscerier igni,
 Omnia tum pariter vento nimbisque videbis

*Férvere: non illa quisquam me nocte per altum
 Ire, neque à terra moneat conuellere funem.
 At si, quum referétque diem, condétque relatum,
 Lucidus orbis erit, frustra terreberè nimbis,
 Et claro sylvas cernes Aquilone moueri.
 Denique quid vesper serus vehat, vnde serenas
 Ventus agat nubes: quid cogitet humidus Auster,
 Sol tibi signa dabit. Solem quis dicere falsum
 Audeat?*

Si verò] Prognostica Solis & Lunæ proponit, sed
ὑστερον πρότερον tria Lunæ prognostica describit. *Craſtina*] *Poſtera*, sequens. *Hora*] Dies: synecdoche partis pro
 toto. *Luna*] Primum præſagium, Luna crescens obscu-
 ra pluuiam terra marique denuntiat. *At si*] Luna cre-
 scens rubea ſignificat ventos. *Virgineum*] Metaphora:
 qualis eſt in virginibus. *Sin ortu*] Tertium, Luna cre-
 scens pura, ſignificat ſerenitatem reliqui mēſis. *Quarto*] *Quartam* Lunam maximè obſeruat AEgyptus, ſi ſplen-
 dens exorta puro nitore fulſerit, ſerenitatem, ſi rubi-
 cunda, ventos, ſi nigra, pluuias portendere creditur: Pli-
 nius libri decimi octauī capite triceſimo quinto: vbi
 quædam ſunt à Virgilij prognosticis paulò diuerſa: ſed
 alia complura eodem capite tradit idem author de die-
 bus Lunæ, quos ferè omnes perſequitur, tertium, quar-
 tum, quintum, ſeptimum, vndecimum, plenilunium, de-
 cimum quintum, decimum ſextum, decimum nonum,
 viceſimum tertium, viceſimum ſeptimum, interlunium.
 Aratus etiam prior & permulta docuit, ſed hæc tria
 præcipuè comprehendit:

*πάντη γὰρ καθαρή, καὶ μάλ' ἐνδοῦ τεκμήραιο
 πάντα δ' ἐρβυθομένη, δοκέειν ἀνέμοιο κελεύθους.*

Ἄλλοι δ' ἄλλο μελαινομύν, δοκέειν ὑετοῖο.

Omniñò enim pura cūm ſit, ſerenitatem obſeruato:

Omniño verò rubens, conii cito venti meatus:

Aliàs aliter nigricans, conii cito pluuiam.

Nascentur] Repetitur Aeneidos tertio:

Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

Pluvia ventisque carebunt] Sereni erunt. *Votaque*]

Illustratio ex adiunctis, quòd tanta sit serenitas, ut nau-
tæ à tempestatibus liberi, marinis Diis sacra faciant.

Glaucos] Glaucus, Deus maris: Fuit autem piscator pri-
mò, qui pisces captos supra ripam explicauit, dum retia
ficcarentur: At illi contacta herba colligentes sese, in
mare profilierunt: Glaucus eam herbam degustans, im-
mortalitatem affecutus est, ut est decimo tertio Me-
tamorph. apud Ouidium. *Panopeæ*] Panope & Pano-
pea, metri causa, Doridis filia, nympa maris: Nomen
à perspicuitate factum: πᾶν, totum, ὅπω, video. *Inoo*]

Ino, Cadmi filia, græcis λευκοθέα, Latinis Matura: De
qua apud Ouidium sexto Fastorum & quarto Meta-
morphoseon, mater Melicertæ, hinc Inous dicitur.

Melicertæ] Melicerta, Deus maris cum matre Ino: Pa-
læmon etiam Græcis, Latinis verò Portumnus dicitur.

Glaucos] Hunc versum Virgilius à Parthenio, quo in
Græcis præceptore usus est, ait Erythræus, accepit:

γλαύκῳ καὶ Νήρῳ, καὶ εἰναλίῳ μελικέρτῃ.

Glaucos & Nereo & marino Melicertæ.

Vide Gellium libri decimi tertij capite vicesimo
quinto. *Sol quoque*] Prognostica Solis Orientis & Oc-
cidentis septem sequuntur. Aratus:

Ἡ ἑλίοιο δέ τοι μελέτω ἐκάτερθεον ἰόντος.

Ἡ λῖψ καὶ μάλλον εὐοικότα σήματα κείτται

Ἀμφοτέρων, δύνοντι, καὶ ἐκ περάτης ἀνιόντι.

Solis autem tibi cura sit utrinque euntis.

Soli etiam magis nota signa ponuntur:

Utrobique, occidenti, & ex imo ascendenti.

Quo loco septem Virgilij sequentia signa, & alia
complura describuntur. *Et quæ*] Nota duplicem hîc
ortum, κοσμικὸν Solis, & ἀκρόνυχον siderum: Solis occa-
sus definitur: Solis autem signa viginti septem Plinius
libri decimi octauj capite tricesimo quinto proponit, è
Sole, Solis radiis & circulis. *Ille*] Orientis tria signa:

primum

primum est pluuiæ, si Sol Oriens fuerit maculosus: quò referri possunt quatuor Plinij signa, sed Oriens concavus, radij eius & non illustres eminentes, aut longè per nubes porrecti & medius inanis; tum nubes nigrae rubentibus interuenientes. *Arboribus*] Austri, qui Græcis est νότος, natura hîc mirificè comprehenditur, ut pestilens arboribus, frugibus, pecoribus. *Aut ubi*] Secundum & tertium grandinis è Solis interruptis, obscura nube radiis, & ex ipso Oriente pallido: quò referri possunt quatuor præterea Plinij signa de radiis præcedentibus, de nubibus præcedentibus, tum conglobatis, tum rubeis & sparsis partim ad Austrum, partim ad Aquilonem. *Tithoni*] Tithonus, frater Laomedontis, maritus Auroræ & in cicadam conuersus. Hoc autem versu definitur ortus Solis: Aurora enim propriè est diluculum, dicta quia ab igne Solis aureo aër aurescit, ait Varro de lingua Latina. Hic autem versus repetitur quarto AENEIDOS:

*Et iam prima nouo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.*

Item nono:

*Et iam prima nouo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.*

Heu magnum] Talis exclamatio fuit antea:

Heu magnum alterius frustra spectabis aceruum!

Hoc etiam] Occidentis Solis tria signa ex adiunctis coloribus. *Emenso*] Percursu, passiuè dictum. *Olympo*] Cælo, ut antea iam sæpius. *Ignæus*] Candens Plinio Sol dicitur ad idem signum. *Sin maculæ*] Huc duo Plinij signa referri possunt: de puro ortu & non feruente: de nubibus ab ortu repulsis & ad occasum abeuntibus: de Orientis Solis orbe æqualiter diffuente: de nubibus Occidentis rubentibus: de sereno tum Occidente, tum Oriente sequente, ait Plinius. Præterea ad pluuiam tria signa ex Orientis & Occidentis tum rubentibus tum contractis radiis, & incumbantibus à Meridie nubibus: ad ventum tria, de nubibus incumbantibus, de

atro circulo Occidenti quâ rumpetur: De orbe Oriente cingente, quâ aperitur ad tempestatem. Totidem de candido Occidentis circulo, de nubibus solem circumcludentibus, quantò minus luminis relinquit, tantò turbidior tempestas de duplici orbe. *Claro*] Claritatem faciente & serenitatem, Metonymia, ut pallidus orcus.

--Ille etiam cecos instare tumultus
 Sæpe monet, fraudemque, & operta tumescere bella.
 Ille etiam extincto miseratus Cæsare Romam,
 Quum caput obscura nitidum ferrugine textit:
 Impiâque æternam timuerunt sæcula noctem.
 Tẽpore quanquam illo tellus quoque, & æquora poti,
 Obscænique canes, importunæque volucres
 Signa dabant: quoties Cyclopum efferruere in agros
 Vidimus vndantem ruptis fornacibus Aetnam,
 Flammarumque globos, liquefactaque voluere saxa?
 Armorum sonitum toto Germania cælo
 Audiit: insolitis tremuerunt motibus Alpes.
 Vox quoque per lucos vulgò exaudita silentes
 Ingens: & simulacra modis pallentia miris
 Visa sub obscurum noctis: pecudésque locutæ
 Infandum: sistunt amnes: terræque dehiscunt:
 Et mæstum illachrymat templis ebur: æræque sudant.
 Proluit insano contorquens vortice sylvas
 Fluviorum rex Eridanus: campósque per omnes
 Cum stabulis armenta tulit: nec tempore eodem
 Tristibus aut extis fibræ apparere minaces,
 Aut puteis manare cruor cessavit, & altæ
 Per noctem resonare lupis ululantibus vrbes.
 Non aliàs cælo ceciderunt plura sereno

Fulgurâ:

Fulgura: nec diri toties arsere cometæ.
 Ergo inter sese paribus concurrere telis
 Romanas acies iterum videre Philippi:
 Nec fuit indignum superis bis sanguine nostro
 AEmathiam & latos AEmi pinguescere campos.
 scilicet & tempus veniet quum finibus illis
 Agricola incuruo terram molitus aratro,
 Exesa inueniet scabra rubigine pila,
 Aut grauibus rastris galeas pulsabit inanes,
 Grandiâque effossis mirabitur ossa sepulchris.
 Dii patrij indigetes, & Romule, Vestâque mater
 Quæ Thuscum Tyberim, & Romana palatia seruas,
 Hunc saltem euerso iuuenem succurrere sæclo
 Ne prohibete. satis iam pridem sanguine nostro
 Laomedontæ luimus periuria Troiæ:
 Iam pridem nobis cæli te regia, Cæsar,
 Inuidet, atque hominum queritur curare triumphos.
 Quippe vbi fas versum, atque nefas, tot bella per
 orbem,
 Tam multæ scelerum facies: non vllus aratro
 Dignus honos: squalent abductis arua colonis,
 Et curuæ rigidum falces constantur in ensem.
 Hinc mouet Euphrates, illinc Germania bellum:
 Vicinæ ruptis inter se legibus vrbes
 Arma ferunt: sæuit toto Mars impius orbe.
 Vt quum carceribus sese effudere quadrigæ:
 Addunt se in spatia, & frustra retinacula tendens
 Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

Ille etiam] Concluditur primus liber digressionem in
 obitum Cæsaris, vno & viginti signis veluti deploratum
 & vindicatum, vt minùs sint mira tempestatum pro-

gnostica, cùm rerum etiam humanarum signa appareant. De iis signis & Plutarchus in vita Cæsaris, & Appianus in bellis ciuilibus, & Ouidius decimo quinto Metamorphoseos. *Cæcos tumultus*] Coniurationes & insidias. *Operta bella*] Idem mutatis verbis dicit. *Ille etiam*] Primum de Solis defectu, Cæsaris obitum secuto: de quo Plinius libri secundi capite tricesimo: Fiunt prodigiosi & longiores Solis defectus: qualis occiso dictatore Cæsare & Antoniano bello totius penè anni pallore continuo. Ouidius:

--Solis quoque tristis imago
Lurida sollicitis præbebat lumina terris.

Addit præterea,

*Cærilus & vultum ferrugine Lucifer atra
Sparsus erat, sparsi lunares sanguine currus.*

Ferrugine] Ferrugo, est ferri rubigo. hinc per Metaphoram color compressæ purpuræ rufus, nigroris, ruboris quasi violaceus. *Secula*] Homines eorum seculorum, Metonymia est. *Tempore*] Attexuntur reliqua veluti collatione maiorum: Quanquam non Sol tantum, sed etiam pleræque alia ostenta. *Tellus*] Secundum è terræ motu. *AEquora*] Tertium ex inundatione maris, parum tamen explicatum. *Obscœnique*] Quartum è latratu canum obscœno: tum enim canes, luporum modo vlularunt: Obscœnum autem ex ob & cœno, interposito s. litera, euphoniæ gratia: abominabilis augurij nomen, vt AEneidos tertio,

Obscœnas pelagi ferro fœdare volucres:

Et tum sine diphtongo scriberetur, & canes obsceni dicerentur latratus abominabilis: Alij deriuant ab ob & cœnum: vel ὀκτὸ τοῦ κννὸς. De hoc signo Ouidius:

*Inque foro, circûmque domos & templa Deorum
Nocturnos vlulassê canes--*

Importunæ] Quintum de cantu volucrum funestorum, vt strygm, bubonum, noctuarum.

Tristia mille locis strygius dedit omina bubo,
Ouidius. *Quoties*] Sextum de AEtnæ globis. AEtna
autem

autem mons Siciliae nocturnis mirus incendiis (ait Plinius libri tertij capite octauo) fragrans in tantum, vt quinquagena & centena millia passuum arenas flammarum eructet, ait idem libri secundi capite centesimo tertio. Ante mortem autem Cæsaris, Seruius ait tantam flammam erupisse, vt non modò vicinæ vrbes, sed etiã Rhegyna ciuitas afflaretur. *Cyclopum*] Cyclopes, vt ait Theophrastus, Phœnices fabricam ærariam inuenisse dicuntur: hinc poëtis facti sunt ministri Vulcani: de quibus octauo AENEIDOS:

*Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontésque, Steropésque, & nudus membra Pyragmon.*

Finguntur autem monoculi, vt Polyphemus, oculo vno in fronte rotundo: à κύκλος καὶ ὤψ, ὡπὸς circulus & visus. *Vndantem*] Velut vndas facientem: metaphora est. *Armorum*] Septimum de sonitu armorum: de quo Plinius libri secundi capite quinquagesimo septimo: Armorum crepitus, & tubæ sonitus auditos è cœlo Cymbricis bellis accepimus, crebrósque & prius & postea. Ovidius:

*Arma ferunt inter nigras crepitantia nubes,
Terribilésque tubas, auditaque cornua cœlo
Præmonuisse nefas—*

Insolitis] Octauum ex Alpium tremore. Alpibus autem montibus Italia diuiditur à Gallia & Germania.

Vox] Nonum de vocibus spirituum in sacris lucis: Ovidius,

*—cantúsque feruntur
Auditi sanctis & verba minaciâ lucis.
Et simulachra*] Decimum de nocturnis vmbriis:
—vmbrásque silentium

Errauisse ferunt—

Pecudésque] Vndecimum de pecudum locutione: de qua Eusebius: Bos Romæ in suburbano ad aratorem locuta est frustra se vrgeri: non enim frumenta, sed homines breui

breui defuturos. *Sistunt*] Duodecimum de cursu am-
nium inhibito. *Terræ*] Decimum tertium de terræ hia-
tu. *Et mœstum*] Decimum quartum de lachrymis ebur-
nearum in templis statuarum : ebur enim, Metony-
mya est materiæ pro materiato suo.

Mille locis lachrymauit ebur—Ovidius.

Ærâque] Decimum quintum de signis æneis sudan-
tibus. *Robur*] Decimum sextum signum de Eridani
inundatione. *Rex Eridanus*] Plinius libri tertij capite
decimo sexto consumpsit integrum caput in historiam
huius fluminis: Oritur è gremio Vesuli môtis, cōdēns-
que se cuniculo, & in Forouibienfium agro iterum exo-
riens, nulli amnium claritate inferior: nec amnes tan-
tūm Apēninos Alpinósque nauigabiles capiens, sed
lacus quoque immensos, in eum sese exonerantes:
omni numero triginta flumina in mare Adriati-
cum: de fert: vnde fortassis iam rex fluuiorum dici-
tur: Græcis Eridanus dicitur, Padus Latinis, aut Gal-
lis potiùs vnde oritur quia circa eius fontem arbor
multa sit picea, quæ pades gallicè vocetur: hæc Plinius.
Rex verò fluuiorum fortassis etiam dicitur honoris
cœlestis gratia, quia in ter meridiei sidera Eridanus
triginta quatuor stellis clarus visitur. *Nec tempore*]
Decimum septimum de fibris victimarum: de quo &
ibidem Ovidius:

*Victima nulla litat, magnósque instare tumultus
Fibra monet, cæsumque caput reperitur in extis.*

Aut puteis] Decimum octauum de puteorum aquis cru-
entis: quod Ovidius paulò secus:

Sæpe inter nimbos guttæ cecidere cruentæ.

Alta] Decimum nonum de Luporum iu oppidis vlu-
latu quod Ovidius cum obscæno latratu videtur con-
fudisse. *Non aliàs*] Vicesimum de fulguribus crebris:
quò referri potest illud Ouidij,

Sæpe faces visæ mediis ardere sub astris.

[*Diri*] Vicesimum primum & vltimum. *Cometæ*] Id est
crinitæ

crinitæ stellæ: materies est exhalatio calida & sicca: efficiens causa, sol & astra: Nec multi simul esse possunt: quia materies tam multa simul esse non potest. Hæc ex Aristotele in meteoris libri primi capite septimo. Plinius tamen libri secundi capite vicesimo quinto de causis dubius est. Sunt, ait, qui & hæc sidera perpetua esse credant, suoque ambitu ire, sed non nisi relicta à sole cerni: Alij verò qui nasci humore fortuito, & ignea vi, ideoque solui. De numero (quod mireris) reprehendit Aristotelem, quòd tradat simul plures cerni: Cæterum ait esse terrificum magna ex parte, ac non leuiter piatum. Et huc pertinet illud in decimo Æneidos:

*Non secus ac liquida si quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent*——

Cometes in vno licet totius orbis loco, attamen cultus est in templo, Romæ admodum faustus diuo Augusto iudicatus ab ipso, qui incipiente eo, apparuit ludis quos faciebat Veneri genitrici suæ, non multò post obitum patris Cæsaris: oriebatur circa vndecimam horam diei, clarus omnibus terris & còspicius. Eo signo significari vulgus credidit Cæsaris animam inter deorum immortalium numina receptam: & eo nomine id insigne simulachro capitis eius (quod mox in foro consecrauit Augustus) adiectum est: sed Augustus interiore gaudio sibi illum natum, seque in eo nasci interpretatus est: Et sanè si spectetur Octauiani seculi felicitas, salutaris cometes ille fuit. Hæc ex Plinio libri secundi capite vicesimo quinto: vnde colliges cometem interdum esse melioris status auspicem. *Ergo inter sese*] Exponitur euentus superiorum præfagiorum de bellis ciuilibus, quibus vindicta est cædes Cæsaris. *Paribus telis*] Sic primo Pharsaliæ Lucanus:

Signa, pares aquilas & pila minantia pilis.

Romanas acies] Cæsaris primùm aduersus Pompeiũ, tum Octauij & Antonij aduersus Brutũ & Cassium. *Philippi*] Ciuiras

Ciuitas Thessaliæ, ait Seruius: Ptolemæus in Macedonia statuit: Datos olim Appiano dicta, Crenide Diodoro, oppidum non solum illis cladibus, sed multò magis epistola Pauli clarum. *Nec fuit*] Iteratur idem mutatis verbis: *Æmathiam*] Thessaliam, ait Seruius: at Plinius contrà libri quarti capite decimo. Macedonia postea 150 populorum, duobus incluta regibus: quondamque terrarum imperio, Æmathia antè dicta.

Æmi] Æmus vel Hæmus, Rex Thraciæ, maritus Rhodopes: ambo arrogantes adeò, ut se Iouem & Iunonem esse dicerent: Itaque mutati sunt in montes sui nominis.

Threiciam Rhodopen habet angulus vnus & Æmum:

*Nunc gelidos montes, mortalia pectora quondam:
Nomina summorum sibi qui tribuere deorum:*

Metamorphoseos sexto. *Scilicet*] Illustratio ex adiunctis bellicarum cladium reliquiis, pilis, galeis, ossibus cætorum. *Incuruo*]

— *Et curui formam accipit vlmus aratri, fuit antè.*

Scabra] Aspera: à scabie dicitur, quòd scabies asperitatè afferat. *Granibus*] Sic antè.

— *Et iniquo pondere rastro.*

Inanes] Vacuas capitibus, cum quibus tamen confossæ fuerant. *Dij*] Deprecatio ad patrios penates, ne Augustum, patriæ succurrentem prohibeant, eum nempe in cælum transferentes. Vbi concluditur ἀποθέωσις Augusti, initio proposita, illo loco:

*Tuque adeò, quem mox quæ sint habitura deorum
Concilia incertum est.--*

Patrij] Qui patriæ præsidetis. *Indigetes*] Qui cum diis vitam agitis ex hominibus consecrati. Seruius hîc putat describi numen vrbis, quod nominari nefas esset: & Tribunum, qui ausus esset enuntiare, in crucem sublatum. *Vestæque*] Vesta, ἀπὸ τῆς ἑστίας dicta: quod Ouidius sexto Fastorum indicat:

Nec

*Nec tu aliud Vestam, quàm puram intellige flammam:
Natâque de flamma corpora multa vides.*

Quod idem Cicero de Legibus secundo innuit: Ergo Romæ virgines vestales consecratæ sunt, quæ ignem Vestæ perpetuum seruarent: qui si extinctus esset, accensa per fomites ex igne flamma purus & cœlestis ignis eliciebatur. *Thuscum*] Tiberis fluuius, quo Roma sic alluitur, vt Lutetia alluitur Sequana: Thuscus ideo hîc dicitur, quia Thusciam ab Vmbris, Sabinis, Latinis diuidit. *Iuuenem*] Sic ecloga prima:

Hîc illum vidi iuuenem—

cum Augustum diceret. *Satis*] Ratio deprecationis ex adiunctis pœnis, quas ciuilibus bellis Roma pertulerit. Malorum autem causa fingitur periuriû Laomedontis ad tacitam excusationem Octauianæ tyrannidis: Porro Laomedon, rex fuit Troiæ, pater Priami, qui ædificatorum Pergamorum mercede Apollinem & Neptunum, qui opus illud effecerant, fraudauit, vt numina tot postea seculis, pœnas tamen periurij à posteritate repetant. *Quippe*] Bellorum ciuiliū causa iterum improbitati hominum tribuitur, ad eandem Cæsaris, alioqui tot malorum authoris excusationem. *Non vllus*] ὑποτύπωσις afflictæ agriculturæ. *Hinc*] Amplificatio bellorum per inductionem partium. *Euphrates*] Fluuius Mesopotamiæ, hîc per Metonymiam pro incolis, & per synecdochen significat populos Orientis. *Sic*] In vno verbo Tropus est duplex, & metalepsim videlicet à Quintiliano propositam, magis quàm explicatam continet.

Germania] Tropus item hîc duplex, Metonymia & synecdoche. *Sæuit*] Conclusio inductionis. *Vt cum*] Illustratur proposita excusatio similitudine, cuius reditio ex antecedentibus est repetenda: Quemadmodû quadrigæ tanto feruntur impetu, vt auriga cohibere nō possit: Ita omnes populi, Martis quodam ardore adeo inflammati sunt, vt Imperator Octavius retinere nequeat,

queat. Quadrigæ igitur populos, Aurigæ imperatorem comparatum intelliges. Seruius autem nescio quam Rhetoricam & Logicam nobis ostendit: Sanè sciendum, inquit, translationem hanc esse, non comparisonem: quæ si ponatur in fine, vitiosum est. Fallitur in utroque Seruius: comparatio enim est, non translatio: nec quia in fine est, ideo vitiosa est: Interdum enim res sequitur, simile præcedit: ut quinta ecloga,

*Vt Cereri Bacchóque, tibi sic vota quotannis
Agricolæ facient.*

Aliquando contrà, ut bis in hoc libro:

Non aliter quàm qui aduerso &c.

Item. *Ceu pressæ cùm iam portum &c.*

Qua de re poterat Quintilianus Seruium monere, qui libri octauo capite tertio hûc Virgilij locum ~~faris~~ aperte explicat. Carceribus] Circus maximus Romæ ouata figura fuit instar cœli, & medio loco obeliscum pro sole, utrinque ternas metas pro reliquis sex planetis: Locus in eo vnde Quadrigæ exhibant, carceres dicebântur. Itaque memineris Seruium licet in grammaticis diligentem & attentum, in logicis tamen esse rudem.

Quadrigæ] Quatuor equos iunctos intellige, sed sine villo vehiculo, ut octauo AENEIDOS:

*Haud procul inde citæ Metium in diuersa quadrigæ
Distulerant—*

Et quatuor equis iunctis certamina Romæ in Circo maximo exercebantur: vnde sacrorum certaminum studiosi perniciosissimarum quadrigarum semina diligenti obseruatione custodiunt, & spem futurarum victoriarum concipiunt, propagata sobole generosi armenti, ait Columella libri tertij capite nono, ubi quadrigas, equos illos appellat. Quadrigæ aliquando significant currum quatuor equis iunctum: sed huic loco significatio hæc non conuenit. Auriga] Dicitur auriga (ait hûc Mancinellus) quia splendore si-

bi agat auris, id est clamoribus populi: Et certè auriga hîc intelligendus est, non qui currum, sed qui quadrigas sine curru agit. *Currus*] Metonymia est, pro currentibus equis: Tales autem quadrigas & aurigas, quales intelligo, demonstrabit tibi Flavius Caluus in simulachro vrbis Romæ circa finem: vbi currus describitur, vnde totam hanc Similitudinem clariùs intelliges: Videbis enim illic quadrigas sic incitatas, vt insidentis aurigæ imperium despectare videantur.

FINIS PRIMI GEORGICI.

P. RAMI ELO-
QVENTIAE ET PHI-

LOSOPHIAE PROFESSO-

*ris Regij prælectiones in se-
cundum Georgicum.*

Argumentum secundi Georgici.

Secundo Georgico docentur genera & species arborum, sed præcipue vitium, quarum etiam cultus propriè docetur. Arbor verò generaliter hic assumitur, vt eo nomine vites etiam comprehendantur. Tres verò diuisiones communes antecedunt, prima in naturam & artem, quæ sunt causæ procreantes, secunda in species, vt oleæ tres, totidem pyri, quindecim vitium, tertia est ex terræ differentiis, quòd aliæ in eadem quidem regione, sed tum aquosis, tum siccis, tum calidis, tum frigidis locis oriantur: aliæ tota regione distinguantur: Itaque & aliud oliuetis, aliud pascuis, aliud frumentis, aliud vine-tis solum sit eligendum: falsum verò & frigidum prorsus vitibus & frugibus fugiendum. His partitionibus cõmunibus propositis, propria vitium cultura reliquo libro

libro exponitur: de vineti pastinatione, fœcundatione, repastinatione, vitis electione, translatione, satione per ordinem, putatione, pulueratione, pedatione, pampinatione, runcatione, ablaqueatione, defensione contrariorum, vt coryli, oleastri, pecoris: Et vinitoris labor tandem collaudatur.

Actenus aruorum cultus, & sidera cœli:

H Nunc te Bacche canam, nec non syluestria tecum
Virgulta, & prolem tardè crescentis oliuæ.

Huc pater ô Lenæe (tuis hîc omnia plena

Muneribus: tibi pampineo grauidus Autumno

Floret ager: spumat plenis vindemia labris)

Huc pater ô Lenæe veni: nudatâque musto

Tinge nouo mecum direptis crura cothurnis.

Haftenus] Transitione argumentum tum superio-
ris libri repetitur, tum sequentis proponitur. *Sidera
cœli*] E superioribus & communibus causis agricul-
turæ, fuerunt Deus & cœlum. *Bacche*] Apostrophe est
ad Bacchum, inuentorem vini: Et Bacchus tamen hîc
pro vino per Metonymiam ponitur. *Virgulta*] Virgul-
ta propriè sunt arbusculæ: hîc per *καταχρησικὴν* synecdo-
chem speciei pro genere, arbores omnes significantur.
Tardè] Naturâ tarda crescere omnia longo quo du-
rantia Plinius author est libri decimi septimi capite
duodecimo: vbi scribit ad sua vsque tempora durasse
in Linterno Africani prioris manu satas oliuas: Et vt
idem libri decimi sexti capite quadragesimo: Ducentis
annis durare, inter authores in confesso est. Quin pau-
lo post capite quadragesimo quarto: Athenis etiam
olea durare creditur, in certamine edita Mineruæ.
Quod postremum tamen Cicero deridet primo Le-
gum: Nisi fortè, ait, Athenæ tuæ sempiternam in arce
oleam tenere potuerunt. Apud eundem etiam libri de-
cimi quinti capite primo ita scribitur: Hesiodus nega-

uit oleæ satores, fructum ex ea percepisse quenkum:
at nunc altero anno percipitur. *Huc pater*] Inuocatur
Bacchus, cuius numini tutela vitium consecratur.
Lenæe] ὁ ληνὸς, lacus, torcular: unde Bacchus dicitur,
non autem à leniendo, vt Donatus putat. *Muneribus*]
Sic postea,

Quid memorandum æquè Baccheia dona tulerunt?

Gravidus] διαβολή, vt spondaicus sit versus. *Autumno*]
Vindemia, quæ fit Autumni tempore: Metonymia est.
Labris] Labrum, interdum vasis nomen: sic balnei, fontis, torcularis labrum dicitur, vt hîc pro cupa
& lacu. *Huc ades*] ἐπίτευξις est hîc, interposita quadam
parenthesi. *Crura*] Ad vuas calcandum. *Cothurnis*]
Cothurnus, venatorum est calceamentum.

*Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureoque altè suras vincire cothurno,
vt est primo AENEIDOS. De hoc in septima ecloga:
--Puniceo suras vincire cothurno.*

Et octaua,

Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno.

Principiò arboribus varia est natura creandis:
Nanque aliæ nullis hominum cogentibus, ipsæ
Sponte sua veniunt, camposque & flumina latè
Curua tenent: vt molle siler, lentæque genistæ,
Populus, & glauca canentia fronde salicta.
Pars autem posito surgunt de semine: vt altæ
Castaneæ, nemorumque Ioui quæ maxima frondet
Esculus, atque habitæ Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima sylua:
Vt cerasis, vlmisque: etiam Parnassia laurus
Parua sub ingenti matris se subiicit umbra.
Hos natura modos primùm dedit: his genus omne
Sylvarum fruticumque viret, nemorumque sacrorum.
Sunt

Sunt alij, quos ipse via sibi repperit. vsus.
 Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
 Deposuit sulcis: hic stirpes obruit aruo,
 Quadrifidasque sudas, & acuto robore vallos.
 Sylvarumque aliae pressos propaginis arcus
 Expectant, & vina sua plantaria terra.
 Nil radices egent aliae: summumque putator
 Haud dubitat terrae referens mandare cacumen.
 Quin & caudicibus sectis (mirabile dictu)
 Truditur è sicco radix oleagina ligno.
 Et saepe alterius ramos impunè videmus
 Vertere in alterius: mutatamque insita mala
 Ferre pyrum: & prunis lapidosa rubescere corna.
 Quare agite ô proprios generatim discite cultus
 Agricola, fructusque feros mollite colendo.
 Neu segnes iaceant terrae: iuuat Ismara Baccho
 Conserere, atque olea magnum vestire Taburnum.
 Tuque ades, inceptumque vnà decurre laborem,
 O decus, ô famae meritò pars maxima nostrae,
 Mecenas: pelagóque volans da vela patenti.
 Non ego cuncta meis amplecti versibus opto:
 Non, mihi si linguae centum sint, oraque centum,
 Ferrea vox. ades, & primi lege littoris oram.
 In manibus terrae: non hîc te carmine ficto
 Atque per ambages, & longa exorsa tenebo.

Principiò] Diuisiones arborum tres, vt dixi, præpo-
 nuntur, antequàm de vitibus nominatim præcipiatur:
 prima est in naturam & artem, id est artificiosam indu-
 striam: Species naturæ tres: Has species Plinius libri
 decimi sexti capite tricesimo secundo proposuit: Arbo-
 res, quas naturæ debeamus, tribus modis nascuntur,

sponte, aut femine, aut radice: cura numerosior existit. Prima declaratur quatuor exemplis: Quædam verò (ait Plinius libri decimi septimi capite decimo sexto) nasci nisi spontè nullo modo queunt, eæque immitibus tantum locis ac desertis proueniunt. Idem libri decimi sexti capite tricesimo tertio cum de cupressis egisset, sic ait: Nec terræ tantum natura circa has refert aut perpetua cœli, verum & quædam temporaria vis imbrium: Aliquæ plerunque semina afferunt, & certo fluunt genere, aliquando etiam incognito: quod accidit Cyrenæicæ regioni, cum primum ibi Laserpitium natum est, ut in herbarum natura dicemus. Nata est & sylua vrbi ei proxima, imbre piceo crassoque, circiter vrbis Romæ annum ccccxxx. *Campósque*] Designat solum his arboribus genitæ. *Siler*] *ξύσσι μασσαλιωτικόν* apud Dioscoridem libri tertij capite quinquagesimo primo putatur esse: at non satis cum Plinio conueniret: In aquoso loco nascitur, ut libri decimi sexti capite decimo octauo Plinius: Folia eius illita fronti, capitis dolores sedant: eiusdem semen in oleo phthiriasis coërcet: Serpentes & hunc fruticem refugiunt, baculumque rustici ob id ex eo gerunt: Plinius libri vicesimi quarti capite vicesimo. *Lentæ*] Molles, flexibiles: sic lenta salix sæpe in Bucolicis dicitur: & verbi propria significatio est: Et sic Plinius libri decimi sexti capite tricesimo septimo, ait virgas sequaces ad vincuturas Lenticiæ. Lentas etiam potes pro humilibus dicere, ut postea,

--humilésque genistæ.

Populus] . *Populus Alcide gratissima*--
ut tertia ecloga. Et est triplex, alba, nigra, Libycæ: Plinius libri decimi sexti capite secundo. *Glaucia*] *Cæsia*: varia autem salicum genera sunt: quædam purpurea, quædam vitellina, quædam rubra, quædam candida: De quibus postea rursus. *Canentia*] Candicantia, albicantia: ob candidas salices igitur hoc epithetum est. *Salicta*] Metonymia pro salicibus. *Glaucia*,
canentia,

canentia, salicta] Cacephaton hîc notatur à Seruio : at primo Georgico monuimus hinc interdum gratiam quæri: vt

Et sola sicca secum spatiatur arena.

Et quinto Aeneidos:

Tum rauca assiduo longè sale saxa sonabant.

Et mox, *Sylvarum fruticumque viret nemorumque sacrorum. Pars autem*] Secunda species arboris naturalis, tribus exemplis explicatur: semen decidens, exceptumque terra, viuiscit: nec castaneæ & glandes aliter proueniunt exceptis cæduis: Plinius libri decimi septimi capite decimo. *Altæ*] Roboribus proximæ: Columella libri quarti capite tricesimo tertio. *Nemorum*] Synecdoche totius pro parte, id est arborum. *Ioui*] Sacra est hæc arbor, vt Plinius libri duodecimi capite primo, & libri decimi sexti capite quarto. *Esculus*] Inter glandiferas arbores ponitur: quarum species quatuor sunt Macedonibus, vt ait Theophrastus libri tertij capite decimo. *Oracula*] Dodoneas quercus intelligit, de quibus primo Georgico ad illum versum

--*et victum Dodona negaret.*

Pullulat] Tertia species arborum naturalium, tribus item exemplis declarata. *Sylua*] Synecdoche totius pro parte: id est arbor. *Cerasis*] A Cerafonte oppido Ponti Mithridate victo Lucullus in Italiam deportauit hanc arborem: vide Plinium libri duodecimi capite tertio: vbi ait omnes arbores peregrinas esse, quarum nomina græca sunt aut aliena: & 120 annis deinde trans Oceanum in Britanniam vsque hanc arborem peruenisse. *Vlmis*] Vlmus, montosa, campestris, Attinea, nostras: Attinea radicum planta prouenit, reliquæ semine, ait Plinius. Ergo locus hic, Plinij sententia tantum de Attineis vlmis (quæ omnium excellentissimæ sunt eidem) intelligatur. *Parnassia*] Parnassus, mons Phocidis sacer Apollini, iuga habens gemina, vt ait Herodotus in Yrania. Lucanus libro quinto:

*Cardine Parnassus gemino petit aethera colle,
Mons Phœbo Bromiôque sacer--*

Et Ouidius primo Metamorph.

*Mons ibi verticibus petit arduus astra duobus,
Nomine Parnassus, superâtque cacumine nubes.*

Hîc templum Delphicum, mons Pierius, fontes Castalus, Aganippe, Hippocrene: Hinc Laurus Parnassia, id est Apollinea, per Metonymiam dicitur. *Matris*] Veteris lauri, ut sub umbra veteris cerasi, vel ulmi nouellæ, cerasi, ulmîque pullulant. *Se subiicit*] Crescit: sic ecloga decima,

Quantùm Vere nouo viridis se subiicit alnus.

Hos natura] Transit ad artificiosos modos, sed obscurius interpretatur: Videtur autem facere alios cum radice, alios sine radice. Plinius repetitis duobus postremis naturalibus, sex efficit, libri decimi septimi capite decimo: Aut enim semine proueniunt, ait, aut plantis radicis, aut propagine, aut auulsione, aut furculo, aut insito & confecto arboris trunco. *Hîc plantas*] Videtur significare auulsionem stolonum: qui auulsi (ut ait Plinius libri decimi septimi capite decimo) à matris corpore, partem aliquam suis fimbriis auferunt: Quomodo plantantur punicæ, coryli, mali, imprimisque vites: Et per stirpes obrutas aruo, videtur significare plantaria, id est plantas è matris radicibus pullulantes: De quibus Plinius ibidem: Natura & plantaria demonstraui multarum radicibus pullulante sobole densa & pariente matre, quas euellit. At videtur potius genus illud septimum conuenire huic loco, de quo Plinius libri decimi septimi capite decimo septimo: Reliqua genera, ait, casus excogitauit, ac defractus ferere ramos docuit, cum pali defixi radices egissent. Multa sic feruntur, ficus, punica, myrtus. Omnium horum longitudine trium pedum, crassitudine minus brachiali, cortice diligenter seruato, trunco exacuto.

Et hæ nimirum fudes, hique valli videntur à Virgilio dici. *Sylvarumque*] Tertius modus est propagatio: cuius duo modi sunt, alter ramo ab arbore in scrobem depresso, alter ramo vel in cacumine arboris manente, sed per vasa fictilia, aut quallos traiecto, terraque compacto: De quibus Plinius libri decimi septimi capite decimo septimo: Vbi ait rubis & hederis curuatis in terram è capite defixis, iterumque ex sese nascentibus, propagines à natura præmonstratas esse. Propagatio autem primi modi, in vitibus est quadruplex, vt Columella tradit libri de arboribus capite decimo septimo: prima, qua virga edita à matre, sulco committitur: altera, qua ipsa mater prosternitur, atque in plures palos per suas virgas diuiditur: tertia, qua vitis scinditur in duas vel plures partes, si diuersis ordinibus deducenda est: quarta, qua virga breuis depressa obruitur, & tertio post anno amputatur. *Arcus*] Proprie ad primum genus propagationis id pertinet, quo curuatur & acuitur arbor. *Et bina*] Non alium modum hîc intelligo, sed è prima propagationis specie intelligo plantas in sua & genitili terra viuentes. *Nil radice*] Quintus sine dubio est Plinij locus, è furculo: quo nomine non tantum annotinum germen, sed talea, quæ vtrunque præcisa est, intelligitur à Plinio: de quo libri decimi septimi capite decimo. Ex eodem est furculos abscissos ferere: Hæc prima sepius causa sambucis, cotoneo & rubis depactis, mox & culturæ, vt populis, alnis, salici, quæ vel inuerso furculo feritur. *Quin &*] Infitio postrema exemplis aliquot declaratur: Infitionem, ait Plinius libri decimi septimi capite decimo quarto, casus magister docuit: Agricola sedulus casam sepi munimento cingens, quò minus putrescerent fudes, limen subdidit ex hedera: at illè viuaci morfu apprehensæ, suam ex alieno fecere vitam, apparuitque truncum esse pro terra. De generibus postea dicetur suo loco. Primum verò infitio-
nis exemplum Virgilianum, est de oleagino calamo

insito in aridum truncum. Melius autem truncis, quam plantis oliuetum constitui Columella author est libri de arboribus capite decimo septimo. *Et saepe*] Columella ibidem capite vicesimo sexto, ait omnem furculum omni arbori inferi posse: & Plinius libri decimi septimi capite decimo sexto ait: Insitam arborem vidimus iuxta Tiburtes tiliam, omni genere pomorum onustam: alio ramo nucibus, alio baccis, aliunde vite, ficis, pyris, punicis, malorumque generibus: Sed huic fuit brevis vita. *Quare*] Adhuc naturæ & artis partitio fuit, sequitur adhortatio, ut & ars ad naturam quamque excolendam propria adhibeatur. *Ismara*] Montes Thraciæ, ut Taburnum, mons Campaniæ: Synecdoche speciei pro genere: montes enim in vniuersum intelliguntur: ut postea,

Bacchus amat colles--

Item:

Difficiles primùm terræ collēsque maligni,

Palladia gaudent sylua viuacis oliuæ.

Tūque ades] Ut primo Georgico numinibus inuocatis, Augustus inuocatur

(Tūque adeo, quem mox quæ sint habitura Deorum

Concilia incertum est)

ita hîc post Bacchum Meccenas inuocatur, cui quatuor hi libri nuncupati sunt, ut initio primi dictum est. *Generatim*] Id est sigillatim & speciatim: quomodo saepe genus pro specie sumitur: Generaliter, est simul per omnia, ait Seruius. Et certè generatim aliquando sic accipitur, ut septima Actione in Verrem Cicero: Quid ego de cæteris ciuium Romanorum suppliciis sigillatim potius, quam generatim atque vniuersè dicam? Et non rarò aliàs: At hîc (generatim) pro (speciatim) sumitur. *O decus*] Talis laudis exclamatio est illa Horatiana:

O & præsidium & dulce decus meum.

Pelagóque] Allegoriâ nauticâ significat superius dictum,

--decurre laborem.

Non

Non ego] Significatur compendium doctrinæ, quod Plinius libri decimi quarti prologo urbanius adnotavit: Quanquam videmus Virgilium præcellentissimum vatem, eadem causa, hortorum dotes fugisse: tantisque quæ retulit, flores modò rerum decerpisse: beatum felicemque gratiæ, xv. modò generibus vuarum nominatis, tribus oleæ, totidem pyrorum: malo verò tantum Assyrio, cæteris omnibus neglectis. *Lingua*] Repetitur sexto Aeneidos,

*Non mihi, si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferreæ vox, omnes scelerum comprehendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possem.*

Ades, & primi] Redit ad inuocationis allegoriam, & promissa expositionis breuitate, audientiam sibi facit. *In manibus*] Res facilis & in promptu est. *Ambages.*] Sic Aeneidos primo:—longa est historia, longæ
Ambages, sed summa sequar fastigia rerum.

*Sponte sua quæ se tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, sed læta & fortia surgunt.
Quippe solo natura subest: tamen hæc quoque si quis
Inferat, aut scrobibus mandet mutata subactis,
Exuerint syluestrem animum: cultuque frequenti
In quascunque voces artes, haud tarda sequentur.
Nec non & sterilis, quæ stirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros:
Nunc altæ frondes, & rami matris opacant:
Crescentique adimunt fœtus, vruntque ferentem.
Iam, quæ seminibus iactis se sustulit arbor,
Tarda venit, seris factura nepotibus umbram:
Pomæque degenerant, succos oblita priores:
Et turpeis auibus prædam fert vna racemos.
Scilicet omnibus est labor impendendus: & omnes
Cogenda*

Cogendæ in sulcum, ac multa mercede domandæ.
 Sed truncis oleæ melius, propagine vites
 Respondent: solido Paphiæ de robore myrtus.
 Plantis & duræ coryli nascuntur, & ingens
 Fraxinus, Herculéæque arbos umbrosa coronæ,
 Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
 Nascitur, & casus abies visura marinos.
 Inferitur verò ex fœtu nucis arbutus horrida,
 Et steriles platani malos gessere valenteis:
 Castaneæ fagos: ornusque incanuit albo
 Flore pyri, glandemque sues fregere sub ulmis.
 Nec modus inferere atque oculos imponere simplex:
 Nam quâ se medio trudent de cortice gemmæ,
 Et tenues rumpunt tunicas: angustus in ipso
 Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
 Includunt: vdoque docent inolescere libro.
 Aut rursus enodes trunci rescantur: & altè
 Finditur in solidum cuneis via: deinde feraces
 Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
 Exiit ad cælum ramis felicibus arbos:
 Miraturque novas frondes, & non sua poma.

Sponte] Repetit omnes naturæ species, & earum agrestes
 vires ex adiunctis exponit: & docet cultu mitigari posse.
 Naturales autem arbores materiis magis sunt aptæ: mi-
 tes, fructibus magis idoneæ, ait Columella libri de ar-
 boribus capite primo: Et sic Plin. lib. 16. cap. 19. At arbo-
 rum alię syluestres omnino sunt, urbaniores aliæ: quas iis
 placet nominibus distinguere: Ergo mites, quæ fructu
 aut aliqua dote, umbrarumve officio humanius iuuat,
 non improbè dicantur urbanæ. Sic Plinius idem ait li-
 bri decimi tertij capite quarto: Sterilibus palmis ad
 materias operaque lautiora utitur Assyria & tota Per-
 sis.

sis. *Inferat*] Infitionem apertè significat, subactis scrobibus etiam surculum: De quo iam dictum,

—*summumque putator*

Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.

Necnon] Tertia species à radice pullulantis, ὕστερον πρῶτερον secundo loco ponitur: hæc nimirum plantaria sunt Plinij, quæ matris vmbra enecantur: paucorum in hoc genere rami parcent soboli, & vlmorum palmarumque: nullis verò tales pulli proueniunt, nisi quarum radices amore solis atque imbris in sua tellure spatiantur: libri decimi septimi capite decimo. *Vruntque*] Enecant, opprimunt: vrere de calore & frigore communiter dicitur, vt primo Georgico,

Ne tennes pluuiæ, rapidiue potentia solis

Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

Ferentem] Si ferat, si ferre paret. *Iam*] Secunda species suis item adiunctis exponitur, quòd tarda sit, quòd degeneret. Et Plinius sic libri decimi septimi capite decimo, ait omnia semine sata, tarda prouentu ac degenerantia, & insito restituenda: excipit tamen cupressum, laurum, palmam, quæ non degenerant. *Tarda*] Syluestria, non solum semine sata, sed omnia tardissimè senescunt: atque in totum omnis cura fertilitatem adiecit, fertilitas senectam: Plinius libri decimi sexti capite vicesimo nono. *Nepotibus*]

Inserere Daphni pyros, carpent tua poma nepotes:

fuit nona ecloga. *Et turpes*] Sine suauitate, contemptos ab hominibus, & auibus relictos. *Scilicet*] Conclusio inductionis, Itaque omnes arbores syluestres, sunt diligenter excolendæ. *Sed truncis*] Significat variis naturis varias artes adhibendas esse: quòd alia naturâ, alia arte meliùs excolitur: quod per aliquot species exponitur: quæ etsi modo illo optimè proueniunt, aliis tamen etiam non ideo nullis proueniunt. *Truncis*] Id iam dictum est,

Quin & caudicibus sectis—

Oleæ tamen non tantum inferuntur, sed taleis seruntur.

Pro

Propagine vites] Vites etiam inferuntur, imò etiam stolonibus auulsis plantantur, vt Plinius libri decimi septimi capite decimo. *Paphia*] Sacrae Veneri, quæ in Papho Cypri oppido colitur, vt Aeneidos primo,

Ipsa Paphum sublimis abit.

Quòd myrtus sit sacra Veneri, ecloga septima iam dictum est:

Populus Alcidae gratissima, vitis Iaccho:

Formosae myrtus Veneri, sua Laurea Phoebo.

Et Plinius libri duodecimi capite primo idem testatur: Myrti verò genera omnia, quæ sunt viginti nouem, feruntur in Campania baccis, Romæ propagine: Tarentina (vt Plinius libri decimi septimi capite decimo) item ramo & talea, vt ibidem capite decimo septimo. Non igitur insito tantum proueniunt: nec id Virgilius negat, sed ait insitione melius prouenire. *Plantis*] Recenset arbores primo secundoque artis modo prouenientes. *Et duræ*] Alij (*eduræ*,) legunt, pro valde duris: vt octauo Aeneidos, Seruius interpretatur egelidum pro valde gelido:

Vt procul egelido secretum flumine vidit.

Et quarto Georgico sic,

Eduramque pyrum,

dictum pro valde dura. Corylus verò plano loco nascitur & nuptiarum facibus familiarissima, vt Plinius libri decimi sexti capite decimo octauo. *Ingens fraxinus*] Procera enim præconio Homeri, & Achillis hastâ nobilis, mirabiliter serpētibus inimica, adeò vt eius umbras neque matutinas, neque occidentes attingere audeant: Quin si fronde fraxini gyro claudatur & ignis & serpens, in ignem potius quam in fraxinum serpens fugiet: Plinius libri decimi quinti, capite decimo tertio. *Herculeæque arbor*] De Populo iam dictum, vt alba, nigra, Libyca: Circumaguntur eius folia post solstitium: nec alio argumento certius intelligitur sidus confectum: Plinius libri decimi sexti capite vicesimo tertio: Populus

Ius autem Herculi sacra, vt ecloga septima,

Populus Alcidae gratissima—

Et octauo AENEIDOS,

—*Herculea bicolor cum Populus umbra.*

Periphrasis hîc est Populi. *Chaonij*] Periphrasis est quercus, quæ est in tutela Iouis: Chaoniæ verò & Epiroticæ quercus præcipuè celebrantur: vnde illud primi Georgici,

Chaoniam pingui glandem mutauit arista.

Ardua palma] Palmarum genera vnde quinquaginta Plinius ait esse: vinumque & panem ex ea populis in oriente fieri: nec eam tantum planta radicis, sed semine, trunco, auulsione, ramoque feri. quin strata in solo humido totam radicari in frutices, non in arborem: & transferri, iterumque iis plantaria institui anniculas binas, libri decimi tertij capite quarto. *Abies*] Abies, altissima arbor & rectissima, leuissima, ideoque malis & omnino nauigiis expetitur, materiesque eius præcipua trabibus & plurimis vitæ operibus: Plinius libri decimi sexti capite decimo. *Inseritur*] Repetitur insitio postrema, & variis exemplis explicatur: de quibus Plinius libri decimi quinti capite decimo quinto: Pars hæc vitæ iam pridem peruenit ad culmen expertis cuncta hominibus, cum Virgilius insitum nucibus arbutum, malisque platanum, cerasis vlmum dicat: nec quicquam amplius excogitari potest: nullum certe pomum nouum diu iam inuenitur. Plinius tamen addit cerasis vlmum insitam: quod Virgilius non habet, sed pro castaneis fagum. Insitio autem ex omnibus artis modis præcipuè celebratur, quia inferere firmissimum sit, & fecundius quam ferere, ait Plinius libri decimi septimi capite decimo sexto. *Arbutus*] Arbor est syluestris, cuius poma cerasis seu fragis similia: fructus anno maturescit, pariterque floret subnascens, & prior coquitur: pomum inhonorum, vt nomen sit ex argumento vnum tantum edendi, Vnedo: Plinius libri decimi quinti capite vicesimo quarto. *Arbutus horrida*] Versus est dactylicus.

Et

Et steriles platani] Sed quis non iure miretur arborem, umbræ gratia tantum, ex alieno petitam orbe? Platanus hæc est per mare Iōnium in Diomedis insulam, eius tumuli gratia primum inuecta: inde in Siciliā transgressa atque inter primas donata Italiæ, & iam ad Morinos usque peruecta, ad tributarium etiam pertinens solum: ut gentes vectigal & pro umbra pendant: Hæc Plinius libri duodecimi capite primo. Idem tamen ait libri decimi septimi capite decimo sexto, platanum omnium insitorum capacissimam esse. *Castaneæ fagos]* Seruius hinc valde occupatus est: intelligo autem, sicuti pœta loquitur, fagos castaneis insitas: Castaneæ siquidē cæduis exceptis, nō insito, sed semine tantū proueniunt: At Plinius libri decimi septimi capite decimo: Et fagus glandem habet omnium glandium dulcissimam, ut qua obsessos etiam homines durasse in oppido Chio tradit Cornelius Alexander: fagea glans suam hilarem facit, carnem coctibilem & leuē & utilem stomacho: tametsi glandem, quæ propriè intelligitur, ferunt robur, quercus & esculus, cerrus, ilex, suber: Plinius libri decimi sexti capite quinto & sexto: Fagus & corticem habet multis agricolarum vsibus accommodatum: idem ibidem capite nono: Et ex arboris reuerentia, Fagutalis Iuppiter est appellatus, ut ibidem capite decimo: & popula fagina, religionis ergo etiam celebrata, ut etiam ibidē capite tricesimo octauo. Metuere itaque Seruius nil debuit, ne fagus temerè castaneę infereretur. *Ornūque]* Ornus, syluestris est fraxinus, paulò tamen latioribus foliis, ait Columella de arboribus decimo sexto.

Glandem] Metonymia pro arbore glandifera, quales iam diximus. *Vlmis]* Ulmi tamen glâdes omnes, suas amaras habent, ut iam diximus. *Nec modus]* Describuntur duo genera insitionis. *Oculos]* Allusio est ad inoculationem, quæ prima insitionis species describitur: quam aues semine primo docuerunt, ut Plinius libri decimi septimi capite decimo quarto. Semina quoque inferere natura docuit, raptim auium fame deuorato,

uorato, solidoque & alui tepore madido, cum fecundissimi medicamine abiecto in mollibus arborum lenticis, & ventis sæpe translato in aliquas corticum rimas: unde vidimus cerasum in salice, platanum in lauro, laurum in ceraso, & baccas simul discolores. Tradunt & monedulam condentem semina in thesauros cauernarum, eiusdem rei præbere causas: hinc nata inoculatio sutoriæ simili fistula aperiendi in arbore oculum cortice exciso, seménque includendi eadem fistula sublato ex alia. In ficis autem & malis hæc fuit inoculatio antiqua. Virgiliana quærit sinum in nodo gemmæ expulsi corticis, gemmámque ex alia arbore includit: Hæc Plinius de inoculationis explicatione. Est autem emplastratio, eadem inoculationi, vt Columella de arboribus capite vicesimo sexto: Distincta tamen species est, & Plinio distinguitur libri decimi septimi capite decimo sexto, quamuis ex inoculatione deducatur: Emplastrari (ait) ratio & ipsa ex inoculatione nata videri potest: Ceraso autem maximè cortici conuenit, sicut est ficus. Ergo amputatis omnibus ramis ne succum auocent, nitidissima in parte, quaque præcipua cernatur hilaritas, exempta scutula (ita ne descendat ultra ferrum) cortici imprimitur ex alia, cortex, par cum sui germinis mamma: sic compage densata, vt cicatrici locus non sit, & statim vnitas fiat, non humorem, non afflatum recipiens: Nihilo minùs tamen & luto munire, & vinculo meliùs. Hæc ille: vbi etiam docet Catonis præceptis hanc insitionem institutam fuisse. Ergo inoculatio & emplastratio, species insitionis duæ sunt: fertilissima autem inoculatio, postea emplastratio, sed vtraque infirmissima, & quæ cortice nituntur tantùm, vel tenui aura ocysimè deplantantur, vt etiam ibidem.

Inolescere] Concorporari Plinius id dicit libri decimi septimi capite decimo quarto. *Aut rursus*] Secunda species insitionis, per fissuram trunci: species duæ

duæ prætereà sunt, altera calami inter lignum & corticem impressi, altera terebrati & inforati caudicis: de quibus sic Plinius libri decimi septimi capite decimo quarto: Infectionem autem casus, magister alius & penè numerosior, ad hunc modum: Agricola sedulus casam sepiis munimento cingens, quò minùs putrescerent sudēs, limen subdidit ex hedera: At illæ viuaci morſu apprehensæ, suam ex alieno fecere vitam, apparuitque truncum esse pro terra. Aufertur ergo serrâ æqualiter superficies, leuigatur falce truncus. Ratio postea duplex: & prima, inter corticem lignumque inferendi. Timebant prisca truncum findere, mox inforare ausi medio: Ipsique medullæ calamum imprimebant, vnum inferentes: Neque enim plures capiebat medulla subtilior. Postea ratio vel senos adiicit, mortalitati eorum ex numero succurrere persuasa: per media trunco leniter fisso, cuneoque tenui fissuram custodiente, donec cuspidatim decusus descendat in rimam calamus: Hæc Plinius.

Prætereà genus haud vnum nec fortibus vlmis,
 Nec salici, lotoque, nec Idæis cyparissis.
 Nec pingues vnam in faciem nascuntur oliuæ
 Orchades, & radij, & amara Pausia bacca:
 Pomæque, & Alcinoi syluæ. nec surculus idem
 Crustumis, Syriisque pyris, grauibûsque Volemis.
 Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
 Quam Methymnæo carpit de palmit e Lesbos.
 Sunt Thasîæ vites, sunt & Mareotides albæ:
 Pinguibus hæ terris habiles, leuioribus illæ,
 Et passo Psithia vtilior, tenuisque Lageos
 Tentatura pedes olim, vincturæque linguam:
 Purpureæ, Pretiæque: & quo te carmine dicam
 Rhetica? ne cellis ideo contende Falernis.

Sunt

*Sunt & Amineæ vites, firmissima vina,
 Imolus & assurgit quibus, & rex ipse Phœneus:
 Argitisque minor: cui non certauerit vlla,
 Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
 Non ego te mensis, & diis accepta secundis,
 Transferim Rhodia, & tumidis Bumaste racemis.
 Sed neque quàm multæ species, nec nomina quæ sint,
 Est numerus. neque enim numero comprehendere refert:
 Quem qui scire velit, Libyci velit æquoris idem
 Discere quàm multæ Zephyro turbentur arenæ:
 Aut ubi nauigiis violentior incidit Eurys,
 Nossè quot Ionij veniant ad littora fluctus.*

Præterea] Hactenus prima fuit arborum partitio,
 è naturæ & artis differentia: partitio secunda sequitur
 generis cuiusque in suas species: quarum exempla
 quædam in tribus tantum generibus proponuntur, tria
 oleæ, totidem pyri, quindecim vitium. *Ulmis]* Qua-
 rum genera quatuor iam dicta, montosa, campestris,
 Attinea, nostras: Plinius libri decimi sexti capite deci-
 mo septimo. *Salici]* Cuius genera præcipue tria, ni-
 gra, quæ & purpurea & viminea: candida, quæ & ni-
 tellina tenuior. Helix, quæ & gallica & tenuissima. Fru-
 giperda salix dicitur Homero, quod semen immatu-
 rum amittit: & mulieris sterilitati medicamentum ef-
 se constat: Cædua autem salici fertilitas, nec vllius tu-
 tior est redditus minorisue impendij, aut tempestatum
 securior: Plinius libri decimi sexti capite decimo se-
 ptimo. *Lotoque]* Lotus, insignis arbor Africæ, vnde &
 panis, & vinum, & nomen etiam genti terræque dede-
 rit: artophagi enim appellati. Quin & exercitus vltro
 citroque per Africam commeantes, eo pasti sunt. Dif-
 ferentiæ sunt plures, eæque è fructibus. Herba etiam
 est eius nominis in Aegypto, è cuius grano, panis
 etiam conficitur: Plinius libri decimi tertij capite deci-

mo septimo. *Idæis*] Idæus, mons Cretæ nunc intelligitur: de quo Plinius libri quarti capite duodecimo. Cupressis autem, vel (vt græco verbo Virgilius significat) cyparissis Creta patria est, & quocunque loco terram mouerit quispiam, nisi seratur alia, hæc gignitur, protinusque emicat: Illa verò etiam non appellato solo ac sponte, maximeque in Idæis montibus, & quos Albos vocant, summisque iugis, vbi niues nunquam absunt, plurima: quod miremur, alibi non nisi in tempore proueniens, & nutricem magnopere fastidians: Genera duo sunt, mas & fœmina: Mas spargit extra se ramos, deputaturque, & accipit vitem: Fœmina metam habet fastigiatam: Plinius libri decimi sexti capite tricesimo tertio. *Olinæ*] Olea, prima est arborum, ait Columella libri quinti capite octauo: vbi decem eius genera facit. Plinius libri decimi quinti capite tertio facit duodecim: Macrobius Saturnal. libri tertij capite decimo septimo, facit sedecim: Orchis autem & Radius, melius in escam, quàm in liquorem conuertuntur: Bacca autem iucundissima est Pausiæ, & oleum saporis egregij, dum viride est: vetultate corrumpitur: Columella ibidem. Amaram tamen baccam hîc Virgilius contrà. *Pomæque*] Pomum generaliter comprehendit omnem arboris cuiuscunque fructum, durum vel mitem, humano vsui aptum, vt pyra, mala, nuces, oleas: Et hîc Alcinoi syluæ, hortenses arbores dicantur: Horti enim, vt Hesperidum, sic Alcinoi Phæacum Regis celebrantur: de quibus Homerus Odyssææ septimo, & Plinius libri decimi noni capite quarto, & deinceps. *Crustumis*] Pyrorum genera Columella libri quinti capite decimo narrat septendecim: Plinius libri decimi quinti capite decimo quinto recenset triginta quinque: vbi ait Crustumia esse dulcissima: à Crustumio autem Italię oppido dicta sunt. *Syriisque*] Columellæ sunt Tarentina libri quinti capite decimo. *Volemis*] Quæ volam manus impleant, tam magna sunt: Catoni dicuntur sementina & mustea, vt Plinio libri decimi
quinti

quinti capite decimo quinto. *Methymnaeo*] *Methymna* oppidum Lesbi in insulæ mari AËgeo.

Gargara quot segetes, quot habet Methymna racemos,

Ovidius primo de arte. Lesbij vini elegantia iam Aristotelis tempore nobilis fuit: qui de duobus discipulis Theophrasto Lesbio & Menedemo Rhodio iudicium fecit, è vinis eorum popularibus: cùm enim vtrunque gustasset, probavit, sed Lesbium iucundius esse dixit: ἡδίων ὁ Λέσβιος. Gellius libri decimi tertij capite quinto. Plinius tamen satis frigide commendat, qui ait libri decimi quarti capite septimo è vinis transmarinis in summa gloria fuisse Thasium & Chium: His addidit Lesbium Erasistrati maximi medici auctoritas, inquit. *Thasîæ*] E Thaso insula maris AËgei, vinum (vt modò dixi è Plinio) summa gloria: eius genera duo dicuntur: vnum, quo somnus conciliatur, alterum, quo fugatur: Ibidem vitis est quæ Theriace vocatur, cuius & vinum & vua contra serpentum ictus medetur: Plinius libri decimi quarti capite decimo octavo. *Mareotides*] Mareotis, pars AËgypti, vt scribit Strabo: Alia etiam pars Libyæ AËgypto contermina, vt Plinius libri decimi quarti capite tertio: pars etiam Epuri, in qua vinum optimum. De Græca igitur vite nunc Virgilius: & sic Columella libri tertij capite secundo reponit Mareoticas vites inter græculas: vt & Plinius libri decimi quarti capite tertio. *Pinguibus*] Attingitur hîc soli differentia, quæ latiùs postea differetur. *Et passo*] Ad passum, id est vinum ex vua passa factum. *Psythia*] Plinius libri decimi quarti capite nono, Psythium & Melampsythium, passi genera facit: Columella Psythiam vitem numerat inter græculas vites, libri tertij capite secundo. *Lageos*] Leporaria. Dixit Virgilius Thasias & Mareotidas & Lageas, complurèsque externas, quæ non reperiuntur in Italia, ait Plinius libri decimi quarti capite tertio. *Purpureæ*] Quas acinosissimas Plinius ait esse, libri deci-

mi quarti capite tertio:& Columella libri tertij capite secundo item connumerat inter vitium species. *Pretia*] Pretiæ duo genera, acini magnitudine discernuntur, quibus materies plurima, vnaque ollis vtilissima, folio apio similis: Plinius libri decimi quarti capite secundo. Columella libri tertij capite secundo facit Pretiæ vitis genera duo, minorem & maiorem. Sed & generositate vini magis commendantur, & frequentibus materiis frondent, & citò maturescunt. *Rhetica*] Rhetia, Veronam complectitur, vt constat è Plinio libri decimi quarti capite sexto. In Veronensi autem Rhetica, Falernis tantum posthabita à Virgilio ait: Descendit verò etiam inter Heluetios & Vindelicos in Germaniam: Vilis autem, tantum domi nobilis, ait idem libri decimi quarti capite secundo. *Falernis*] Falernus collis, temulentia nobilis, succo per omnes terras inclyto: Atque vt veteres dixere, summum Liberi patris cum Cerere certamen: Plinius libri tertij capite quinto. Hoc autem vinum triplex est, asperum, dulce, tenue: summis collibus Gauranum, mediis Faustianum, imis Falernum, ait idem libri decimi quarti capite sexto. Prima tamen vini nobilitas Setino vino cessit, secunda Falerno, vt ibidem. *Amineæ*] Amineum, oppidum est Campaniæ, vt Ptolemæus ait: vnde fortassis Aminea vitis nominata est, quocunque esset translata. Columella libri tertij capite secundo: Solæ traduntur Amineæ, excepto cœli statu minus frigido, vbicunque sint, etiam si degenerent, sibi comparatæ, magis aut minus probi gustus vina præbere, & cæteras omnes sapore præcedere: Hæc ille: vbi duo genera vitis Amineæ facit, maiorem & minorem: & iterum duas alias geminas, quarum minor vulgo notissima celeberrimos Campaniæ Vesuuij colles Surretinósque vestit: Cæteris partibus Italiæ non tam vineis, quam arbusto est idonea. Facit prætereà Amineam quandam lanatam, quod præcipuè lanugine canescit: hæc ille. Plinius etiam genera vitis Amineæ
quinque

quinque facit, libri decimi quarti capite tertio. *Firmissima*] Principatus vitium datur Amineis propter firmitatem, senioque proficientem vini ubique vitam, ait ibidem Plinius. *Tmolus*] Timolus, seu contractè Tmolus, mons est Lydiæ:

*Tmolus in ascensu cliuóque extensus vtroque,
Sardibus hinc, illinc paruis finitur Hypæis,*

ait Ovidius vndecimo Metamorphoseos. Interdum pleno verbo sumitur, vt idem libro sexto:

Deferuère sui nymphæ vineta Timoli.

Tmolus igitur pro vino Lydio Metonymia est. *Phaneus*] Mons est in Chio insula: & similes Metonymia est pro vino Chio: quod Plinius libri decimi quarti capite septimo ait in summa gloria fuisse: Ex Chio, ait, quod Aruissium vocant. *Argitisque*] Argitis, vel à candore (*ἀργεῖος* enim candidus est) vel potius ab Argis, vnde primùm sumpta sit: Argis enim, vitis tam fecunda fuit, vt iugerum vnum denos & quinos denos culeos ferret vini, ait Varro de re Rustica libri primi capite secundo. Maior itaque & minor, vt Aminea: sed minor etiam Columellæ libri tertij capite secundo valdè celebratur: Quòd aptior arboribus & in sublimibus fertilis, vastis materiis & vuis exuberet. Quæ affluentia modò notatur à Virgilio: à multis Arcelata falsò putatur, vt ibidem est. *Rhodia*] Vitis Rhodia recensetur etiam à Columella libri tertij capite secundo: & Plinius vinum Rhodium Coo simile esse, sexque aut septem annis ad vetustatem peruenire ait libri decimi quarti capite octauo. Et hoc vinum est in Menedemum Aristoteli comprobatum: sed in Theophrasti laudem Lesbio postpositum. *Bumaste*] *βύμαστος*, tanquam bouis mamma, & Latinis ideo Bumammia. Columella libri tertij capite secundo speciem vitis etiam à superioribus diuersam facit. Plinius libri decimi

quarti capite tertio videtur inter puerpureas comprehendere: Acinosissime, ait, sunt purpuree, cognomine Bumammiae, quando non racemos, sed vuas alias gerunt. *Sed neque*] Concluditur inductio longior, quod infinita sint vitium genera, idque hyperbolico Pari illustratur. Columella libri tertij capite secundo: Multa praeterea sunt genera vitium, quarum nec numerum, nec appellationes cum certa fide referre possumus: Vbi citantur hi versus. Plinius libri decimi quarti capite secundo: Genera vitium comprehendere numero unus existimavit Democritus, cuncta sibi cognita, graecis professus: Caeteri innumera atque infinita esse crediderunt: quod verius apparebit ex vinis: Nec omnia dicentur, sed maxime insignia: Quippe quae totidem sunt penes, quot agri: Haec ille: & paulo post capite undecimo, genera vini facit octoginta. *Zephyro*] Favonio flante ab occasu aequinoctiali. *Eurus*] Flans ab ortu. *Ionij*] Ionia, regio minoris Asiae: aliquando regiuncula est extremae Italiae, unde videtur hic pro Adriatico mari Ionium dici: quod constat esse tempestuosum.

Nec verò terrae ferre omnes omnia possunt.
Fluminibus salices, crassisque paludibus alni
Nascuntur, steriles saxosis montibus orni:
Littora myrtetis latissima: denique apertos
Bacchus amat colles: Aquilonem & frigora taxi.
Aspice & extremis domitum cultoribus orbem,
Etasque domos Arabum, pictosque Gelonos:
Divisae arboribus patriae. sola India nigrum
Fert hebenum: solus est thurea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam sudantia ligno
Balsamæque, & baccas semper frondentis acanthi?
Quid nemora Aethiopum molli canentia lana?
Velleræque

Vellerâque vt foliis depectant tenuia Seres?
 Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
 Extremi sinus orbis: vbi aëra vincere summum
 Arboris haud vllæ tactu potuere sagittæ?
 Et gens illa quidem sumptis non tarda pharetris.
 Media fert tristeis succos, tardûmque saporem
 Felicis mali: quo non præsentius vllum,
 (Pocula si quando sæuæ infecere nouercæ,
 Miscuerûntque herbas, & non innoxia verba)
 Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
 Ipsa ingens arbor, faciémque simillima lauro:
 Et si non alium latè iactaret odorem,
 Laurus erat: folia haud vllis labentia ventis:
 Flos apprima tenax: animas & olentia Medi
 Ora fouent illo, & senibus medicantur anhelis.

Nec verò] Tertia diuisio arborum è subiecti soli
 differentia, quòd in eadem regione aquosis alię, mon-
 tosis aliæ, aliæ calidis, alię frigidis locis meliùs nascan-
 tur: quædam etiam totis regionibus distinguantur.
 Quæ soli differentia primo libro iam tractata hoc lo-
 co est:

At priùs ignotum ferro quàm scindimus æquor.

Salices] De hoc arborum genitali solo Plinius li-
 bri decimi sexti capite decimo octauo: vbi ait salices
 non nisi aquosis locis prouenire. Et Columella libri
 quarti capite tricesimo: Salicem vel riguus ager vel
 vliginosus optimè: nec incommodè tamen alit planus
 & pinguis. Et idem rursus libri quinti capite sexto: Sed
 salix non nisi in aquosis locis: vbi aliæ arbores diffi-
 culter comprehendunt, ponenda non est. *Craßisque*]
 De solo alnorum Plinius ibidem ait etiam quod ad
 hoc epitheton pertineat, libri decimi sexti capite trice-
 simo septimo: Alni ait, sepibus muniunt, contrâque
 erumpen-

erumpentium amnium impetus, riparum muro in tutela ruris excubant in aqua fatae, caesaeque densius in numero haerede profunt: Umbra verò pinguis alno, sed pascens fata, ait idem libri decimi septimi capite duodecimo: *Quin* & folia ei crassissima, ut idem libri decimi septimi capite vicesimo quarto. *Saxosis*] Descendit etiam ornus in plana: Plinius libri decimi septimi capite decimo octauo. Est verò ecloga octaua idem montis solum significatum:

Cantando rigidas deducere montibus ornos.

Myrtetis] Myrtetum, locus myrtis confitus: è myrto autem, olei vinique genera bina fiunt: Arbor Veneri sacra est, ut ecloga septima patuit:

Formosae myrtus Veneri--

Et myrtea Venus Romae fuit, myrtusque ante ædem Quirini duplex: altera patritia, altera plebeia: mirabiliter Reipublicae motus secuta, ut patribus vigentibus patritia, contra plebeiis potentioribus, plebeia vigeret. Quantum quondam, quin & triumphantium corona fuit: Plinius libri decimi quinti capite vicesimo quinto. *Bacchus*] Metonymia pro vite. amat etiam colles vitis plana, ut postea patebit: & maiorem copiam praestat. *Aspice*] Commemorantur deinceps arbores regionibus separatis memorabiles. *Eoasque*] *Εώιος*, & contractum *εῶος*, Orientalis. *Arabum*] Arabia petrea & deserta & felix est: sed de felice modo, & eius thure. *Gelonos*] Populos Scythiae, de quibus tertio Cergico,

--acerque Gelonus

Cum fugit in Rhodopen atque in deserta Getarum,

Et lac concretum, cum sanguine potat equino.

Hebenum] Hebenū, hinc neutrius generis est: aliàs hebenus foeminini generis: de qua Plin. lib. 12. ca. 4. Vnā è peculiaribus Indiae arboribus Virgilius celebravit hebenum, nusquā alibi nasci professus: Herodotus eā Aethiopie intelligere maluit tributi vice regibus Persidis è materie eius cētenas phalāgas tertio quoque anno pēsiras-
se Aethiopus auro & ebore, prodēdo. Pōpeius hāc arbo-
rem

rem triūpho Methridatio Romę ostendit. Quidā putant esse lignū sanctū, seu Gaiacum, quod hodie dicitur: vide Dioscoridem libri primi capite cētesimo vndecimo: vbi etiam optimam hebeni speciem facit Aethiopicam, alteram Indicam. *Sabæis*] De quibus iam primo Georgico:

—*molles sua thura Sabæi.*

Thuris arboris quæ sint species, non constat: in collibus altis & planis etiam sponte nascitur: ea inciditur quā maximè videatur esse prægnās, tenuissimūque tendi cortex: laxatur hīc plaga, non adimitur: inde profilit spuma pinguis: Hæc concreta densatur, vbi loci natura poscat, tegete palmea excipiente, aliubi area circumpauita: Purius illo modo, sed hoc ponderosius. Quod in arbore hæsit, ferro depectitur ideo corticosum. Thura præter Arabiam nullis, ac ne Arabiæ quidem vniuersæ: in medio eius sunt ferè Atramitæ pago Sabæorū capite regni Sabota in monte excelsō, à quo octo mansionibus distat regio eorum thurifera. Saba appellatur, quod significare Græci mysterium dicunt. At nec omnes quidē Sabæi, thuris arborem vident: ferunt trecentarum non amplius esse familiarum, quæ ius per successiones id sibi vindicent. Quidam promiscuum ius iis populis esse tradunt in syluis: alij per vices annorum diuidi: Plinius libri duodecimi capite decimo quarto. Vide Dioscoridem libri primi capite septuagesimo. *Balsama*] Balsamum, arbuscula est vni Iudææ concessa, quam Vespasianorum triumphus, Romæ ostendit, vt antè Pompeij triumphus hebenum: Succus manat è plaga incisuræ, quem opobalsamum vocant: colligitur lanis in parua cornua: furculus pylobalsamum dicitur: præcipua autē gratia lachrymæ, secunda semini, tertia cortici, minima ligno: Plinius libri duodecimi capite vicesimo quinto. Vide Dioscoridem libri primi capite decimi octauo.

Acanthi] Pro (Acanthij) videtur per apocopē: nec enim potest iā acanthus herba intelligi, cū de arboribus agatur. Est autem Acanthion, spinæ albæ similis, spina alia, minoribus multò foliis, aculeatis per extremitates

et,

& araneosa lanugine obductis: qua collecta, etiā vestes quādā bombycinis similes fiunt in Oriēte. Plinius libri vicefimi quarti capite duodecimo. *Lana*] Plinius libri duodecimi capite decimo & vndecimo: In Tylo insula maris rubri lanigeræ sunt arbores foliis infœcūdis. Ferūt cucurbitas, quæ maturitate ruptæ, ostēdūt lanuginis pilas, ex quibus vestes pretioso linteo faciunt: Arbores illas vocant Gossampinos: Arabia autē arbores, ex quibus vestes faciant, Cynas vocari. Sic Indos suæ arbores vestiūt. Hęc ē Plinio, vbi Aethiopū & Indorū cōmunes facit lanigeras arbores: de Indorū etiā apud Bactra lanigeris arboribus iterum. *Seres*] In Scythia primi sunt hominum, qui noscantur, Seres, lanificio sylvarum nobiles, perfusam aqua depectentes frondium caniciem: vnde geminus fœminis nostris labor, redordiendi fila rursūque texendi: Tam multiplici opere, tam longinquo orbe petitur, vt in publico matrona tranfluat: Plinius libri sexti capite decimo septimo. *Aut quos*] Plinius libri septimi capite secundo: Maxima in India gignūtur animalia: indicio sunt canes grandiores cæteris. Arbores quidem tantæ proceritatis traduntur, vt sagittis superari nequeant. Hęc facit vbertas soli, temperies cœli, aquarū abundātia (si libeat credere) vt sub vna ficu turmæ condantur equitum. *Media*] Describitur malus Medica ē subiecto solo, effectis, adiunctis, similibus: quòd Medica sit, quòd acris saporis, quòd fœcunda, quòd venena expellat, quòd lauro similis, quòd odoris summi, quòd perpetua coma viret, quòd flore tenaci, quòd animam commendat. Sed tamen definitio tam accurata non est, quin multiplex controuersia inde orta sit. Iam vulgo putatur eadem & Medica & Persica, & Assyria, & Hesperia, & citrea, & aurea, & cedria malus esse. Plinius tamen libri duodecimi capite tertio Virgilium secutus, negat hanc arborem alibi, quàm in Media & Perside nasci voluisse, quamuis gentes ad se transferre tētauerint: Et Macrobius Saturnal. libri tertij capite decimo quinto, cum Apuleio sentit non esse Citrum.

Citrum. Certè Theophrasti, Plinij, Plutarchi etiam ætate non mandebatur: tandem Palladij diligentia, in Italia primùm conualuit: vide Ruellium libri primi capite sexagesimo nono. *Media*] Regio Asiæ à Septentrione spectas Hyrcaniam, ab occasu Assyriam, à meridie Persidè, ab ortu Parthiam. *Tristes*] Huic malo, sapor asperimus, ait Plinius. *Felicitas*] Fœcundi. Palladius in Martio: Afferit Martialis, apud Assyrios pomis hâc arborem non carere, quod ego in Sardinia & in territorio Neapolitano in fundis meis comperi, quibus & cœlum & solum tepidum est, & humor exundans, per gradus poma sibi semper succedere, cùm se maturis acerba substituant, acerborum ætatem florentia consequantur, orbẽ quendam continuæ fœcunditatis, sibi ministrante natura. Idem Plinius ibidẽ: & Dioscorides libri primi capite centesimo vicesimo nono: item Theophrastus libri quarti capite quarto. *Præstantius*] Macrobius Saturnal. libri tertij capite decimo nono legit (præstantius.) *Auxilium*] Semen mali Medici in vino potum venenis resistit, ait Dioscorides libri primi capite ceteresimo vicesimo nono. In quo cæteri authores iam nominati cõsentiant: Quin (vt Plinius libri vicesimi octauj capite sexto) Citrea contra venenum in vino bibuntur, vel ipsa, vel semen. Athenæus apud Ruellium libri primi capite sexagesimo nono, ait hoc experimentum in AEgypto primùm damnatis ad supplicium latronibus sumptum esse, quibus bestiarum & aspidum morsus nihil nocuisset, quia citrea mala comedissent. *Ipsa ingens*] Folium eius est vnedonis intercurrentibus spinis: Plinius libri duodecimi capite tertio. Theophrastus libri quarti capite quarto folium facit simile portulacæ aculeis, pyri similes aculeos habentis. Ruellius folio lauri simile folium eius facit, libri primi capite sexagesimo nono. *Odorem*] Pomum ipsum (ait ibidem Theophrastus) non manditur, sed odore præcellit: necnon & folium arboris odoratissimum est: quod Plinius ad verbum ferè transtulit: Pomum ipsum aliàs non manditur, odore præcellit

lit foliorum quoque, qui transit in vestes, vnà conditus, arcétque animalium noxia. *Folia*] Multis arboribus folia decidunt, quia lata sunt: *πᾶν πλατύφυλλον φυλλορεῖ*, omne latifolium defrondescit, ait Aristoteles libri decimi septimi capite secundo Posteriorū. Plinius libri decimi sexti capite vndecimo ait in Tylo rubri maris insula, folia nulli arbori decidere. Item libri decimi sexti capite vicesimo primo, circa Memphim Aegypti & in Elephantine Thebaidis, ne vitibus quidem. Non solum verò folia Persico malo, sed fructus & flores perennāt. *Tenax*] Theophrastus ait libri primi capite vicesimo secundo, in quibusdam arboribus florem infixum diutius seruari. Et idem libri quarti capite quarto, in malo Medico ait solos flores, qui velut erectā in medio colum gerunt, fecundos credi: qui verò ea careant sterilesce. *Olentia*] Parthorum populis hoc præcipue, & à iuuenta, propter indiscretos cibos: nanque & vino fœrent ora nimio: sed sibi procures medentur grano Assyrij mali, cuius est suauitas præcipua in esculenta addito: Plinius libri vndecimi capite quinquagesimo tertio. Et idem rursus libri duodecimi capite tertio: Hæc est autem, cuius grana Parthorum procures incoquere diximus esculentis, commendandi halitus gratia: nec alia arbor laudatur in Medis. *Anhelis*] Hominis tantum natura infici voluit pluribus modis, & ciborum ac dentium vitiis, sed maximè senio: Plinius libri vndecimi capite quinquagesimo tertio: vnde anhelis senes modò dicuntur: vel potiùs anhelos intellige, spiritus angustia & difficultate laborātes, quos græci ἀσματικούς vocāt. Sed neque Medorum syluæ, ditissima terra:
 Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
 Laudibus Italiæ certent: non Bactra, neque Indi,
 Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.
 Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem
 Inuertère, satis immanis dentibus hydri:
 Nec galeis densisque virum seges horruit hastis:

Sed gravidæ fruges, & Bacchi Maſſicus humor
 Impleuere: tenent oleæque armentaque læta.
 Hinc bellator equus campo ſeſe arduus infert:
 Hinc albi Clitumne greges, & maxima taurus
 Victima, ſæpe tuo perſuſi flumine ſacro
 Romanos ad templa deûm duxere triumphos.
 Hic ver aſſiduum, atque alienis menſibus æſtas:
 Bis gravidæ pecudes: bis pomis fertilis arbor.
 At rabidæ tigres abſunt, & ſæua leonum
 Semina: nec miſeros fallunt aconita legenteis:
 Nec rapit immenſos orbes per humum, neque tanto
 Squammeus in ſpiram tractu ſe colligit anguis.
 Adde tot egregias vrbes, operumque laborem:
 Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis:
 Fluminæque antiquos ſubter labentia muros.
 An mare, quod ſuprà memorem, quodque alluit infra?
 An ne lacus tantos? te Lari maxime, teque
 Fluctibus & fremitu aſſurgens Benace marino?
 An memorem portus, Lucrinoque addita clauſtra?
 Atque indignatum magnis ſtridoribus æquor?
 Iulia quæ ponto longè ſonat vnda reſuſo,
 Tyrrhenusque fretis immittitur æſtus Auernis?
 Hæc eadem argenti riuos, ærisque metalla
 Oſtendit venis: atque auro plurima fluxit:
 Hæc genus acre virum, Marſos, pubemque Sabellam,
 Aſſuetumque malo Ligurem, Volſcosque verutos
 Extulit: hæc Decios, Marios, magnosque Camillos,
 Scipiadas duros bello: & te, maxime Cæſar,
 Qui nunc extremis Aſiæ iam victor in oris
 Imbellem auertis Romanis arcibus Indum.
 Salue magna parens frugum Saturnia tellus,

*Magna virum: tibi res antiquæ laudis & artis
 Ingredior, sanctos ausus recludere fonteis:
 A scævumque cano Romana per oppida carmen.*

Sed neque] Digreditur in laudes Italiæ his exterarum arborum miraculis nequaquam victæ. Argumentum, est inductio multarum rerum, quibus excellit Italia: prima pars inductionis ornatur dissimilibus: Non habet prodigiosos tauros & dracones, sed habet fruges, vires, pecudes excellentes. Quod laudis argumentum tractatur amplissimè à Plinio libri tertij capite quinto, & tricesimi septimi capite decimo tertio. *Pulcher Ganges]* Ganges Indiam diuidit, Indiæque intra & extra Gangem dicitur: vbi minimus VIII M. pass. locus: vbi modicus, stadia centum: Plinius libri sexti capite decimo octauo: vnde pulcher modò dicitur: vel potiùs quia gémifer, vt idem libri tricesimi septimi capite decimo tertio: vel aurifer, vt idem libri tricesimi tertij capite quarto. *Hermus]* Fluvius Lydiæ, superfusus campis fertilitatem gignit: vnde aureas arenas trahere dicitur: Strabo libro decimo quinto. *Italia]* Cum Italia: poetica dictio est, vt apud Catullum,

— *noli pugnare duobus.*

Sic quarto *Æneidos*:

— *placito ne etiam pugnabis amor?*

Bactra] Scythiæ prouincia vltra Assyriam. *Panchaia]* Regio Sabæorum. *Arenis]* Id est, copiosam spumam illam pinguem exceptam tegete aut area circumpauita, aut ferro depexam: de qua priùs. *Tauri]* Fabula Colchica de Iasone & vellere aureo custodito per draconem. e cuius dentibus satis armati milites nati, mutuis vulneribus conciderunt: de qua fabula Ouidius in epistola Medæ:

Martis erant tauri plausquàm per cornua seui,

Quorum terribilis spiritus, ignis erat.

Eadem fabula septimo metamorphoseos scribitur.

Hydri]

Hydri] In orbe terrarum pulcherrimum anguium genus est, quod in aqua viuit: *Hydri* vocantur, nullis serpentium inferiores veneno: Plinius libri *vicefimi noni* capite quarto. Et hîc draconem significat: ergo his mōstris caret Italia. Et ista est ferorum animalium innocentia, quam Plinius in his laudibus adhibet. *Sed gruidæ*] Redditio dissimilitudinis, de frugibus, viribus, oleis, armentis: de quo sic Plinius libri *tricesimi septimi* capite decimo tertio: Quicquid est, quo carere vita nō debeat, nusquam est præstantius: fruges, vinum, olea, vellera, lina, vestes, iuuenti: ne equos quidem in *Trigariis* præferri vlllos vernaculis animaduerto. Et iterum libri *tertij* capite quinto: Tanta frugum & vitium, olearumque fertilitas, tam nobilia pecori vellera, tot opima tauris colla. *Arduus*] Tertio Georgico inter dotes equi, hæc vna numeratur:

— *Illi ardua ceruix,*

Argutumque caput—

Clitumne] Apostrophe ad Clitumnum, fluuium Italiæ apud Faliscos, cuius aqua potata, candidos boues facit: in Bœotia amnis Melas, oues nigras: Cephissus ex eodem lacu profluens, albas. Rursus nigras *Penius*, ruffasque iuxta Ilium *Xanthus*: vnde & nomē amni: Plinius libri *secundi* capite centesimo tertio. Albis autem illis tauris Imperatores sacrificabant. *Hic ver*] Secundus locus ex æris temperie perpetua: de qua Plinius libri *tertij* capite quinto: Et qualiter Campaniæ ora per se, felixque illa ac beata amœnitas? vt palam sit, vno in loco gaudentis opus esse naturæ. Iam verò tota ea vitalis ac perennis salubritatis cœli temperies est: tam fertiles campi, tam aprici colles, tã innoxij saltus, tam opaca nemora, tã munifica sylvarum genera, tot montium afflatus. Eadem cœli temperies & salubritas repetitur libri *tricesimi septimi* capite decimo tertio. Ergo ver assiduum iam nunc ex illa tanta temperie interpretor: habet enim & Italia quatuor etiam temporibus annum diuisum. *Bis pomis*] Sunt arbores quædam biferæ,

feræ, quædam triferæ. Marcus Varro auctor est malum in agro Consentino biferam fuisse: Plinius libri decimi sexti capite vicesimo septimo. *At rapide*] Dissimilitudine ornatur & hic locus, ex eadem ferorū animalium innocentia, quòd absint Tigres, leones, aconita, serpentes: Tigris verò, animal est velocitatis tremenda, in Hyrcania & India: Plinius libri octauī capite decimo octauo. *Semina*] Quinque catulos Leæna parit, ac per annos singulos, vno minùs: At quamuis sæuissimū sit animal leo, solus tamen preces intelligere & audire existimatur, & ideò prostratis parcere: Et vbi sæuit, in viros priùs, quàm in fœminas fremit: in infantes, non nisi magna fame: Plinius libri octauī capite decimo sexto. *Aconita*] Aconitum, herba præsentissimi veneni, nascitur in nudis cautibus, quas Aconas vocant: Et ideo aconitum aliqui dixere: nullo iuxta, ne puluere quidem nutriente: hanc aliqui rationem nominis attulere: Alij, quoniam vis eadem in morte esset, quæ cotibus ad ferri aciem deterendam, statimque admota velocitas sentiretur. Fabulæ narrauerunt gigni ex spumis Cerberi canis, ab Hercule, ex inferis extracti: Ideoque apud Heracleam Ponticam, vbi monstratur eius ad inferos aditus, nasci: Plinius libri vicesimi septimi capite secundo & tertio. *Nec rapit*] Megasthenes scribit in India serpentes in tantam magnitudinem adulescere, vt solidos hauriant ceruos taurósque. Nota est in Punicis bellis ad flumē Bagradam à Regulo imperatore ballistis tormētisque, vt oppidum aliquod, expugnata serpens CXX pedum longitudinis: Plinius libri octauī capite decimo quarto. *Adde*] Quartus laudis locus ex oppidis, quibus Italia excellit. *Flumináque*] Quintus locus è fluminibus, maribus, supero & infero, lacubus, Lario, Benaco, Lucrino, Auerno. Quod argumentum Plinius libri tertij capite quinto: Tot lacus, tot amniū fontiumque vbertas, totam eam perfundens: tot maria, portus gremiumque terrarum, commercio patens vndique, & tanquam ad iuuandos mortales ipsa auida in
mare

mare procurrens. Et iterum libri tricesimi septimi capite decimo tertio : Accessu cunctarum gentium facili litoribus portuosus , benignorum ventorum afflatu. *Quod supra*] Superum mare , Adriaticum, Venetum. *Infra*] Tyrrhenum. *Lari*] Larius, lacus prope Comum è radicibus Alpium, quem fluuius Addua supermeat, vt Benacum Mincius , Lemanium Rhodanus , ait Plinius libri secundi capite centesimo tertio. In Lario pisces omnibus annis Vergiliarum ortu existunt squammis cōspicui, crebris atque præacutis clauorum caligarium effigie: idem libri noni capite decimo octauo. *Benaco*] In Benaco anguillæ fluctibus glomeratæ voluuntur in tantum mirabili multitudine , vt in excipulis eius fluminis ob hoc ipsum fabricatis singulorum millium globi reperiantur , ait idem libri noni capite vicesimo secundo. *Marino*] Tantus nempe est, vt fluctus marinos imitetur. *Lucrinóque*] Augustus viginti seruorum millibus manumissis, portum Iulium apud Baias, immisso in Lucrinum & Auernum lacum mari, effecit, vt Suetonius in Augusto, capite decimo sexto. *Hæc eadem*] Sextus laudis locus è fodinis auri, argenti, æris: quibus Italia (quandiu exercere libuit) nullis cessit, ait Plinius libri tricesimi septimi capite decimo tertio : sed parcitum est vetere interdicto Patrum , quo cauebatur ne plus quinque millia hominum in opère Publicani haberent, ait idem libri tricesimi tertij capite quarto. *Hæc genus*] Extremus locus laudis è populis generosis & ducibus. *Marsos*] Quos ferunt ortos à Circes filio, & ideo iis inesse vim naturalem contra serpentes & venena, vt Plinius libri septimi capite secundo : Item vicesimi octauo capite secundo & tertio. *Sabellam*] Sabinos, quibus primæ Romanorum matronæ ereptæ. *Affuctumque malo*] Patientem propter inopiam fructuum, ideoque venatu viuentem : Caput Liguriæ Genua est. *Verutos*] Verutum, teli genus est, breuis & acutius: Hinc veruti Volsci, qui his utebantur. Volscorum litus, medium inter Italicum & Campanum , vt Plinius

libri tertij capite quinto. *Decios*] Hoc argumentum Plinius libri tricesimi septimi capite decimo tertio, *Fœminis, ducibus, militibus, artium præstantia, ingeniorum claritatibus. Decios*] Tres hîc præcipuè memorantur, qui se pro salute patriæ deuouerunt. *Marios*] Patrem septies Consulem, & filium semel. *Camillos*] Synecdoche est pluralis numeri pro singulari:

--*et referentem signa Camillum:*

sexto AEnéidos. *Scipiadas*] Pro Scipionidas: Lucretij tertio libro est,

Scipiadas belli fulmen.

quod idem postea etiam sexto AEnéidos:

--*geminos duo fulmina belli*

Scipiadas--

Et te] Apostrophe ad Cæsarem, tum in Asia bellum gerentem, vt erit rursus postea in fine quarti Georgici:

--*Cæsar cum magnus ad altum*

Fulminat Euphratem bello, victorque volentes

Per populos dat iura, viamque affectat Olympo.

Et sic Plinius libri tertij capite quinto: Terra omnium terrarum alumna, eadem & parens numine deum electa, quæ cœlum ipsum clariùs faceret, sparsa congregaret imperia, ritusque molliret: & tot populorum discordes, ferâsque linguas, sermonis commercio contraheret ad colloquia, & humanitatem homini daret: breuiterque, vna cunctarum gentium in toto orbe patria fieret: Hæc ille: quæ repetit ferè libri tricesimi septimi capite decimo tertio: Pulcherrima est omnium, meritoque principatum obtinens Italia, rectrix parénsque mundi altera. *Salve*] Concluditur laudatio Italiæ, apostrophe ad ipsam & exclamatione. *Saturnia*] Quam Saturnus rex gubernauit, vt Ianus: quorum regia Romæ fuisse dicitur: Hinc illud octauo AEnéidos:

Hanc

Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem:

Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

Sanctos fontes] Vel poëticos, vel certè philosophicos
& physicæ philosophiæ arcana complexos. *Ascræum*]
Ascræicus Bœotiæ, patria Hesiodi: de quo sexta ecloga,

--Hos tibi dant calamos (en accipe) *Musæ:*

Ascræo quos antè seni, quibus ille solebat

Cantando, rigidas deducere montibus ornos.

Hic igitur profitetur Virgilius Hesiodi se discipulum, quamvis Hesiodus Georgici operis nil admodum attigerit, nisi quod est iam primo Georgico comprehensum.

*Nunc locus aruorum ingenius: quæ robora cuique,
Quis color, & quæ sit rebus natura ferendis.*

Difficiles primùm terræ, collésque maligni,

Tenuis vbi argilla, & dumosis calculus aruis,

Palladia gaudent sylua viuacis oliuæ.

Indicio est tractu surgens oleaster eodem

Plurimus, & strati baccis syluestribus agri.

At quæ pinguis humus, dulcique vligine læta,

Quique frequens herbis, & fertilis vbere campus:

Qualem sæpe caua montis conualle solemus

Despicere, huc summis liquuntur rupibus amnes,

Felicemque trahunt limum: quique editus Austro,

Et filicem curuis inuisam pascit aratris,

Hic tibi præualidas olim, multoque fluenteis

Sufficiet Baccho vites: hic fertilis vna,

Hic laticis: qualem pateris libamus & auro,

Inflauit quum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras:

Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.

Sin armenta magis studium, vitulosque tueri,

Aut fœtus ouium, aut vrenteis culta capellas:
 Saltus, & saturi petito longinqua Tarenti:
 Et qualem infelix amisit Mantua campum,
 Pascentem niucos herbofo flumine cygnos.
 Non liquidi gregibus fontes, non gramina desunt:
 Et quantum longis carpent armenta diebus,
 Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
 Nigra ferè, & presso pinguis sub vomere terra,
 Et cui putre solum (nanque hoc imitamur arando)
 Optima frumentis: non vlllo ex æquore cernes
 Plura domum tardis decedere plaustra iuuentis.
 Aut vnde iratus syluam deuexit arator:
 Et nemora euertit multos ignaua per annos,
 Antiquasque domos auium cum stirpibus imis
 Eruit: illæ altum nidis petiere relictis:
 At rudis enituit impulso vomere campus.
 Nam ieiuna quidem cliuosi glarea ruris,
 Vix humiles apibus casias, rorémque ministrat:
 Et tophus scaber, & nigris exesa Chelydris
 Creta, negant alios æquè serpentibus agros
 Dulcem ferre cibum, & curuas præbere latebras:
 Quæ tenuem exhalat nebulam, fumósque volucres:
 Et bibit humorem, & quum vult, ex se ipsa remittit:
 Quæque suo viridi semper se gramine vestit,
 Nec scabie, & salsa lædit rubigine ferrum:
 Illa tibi lætis intexet vitibus vltimos:
 Illa ferax oleæ est: illam experiere colendo
 Et facilem pecori, & patientem vomeris vinci.
 Talem diues arat Capua, & vicina Veseno
 Ora iugo, & vacuis Clanius non æquus Acerris.

Nunc locus] Regreditur ad institutas terre differentias, & quatuor distinguit, ex suis quàmque adiunctis, oliuariam, vineariam, pascuam, frumentariam: In quo, vt Seruius ait, reprehensus est à multis Virgilius, quòd in vna parte Georgici operis, materiam omnium comprehenderet: Frumentaria enim terra, est propria primi libri: pascua tertij & quarti. Et id sanè est contra Logicam verè methodi legem: Et primo libro fuerat id ampliùs expositum & partitum:

*At prius ignotum ferro quàm scindimus æquor,
Ventos, & varium cœli prædiscere morem
Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum.
Et quid quæque ferat regio, quid quæque recuset.
Hic segetes, illic veniunt fœliciùs vnae:
Arborei fœtus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina.*

Neque tamen definita singula, vt hîc & intempesti-
uè pascuum, cùm sit tertio definiendum. *Difficiles*] Definitur primò oliuaria terra sterilis, collina, tenuis & argillosa, dumosa, calculosa. Theophrastus libri secundi capite septimo terram campestrem tribuit oleis: ibidem tamen capite quinto argillaceam atque magis candidam, fertilem oleis esse notat, quòd multum vaporis flatusque continet, quod natura olearum desiderat. Tale solum Plinius libri decimi septimi capite decimo octauo in Venafrano ait esse: Negat tamen ipsam definitionem catholicam esse, cùm ait pinguißimum solum in Betica oleis esse optimum: eoque ferè modo sequentes definitiones emendat: Denique omnium rerum quædam ait in alto secreta esse, quæ in terra non cernuntur: Ideoque suo loco cuique corde prouidenda. Columella libri secundi capite secundo multa de iis differentiis tradit: Vt solum omne sit campestre, collinum, montanum: tum pingue vel macrum, solum vel spissum, humidum vel siccum: pluraque campo quàm colle, pingui quàm macro prouenire: humidoque an sicco melius, non constare: pingue omninò

primum esse, pinguius densum, secundum, tertium riguum. Sed de his laudibus dissensio est authorum non modica: vide Varronem de re Rustica libri primi capite septimo. *Palladia*] Palladis arbor est olea, ait Plinius libri duodecimi capite primo: & nota est Palladis victoria ob editam oleam: & ideo nomen Athenis impositum. *Viuacis*] De hoc antea,

--tardè crescentis oliuæ.

Indicio est] Confirmatio est ex coniugatis: Oleastri crescunt in tali terra: ergo & olea. *At quæ*] Definitur secundo loco terra vinearia, pinguis, vliginosa, herbofa, fertilis. Theophrastus libri secundi capite quinto: Pratenſe & arenaceum vitibus per commodum est, & ad summam tenue, leue atque humidum, ita vt aqua cœlestis intestino humori valeat permisceri: Vitis namque largam copiam alimenti desiderat, quia calida, laxa, humida & fœcundissima est: Forsitan & ob hæc, eadem fœcundissima. Plinius ait quasdam vites, vt Bituricam pingui solo omninò putrescere. Columella pinguem agrum & putrem plurimum reddere ac minimum poscere, & quod postulat, exiguo labore atque impensa confici. Præstantissimum igitur tale solum, proximæque huic pinguius densum, quod impensam coloni laborémque abundè remuneratur. *Qualem*] Exemplum est definiti soli. Cato, ait Plinius libri decimi septimi capite quinto, agrum optimum indicat ad radicem montium planicie in meridiem excurrente, qui est totius Italiæ situs. *Filicem inuisam*] Propter radices longas & obliquas nempe: Filix herba nec florem habet, nec semen: nascitur vbique, sed maximè frigido solo: Plinius libri vicesimi septimi capite nono. *Qualem pateris*] Periphrasis est opipari vini, quale in sacrificiis erat. *Pinguis*] Pinguis Tyrrhenus, id est tibicen, quales erant optimi in Tyrrhenia, id est Hetruria. pinguis autem, vel quia tibicines ebriosi homines, pingues esse soleant: vel quia Hetrusci, natu-

ra pingues: vt apud Catullum,

Aut parcus Vmber aut obesus Hetruscus.

Obesus cornibus sacrificiorum à Seruio dicitur: sic
Aeneidos octauo Tyrrhenus tibicen dicitur:

Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.

Reddimus] Cùm probata & elixa, aræ superponun-
tur: quod sacerdotale verbum Seruius ait esse. *Sin ar-
menta*] Tertio loco definitur pascuum solum suis ad-
iunctis, quòd saltuosum, herbosum, aquosum, fœcun-
dum: idque exemplis illustratur. *Fœtus*] Aliàs, *Aut
onium fœtus*, Vt syllaba (us) absumatur. *Vrcentes*]
Morsus capræ arbori exitialis: oleam lambendo steri-
lem facit, eaque caussa, Mineræ immolatur: Plinius
libri octauo capite quinquagesimo, & decimi septimi
capite vicesimo quarto. Quædam pecudes, culturæ
sunt inimicæ ac veneno, vt istæ (quas modò dixi) capræ:
Eæ enim omnia nouella sata carpendo corrumpunt,
non minimùm vites atque oleas: Varro libri primi ca-
pite secundo. At ibidem contra Plinium ait Mineræ,
caprini generis nihil immolari, quia Dea hoc animal
oderit. Idem libri secundi capite tertio: Ob hoc in le-
ge locationis fundi excipi solet, ne colonus capra na-
tum in fundo pascat. Harum enim dentes inimici
sationis: quas etiam Astrologi ita receperunt in cœ-
lum, vt extra Limbum duodecim signorum exclus-
erint: Sunt duo Hædi & capra non longè à Tauro. *Sal-
tus*] Sic tertio Georgico:

*Saltibus in vacuis pascuntur, plena secundum
Flumina.--*

Tarenti] Synecdoche speciei pro genere, id est soli
Tarentini similis: Hinc celebris lana Tarentina Plinio
libri octauo capite quadragesimo septimo. *Infelix*] Sic
ecloga sexta,

Vare, tuum nomen (superet modò Mantua nobis)

Mantua, væ miseræ nimium vicina Cremonæ:

L iiij

Cantantes

Cantantes sublimè ferent ad sidera cygni.

Flumine] Hoc enim solo, cygni vel olores delectantur:

Sic, ubi fata vocant, vdis abiectus in herbis

Ad vada Mæandri concinit albus olor:

Dido ad AEneam apud Ovidium. *Ros*] Id apud Varronem est libri primi capite septimo, & Plinium libri decimi tertij capite quarto. Cæsar Vopiscus AEdilitius cùm causam apud Censores ageret, Rosæ campos, qui sunt in Rheatino, dixit Italiæ sumen esse, in quibus perticas pridie relictas gramen operiret: Sed non nisi ad pabulum probabatur. *Nigra*] Definitur quarto loco solum frumentarium suis item adiunctis, nigrum, pingue, putre, nouale: qualitas prima & tertia Columellæ libri secundi capite secundo nequaquam probatur: Plurimos antiquorum, ait, qui de rusticis rebus scripserunt, memoria repeto, quasi confessa, nec dubia signa pinguis ac frumentorum fertilis agri prodidisse dulcedinem soli propriam, herbarum & arborum prouentum, nigrum colorem vel cinereū. De cæteris ambigo: de colore satis admirari non possum, cùm alios, tum Cornelium Celsum, non solum agricolationis, sed vniuersæ naturæ prudentem virum, sic è sententia & visu decernasse, ut oculis eius tot paludes, tot etiam campi salinarum non occurrerent, quibus ferè contribuuntur prædicti colores: nullum enim temerè videmus locum, qui modò pigrum contineat humorem, non eundem vel nigri, vel cinerei coloris: Nisi fortè in eo fallor ipse, quòd non putem aut in solo limosæ paludis, aut viginis amaræ, aut in maritimis areis salinarum gigni posse iacta frumenta. Sed est hic manifestior antiquorum error, quàm ut pluribus argumentis conuincendus sit: Non ergo color, tanquam certus author, testis est bonitatis aruorum: & ideo frumentarius ager, id est pinguis, magis aliis qualitatibus

litatibus æstimandus est. Nam vt fortissimæ pecudes diuersos ac penè innumerabiles, sic etiam robustissimæ terræ plurimos ac varios colores sortitæ sunt: Hæc ille. Plinius tamen contrà libri decimi septimi capite quinto, cum terram hîc nobis à Virgilio definitam, ait à Catone teneram dici, idque verbum explicat: Cato, ait, teneram terram, optimam iudicat, quæ vocetur pulla. Erit igitur hæc optima & operi satior: intelligere modò libeat dictam mira significatione tenerā, & quicquid optari debet, in eo vocabulo inuenitur. Illa temperatæ vbertatis: illa mollis facilisque culturæ, nec madida, nec sitiens: Illa post vomerem nitefcens: qualem fons ingeniorum Homerus in armis à deo cælata dixit: addiditque miraculum nigrescentis, quamuis fieret in auro: Illa quam recentem exquirunt improbæ alites, vomerem comitantes: coruque, aratoris vestigia ipsa rodentes. Hîc colorem illum Plinius approbat, quem Columella improbauit. *Imitamur*] Columella libri secundi capite secundo, cum differentias agri proposuisset: Sed ex iis, ait, nihil non melius resoluta humo, quàm densa prouenit. Quod noster quoque Virgilius, cum & alias fœcundi arui laudes retulisset, adiecit:

Et cum putre solum, nâque hoc imitamur arando.

Neque enim aliud est colere, quàm resoluerè & fermentare terram: ideòque maximos quæstus ager præbet: Idem pinguis ac putris, quia cum plurimum reddat, minimum poscit: & quod postulat, exiguo labore atque impensa conficitur: præstantissimum igitur tale solum iudicatur. *Syluam*] Hæc noualis agri ratio non probatur Columellæ, vt iam dixi: nec multò magis Plinio libri decimi septimi capite quarto: Non vtique solum lætum est, in quo procéræ arbores nitent, præterquàm illis arboribus: Quid enim abiete procerius? At quæ vixisse possit alio in loco eodem? *At rudis*] Illustratio ex dissimili terra frumentis inepta, alba, cliuosa, glareosa, tophacea, cretosa. Hæc porro terra videtur esse,

se, quam à Catone cariosam nominatam Plinius libri decimi septimi capite quinto concelebrat: Cato, ait, breuiter atque ex suo more vitia determinat: Terram cariosam caue neue plaustro, neue pecore impellas. Quid putamus hac appellatione ab eo tantopere reformidari, vt penè vestigiis quoque interdicat? Redeamus ad ligni cariem, & inueniemus illa, quæ in tantum abominatur vitia, aridæ, fistulosæ, scabræ, canescentis, exesæ, pumicosæ: Plus dixit vna significatione, quam possit vlla copia sermonis enarrari: Est enim interpretatione vitiorum quædam, non ætate (quæ nulla in ea intelligi potest) sed natura sua, anus: & ideo infœcunda ad omnia atque etiam imbecilla. *Casias*] De quibus secunda ecloga. Huius flore delectantur apes, Plinius libri vicesimi primi capite duodecimo: vt rore marino: Columella libri noni capite quarto & quinto. Ros tamen terræ potest intelligi: & quarto Georgico sic:

—aut errans bucula campo

Decutiat rorem & surgentes atterat herbas.

Tophus] Plinius libri decimi septimi capite quarto hoc nomen probat: Tophus, ait, scaber naturâ friabilis expetitur quoque ab authoribus. *Chelydros*] Chelydrus serpens fumum, quâ serpit, emittens: de quo & iterum tertio Georgico:

*Disce & odoratam stabulis accendere cedrum,
Galbanæque agitare graues nidore Chelydros.*

Quæ] Definitur postremò quatuor superiorum generum communis terra, iterum suis adiunctis, tenuiter nebulosa, rigua, graminosa, dulcis: Sic enim dulcedinē terræ Columella dicit oppositam falsitudini qualitatē: Plinius libri decimi septimi capite quarto: Quippe non eadem arboribus conuenit & frugibus plerunque, nec pulla, qualem habet Cāpania vbique optima vitibus, aut quæ tenues exhalat nebulas. Sic igitur à Plinio Virgilius emendatur. *Salsa*] Plinio ibidem hoc etiam non placet: Salsæ terræ, ait, multa meliùs creduntur, tutiora à vitiis innascentium animalium: & ferro omnis ter-

ra rubiginem obducit. *Vitibus vlmis*] Arbustiæ vitis periphrasis est quædam. *Pecori*] Pascendo. *Talem*] Illustratio definitionis per exempla talis terræ in Campania apud Veseuum montem & Aceras oppidum: Veseui postea, imperante Tito, conflagranti fumo Plinius obiit. Idem & Vesuius & Vesuius dicitur à poëtis. *Vacuis*] Desertis penè propter inundationes. *Ora*] Nola prius scriptum fuerat: postea cum Nolani Virgilio aqua denegassent, poeta offensus, quasi ex hominum memoria, sic ex suo carmine derafit, & (ora) reposuit: Gellius libri septimi capite vicesimo.

Nunc quo quâque modo possis cognoscere, dicam:
 Rara sit, an supra morem si densa, requiras:
 Altera frumentis quoniam fauet, altora Baccho:
 Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo:
 Antè locum capies oculis: altèque iubebis
 In solido puteum demitti, omnemque repones
 Rursus humum: & pedibus summas æquabis arenas.
 Si deerunt, rarum, pecorique & vitibus almis
 Aptius vber erit: sin in sua posse negabunt
 Ire loca, & scrobibus superabit terra repletis,
 Spissus ager: glebas cunctanteis, crassaque terga
 Expecta: & validis terram proscinde iuuentis.
 Salsa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
 Frugibus infelix (ea nec mansuescit arando,
 Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina seruat)
 Tale dabit specimen: tu spisso vimine qualos,
 Colaque prælorum fumosis deripe tectis.
 Huc ager ille malus, dulcèsque à fontibus undæ
 Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
 Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ,
 At sapor indicium faciet manifestus, & ora

Tristia tentantum sensu torquebit amaror.

*Pinguis item quæ sit tellus, quo denique pacto
Discimus: haud vnquam manibus iactata fathiscit:
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.*

*Humida maiores herbas alit: ipsaque iusto
Lætior: ah nimium ne sit mihi fertilis illa,
Neu se præualidam primis ostendat aristis.*

*Quæ grauis est, ipso tacitam se pondere prodit:
Quæque levis: promptum est oculis prædiscere nigræ,
Et quisquis color: at sceleratum exquirere frigus,
Difficile est: piceæ tantum taxique nocentes
Interdum: aut hederæ pandunt vestigia nigræ.*

Nunc] Describuntur iam suis signis qualitates nouem, quæ differentias descriptas, & eorum contrarias instituant: primò densum & rarum: regeſta & egeſta terra, quæ cùm alicuo quasi fermento abundauerit, certum erit eſſe pinguem: cùm defuerit, exilem: cùm equauerit, mediocrem: Columella libri ſecundi capite ſecundo. At non denſam hîc terram, ſed pinguem dicit. Plinius libri decimi ſeptimi capite quarto videtur dicere ſcrobis os nunquam compleri, vt denſa aut rara ad hunc modum deprehendi poſſit. *Solido]* Non concauo loco.

Æquabis] Recalcando. *Expecta]* Explora an reſideant.

Salsa] Secunda qualitas: ſalſitudo, indicio percolatæ aquæ, dulcis deprehenditur. De hoc, Plinij ſententiam iam diximus. Terram verò amaram ſiquis probare velit, demonſtrant eam atræ degeneræſque herbæ: Plinius libri decimi ſeptimi capite quinto: Columella libri ſecundi capite ſecundo: Sapore quoque ſic dignoſcemus, ſi ex ea parte agri, quæ maximè diſplicebit, effoſſæ glebæ, & in fictili madefactæ dulci aqua permiſceantur, ac more ferulenti vini diligenter colatæ guſtu explorentur: Nam qualem ab eis traditum retulerit humor ſaporem

porem, talem dicemus esse eius soli: Sed circa hoc experimentum multa sunt quæ & dulcem terram, & frumentis habilem significant, ut iuncus, ut calamus, ut gramen, ut trifolium, ut ebulum, rubi, pruni sylvestres, & alia complura, quæ indagatoribus aquarum nota, non nisi dulcibus terræ venis educantur: Nec prima specie summi soli contentos nos esse necesse est, sed diligenter exploranda inferioris materiæ qualitas. *Calcentur*] Subigantur. *Eluctabitur*] Quasi luctando emerget. *Amaror*] Hanc lectionem Higynus apud Gellium libri primi capite vicesimo primo sequitur, & docet è Lucretij quarto sumptam esse:

Contuimur misceri Absynthia tangit amaror.

Pinguis] Indicium pinguis terræ, si trita manibus lentescat: de quo Columella libri secundi capite secundo: Itaque considerandum erit, ut solum, quod excolere destinamus, pingue sit: per se tamen id parum est, si dulcedine caret: Quod utrumque satis expedita ratione nobis contingit discere: nam perexigua conspergitur aqua gleba, manûque subigitur: Ac si glutinosa est, & quovis lenissimo tactu pressa inhærescit,

Et picis in morem ad digitos lentescit habendo,
ut ait Virgilius: eadem illisa humo non dissipatur. Eares admonet nos inesse tali materiæ naturalem succum & pinguitudinem. *Humida*] Humidæ terræ indicium, proceritas herbarum & terræ ipsius fertilitas. Quod ut superius etiâ Plinio libri decimi septimi cap. quarto non probatur: Nec luxuriosa pabula pinguis soli semper indicium habent: Nam quid laudatius Germaniæ pabulis? Et tamen statim subest arena tenuissimo cespitum corio. Nec semper aquosa est terra, cui proceritas herbarum: Non Hercule magis, quam pinguis adhærens digitis: quod in argillis arguitur. *Nimiùm fertilis*] Hæc segetum luxuries est, de qua depascenda primo Georgico agitur. *Quæ grauis*] Index grauis ac levis terræ, est pondus, ut nigræ & cuiusvis coloris, oculus: frigidæ, picea, taxus, hedera nigra. De pondere Plinius ibidem
non

non probat: Nec grauis, aut leuior iusto pōdere deprehenditur: Quod enim terræ pondus iustum intelligi potest? Hæc ille: argumento tamen leuiculo: Grauitas enim & leuitas à Phÿsicis inter elementorum qualitates adhibentur. *Sceleratum*] Perniciosum frugibus: Est tamen (ait Plinius libri decimi septimi capite quarto) fertilis Thracia, frugum rigore: æstibus A frica & AEgyptus. Capite autem quinto deinceps alia frigida terræ tradit indicia: Terram frigidam demonstrant retorridè nata. *Picea*] Picea, arbor eiusdem cum pinu generis, ait Discorides libri primi capite septuagesimo quarto: sed pinguiori & tenuiori folio, minùsque & alta & recta. Amat autem, vt Plinius libri sexti capite decimo, montes & frigora, feralis arbor, & funebri indicio ad fores posita. *Nocentes*] Pestiferæ, vt iam dictum est. *Hedera*] Hedera, satis omnibus inimica, sepulchræque ac muros rūpens, serpentium frigori gratissima: vt mirum sit illam in honore vlllo habitā: Tres species eius sunt, candida, nigra, helix: Plinius libri decimi sexti capite tricesimo quarto: De alba fuit ecloga septima:

Candidior cygnis, hedera formosior alba.

*His animaduersis, terram multò antè memento
Excoquere, & magnos scrobibus concidere montes:
Antè supinatas Aquiloni ostendere glebas,
Quàm letum infodias vitis genus. optima putri
Arua solo: id venti curant, gelidæque pruina,
Et labefacta mouens robustus iugera fossor.
At si quos haud vlla viros vigilantia fugit:
Antè locum similem exquirunt, vbi prima paretur
Arboribus seges, & quò mox digesta feratur:
Mutata ignorent subitò ne semina matrem.
Quin etiam cœli regionem in cortice signant:
Vt quo quæque modo steterit, qua parte calores
Austrinos tulerit, quæ terga obuerterit axi,*

Restituant:

Restituant: Adeò in teneris consuescere multum est.
Collibus an plano melius sit ponere vites,
Quare prius, si pinguis agros metabere campi,
Densa sere: in denso non segnior vberè Bacchus.
Sin tumulis acclive solum, collèsq; supinos:
Indulge ordinibus: nec secius omnis in vnguem
Arboribus positis secto via limite quadret.
Vt sepe ingenti bello quum longa cohortes
Explicuit legio, & campo stetit agmen aperto,
Directæque acies, ac latè fluctuat omnis
Aere renidenti tellus: necdum horrida miscent
Prelia, sed dubius mediis Mars errat in armis.
Omnia sint paribus numeris dimensa viarum:
Non animum modò vti pascat prospectus inanem:
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami.

His animaduersis] Adhuc tres partitiones fuerunt omniũ
 arborum cõmunes, propria vitium præcepta post ele-
 ctionem soli vineatici tredecim sequũtur, primũ de pa-
 stinatione nouelleti, id est vineti, vbi nouellæ conferen-
 dæ sint, Columella libri quinti capite decimo iubet an-
 no prius scrobem fieri: ita sole pluuiisq; macerabitur,
 & quod positũ est, citò cõprehendit: Minimũ verò duos
 menses intercedere iubet. Plinius libri decimi septimi
 capite vndecimo, Præfodere scrobes antè, si fieri possit,
 donec pingui cespite obducantur. Mago autè annũ fieri
 iubet, vt solẽ pluuiasq; cõbibant: aut si cõditio largita
 nõ sit, ignes in medio fieri ante menses duos, nec nisi post
 imbres in his feri. *Aut si]* Secũdũ præceptũ de trãslatio-
 ne, vbi de seminario & eius plaga: Seminariũ sit soli si-
 mile, ne viuiradices degenerent: Plinius libri 17. capite
 decimo: Quam obrem seminarij curã antè cõuenit dici,
 quàm trãfferatur ī alia genera: nanque & huic præcipio
 eligi

eligi solum refert:quin indulgentiorem esse nutricem,
 quam matrem sæpe conuenit: Sit ergo siccum succo-
 sumque, bipalio subactum, aduenis hospitale, & quam
 simillimū terræ in quam transferendum sit. Hic igitur
 Plinio seminariū est nutrix, terra ipsa vinealis, est ma-
 ter, vt hic etiam Virgilio dicitur. In translatione autem
 Cato vêtos omnes atque imbrē damnat: Et hoc prode-
 rit plurimū terræ, in qua vixerit, radicibus cohærere,
 ait Plinius idem libri decimi septimi capite vndecimo.
Quinetiam] Plaga cœli similis in translatis retinenda:
 notam verò hanc Cato meridianam iubet esse, vt ne-
 que Aquiloniæ meridianis oppositæ Solibus findantur,
 aut algeant meridianæ Aquilonibus. Quod è diuerso
 affectant etiam quædam in vite ficôque permutantes
 in contrariam: densiora enim folia ita fieri, magisque
 protegere fructum & minùs amittere: Plinius in ho-
 ram diei quartam vel octauam spectare mauult, libri
 decimi septimi capite vndecimo. Columella libri quin-
 ti capite decimo eosdem ventos retinet: & libri de ar-
 boribus capite decimo septimo, Omnes arbusculas,
 priusquam transferantur, rubrica notare conuenit, vt
 cùm ferentur, easdem cœli partes accipiant, quas etiam
 in seminario conspexerant: alioquin frigore vel calore
 laborabunt ab iis partibus, quas præter consuetudinem
 sub alio tractu expositas habuerint: quod Virgilius mo-
 dò ait. *Axi]* Vertici aquilonari. *Collibus]* Tertium
 de satione: vbi breuiter iteratur electio soli, & ad illud
 ratio sationis & ordo accommodatur, vt ordo sit densus
 in densa terra, rarus in rara. *Metabere]* Metis & ter-
 minis distingues. *Nec secius]* Illustratio per similitudi-
 nem militaris ordinis. *In vnguem]* Metaphora à mar-
 morariis, qui iuncturas vnguibus probant: Hic autem
 quincuncialem ordinem poëta videtur significare, quo
 in figuram X literæ, quinæ arbores recto versu conti-
 nuantur: de quo Plinius libri decimi septimi capite vn-
 decimo: In disponēdis arboribus arbustisque ac vineis,
 quincuncialis ordinis ratio vulgata & necessaria, non
 perflatur

perflatu modò vitis, verùm & aspectu grata, quocun-
que modo intueare, in ordinem se porrigente versu:
Hæc ille. Columella etiam figuram quincuncis de-
monstrat, & internodium definit in pastinato solo quin-
que pedum, in arato septem minimùm, satis amplum
decem. Nonnulli tamen ait, omnem vitem per denos
pedes in quincuncem disponunt, vt more noualium,
terra transuersis aduersisque sulcis proscindatur. Co-
hortes] Cohors, decima pars legionis, quinquaginta
manipulos continens: Manipulus autem viginti quin-
que milites: Varro quarto libro de lingua Latina. *Flu-
ctuat*] Similis fluctuanti mari est exercitus incedens.
Omnia sint] Redditio similitudinis. *Inanem*] Hypal-
lage pro, inanis aspectus: primo AENEIDOS sine hypalla-
ge idem dictum:

--atque animum pictura pascit inani.

Ergo, ait poëta, hic ordo non tantùm voluptatis gra-
tia petitur, sed vtilitatis: quod iam ex Plinio diximus,
& Quintilianus libri octauī capite tertio: Nullusne er-
go etiam fructiferis adhibendus est decor? Quis ne-
gat? nam & in ordinem certaque interualla redigam
meas arbores: Quid enim illo quincunce speciosius?
Qui in quamcunque partem spectaueris, rectus est, sed
protinùs in id quoque prodest, vt terræ, succum æquali-
ter trahant.

Forsitan & scrobibus quæ sint fastigia quæras.

Ausim vel tenui vitem committere sulco.

Altiùs, ac penitus terræ defigitur arbor:

Esculus in primis: quæ quantum vertice ad auras

Ætherias, tantum radice in Tartara tendit.

Ergo non hyemes illam, non flabra, neque imbres

Conuellunt: immota manet, multosque per annos

Multa virum voluens durando secula vincit.

Tum fortes latè ramos, & brachia tendens

Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.
 Néue tibi ad solem vergant vineta cadentem:
 Néue inter vites corylum sere: néue flagella
 Summa pete, aut summas defringe ex arbore plantas:
 (Tantus amor terræ) neu ferro læde retuso
 Semina: néue oleæ syluestres insere truncos.
 Nam sæpe incautis pastoribus excidit ignis,
 Qui furtim pingui primum sub cortice tectus,
 Robora comprehendit: frondésque elapsus in altas
 Ingentem cælo sonitum dedit: inde secutus
 Per ramos victor, pérque alta cacumina regnat:
 Et totum inuoluit flammis nemus: & ruit atram
 Ad cælum picea crassus caligine nubem:
 Præsertim si tempestas à vertice syluis
 Incubuit, glomerátque ferens incendia ventus.
 Hoc vbi, non à stirpe valent: cæseque reuerti
 Possunt: atque ima similes reuirescere terra.
 Infelix superat foliis oleaster amaris.

Forsitan] Hæc pars ad primum præceptum de pa-
 stinatione attinet, de modica altitudine scrobium: de
 qua varia est opinio: Plinius libri decimi septimi capi-
 te vndecimo, ait non altiores quino semipede, nec la-
 tiores duobus pedibus, nusquam verò sesquipede mi-
 nùs altos: vbi varias authorum opiniones recenset. Ibi-
 dem capite decimo nono, In aquosis neque amplos fa-
 cere conuenit, altos æstiuoso solo & sicco, vt quàm ma-
 ximè accipiant aquam, contineántque. Idem capite vi-
 cesimo secundo: Scrobibus latitudo est ternorum pe-
 dum in quamcunque partem: altitudo in quocunque
 genere tripedalis. Columella libri quarti capite primo
 disputat aduersus Atticum & Celsum, non esse satis
 altos scrobes bipedaneos vineaticis seminibus: De for-
 ma etiam scrobis ita præcipit libri quinti capite deci-
 mo: Sed scrobs clibano similis fiat, cuius imum sum-

mo patentius est, vt laxius radices vagentur, ac minus frigoris hyeme, minúsque æstate vaporis per angustum os penetret: etiam vt cliuosis locis terra, quæ in eum congesta est, à pluuiis non abluatur. Et Plinius libri decimi septimi capite vndecimo fossuram caminatam, ore compressiore iubet esse. *Altiùs*] Illustratio per dissimilitudinem arborum altas radices habentium, vt Esculi: de quo Plinius libri decimi sexti capite tricesimo primo: Robora suas radices in profundum agunt, si Virgilio quidem credimus: Esculus, quantum corpore eminet, tantum radice descendit. Repetitur autem idem quarto AENEIDOS per collationem quercus annosæ ventis agitatæ, cum AENEÆ constantia:

*Ac veluti annosam valido cùm robore quercum
Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant: it stridor, & altè
Consternunt terra concussò stipite frondes;
Ipsa hæret scopulis: & quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in tartara tendit.*

Secula] Seculum, spatium est annorum centum. Plinius libri decimi sexti capite quadragesimo quarto de ætatibus arborũ, memorat arbores quasdam æquales vrbi Romæ, quæ tum erat annorum octingentorum: Tres etiam ilices apud Tiburtes, multò antiquiores. *Néue*] Reuertitur ad secundum præceptum de plaga cœli: Caueatur situs occidentis: de quo Columella libri tertij capite duodecimo: Quam regionem spectare vites debeant, vetus est dissensio: Saferna maximè prodente Solis ortum, deinde Meridiem, tum occasum: Tremellio Scroffa præcipuam positionem Meridianam censente: Virgilio occasum sic repudiante:

Néue tibi ad solem vergant vineta cadentem;

Democrito & Magone laudatibus cœli plagã Septentrionalem, quia existimēt ei subiectas, feracissimas fieri vites, quæ in bonitate vini superentur: Nobis in vniuersum præcipere optimum visum est, vt in locis frigidis Meridianovinata subiiciãtur, tepidis Oriēti aduertãtur,

si tamen non infestabuntur Austris Eurisque, ut orę maritimę in Betica. Sin autem regiones predictis ventis fuerint obnoxia, melius Aquiloni vel Fauonio committentur: Nam feruentibus prouinciis, ut Aegypto & Numidia, vni Septentrioni rectius opponentur: Hęc ille: vnde intelligis nullum cęli aspectum non aliquando vitibus opportunum: sed tamen Occasum rarissimum, cūm Austri vel Euri infestabunt. Plinius etiam libri decimi septimi capite secūdo tam varius est: Connexa & situs vinearū arbuſtorūque rario est, quas in oras debeant spectare: Virgilius ad occasus feri damnavit. Aliqui sic maluere, quā in exortu: A pluribus meridiem probari animaduerto, nec arbitror quicquam perpetuum in hoc pręcipi posse ad soli naturā: ad loci ingenium, ad cęli cuiusque mores dirigenda solertia est: In Africa vineas meridiem spectare, etsi viti inutile est, quoniam ipsa Meridianę subiacet plagę. Quapropter qui ibi in occasum aut Septentrionem conſeret, optimę miscebit solum cęlo, cūm Virgilius occasus improbet. Nec de Septentrione relinqui dubitatio videatur: Atqui in Cisalpina Gallia magna ex parte vineis ita positis compertum est nullas esse fertiliores: multum etiam rationis obtinent venti. Adhuc Plinius, eadem ferē quę Columella: vbi etiam videmus occasum & Septentrionem alicubi probari, ut in Africa & in Italia. Idem tamen ibidem capite vicesimo secundo vitem in æquinoctialem Orientem spectare iubet. *Nēue inter]*
 Quartum pręceptum de contrariorum defensione: quod partes multas habet, prima est, ne vitibus corylus inferatur. Plinius libri decimi septimi capite vicesimo quarto: Vitis odit raphanum, laurum, caulem: Odit & corylum, ni procul absint, tristis atque ægra: Nitrum quidem & alumen marina aqua calida, & fabę putamina vel erui, vltima venena sunt. Seruius putat radices columnas vitibus nocere: Fortassis etiam densitate, quę prima ecloga notatur,

Hic densas corylos--

Nēue

Néue flagella] Quintum præceptum de vitis electione, ne malleoli vel taleæ è nouissima furculi parte sumantur: Quam rustici, ait Columella libri tertij capite decimo septimo, sagittam vocant: siue quia longius recessit à matre, & quasi micuit atque prosiluit: seu quia cacumine attenuato prædicti teli speciem gerit: quam ibidem ait à veteribus repudiatam, & probatam eam partem, quæ iuncta esset cum vetere sarmento. Et eiusdem libri capite sexto matrem maximè vult esse genitalem: & libri de arboribus capite tertio, Optima semina (ait) habentur à lumbis, secunda ab humeris, tertia in summa vite lecta, quæ celerrimè comprehendunt, & sunt feraciora: sed quæ celerrimè senescunt. Qua de re etiam multò plura scribit libri tertij capite decimo: & inferiores partes ideo laudat, quòd à fœtu vacant, quòdque è proximo terræ integro atquæ illabato aluntur: Ideoque maximè genitales indicat. *Neu ferro*] Sextum præceptum de putatione vitis: Falce leni putetur: putatio non fiat ante Aquilæ exortum: In latifundiis verò legitima naturæ festinatio: quò maturius putantur aptis diebus, eò plus materiæ fundunt: quò serius, eò fructum vberiore. Quare macras prius conuenit putare, validas nouissimè: plagam omnem obliquam fieri, vt facilè decidant imbres, & ad terram vecti, quàm leuissima cicatrice, acie falcis exacuta, plagaque conuelata: Recidi autem semper inter duas gemmas, ne sit vulnus oculis in recisa parte: Plinius libri decimi septimi capite vicesimo secundo. *Retuso*] Obtuso, quo vites quassantur potius, quàm putantur, ait Seruius. Columella videtur hîc Virgilium secus accipere, eumque reprehendere, libri quarti capite vndecimo: Illam veterem opinionem damnauit vsus (ait) non esse ferro tangendos aniculos malleolos, quòd aciem reformident: quod frustra Virgilius & Sallustia, Stolonésque & Catones timuerunt. *Néue*] Redit ad quartum præceptum, de contrariorum defensione, ne interseratur oleaster: Ratio addi-

tur ex adiuncto incendij periculo: quod suis caussis ornatè describitur. In oleastri verò damnatione videtur Virgilius secutus Theophrastum, qui libri tertij capite decimo quinto de caussis plantarum ait molestissimas esse viti ficum & oleam: multum enim attrahunt alimentum, & umbram faciunt amplam: Plinius tamen oleam, sed umbrosa excepta: item ficum ex arbusculo non tollit, libri decimi septimi capite vicesimo tertio: Nam post ulmum, populum nigram, fraxinum, ficum & oleam numerat. Hoc ubi] Contigerit, intellige.

*Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat author,
Tellurem Borea rigidam spirante mouere.
Rura gelu tum claudit hyems, nec semine iacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis satio est, quum vere rubenti
Candida venit auis longis inuisa colubris:
Prima vel autumnus sub frigora, quum rapidus sol
Nondum hyemem contingit equis, iam præterit æstas.
Ver adeò frondi nemorum, ver utile syluis:
Vere tument terræ, & genitalia semina poscunt.
Tum pater omnipotens fecundis imbribus æther
Coniugis in gremium lætè descendit, & omneis
Magnus alit, magno commistus corpore fœtus.
Auiæ tum resonant auibus virgulta canoris,
Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager: Zephyríque tepentibus auris
Laxant arua sinus: superat tener omnibus humor:
Inque novos Soles audent se gramina tuto
Credere: nec metuit surgenteis pampinus Austros,
Aut actum cælo magnis Aquilonibus imbrem:
Sed trudit gemmas, & frondes explicat omneis.
Non alios prima crescentis origine mundi*

Illuxisse

Illuxisse dies, aliúmque habuisse tenorem
 Crediderim: ver illud erat: ver magnus agebat
 Orbis, & hybernis parcebant flatibus Euri:
 Quum primùm lucem pecudes hausere, virúmque
 Ferrea progenies duris caput extulit aruis:
 Immissæque feræ syluis, & sidera cælo.
 Nec res hunc teneræ possent perferre laborem,
 Si non tanta quies iret frigusque calorémque
 Inter, & exciperet cæli indulgentia terras.

Nec tibi] Redit ad primum & tertium præceptum de
 pastinatione & satione: & præcipit de tempore vitium
 pastinandarum & ferendarum, non hyberno, sed verno
 vel autumnali. *Satio]* Columella libri tertij capite deci-
 mo quarto: Sequitur opus cōferendæ vineæ, quæ vel ve-
 re, vel autumnno tēpestiuè deponitur: vere melius, si aut
 pluuius aut frigidus status cœli est, aut ager pinguis,
 aut campestris & vliginosa planicies: Rursus autumnno
 si sicca, si calida est aëris qualitas: si exilis atque aridus
 campus: si macer præruptusque collis: vernæque posi-
 tionis dies ferè quadraginta sunt ab Idibus Februariis,
 vsque in æquinoctiũ: rursus autūnalis, ab Idibus Octo-
 bris in Calendas Decembres. *Candida]* Periphrasis est
 ciconiæ ex suis adiunctis: Huic autem aui honos serpen-
 tium exitio tantus, vt in Thessalia capitale fuerit occi-
 disse: Plinius libri decimi capite vicesimo tertio. *Rapi-
 dus]* Veloci obliquitate præcepitans dies. *Ver adeo]* Di-
 gressio in veris laudē, ex variis eius adiūctis, Quòd tum
 concipiunt plantæ, aues, pecudes, fruges, vites: Est enim
 ver (ait Theophrastus de caussis plātarũ libri primi capi-
 te decimo quarto) tēpus omnium viuacissimum fœcun-
 dissimúmque, vtpote quod humidũ calidúmque naturã
 sit. Mouit autem Ouidius primo Fastorum quæstionem
 de vere, an esset anni principium, his ferè argumentis:

Dic age, frigoribus quare nouus incipit annus?

Qui melius per ver incipiendus erat?

*Omnia tunc florent, tunc est noua temporis aetas:
Et noua de grauido palmite gemma tumet.
Et modò formatis operitur frondibus arbor:
Prodit & in summum seminis herba solum.*

Æther] αἰὲρ τὸ ἅπλιν, quia semper currat, ait Aristoteles de Cœlo. Ergo ætheris nomine cœlum modò intelligitur: cuius sanè virtute omnia virescunt atque animantur in terris: Istaque est anima mundi, quæ sexto AEnéidos exponitur:

*Principiò cœlum ac terras campòsque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titaniáque astra
Spiritus intùs alit, totámque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.*

Auia] Sic Ouidius ibidem:

*Et tepidum volucres concentibus aëra mulcent:
Ludit & in pratis luxuriatque pecus.*

Ager] Sic Ouidius ibidem:

Tunc patitur cultus ager ac renouatur aratro.

Zephyrique] De quibus primo Georgico ad illum locum,

--putris se gleba resoluit.

Non alios] Secundus laudis locus, item ex adiunctis, quòd illud nascentis mundi principium fuerit: de quo & ibidem Ouidius:

Hæc anni nouitas iure vocanda fuit.

Hæc verò videtur Virgilius per Hebræos de Mose sumpsisse. *Ferrea]* Alludit ad illud Hesiodi,

νῦν δὲ γὰρ γένος ἔστι σιδήρεον--

Nunc sanè genus est ferreum.

Nec res] Additur vicissitudinis verus finis, ex requiete rerum naturalium.

Quod superest: quæcunque premes virgulta per agros,

*Sparge fimo pingui, & multa memor occule terra.
Aut lapidem bibulum, aut squalenteis infode conchas.*

—Inter

Inter enim labentur aquæ, tenuisque subibit
 Halitus, atque animos tollent sata. iamque reperti
 Qui saxo super, atque ingentis pondere testæ
 Urgerent. hoc effusos munimen ad imbres:
 Hoc, ubi hiulca siti findit Canis æstifer arua.

Seminibus positis superest deducere terram
 Sapius ad capita, & duros iactare bidentes:
 Aut pressio exercere solum sub vomere, & ipsa
 Flectere luctanteis inter vineta iuuenkos.

Tum laueis calamos, & rasæ hastilia virgæ,
 Fraxineasque aptare sudes, furcasque bicornes:
 Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
 Assuescant, summasque sequi tabulata per vltimos.

Ac dum prima nouis adolescit frondibus ætas,
 Parcendum teneris: & dum se lætus ad auras
 Palmes agit laxis per durum immissus habenis,
 Ipsa acie falcis nondum tentanda: sed vncis
 Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
 Inde ubi iam validis amplexæ stirpibus vltimos
 Exierint, tunc stringe comas, tunc brachia tonde:
 (Antè reformidant ferrum) tunc denique dura
 Exerce imperia, & ramos compesce fluentes.

Quod superest] Secundum præceptum de fœcundis
 feminibus vineaticis. Stercore] Lapide arenario, saxo.
 Premes] Defodis in scrobem. Virgulta] Vt taleas, mal-
 leolos seu viuiradices. Fimo] Columella libri tertij
 capite decimo quinto: Idè quoque pœnus author, pro-
 bat vinacea permistis stercore, depositis seminibus in
 scrobē vites mouere, quòd illa prouocēt & eliciant no-
 uas radículas: Hæc per hyemem frigidam & humidam
 inferre calorem tempestiuum, ac per æstatem virenti-
 bus alimentum & humorem præbere. Si verò solum,
 cui

cui vitis committitur, videtur exile, longius accersitam pinguem humum scrobibus inferre censet: quod an expediat, regionis annona, operarumque ratio nos docebit. Idem tertio capite de arboribus: In terram bene pastinatam ac stercoreatam farmentum defigito. *Occule*] Columella ibidem quam diligentissime iubet obrui eo loco, unde neque pluuias, neque ventos sentire possit: & Plinius libri decimi septimi capite vicesimo secundo: Operitoque ac bene occultato. *Lapidem bibulum*] Columella ibidem, Aptissima vitibus terra est arenosa, sub qua consistit dulcis humor: probus consimilis ager, cui subest tophus: æquè utilis congesta & mota terra: Sabulum quoque, cui subest dulcis argilla. Idem libri tertij capite decimo quinto disponi paucos lapides iubet, qui singuli non excedant quinque librarum pondus. Hi videntur, ut Mago prodit, & aquas hyemis, & vapores æstatis propulsare radicibus. Quem secutus Virgilius, tutari semina & muniri sic præcipit: Hæc ille: & Plinius libri decimi septimi capite undecimo: Aliqui lapides rotundos subiici malunt, qui & continent humorem & transmittunt: non item planos facere. *Saxo*] Hoc Columella videtur improbare libri tertij capite decimo quinto: Saxa, ait, summa parte terræ, & vites & arbores lædunt: imâ refrigerant, libri de arboribus capite tertio. *Seminibus*] Octauum de repastinatione, ubi & pulueratio videtur exponi: Crebrò fodito: capita vitium putata circumfodito: arare incipito: vltro citroque sulcos perpetuos ducito: Plinius libri decimi septimi capite vicesimo secundo: ubi & dicitur fossione puluerem excitatum contra soles nebulasque prodesse.

Bidentes] Id est Bidentibus seu bipaliis & pastinis pastinare. *Aut pressò*] Si arbusculæ sint vites, de quibus hîc præcipuè. *Tum leues*] Nonum de pedatione vitium: Fit autem iugum pertica aut arundine aut crine funiculoue: Plinius libri decimi septimi capite vicesimo primo. Calamos igitur hîc arundinem Virgilius

lius dicit: Deputantur autem his pedamentis à Plinio libri decimi septimi capite vicesimo, salix, arundo, populus alba, castanea, esculus, fraxinus, laurus, persica, corylus, malus, sambucus. *Tabulata*] Columella libri quinti capite sexto docet vlmorum ramulos paulatim detorqueri, & cum adulescere cœperint, falce formari, tabulatâque institui: hoc enim nomine vsurpant agricolæ, ramos truncosque, prominentesque. Plinius libri decimi septimi capite vicesimo tertio tabulatorum formam etiam planius ostendit: Et vlmus detruncata à media, inter ramorum scamna digeritur: nulla ferè viginti pedum altiore arbore: tabulata earum ab octauo pede altitudinis dilatantur in collibus siccisque agris: à duodecim in campestribus & humidis. Ibidem etiam paulò antè in summis tabulatis laudatiora vina gigni, sicut vberiora imis: Hæc ille: unde intelligimus tabulata in arbusto esse veluti domicilia vitium, cubiculis etiam distincta. *Ac dum*] Decimum de pampinatione & frondatione, manu non ferro facienda. *Palmes*] Palmes, est surculus vitis anniculus, qui gemmas emittit, quæ deinde in virgulas abeunt, & palmæ cuiusdam digitos faciunt. *Manibus*] Plinius libri decimi septimi capite vicesimo secundo vitem nouellam tum resecari cum erit tempus, ubi valebit. Idem libri decimi octauo capite vicesimo septimo: Cum pampini quatuor digitos longitudine expleuerint, tum pampinandi tempus est. *Comas*] Sic duodecimo AENEIDOS,

—posuitque comas & brachia ferro.

Texendæ sepes etiam, & pecus omne tenendum est:

Præcipuè dum frons tenera, imprudensque laborum:
Cui, super indignas hyemes, solémque potentem,
Sylvestres Vri assiduè, capreæque sequaces

Illudunt:

Illudunt: pascuntur oues, auida^æque inuencæ.
 Frigora nec tantum cana concreta pruina,
 Aut grauis incumbens scopulis arentibus æstas:
 Quantum illi nocuere greges, durique venenum
 Dentis, & admorso signata in stirpe cicatrix.
 Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
 Ceditur, & veteres ineunt proscenia ludi:
 Premiæque ingentes pagos, & compita circum
 Theseidæ posuere: atque inter pocula læti
 Mollibus in pratis vnctos saliere per vtres.
 Necnon Ausonij Troia gens missa, coloni
 Versibus incomptis ludunt, risuque soluto:
 Oraque corticibus sumunt horrenda cauatis:
 Et te Bacche, vocant per carmina læta: tibi^{que}
 Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
 Hinc omnis largo pubescit vinea fœtu:
 Complentur vallésque caua, saltusque profundi,
 Et quocunque deus circum caput egit honestum.
 Ergo ritè suum Baccho dicemus honorem
 Carminibus patriis, lancésque & liba feremus:
 Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram:
 Pinguiæque in veribus torrebimus exta columnis.

Texendæ] Redit ad quartum præceptum de defensione contrariorum, vt sepiantur vites aduersus pecoris morsus: Plinius libri decimi septimi capite vicésimo secundo: Gemmante vite arcendum procul esse pecus, sed maximè lanatum, quoniam facillimè auferat gemmas. Vri] Vri, sunt è genere ferorum boum, quos vulgus imperitè Bubalos vocat, cum Bubalos gignat Africa, vituli potius ceruice: Germania autem, Vros, ait Plinius libri octauī capite decimo quinto. Sunt autem, Vri
 in

in Hyrcinia sylva paulò minores elephantis, specie & colore & figura tauri: magna vis eorum & velocitas: neque homini, neque feræ, quam conspexerint, parcūt, ait Cæsar libro sexto. *Capreæque sequaces*] De capreis fuit ecloga secunda ad illum locum:

Præterea duo, nec tuta mihi valle reperti Capreoli.

Sequaces autem à velocitate cognominantur, ut fugaces decimo Aeneidos,

— *si fortè fugacem*

Conspexit capream.

Frigora] Amplificatur propositum detrimentum, primum à Minorum collatione, quòd minus hyems & æstas noceant. *Non aliam*] Secundus locus amplificationis, ex adiuncta hirci immolatione, propterea quòd vites rodat: qua occasione Orgya latinis exponuntur. *Caper*] Caper pro hirco sumitur, ut paulò post propriè:

Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram.

Et sic Ouidio appellatur primo Fastorum, ubi immolatio hæc describitur:

Sus dederat pœnas, exemplo territus huius

Palmite debucras abstinuissè caper.

Quem spectans aliquis dentes in vite prementem,

Talia non tacito verba dolore dedit:

Rode caper vitem, tamen hinc cùm stabis ad aras,

In tua quod spargi cornua possit, erit.

Proscenia] Pulpita ante scenam, unde iudicia exercuntur, proscenia dicuntur. *Præmiæque*] Hircum pro præmio posuere: *τράγος* enim, id est hircus, unde Tragœdia dicta est: & hinc Tragœdiæ origo declaratur. De hoc etiã Horatius in arte poëtica,

Carminè qui tragico vilem certavit ob hircum.

Ingentes] Pierius (Ingeniis) legendum censet, ut sit sensus, Poëtis, qui homines ingeniosi sunt. *Pagos & compita*] Sic Horatius in arte,

Quos circum pagos & circum compita victor.

Theseida]

Theſeida] Athenienſes, quorum *rex* Theſeus fuit, ab eis conſecratus. *Mollibus*] Describit ἀσκώλια, ludos Athenienſium, quibus in medio theatro ſuper vtres inflatos vnctōſque vno tantū pede ſaltabatur, vt lapſi riſum excitarent. Virgilius nō theatrum notat, ſed prata, quia de ruſticis vinitoribus loquitur. *Necnon*] Eadem Orgya docet à Latinis ſimiliter celebrari. *Troia*] Sic Aeneidos primo:

*Inferretque deos Latio: genus vnde Latinum,
Albanique patres, atque altae mœnia Romæ.*

Incomptis] Sic primo Georgico:

—neque antè
*Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,
Quàm Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus incompoſitos, & carmina dicat.*

Oraque] Periphrasis eſt perſonæ, quia caput & os tetum vndique, vnâque tantū vocis emittendæ via peruiū: Gellibrius liquinti capite ſep timo: de quo Horatius in Arte:

*Ignotum Tragicæ genus inueniſſe Camœnæ
Dicitur, & plauiſtris vexiſſe poemata Theſpis,
Quæ canerent, agerentque peruncti ſacibus ora.
Poſt hunc, perſonæ paleæque repertor honeſtæ
Æſchylus, & modicis luſtrauit pulpita lignis.*

Oſcilla] Ab os, fit oſciculum, vnde oſcillum: alij tamē ab(oſculum)deriuant. Macrobius de oſcillis ſic ſcribit in Saturnaliſ lib. primi capite ſexto: Herculem ferūt poſteà cum Geryonis pecore per Italiam reuertentem, ſuaſiſſe illorum poſteris, vt fauſtis ſacrificiis infauſta mutarent, inferentes Diti non hominum capita ſed oſcilla ad humanam effigiem, arte ſimulata: & aras Saturnias, non maſtando viros, ſed accenſis luminibus excolentes: quia non ſolū virum, ſed lumina, φωτὰ ſignificant. *Hinc omnes*] Hic finis eſt Orgyorū, vt Bacchus propitiatus vites fœcundet. *Pubeſcit*] Hac item metaphora Plinius vtitur libri decimi ſeptimi capite viceſi-

mo secundo, cùm ait inimicos & pubescente vua rastro. quod pro (gemmare) Columella dicit, libri quarti capite vicesimo septimo: Si palmis incipientibus pro-gemmantibusque fossorum immiseris, magnam partem vindemiæ decusseris. *Vallésque*] Id est campestres & montanæ vites, & denique genus omne vitium.

Ergo] Concluduntur Orgya, epulari conuiuio: quale iam fuit:

*Hic laticis, qualem pateris libamus & auro,
Inflauit, cùm pinguis ebur Tyrrhenus ad aras:
Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.*

Liba] Ex farre, melle, oleo facta. *Stabit*] Verbum est Pontificale. Obseruatum est (ait Macrobius in Saturnalibus libri tertij capite sexto) à sacrificantibus, vt si hostia, quæ ad aras duceretur, fuisset vehementiùs reluctata, ostendissetque se inuitam altaribus admoueri, moueretur, quia inuito deo eam offerri putabant: quæ autem steterisset oblata, hanc volenti numini dari existimabant. hinc nono *AEneidos*:

*Et statuam ante aras aurata fronte iuuenicum.
& hîc: Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram.*
Sacer] Deuotus deo. *Verubus*] Sic *AEneidos* primo,
——verubusque trementia figunt.

*Est etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquã exhausti satis est. nanque omne quotãnis
Terque quaterque solum scindendum: glebâque versis
AEternum frangenda bidentibus: omne leuandum
Fronde nemus. redit agricolis labor actus in orbem:
Atque in se sua per vestigia voluitur annus.
Et iam olim, seras posuit quum vinea frondes,
Frigidus & syluis Aquilo decussit honorem:
Iam tum acer curas venientem extendit in annum
Rusticus: & curuo Saturni dente relictam
Persequitur vitem attondens, fingitque putando.*

Primus

Primus humum fodito: primus deuēcta cremato
 Sarmenta, & vallos primus sub tēcta referto:
 Postremus metito. bis vitibus ingruit vmbra:
 Bis segetem densis obducunt sentibus herbae:
 Durus vterque labor, Laudato ingentia rura,
 Exiguum colito. necnon etiam aspera rusci
 Vimina per syluam, & ripis fluuiālis arundo
 Cæditur: incultiq̃ue exercet cura salicti.
 Iam vinētae vites, iam falcem arbuta reponunt:
 Iam canit extremos effectus vinitor antes.
 Sollicitanda tamen tellus, puluisq̃ue mouendus:
 Et iam maturis metuendus Iuppiter vuīs.

Est etiam] Repetitur octauum præceptum de pastina-
 tione & occatione iteranda. Exhausti] De hac diligen-
 tia, Columella libri quarti capite tertio: de quo mox
 rursus: Et Plinius libri decimi septimi capite vicesimo
 secundo: Aestate post singulos rores confodi vineā iu-
 bent: alij vetant gemmantem, satisque esse vineam hoc
 anno confodi ab æquinoctio verno ad Vergiliarum ex-
 ortum, ad exortum Canis, & nigrescente acino: Quidā
 ita determinant, veterem semel à vindemia ante Bru-
 mam, cū alij ablaqueare & stercoreare satis putēt: Ite-
 rum ab Idibus Aprilis antequā concipiat, & cū de-
 floruerit, variante se vna. Peritiores affirmant, si iusto
 sæpius fodiatur, in tantum tenerescere acinis, vt rum-
 patur: quæ fodiuntur antè feruentes horas diei, fodien-
 das conuenit. Omne leuandum] Decimum de pampi-
 natione iteranda, de qua sic Plinius ibidem: Pastinatio
 verna in confesso est ab Idibus Maiis intra dies decē,
 vtique antequam florere incipiat, & eam infra lignum
 debere fieri: de sequente, variant sententiæ: cū deflo-
 ruerit, aliquando pampinādum putant: alij sub ipsa ma-
 ruitate. Idem postea libri decimi octauī capite vicesi-
 mo

mo septimo, ait circa octauum Calendas Iulij vineas pampinari. *Redit*] Veteres annum à circuitu vocabant, quia (an) pro (circum) solebant ponere, ait Macrobius secundo libro in Scipionis somnium. Et huc spectat Cleobuli ænigma de patre & duodecim filiis forma disparibus: & quãuis singuli intereant, omnibus tamen immortalibus: vide Laërtium in Cleobulo. *Et iam*] Vndecimum de ablaqueatione, quæ fit cùm radices summæ, & soboles circumfossa terra amputantur, posteaque truncus terra obruitur: Columella libri quarti capite nono. Fit autem post vindemiam ablaqueatio, & antè Brumam, ait Plinius libri decimi septimi capite vicesimo secundo. *Frigidus*] Seruius ait hunc versum Varronis esse. *Curuo Saturni dente*] Periphrasis est falcis vinitoriæ, quæ cultro siue scralpro, rostro securi secat, & mucrone pungit: Columella libri quinti caput vicesimum quintum in eius forma describenda consumpsit: Saturno autem falx ideo tribuitur, quia κρόνος, Saturnus & tempus est: at tempore, tanquam falce omnia secantur & absumentur. *Primus*] Duodecimum & postremum præceptum est, quò multa cumulantur, sed diligentia imprimis commendatur. *Vallos*] Palos, fudes: propriè autem hîc pedamenta, statumina, adminicula, ridicas, authores rei rusticæ nominant. *Bis vitibus*] Ideo bis pastinandum, vere & circa octauum Calendas Iulij, vt iam ex Plinio diximus. *Bis segetem*] De hoc primo Georgico,

--vt mala culmos

*Esset rubigo, segnisque horreret in aruis
Carduus: intereunt segetes, subit aspera sylua;
Lappæque tribulique--*

Vterque labor] Pampinandi & sarriendi. *Laudato*] Propter hos infinitos labores, modicus fundus à poëta laudatur: *Laudato* latifundia locupletum, sed agro modico contentus esto. Columella libri quarti capite tertio totus est in explicatione huius sententiæ: Et

Græcinus sumit exemplum Paridij cuiusdam duas filias habentis, & fundum vinea confitum: cuius cùm tertiam partem maiori filiae nubenti dedisset, nihilominus tamen æquè magnos fructus è reliquis duabus partibus capiebat: Minorem deinde filiam nuptui collocavit, dimidia parte reliqui agri: Nec sic ex pristino cultu detraxit. Quo quid coniicit, nisi meliùs cultam scilicet esse tertiam fundi partem, quàm antea vniuersam? Idem Plinius libri decimi octavi capite sexto: Quippe, ait, ita censebant, satius esse minùs serere, & meliùs arare. Qua in sententia video Virgilium fuisse: verùmque confitentibus latifundia Italiam perdiderè. *Necnon*] Persequitur labores vinitoris, de viminibus ex rusco, salice, arundine tegendis. *Rusci*] De rusco diximus ecloga septima:

*Immò ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior rusco.*

Inculti] Nullius reditus tempestatum securior, quàm salicti, vt iam dictum. *Antes*] Vinearum extremos ordines: vel materias, quibus vineæ clauduntur. *Sollicitanda*] Colendo, arando, aut pastinando: & dissimilitudinis propositio symbolum suum non habet: Quis putet vinitor se ad extremos antes peruenisse, tamen est sollicitanda, id est aranda: Nam sollicitare, propriè est solum ciere & mouere, vt Tibullus dixit,

Et teneram ferro sollicitauit humum.

Puluisque] Pulueratio hæc etiam priùs proposita: --*superest deducere terram:*

Sapiùs ad capita--

Iuppiter] Aëris tempestas & varietas. *Contrà*] Amplificatur vitium labor dissimilitudine reliquarum arborum: quarum cultus non omnino nullus est, vt videtur Virgilius dicere, sed simplicior, vt Columella confitetur libri quinti capite septimo.

*Contrà, non vlla est oleis cultura: neque illæ
Procuruam expectant falcem, rastrósque tenaces,*

Quum

Quum semel hæserunt aruis, aurâsque tulerunt:
 Ipsa satis tellus, quum dente recluditur vnco,
 Sufficit humorem, & grauidas cum vomere fruges.
 Hoc pinguem, & placitam paci nutritor oliuam.
 Poma quoque vt primùm truncos sensere valentes,
 Et vires habuere suas: ad sidera raptim
 Vi propria nituntur, opîsque haud indiga nostræ.
 Nec minùs interea fœtu nemus omne grauescit,
 Sanguineisque inculta rubent auicularia baccis.
 Tondentur cytisi: tædas sylua alta ministrat:
 Pascunturque ignes nocturni, & lumina fundunt.
 Et dubitant homines serere, atque impendere curam?
 Quid maiora sequar? salices, humilésque genistæ,
 Aut illæ pecori frondem, aut pastoribus vmbra
 Sufficiunt, sepémque satis, & pabula melli.
 Et iuuat vndantem buxo spectare Cytorum,
 Nariciæque picis lucos: iuuat arua videre
 Non rastris hominum, non vlli obnoxia curæ.
 Ipsæ Caucasæo steriles in vertice syluæ,
 Quas animosi Euri assiduè franguntque feruntque:
 Dant alios aliæ fœtus: dant vtile lignum
 Nauigiis pinos, domibus cedrosque, cupressosque.
 Hinc radios triuere rotis, hinc tympana plaustis
 Agricola: & pandas ratibus posuere carinas.
 Viminibus salices fœcundæ, frondibus vlni:
 At myrtus validis hastilibus: & bona bello
 Cornus: Ityreos taxi torquentur in arcus.
 Nec tilia leues, aut torno rasile buxum,
 Non formam accipiunt, ferróque cauantur acuto.
 Necnon & torrentem, vndam leuis innatat alnus
 Missa Pado: necnon & apes examina condunt

Corticibusque cauis, vitioseque ilicis aluo.

Contrà] Primùm de olea dicitur, quòd cultum nullum requirat: In quo ab omnibus Virgilio reclamatur: Cato enim putari, ablaqueari, stramentis & amurca aquæ permista circumfundi iubet: Idem ferè Columella, libri de arboribus capite decimo septimo: & Plinius libri decimi quinti capite primo: Virgilius dixit oleas nec desiderare rastros, nec falcem aut curam: Sine dubio in his cœlum maximè solùmque referre, veruntamen attondentur sicut & vites, atque etiam interradi gaudent: Consequens earum vindemia: arsque vel maior oleum quàm multa temperandi. Idem rursus libri decimi septimi capite decimo octauo: Vetus oliuetum ab æquinoctio verno circa Vergiliarum exortum interradi alternis annis meliùs inuentum: Item muscum circumdare radici: circumfodi autem omnibus annis à solstitio duùm cubitorum scrobe, pedali altitudine, stercoreari tertio anno. *Procuruam falcem*] Qua putentur: sic antè

--*Saturni dente recuruo.*

Aurásque tulerunt] Ventis ferendis sunt assuefactæ. *Placitam paci*] Oliua, pacis insigne, arbor Palladis sic iam facta:

Palladia gaudet sylua viuacis oliuæ.

Nutritor] Nutrito: Deponens hoc verbum veteribus fuisse hic locus indicat. *Poma quoque*] Secundus locus de pomiferis arboribus. *Nec minùs*] Tertius locus de frugiferis arboribus syluestribus. *Auiaria*] Auium domicilia, nemora nempe secreta: Sic antea dixit,

Antiquasque domos auium--

Tondentur] Quartus locus de variis arboribus, quarum utilitates partim è fructu, partim è materia commemorantur. *Citysi*] De quibus ecloga prima,

Florentem citysum & salices carpetis amaras.

Quomodo suum, iumentorum, apum, nutticum
etiam

etiam lactis inopia laborantium cibus sit. *Tædas*] In Europa sex genera sunt arborum resinam ferentium, pinus, pinaster, picea, abies, larix, tæda propriè dicta, abundans succo, liquidior quàm picea, flammis ac lumini sacrorum etiam grata. *Et dubitant*] Epiphthonematis specie est intelligendum: Denique propter tot egregias arborum naturalium commoditates, quidam dubitant, vtrum satione sit opus, ac non potiùs naturâ contenti esse debeamus. *Salices*] De iis iam dictum,

--*Et glauca canentia fronde salicti.*

Pecori] --*Nec salices carpetis amaras,*
fuit ecloga prima. *Melli*] Sic ecloga prima, sepes:

Hybleis apibus florem depasta salicti.

Et Plinius libri vicesimi primi capite secundo ait genistam apibus esse gratissimam: Ideoque vt idem eiusdem libri capite quarto, aluei exitus genistis tritis illinitur, ne apes diffugiant. *Cytorum*] Cytorus, mons Paphlagoniæ, in quo buxus est plurima, vt in Pyrenæis montibus & Berecynthio tractu: Plinius libri decimi sexti capite decimo sexto. *Naryciæque picis*] Pix, nihil aliud est (ait Ruellius) quàm fluxus combustæ in tæda sua resinæ. Narycium autem, oppidum est Locrorum:

Hinc et Narycij posuerunt mœnia Locri,

tertio AENEIDOS: Asia verò picem Indicam maximè probat, Græcia Piericiam, Virgilius Naryciam: Plinius libri decimi quarti capite vicesimo. *Caucaseo*] Caucasus, mons inter Iberiam & Albaniam, Ptolemæo auctore. *Pinos*] Quia aduersus cariem tineasque firmissimæ: Plinius libri decimi sexti capite quadragesimo secundo. *Cedrosque cupressosque*] Propter eandem causam, vt ibidem Plinius: tum quia neque rimam, neque fissuram capiant, vt eiusdem libri capite quadragesimo: vbi videbis è cedrinis trabibus tectum Ephesiani templi fuisse. Item libros Numæ, quia cedrati essent, quingentos triginta annos durauisse videbis apud eundem libri decimi tertij capite decimo tertio. *Tympana*]

Tecta vehiculorum. *Vlmi*] Latinæ videlicet, quæ sunt densiore folio, ut iam patuit. *At myrtus*] Quomodo prius est dictum,

--*Solido Paphie de robore myrtus.*

Cornus] Corni lignum non aliò penè quàm ad radios rotarum utile: aut siquid cuneandum sit, in ligno clauisque figendum seu ferreis: Plinius libri decimi sexti capite quadragesimo. *Ityreos*] Ityria, vrbs in Taurro Parthiam versus. *Taxi*] De quibus iam bis,

--*Aquilonem & frigora taxi:*

Item,

--*taxique nocentes.*

Tilia] Materies huius arboris teredinem non sentit, proceritate perquam modica, verùm utilis: Plinius libri decimi sexti capite decimo sexto: Imò ad mille vsus petenda: Plinius libri decimi octauo capite vicesimo octauo: Eadem scutis faciendis aptissima: Plinius libri decimi sexti capite quadragesimo *Rasile*] Tanquam rasibile dixit: nam rasile pro tonso & raso sumitur:

Rasilis hinc summam mordebat fibula vestem.

Et rasile modò Virgilius dixit: ut Aeneidos nono,

--*volubile buxum.*

Buxum] Imprimis verò materies honorata buxo est rarò crispicanti, nec nisi radice, cætero læuis: quies materiæ silentio quodam & duritie ac pallore commendabilis: In ipsa verò arbore, topiario opere: Plinius libri decimi sexti capite decimo sexto. *Alnus*] De qua prius ad illum locum

--*crassisque paludibus alni.*

*Quid memorandum æquè Baccheia dona tulerunt?
Bacchus & ad culpam causas dedit: ille furenteis
Centauros letho domuit, Rhætumque, Pholumque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
O fortunatos nimium, sua si bona norint,
Agricolas! quibus ipsa procul discordibus armis,*

Fundit

Fundit humo facilem victum iustissima tellus.
 Si non ingentem foribus domus alta superbis
 Manè salutantum totis vomit ædibus undam,
 Nec varios inhiant pulchra testudine postes,
 Illusæque auro vestes, Ephyreiaque æra,
 Alba nec Assyrio fucatur lana veneno,
 Nec casia liquidi corrumpitur usus oliui:
 At secura quies, & nescia fallere vita,
 Dives opum variarum: at latis otia fundis,
 Speluncæ, viniq; lacus: at frigida Tempe,
 Mugitûsque boum, mollésque sub arbore somni
 Non absunt: illis saltus, ac lustra ferarum,
 Et patiens operum, parvóque assueta iuventus,
 Sacra deûm, sanctique patres: extrema per illos
 Iustitia excedens terris vestigia fecit.
 Me verò primùm dulces ante omnia Musæ,
 (Quarum sacra fero ingenti perculsus amore)
 Accipiant, cælique vias & sidera monstrent,
 Defectus solis varios, lunæque labores:
 Vnde tremor terris: qua vi maria alta tumescant.
 Obicibus ruptis, rursûsque in se ipsa residant:
 Quid tantum Oceano properent se tingere soles
 Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
 Sin, has ne possim naturæ accedere partes,
 Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis:
 Rura mihi, & rigui placeant in vallibus amnes:
 Flumina amem, syluâsque inglorius. ô, vbi campi,
 Sperchiûsque, & virginibus bacchata Lacænis
 Taygeta: ô, qui me gelidis in vallibus Hæmi
 Sistat, & ingenti ramorum protegat umbra.
 Fœlix qui potuit rerum cognoscere causas:

Atque metus omneis, & inexorabile fatum
 Subiecit pedibus, strepitumque Acherontis auari.
 Fortunatus & ille, deos qui nouit agresteis,
 Panáque, Sylvanumque senem, Nymphásque sorores.
 Illum non populi fascēs, non purpura regum
 Flexit, & infidos agitans discordia fratres:
 Aut coniurato descendens Dacus ab Istro:
 Non res Romanæ, perituráque regna: neque ille
 Aut doluit miserans inopem, aut inuidit habenti.
 Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
 Sponte tulere sua, carpsit: nec ferrea iura,
 Insanumue forum, aut populi tabularia vidit.
 Sollicitant alij remis freta cæca: ruuntque
 In ferrum: penetrant aulas & limina regum.
 Hic petit excidiis urbem, miserósque Penates,
 Ut gemma bibat, & Sarrano dormiat ostro.
 Condit opes alius, defossóque incubat auro.
 Hic stupet attonitus rostris: hunc plausus hiantem
 Per cuneos (geminatur enim plebísque patrúmque)
 Corripuit. gaudent perfusi sanguine fratrum,
 Exilióque domos & dulcia limina mutant,
 Atque alio patriam quærunť sub sòle iacentem.
 Agricola incuruo terram dimouit aratro.
 Hinc anni labor: hinc patriam, paruósque nepotes
 Sustinet: hinc armenta bouum, meritósque iuuenços.
 Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
 Aut fætu pecorum, aut Cerealis mergite culmi:
 Prouentuque oneret sulcos, atque horrea vincat.
 Venit hyems: teritur Sicyonia bacca trapetis:
 Glande sũes læti redeunt: dant arbuta syluæ:
 Et varios ponit fætus autumnus, & altè

Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
 Interea pendent dulces circum oscula nati:
 Casta pudicitiam servat domus: vbera vaccae
 Lactea demittunt: pinguesque in gramine lato
 Inter se aduersis luctantur cornibus hœdi.
 Ipse dies agitat festos: fususque per herbam,
 Ignis ubi in medio, & socij cratera coronant:
 Te libans Lenæe vocat: pecorisque magistris
 Velocis iaculi certamina ponit in vlmo:
 Corporaque agresti nudat prædura palæstra.
 Hanc olim veteres vitam coluere Sabini,
 Hanc Remus & frater: sic fortis Hetruria creuit:
 Scilicet & rerum facta est pulcherrima Rôma,
 Septemque vna sibi muro circundedit arces,
 Ante eiam sceptrum Dictæi regis, & antè
 Impia quàm cæsis gens est epulata iuuençis,
 Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
 Necdum etiam audierant inflari classica, necdum
 Impositos duris crepitare incudibus enses.
 Sed nos immensum spatium confecimus æquor:
 Et iam tempus equum fumantia soluere colla.

Quid memorandum] Antapodosis de vitibus, quæ pares fructus non habent, imò malorum causæ sunt.

Centauros] Centauri, populi sunt Thessaliæ, qui primi equitarunt, inter quos Rhecus, Pholus & Hylæus numerantur. Pholus cum Herculem hospitio suscepisset ad Pyrrithoi nuptias venientem, orto inter epulas iurgio occisus est, & in eius ultionem Hercules reliquos Centauros profligauit. *Lapithis]* Item Thessalis. *O fortunatos]* Digreditur ad extremum in laudes vitæ rusticæ, ex adiunctis naturæ bonis. *Iustissima]* Iusta esset si tantum

tum redderet, quātum accepit: At (vt est in Catone maiore Ciceronis) nunquam sine vfura reddit quod accepit, sed aliās minore, plerumque maiore cum fœnore.

Si non] Secundus laudis locus è diffimilitudine vitæ urbanæ & rusticæ: propositio præcedit de vita politica, è turba clientum, magnificentia ædium, vestium, vasorum, vnguentorū. *Salutantur*] Quibus sportula dabatur: Matutina autē hora prima inæquali & secūda clientes, dominos suos salutabant, vt Martialis libro quarto,

Prima salutantes atque altera continet hora,

Et eorum multitudinem Virgilius modò vocat vndam, quia instar vndæ præ turba fluctuat. *Inhiant*] Sic Plautus in Truculento loquitur:

Illum omnes inhiant.

Cicero tertia Catilinaria dixit vberibus inhicare. *Testudine*] Indicā, intellige: Testudines enim tantæ magnitudinis mare Indicū emittit, vt singulares superficies, habitabiles casas integāt: atque inter insulas rubri præcipuè maris, his nauigant cymbis. Testudinum autem putamina secare in laminas, lectōsque & repositoria his vestire Carbilus Pollio instituit: prodigi & sagacis ad luxuriæ instrumenta ingenij: Plinius libri noni capite decimo & vndecimo. Lucanus verò etiam testis est fores Indica testudine ornari:

— *foribus testudinis Indæ.*

Tecta sedent fuluo maculas distincta smaragdo.

Illusas] Intextas artificio tanquam ludo Phrygionis. *Ephyreia*] Ephyra primū, Corinthus deinde vrbs eadē dicta est: quantū verò celebratum sit æs Corinthium, quod casus miscuit capta Corintho, Plinius author est libri tricesimi tertij capite secundo. *Assyrio*] Assyrium venenum, purpuram dicit, quia in Assyria primū reperta est. *Nec casia*] De casia, secunda ecloga diximus, vt Virgilio sit herba, frutex Plinio: oliuo autem cum ea dissoluto vnguentum fiebat, de quo Persius secunda Satyra:

Nec

Nec sibi corrupto casiam diffundit oliuo.

Veteres autem Romani & Græci vnguentis vtebantur, non odoris tantum gratia, sed valetudinis. Pollionem Romulum, centesimum annum excedentem, cum Diuus Augustus hospes interrogaret, quâ nam ratione maximè vigorem illum animi corporisque custodisset, ille respondit, Intus mulso, foris oleo: Habebant verò Aliptæ, id est vinctores, in corporibus vngendis, non solum virium, sed coloris etiam rationem, ut Cicero ad Lentulum: & id hora nona Romanis vstitutum fuit:

Sufficit in nonam nitidis octaua palæstris:

Martialis libro quarto. *At secura*] Antapodosi dissimilitudinis de vita rustica, & eius bonis, quiete, simplicitate, diuitiis & deliciis rusticis, frugalitate, religione. De simplicitate Cato sic in procemio rei Rusticæ, minimè malè cogitantes agricolas ait. *Vinique lacus*] Tales sunt laudes rusticorum prima ecloga:

*Fortunate senex, hîc inter flumina nota,
Et fontes sacros frigus captabis opacum.*

Item ecloga septima:

*Et siquid cessare potes, requiesce sub umbra:
Huc ipsi potum venient per prata iuueni:
Hîc viridis tenera prætexit arundine ripas
Mincius, æque sacra resonant examina quercu.*

Tempe] In Thessalia fluuius est Peneus ante cunctos claritate, interque Ossam & Olympum nemorosa conualle defluens quinque stadiis, dimidio eius spatio nauigabilis. In eo cursu Tempe vocantur, quinque millium passuum longitudine & fermè sesquiugeri latitudine ultra visum hominis, attollentibus se dextra læuâque leniter connixis iugis: Intus sua luce viridante allabitur Peneus, viridis calculo, amoenus circa ripas gramine, canorus auium concentu: Hæc Plinius libri quarti capite octauo. Hîc verò per synecdochen omnis locus amœnitate cōsimili significatur: cuiusmodi sūt in
Bœotia

Bœotia, Teumesia, in Sicilia, Heloria: Ideoque Plinius ad aliorum differentiam dicit Thessalica tempe libri tricesimi primi capite secundo. *Iustitia*] Fabula est primo metamorphoseos:

*Victa iacet pietas, & virgo cæde madentes
Iusticia excedens terris vestigia fecit.*

Me verò] Secundo loco comparatur uita rustica cum philosophica, præstantiore quidem, sed cui rustica sit proxima. Philosophia verò physica per quatuor partes notatur, astrologiam, motus terræ, maris accessus & recessus, dierum & noctium varietatem. *Labores*] Iopas in extremo primo AEnëidos idē ferè cithara sua cōcinit:

—cithara crinitus Iopas

Personat aurata, docuit quæ maximus Atlas:

Hic canit errantem Lunam, solisque labores:

Vnde hominū genus & pecudes, vnde imber & ignes:

Arcturum, pluuiasque, Hyadas geminosque Triones:

Quid tantum Oceano properent se tingere soles

Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.

Solis] Defectus solis fit interuentu Lunæ. *Labores*] Interuentu terræ. *Tremor terris*] Causa prima tribuitur astris, sed proxima ventis: de quo Plinius libri secundi capitibus septuagesimo nono, octogesimo, octogesimo primo, secundo, tertio & quarto. *Maria*] Idem libri secundi capite nonagesimo septimo: AEstus maris accedere & reciprocare, maximè mirum est: vbi plura leges. *Oceano*] Tanquam horizonte & finitore lucis & diei. *Tardis*] Tardè venientibus, id est æstiuis: nobis autem hyberni dies, breues sunt, æstiu longi: Ratio ex sphæra cognoscitur. *Sin has*] Redditio de vita rustica: Si philosophus esse nequeam, sin rusticus: vbi adiunctæ amœnitates ruris describuntur. *Frigidus sanguis*] Tenue & exiguum ingenium. Ad sententiam Empedoclis alludit, animum, cordi suffusum sanguinem existimantis, vt Cicero prima Tusculana. *Rigui*] Qui rigāt, propriè enim rignum, rigatur: sic pratum rignum opponitur siccando apud Colūmellā libri secūdi capite decimo septimo. *Sperchiusque*]

que] Mons Theſſaliæ ortus è iugis Pelij môtis. *Taygeta*] Mons Spartæ, qui & Taygetus dicitur: Cùm & vrbs tota corruit, & in monte Taygeto extrema montis quaſi puppis auulſa eſt: Cicero primo de Diuinatione. *Hæmi*] Montis Thraciæ cæteros eius ſpatij magnitudine ac ſublimate ſuperâtis, mediâmq; Thraciam diuidentis: Plinius libri quarti capite vndecimo. *Felix*] Concluditur philoſophiæ felicitas prima, agriculturæ ſecunda. *Inexorabile*] Ineluctabile conſimili ſignificatione dicitur octauo AENEIDOS:

Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum.

De hoc in Fato Ciceronis abūdè diximus: Ineluctabile quamuis vulgo putatur, nequaquam tamen eſt, ſed philoſophiæ, medicinæ, temperantiæ pedibus ſubiicitur.

Acherontis] Acheron, locus eſt in Campania montibus ſeptus, adeo vt nec orientem, nec occidentem ſolē poſſit aſpicere, ſed tantùm medium diem: de quo ſic Lucretius libri tertio:

Et metus ille foras præceps Acherontis agendus

Funditûs, humanam qui vitam turbat ab imo,

Omnia ſuffundens mortis nigrore: neque vllam

Esſe voluptatem liquidam purâmq; relinquit.

Eſt Acheron non procul à Baijs, vbi Necromantia exercebatur, cui vicina loca omnia ſulphuratis & calidis aquis ſcatēt. *Deos agrestes*] De quibus initio primi Georgici. *Nymphæſque ſorores*] Dryades, Hamadryades, Oreſtiades, Limoniades, Naiades, ſylvarum, montium, pratorum, aquarum: quæ ſunt ſibi inter ſe ſorores. *Illum*] Repetitur diſſimilitudo vitæ politicæ, & propoſitio augetur ex adiunctis affectibus, ambitione, ſeditione, timore, commiſeratione, inuidia. *Fasces*] Honores & magiſtratus, quibus ſecures faſcibus virgarum alligatis præferuntur: Metonymia eſt. *Purpura*] Regnandi libido: Meronymia ſimilis eſt ſuperiori. *Infidos*] Vt Remum & Romulum, poſteaſque Baſſianum & Caracalam filios Seueri. *Dacus*] Dacia à meridie Danubio, à Septentrione Sarmatia terminatur. Sæpe vero hi populi ſeptentrionales

nales in Romanos coniurauere ante Virgilium, & saepius etiam postea. *Istro*] Danubio, metonymia pro incolis Istri, qui coniurarunt. *Res Romanae*] Dissensiones principum, ut tum fuere Bruti & Cassij aduersus Antonium & Octauium. *Inopem*] Cum ipsa sua inopia & paupertate sit contentus. *Quos rami*] Antapodosis, Sed gratuitis naturae fructibus agricola contentus est. *Nec ferrea*] Repetitur propositio vitae politicae, & latius augeatur similibus malis adiunctis, forensi duritia, maris periculis, aulicis assentationibus, excidiis urbium, popularis aurae studio, parricidio. *Remis freta*] Sic Horatius epistola prima:

Impiger extremos currit mercator ad Indos

Per mare, pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.

Gemma] Gemmato poculo. *Sarrano*] Sarra, urbs Phoeniciae, quae Tyrus postea dicta est: cuius purpura praecipue laudatur. *Ostro*] Ostrum, muricis ac purpurae liquor. *Attonitus*] Acclamationibus secundis, vel etiam aduersis: quales Ciceroni contigisse, orationes eius demonstrant. *Rostris*] Forum & templum, Romae rostra dicebantur, ubi oratores ad populum concionari soliti: De quo Liuius libro octauo ab Urbe condita, quo modo captis nauibus Antiatum, ex eorum rostris suggestum in foro sit extructum. *Cuneos*] Cunei, sunt graduum ordines in theatro: de quorum fabrica Vitruuius libro primo, in quibus vulgo spectatores stabant inter sedentium subsellia: Virgilius quinto Aeneidos:

Nuncius Anchisae ad tumultum cuneosque theatri

Incensas perfert naues.

Agricola] Antapodosis de labore agricolarum, unde familiam & armenta sustentat. *Nec requies*] Repetitur labor, & eius varij fructus explicantur. *Mergite*] Manipulo spicarum. *Horrea vincat*] Sic primo Georgico,

Illius immensae ruperunt horrea messes.

Sicyonia] Sicyon, urbs Laconiae, quam Asopus fluuius alluit, olea lauroque virens. *Trapetis*] Trapetus, trapeti Catoni dicitur: eidem trapes trapetis: Columellae autem trapetum:

trapetum: mola est olearia. *Interea*] Amplificatio ex adiunctis voluptatibus, quibus agricolæ intereà fruuntur. *Fususque per herbam*] Repetitur id à Virgilio I. Aeneidos:

*Iam victu reuocant vires, fusique per herbam
Implentur veteris Bacchi, pinguisque farina.*

Item quinto:

*Ordine athena locant alij, fusique per herbam
Subiiciunt verubus prunas, & viscera torrent.*

Vt videatur veterū mos in mensis hīc significari, qui est hodie Turcis. *Cratera coronant*] Id quoque veteris consuetudinis est exemplum: conuiuæ enim primò poculum coronabant, vt sua etiam capita, deinde libabant: quod repetit primo Aeneidos:

Crateras magnos statuunt & vina coronant.

Item tertio apertius:

*Tum pater Anchises magnum cratera corona
Induit, impleuitque mero, diuosque vocauit
Stans celsa in puppi.*

Itemque septimo:

*Certatim instaurant epulas, atque omine magno
Crateras leti statuunt, & vina coronant.*

Velocis iaculi] Talia certamina sagittariorum & palæstritarum describuntur quinto Aeneidos:

Hanc olim] Confirmatio laudis ex testimoniis & humanis & diuinis. *Sabini*] Sabini, vt quidam existimauere à religione & deorum cultu Seuini appellati. Plinius libri tertij capite duodecimo. *Remus*] De pastoralis vita Remi & Romuli Liuius libri primi initio.

Fortis Hetruria] Cuius imperium quondam vsque ad mare Siculum fuit. *Arces*] Colles: Repetitur autem hic versus sexto Aeneidos:

Septemque vna sibi muro circumdabit arces.

Montes autem sunt Capitolinus, Auentinus, Cælius, Exquilinus, Viminalis, Quirinalis, Palatinus. *Dictæi*] Dictæ, mōs Cretæ, vbi Iupiter est educatus ab apibus:

Dictæo cæli regem pauere sub antro,

quarto Georgico. *Impia*] Varro libri secūdi capite quinto: Bos socius hominum in rustico opere, & Cereris minister: ab hoc antiqui manus ita abstinere voluerunt, ut capite sanxerint, si quis occidisset. Prometheus verò primus bouē occidit, ait Plinius libri septimi capite quinquagesimo sexto. *Aureus*] Id explicatur octauo Aeneidos:

Aureaque, ut perhibent, illo sub rege fuerunt

Secula: sic placida populos in pace regebat.

Classica] Sonos tubarum, & ipsas interdum tubas.

Sed nos] Concluditur digressio laudis rusticæ per allegoriam à Ludis equestribus: Sed nos longius egressi & euagati sumus. Cuius generis allegoria conclusum est primum Georgicum:

Vt cūm carceribus sese effudere quadrigæ,

Addunt se in spatia, & frustra retinacula tendens

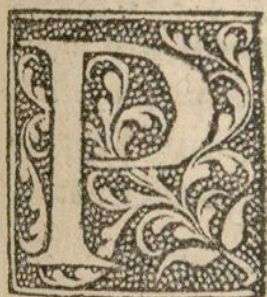
Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

FINIS SECVNDI GEORGICI.

P. RAMI ELO-
QVENTIAE ET PHI-
LOSOPHIAE PROFESSO-
ris Regij prælectiones in
tertium Georgicum.

Argumentum tertij Georgici.

DECEPITUR tertio Georgico de
pecoribus, ut erat propositum initio pri-
mi Georgici:

-- quæ cura bouum, quis cultus habendo

Sit pecori.

Partesque duæ sunt, altera de ar-
mentis, altera de gregibus. In armentis boues & equi
docentur: quales parentes esse conueniat: quomodo
tractandi & domandi, alendi buculi & equuli. In gregi-
bus totidem sunt partes de ouibus & capris: earumque
pastio & hyberna & æstiuæ describitur: Item Libyca &
Scythica, illa velut æstatis, hæc velut hyemis assiduæ:
utilitasque & velleris & lactis, ex ouibus & capris
ostenditur. Additur paululum de canibus: Postremò
opposita mala è serpentibus & morbis, scabie, febre,
O peste,

peste: eorūque remedia proponuntur.

TE quoque magna Pales, & te memorande ca-
nemus

Pastor ab Amphryso, vos sylva, amnesque Lycae.
Cætera quæ vacuas tenuissent carmina mentes,
Omnia iam vulgata. quis aut Eurystea durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, & Latonia Delos?
Hippodaméque? humeróque Pelops insignis eburno,
Acer equis? Tentanda via est, qua me quoque possim
Tollere humo, victórque, virūm volitare per ora.

Te quoque] Propositio tertij Georgici per inuoca-
tione n numinum pastoribus præsentium. Pales] Pa-
les Palis, dea quam alij Vestam, alij Cybelem putant:
Varro Deum facit: Ei Palilia soluebantur vndecimo
Calendas Maij, quo die Romulus fundavit Romam, ad
lupos arcendos, morbosque à pecore pellendos: De
quibus Ouid. 6. Fast. Pastor ab Amphryso] Periphrasis
est Apollinis: Amphrysus enim, fluuius est Thessaliæ,
vbi Apollo priuatus diuinitate, ob Cyclopa occisos,
Admeti regis pastor fuit: ideóque & Nomius appella-
tur. Lycae] Montis Arcadiæ: de quo ecloga decima:

Mænalus & gelidi fleuerunt saxa Lycae.

Et primo Georgico:

*Ipse nemus linquens patrium saltusque Lycae,
Pan ouium custos, tua si tibi Mænala curæ,
Adsis ô Tegeæ fauens--*

Synecdoche igitur speciei est pro genere, nempe
Lycæus pro quouis monte & pascuo loco ponitur: quo-
modo in fine superioris Georgici,

*Rura mihi & rigui placeant in vallibus amnes:
Flumina amem sylvasque inglorius--*

Cætera]

Cætera] Illustratio propositionis, per dissimilitudinem fabularum ab aliis poetis expositarum. *Eurysteia*] Periphrasis est laborum Herculis: Eurysteus enim rex Græciæ ad explendum Iunonis odium, Herculi domanda monstra duro imperio imperavit. *Illaudati*] Illaudabilis, innominabilis (ait Gell. libri secundi capite sexto) Macrobius etiam libro sexto eodem tendit: Nemo (ait) tam afflictis est moribus, quin faciat aut dicat nonnunquam aliquid, quod laudari queat: Sed enim qui in omni re atque tempore, omni laude vacat, is illaudatus est, isque omniū deterrimus pessimusque est: Sicut omnis culpe priuatio, inculpatum facit, inculpatus est instar absolutæ virtutis: Illaudatus igitur, finis est extremæ malitiæ. *Busiridis*] Busiris, rex Aegypti, hospites immolare solitus, ab Hercule propter eam occisus. *Hylas*] Puer Herculis: de quo fuit ecloga sexta:

*His adiungit Hylam, nautæ quo fonte relictum
Clamassent, ut littus (Hyla, Hyla) omne sonaret.*

Latonia] In qua Latona Apollinem & Dianam enixa est: quam insulam antè vagam Apollo firmavit: ut est tertio AEncidos:

*Sacra mari colitur medio, gratissima tellus
Nereidum matri, & Neptuno Aegæo,
Quam pius Arcitenens oras, & littora circum
Errantem, Mycone celsa, Gyaróque reuinxit,
Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.*

Delos] Insula Aegæi maris, omnium Cycladum clarissima, ut docet Aristoteles: à δῆλός, ostendo: quod cum merfa esset, subitò apparuit. *Hippodaméque*] Filia AEnomai, regis Elidis & Pisarum, quæ procos quatuordecim curuli certamine superatos interemit: tandè que à Pelope victa, fraude Myrtili aurigæ, qui cereos axes fecerat. *Pelops*] Quem pater Tantalus diis, eorum diuinitatem tentans, epulandum opposuerat: Ceres, cæteris licet abstinentibus,

brachium eius consumpsit: sed Tantalo punito filius est restitutus, & à Cerere brachium eburneum ei reſectum. *Acer equis*] Quibus Hippodamen vicit. *Tentanda*] Antapodosis ad gratiam Cæſaris & Meccænatius: At ego canam aliquando gloriam Cæſaris, & nunc intereà Meccænatius iuſſu Georgica deſcribam. Prima pars longa apotheoſi Cæſaris tractatur, de templo: quod primùm deſcribitur è ſubiecto ſolo, & materia, & adiuncto flumine. *Tollere humo*] Ab obſcuritate nominis vindicare. *Volitare per ora*] Imitatio eſt Enniana: Nam ſic fuit in epitaphio Ennij,

*Nemo me lachrymis decoret, nec funera flent.
Faxit. cur? volito docta per ora virum.*

*Primus ego in patriã meã (modò vita ſuperſit)
Aonio rediens deducam vertice Muſas:
Primus Idumæas referam tibi Mantua palmas:
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens vbi flexibus errat
Mincius, & tenera prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæſar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego, & Tyrio conſpectus in oſtro,
Centum quadrigas agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi Alpheum linquens, lucòſque Molorchi,
Cursibus & crudo decernet Græcia caſtu.
Ipſe caput tonſæ foliis ornatus oliuæ
Dona feram. Iam nunc ſolenneis ducere pompas
Ad delubra iuuat, cæſòſque videre iuuenços:
Vel ſcena vt verſis diſcedat frontibus: vtque
Purpurea intexti tollant aulæ Britanni.
In foribus pugnam ex auro ſolidòque elephantò
Gangaridum faciam, victoriſque arma Quirini.
Atque hîc vndantem bello, magnùmque fluentem
Nilum,*

Nilum, ac nauali surgenteis ære columnas.
 Addam vrbes Asiæ domitas, pulsūque Niphatem,
 Fidentēque fuga Parthum, versisq̃ue sagittis:
 Et duo rapta manu diuerso ex hoste trophæa:
 Bisque triumphatas vtroque ab littore gentes.
 Stabunt & Parij lapides, spirantia signa,
 Assaraci proles, demissæque ab Ioue gentis
 Nomina, Trósq̃ue parens, & Troiæ Cynthius author:
 Inuidia infelix, furias, amnēque seuerum
 Cocyti metuet, tortósque Ixionis angues,
 Immanēque rotam, & non exuperabile saxum.
 Intereà Dryadum syluas saltúsque sequamur
 Intactos, tua Mecænas, haud mollia iussu.
 Te sine nil altum mens inchoat. En age segneis
 Rumpe moras, vocat ingenti clamore Cithæron,
 Taygetique canes, domitríxque Epidaurus equorum:
 Et vox assensu nemorum ingeminata remugit.
 Mox tamen ardenteis accingar dicere pugnas
 Cæsaris, & nomen fama tot ferre per annos,
 Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar.

Primus] E Mantuanis. Aonio] Bœotio: in AEonia
 siquidem seu Bœotia, est Helicon mons sacer Musis:
 de quo fuit ecloga sexta:

Aonas in montes vt duxerit vna sororum.

Idumæas] Idumæa, regio Syriæ est teste Plinio:
 vbi est

--arbusculo palmarum diues Idume

Ciuitas, vt Lucanus ait libro tertio. Strabo libro de-
 cimo sexto scribit in Hiericontis campo palmetum ef-
 se totum irriguum, & habitationis plenum (vbi & regia
 est) Balsami viridarium: de quo superiore libro dictum
 est ad illum locum,

Quid tibi odorato--

Mincius] Sic ecloga septima:

Hic viridis tenera praeexit arundine ripas.

Mincius.

In medio] Describitur interior ornatus templi, ex variis adiunctis: Primus locus, est è statua Cæsaris, quæ dedicatum Cæsari templum ostendit. *Illi victor*] Secundus locus è ludis Circensibus, amplificatus collatione Græcorum ludorum, tanquam minorum. *Quadriugos*] De quibus ad finem primi Georgici:

Vt cum carceribus sese effudere quadrigæ. Ad flumina]

Certabatur hinc gladiis, illinc flumine positus, ut utrinque periculum ignauiae esset. *Alpheum*] Periphrasis est Olympicorum ludorum, qui agebantur Pisis, quibus est vicinus Alpheus fluuius. *Molorchi*] Periphrasis est Nemeorum ludorum: Molorchus enim pastor Herculem ad Nemeam syluam, leonis interimendi gratia venientem, hospitio excepit. *Crudo*] Sic Aeneidos quinto:

Seu crudo fudit pugnam committere caestu.

Ipsæ caput] Tertius locus è sacrificiis: ubi poëta, pontificalis habitus significatur: ut Aeneidos quinto, eodem etiam versu:

Ipsæ caput tonsæ foliis ornatus oliuæ

Stans procul in prora pateram tenet--

Tonsæ] Tonsilem coronam significat: quomodo etiam quarto Georgico postea dicitur,

--Tonsisq; ferunt mantilia villis.

Erat autem Olympica corona, oleagina: & Plinius libri decimi quinti capite quarto: Oleæ honorem (ait) Romana maiestas magnum præbuit, turmas Equitum Idib. Iuliis ex ea coronando: Item minoribus triumphis ouantes. Athenæ quoque, victores olea coronant: Græci verò, oleastro Olympiæ. *Vel scena*] Quartus locus è ludis scenicis, ubi Seruius intelligit scenam versilem & ductilem: illam, cum subito tota machinis conuertitur, hanc quia tractis tabulatis hac atque illac species

cies interior nudatur. *Intexti*] In aulæis ipsis picti, vel viui quidem, sed versicoloribus vestibus ornati. *Britanni*] Seruius hîc intelligit Britannos ab Augusto captos, & theatralibus officiis addictos. Probus quamlibet gentem intelligit, per synecdochem videlicet. *In foribus*] Sequitur exterior ornatus ex suis item adiunctis: primus locus est è trophæis victarum gentium. *Elephanto*] Synecdoche pro ebore, dente & parte elephanti. *Gangaridum*] Indorum, qui Gangem accolunt: de quibus Georgico secundo;

--Et te maxime Cæsar,

*Qui nunc extremis Asiæ iam victor in oris,
Imbellem auertis Romanis arcibus Indum.*

Quirini] Augusti: Nam tractatum est in Senatu, an quia condidisset imperium, Romulus vocaretur: sed sanctius & reuerentius visum est nomen Augusti (ait Florus in fine historiæ.) *Magnûmque fluentem*] Propter septem ostia id dicit, de quibus sexto AEnéidos,

Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.

AEre] Conflato è rostris AEgyptiacæ classis. *Niphatem*] Fluvium Armeniæ maioris, & montem vnde Tigris nascitur: Metonymia est pro adiunctis populis. *Vtroque*] Occiduo & Oriente: de quo vide Florum circa finem. *Stabunt*] Secundus locus genealogiam Cæsaris continet, de marmoreis imaginibus auorum. *Parij*] Paros, vna Cycladum, vbi Marpesus est mons, vnde exciditur marmor candidum. *Spirantia*] Sic AEnéidos sexto,

--& viuos ducent de marmore vultus.

Assaraci proles] Iuppiter Dardanum, Dardanus Erichthonium genuit, à quo Tros, pater Assaraci, vnde Capys, pater Anchisæ. *Cynthius*] Apollo, à Cyntho monte Deli: vel rex quem Nero in Troicis suis commemorat, ait Seruius. *Inuidia*] Tertius locus de Inuidiæ imagine, veluti metu infernorum suppliciorum ab hoc templo abstinentis. *Cocyti*] Paludis infernæ, ἀρχὴ τοῦ κωκύειν, id est à lugendo: vnde seue-

rus hîc appellatur: & fremitus Cocyti prima Tusculana, eadem de caussa dicitur. *Ixionis*] Propter appetitum Iunonis concubitus. *Angues*] Quibus tanquam vinculis alligatur ad rotam. *Saxum*] Quod Sisyphus apud inferos voluit, nec ad apicem perferre potest, quin protinus relabatur: Hinc Ovidius decimo tertio *Metamorphoseon*:

Aut petis, aut vrges rediturum Sisyphæ saxum.

Interea] Transît ad alterum locum antapodoseos, quòd Mœœnatis iussu Georgica persequatur: vbi attingitur argumentum huius libri, de pecoribus. *Cithæron*] Pars est Parnassi montis Baccho sacra, vt Helicon, pars altera Apollini sacra, & armentis abundans. *Taygetique*] Laconici: de canibus autem circa finem erit:

Veloces Sparta catulos--

Epidaurus] Ciuitas Epeari, nobilis equis, vt ait Seruius: & illud primi Georgici huc respicere videtur:

--*Heliadum palmas Epeiros equarum.*

Epidaurus tamen à Ptolemæo in Peloponneso constituitur: & à Plinio libri quarti capite quinto, in Achaia, vt plures vrbes cognomines ei fuerint. *Mox tamen*] Reuertitur ad Cæsarem, & AENEIDEM quandam pollicetur. Sexto autem AENEIDOS genealogiam hanc attigit: & octauo, in clypeo, Augusti res gestas perstringit.

*Seu quis Olympiæ miratus præmia palmæ
Pascit equos, seu quis fortes ad aratra iuuen-
corpora præcipuè matrum legat. Optima toruæ
Forma bouis, cui turpe caput, cui plurima ceruix,
Et crurum tenus à mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus, omnia magna,
Pes etiam, & camuris hirtæ sub cornibus aures.
Nec mihi displiceat maculis insignis & albo,*

Aut

*Aut iuga detrectans, interdúmque aspera cornu,
Et faciem tauro propior: quæque ardua tota,
Et gradiens ima verrit vestigia cauda.*

*Aetas Lucinam, iustósque pati Hymenæos,
Desinit ante decem, post quattuor incipit annos:
Cætera nec fœturæ habilis, nec fortis aratris.*

*Intereà, superat gregibus dum læta iuuentus,
Solue mares, mitte in Venerem pecuaria primus:*

Atque aliam ex alia generando suffice prolem.

*Optima quæque dies miseris mortalibus æui
Prima fugit: subeunt morbi, tristisque senectus,*

Et labor: & duræ rapit inclementia mortis.

Semper erunt, quarum mutari corpora malis:

Semper enim refice: ac ne post amissâ requiras,

Anteueni, & sobolem armento sortire quotannis.

Seu quis] Adhuc propositio exordij fuit, partitio de armentis & pecoribus sequitur, hîc tamen non expressa, sed postea in transitione. In armentis partes duæ sunt, altera de bobus, altera de equis: de ortu igitur & generatione horû primum agitur. *Optima*] Describitur generationis causa, matricis bouis species egregia, primum ex adiunctis qualitatibus partiû corporis: de quibus & generaliter bouis nomîe, & specialiter de vacca, Varro libri secûdi capite quinto, & deinceps. Columella libri sexti cap. primo, & deinceps: & Plinius libri octauî cap. quadregesimo quinto. Palladius in Martio, titulo vndecimo. *Tornæ*] Terribilis: vnde paulò post erit,

Et faciem tauro propior—

Tauris verò in aspectu generositas, torua fronte, ait Plinius. *Turpe caput*] Non degeneres existimari, etiam minùs laudato aspectu Plinius ait: Varro & Columella latam frõtem volunt: Idem Palladius, addit & crispam & altam. *Plurima ceruix*] Varro crassas & longas ceruices:

ces: Columella ceruicem longam & torosam: Palladius item torosam & compactam. *Crurum tenuis*] Varro palearia à collo demissa: Columella item palearia ampla & penè ad genua demissa. Syriacis autem bobus palearia nō sunt, sed gibber in dorso, Plinius: Palladius item palearia larga & circa genua fluentia. *Longo*] Varro bene costatos boues & oblongos esse vult: Columella armis vastis & omninò grandibus membris, lateribus porrectis, lumbis latis: Palladius ventre grandi, armis vastis, porrectis lateribus, latis lumbis, dorso recto & plano. *Pes*] Pedibus non latis neque ingredientibus, qui displodantur: nec quorū vngulæ diuaricent, & quorum vngues sunt leues & pares, ait Varro. Quod videtur non conuenire cum Virgilio: Columella tamen bouem esse vult vngulis magnis, primo capite: sed vicesimo primo, & modicis vngulis vaccam iubet esse: omninòque altissimam esse vult, corporis longi, vteri capricis & magni. *Camuris*] Curuis, vnde dictæ sunt camere, testudines & fornices: cornua tamē tauris in prociectu dimicationem poscentia Plinius tribuit: & Varro non aliud, quàm nigrantia cornua: Columella addit procera & robusta: Palladius item robusta, sed sine curuaturæ prauitate lunata: Idem, in vacca vult cornua esse pulchra, & præcipuè nigra. *Hirtæ*] Varro pilosas aures, Columella pilosas & hirtas, Plin. setosas eligit. *Maculis*] Varro colorē hīc potissimū eligit nigrū, dein rubeum, tertio helueum, quarto albū: Columella rubeum vel fuscū: Palladius vult pilum totius corporis densum ac breuem, rubei maximè coloris aut fusci. *Insignis*] Sic eclo. 3.

—*sparsis etiam nunc pellibus albo.*

Aut iuga] Secundus locus ex effectis, quibus animalitas exprimitur: Mores huius pecudis probabiliores habentur, qui sunt propiores placidis, quàm concitatis: sed non inertes, qui sunt verentes plagarum & acclamationū, sed fiducia virium nec auditu nec visu pauidi, nec ad ingredienda flumina aut pontes formidolosi, multi cibi edaces: Columella lib. 6. cap. 2. *Cornu*]

Sic

Sic ecloga tertia commendatur taurus Pollionis:

*Pollio & ipse facit noua carmina, pascite taurum,
Iam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.*

Et faciem] Redit ad locum illum. *Cui turpe caput. Cauda*] Varro codā profusam vsque ad calces, & inferiorem eius partem frequētibus pilis subcrispam esse vult: Columella lōgissimam & setosam pilosāque: Idem Palladius: Plinius ait huic vni animali caudā crescere, donec ad vestigia ima perueniat. *Aetas*] Tertius locus ē circumstantia ætatis, à tertio anno ad decimū, de quo sic ait Varro: Nō minores oportet inire bimas, vt trimę pariant: eò meliùs, si quadrimæ: pleræque autem pariūt in decē annos, quędam etiam in plures: Maximè idoneum tempus est ad concipiendum, à Delphini exortu, vsque ad dies quadraginta, aut paulò plùs: Quę enim ita conceperunt, temperatissimo anni tempore pariunt: vaccæ decem mensibus sunt pręgnantes. Columella eòdem tendit, & decem mensibus ait ventrem perferre. Idem Plinius ait decimo mēse parere: Idem Palladius: Columella etiam addit tauros minores quadrimis, & maiores duodecim annis, admissura prohibendos esse. *Lucinam*] Iunonē, deam partus. *Iuno Lucina fer opem*, ait Terentius in Andria: Metonymia igitur hīc est, pro partu. *Hymenæos*] Hymenæus, deus nuptiarum, ἀὐτὸ τοῦ ὕμνεος, pellicula virginitatis claustro. Metonymia est pro coitu. *Interea*] Additur physica generationis causa, vt mortalium species, sobolis successionē perpetuentur. Vita autem vaccis lōgissima quindecim annis, maribus viginti, ait Plinius. *Sortire*] Metaphora est à foro, vbi Iudices prima & altera sortitione adhibebātur, vt cōstat è 2. Verrina Cic. vbi sortitio & subsortitio exprimitur: posteaquē reiectio Iudicū facta est, quod & in sortitione istius spem, fortunam pop. Ro. & in reiciēdis Iudicibus mea diligentia, istorum impudentiam vicerat, renūtiata est tota cōditio. Et ibidem: Subsortiemur etiā in M. Metelli locū. Ergo vt in iudiciis, sic in animantium vitis, sobolis tāquā sortis successionē hac metaphora poeta significauit.

Necnon

Necnon & pecori est idem delectus equino.
 Tu modò, quos in spem statuis submittere gentis,
 Præcipuum iam inde à teneris impende laborem.
 Continuò pecoris generosi pullus in aruis
 Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
 Primus & ire viam, & fluuios tentare minacis
 Audet, & ignoto sese committere ponti:
 Nec vanos horret strepitus: illi ardua cervix,
 Argutumque caput, brevis aluus, obesæque terga,
 Luxuriatque toris animosum pectus. honesti
 Spadices, glaucique: color deterrimus albis,
 Et giluo: tum, si qua sonum procul arma dedere,
 Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
 Collectumque premens voluit sub naribus ignem.
 Densa iuba, & dextro iactata recumbit in armis.
 At duplex agitur per lumbos spina: cauâtque
 Tellurem, & solido grauius sonat ungula cornu.
 Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
 Cyllarus: & quorum Graij meminere poëta,
 Martis equi biuges, & magni currus Achillis.
 Talis & ipse iubam ceruice effudit equina,
 Coniugis aduentu pernix Saturnus: & altum
 Pelion hinnitu fugiens impleuit acuto.
 Hunc quoq;, ubi aut morbo grauis, aut iã segnior annis
 Deficit, abde domo, nec turpi ignosce senectæ.
 Frigidus in Venerem senior, frustra que laborem
 Ingratum trahit: & si quando ad prælia ventum est,
 Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
 Incassum furit. ergo animos, æuūque notabis
 Præcipuè: hinc alias artes, prolemque parentum,
 Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palma.

Nōne vides? cum præcipiti certamine campum
 Corripuere, ruuntque effusi carcere currus:
 Cum spes arrectæ iuuenum, exultantiâque haurit
 Corda pavor pulsans: illi instant verbere torto,
 Et proni dant lora: volat vi feruidus axis:
 Iamque humiles, iamque elati sublimè videntur
 Aëra per vacuum ferri, atque assurgere in auras.
 Nec mora, nec requies: at fulvæ nimbus arenæ
 Tollitur: humescunt spumis flatuque sequentum.
 Tantus amor laudum, tantæ est victoriæ curæ.

Primus Erichthonius currus, & quattuor ausus
 Iungere equos, rapidisque rotis insistere victor.
 Frena Pelethronij Lapithæ, gyrósque dedere
 Impositi dorso: atque equitem docuere sub armis
 Insultare solo, & gressus glomerare superbos.
 Aequus vterque labor: æquè iuuenemque magistri
 Exquirunt, calidumque animis, & cursibus acrem:
 Quannus sæpe fuga versos ille egerit hosteis:
 Et patriam Epeirum reserat, forteisque Mycenæ:
 Neptunique ipsa deducat origine gentem.

Necnon] Describitur consimili diligentia admissarius,
 ad equos Circenses, aut militares gignendum: Nam de
 vulgaribus hîc nulla mentio præcipua est: de quo Varro
 libri secundi capite secundo: Columella libri sexti capi-
 te vicesimo septimo: Plinius libri octavi capite quadra-
 gesimo: Palladius in Martio. Primus tamē locus est ex
 effectis, quibus animi indoles significatur. Quos in spē]
 Periphrasis est equi admissarij. Submittere] Sic ecloga 1.

Pascite ut antè boves pueri, submitte tauros.

Hoc idem Georgici authores admittere nomināt: unde
 equus admissarius, & admissura, & admissio dicitur.
 Alius] Robori conueniens altitudo à Palladio propo-
 nitur,

nitur, à Columella corpus compositum, grāde, sublimē, erectum, ab aspectu quoque agile, & ex longo (quātum figura permittit) rotundum: At Varro: Equi boni futura signa sunt, si cum gregalibus in pabulo contēdit in currendo, aliāue quā re, quā potior sit. *Et mollia crura reponit*] Ab Ennio sumptum est, qui de gruibus sic ait,

Pérque fabam repunt & mollia crura reponunt.

Varro autem hæc mollia crura recta & æqualia dicit, addit genua rotūda, nec magna, nec introrsum spectantia, quem Columella ferè sequitur. *Primus*] Si cum flumen trauehundum est gregi imprimis prægreditur, ac non respectat alios, Varro: Si ante gregem procurrit, si lasciuia & alacritate interdum, & cursu certans equales exuperat, si fossam sine cunctatione trāsilit, pontem flumēque transcendit, hæc erūt honesti animi documenta, Columella: Palladius similiter hilaritatem & alacritatem & agilitatem laudat. *Horret strepitus*] Intrepidus, neque cōspectu nouæ rei vel auditu terretur. *Illi ardua*] Secundo loco ex adiūctis qualitatibus partium, forma corporis describitur. Est autem hīc parenthesis obscurior à Quintiliano notata lib. 8. cap. 2. & certè quinto postea versu reuertitur ad institutā indolem. Varro hūc pullum amplo corpore, formosum, nulla parte corporis non congruenti. *Ardua cervix*] Mollis, latāque nec longa, Colum. *Argutūque*] Non magnū, Varro exiguum, Colum. ficcum: & pelle propemodum solis ossibus adhærete Palladius. *Breuis aluus*] Vēter modicus Varro, substrictus Colum. *Obesāque terga*] Sic Varro scapulas latas petit: Columella grandes armos, & recta & lata latera & inflexa, & paulò pōst à Virgilio duplex spina dicetur. *Luxuriātque*] Sic Varro latum & plenum pectus, Columella etiam musculorum toris numerosum, Palladius latè patens, & corpus densitate musculorum nodosum exigit. *Spadices*] Rutilus & spadix, Phœnicei coloris synonyma sunt, ait Gellius lib. 2. cap. 23. Significat autem spadix exuberantiam splendorēque ruboris, quales sunt dactyli palmarum non admodum sole incocti:

incocti: Franci Equifones, vocant *brunbay* id est fuscum badium. *Glaucique*] Color hic cæruleus est & aqueus quales oculi ab Homero Palladi tribuuntur, cum appellatur γλαυκῶπις Ἀθήνη. *Albis*] Non candidis & nitenti luce perfusis, sed pallori vicinis (ait Seruius.) *Gyluo*] Qualis color est in melle: Palladius, Colores hi præcipue badius, aureus, albineus, ruseus, murteus, ceruinus, gilbus, scutulatus, guttatus, candidissimus, niger, pressus, sed in admissariis clari & vniusmodi. *Tum si qua*] Hic igitur parêthesis clauditur, & aliis effectis indoles continuatur. *Auribus*] Quas Varro vult esse applicatas: Columella breues & arrectas. *Premens*] Fremens alias & melius legitur. *Naribus*] Quas apertas Columella vult. *Densa iuba*] Hæc ad parenthesin secundi loci pertinent. Iubam autem Varro vult non angustam, sed crebram, fuscam, subcrispam, sub tenuibus setis implicatam in deteriorem partem ceruicis: Columella densam iubam & per dextram partem profusam. *Duplex*] Varro lumbos deorsum pressos vult: Columella spinam duplicem & latos lumbos: Atque illa nimirum sunt obesa terga de quibus prius. *Cauâtque*] Id ad primum indolis locum rursus attinet: quod paulò post Poëta dicet de sue:

Et pedibus subigit terram.

Solido] Duris ungulis & altis & concauis rotundisque Columella admissarium instruit. Palladius pedem siccum & solidum & cornu cōcauo altiùs calceatum ungularum solida & fixa rotunditate. *Talis Amyclæi*] Illustratio est positæ descriptionis per exempla præstantium equorum. *Amyclæi*] Amyclæ Amiclarum Peloponessii ciuitas, patria & regia Castoris & Pollucis. *Pollucis*] Pro Castoris (ait Seruius) quia Castor domitor equorum fingitur. *Martis equi*] De quibus Homerus Iliad. α & σ, δαίμονος καὶ φόβος, terror & timor. *Currus*] Metonymia pro adiunctis equis Xantho & Batio: de quibus Homerus Iliados ω. quomodo à Zephyro geniti & velocitate pares ventis. *Saturnus*] Saturnus

muratus

mutatus in equum, Phyliram compressit, & Opis vxoris aduentu territus in Pelium Thessaliae mōtem confugit. *Hunc quoque*] Postremus locus est de ætate, quæ definitur in equo à Columella à tertio anno ad vicesimum: à Plinio ad tricesimum tertium, & quadragesimū: In equa autem à Varrone à tertio ad decimum. Virgilius omnino morbi & senectutis imbecillitatem excipit, & prohibet admissura. *Frigidus*] Exponitur ignis similitudine, inopia seminis. *Prelia*] Admissuram: sic vndecimo Aeneidos:

At non in Venerem segnes nocturnaque bella,
pro Venere, simili metaphora dictum est. *Ergo animos*] Epilogus de indole & ætate: additur ad indolem laudis amor, & effectorū exemplo declaratur. *Parentum*] Qui aut Circēses, aut militares, aut vectarij, aut gradarij fuerent. *Carcere*] Synecdoche pro carceribus, quibus in circo arcentur equi: vt fuit primo Georgico:

Vt cūm carceribus sese effudere quadrigæ.

Hic autem versus cum superiore proximo hemistichio, quinto Aeneid. repetitur: Vide Plinium libri octauī capite quarto, quomodo sit in equis intellectus cognitionis, symphonix, dominorum, artis, adhortationis, gloriæ. *Iuuenum*] Aurigarum, Albatorum aut Praefinorum: hæ siquidem erant aurigantium sectæ. *Verbere torto*] Sic Aeneidos quinto:

Nec sic immisissis aurigæ vndantia lora

Concussere iugis, pronique in verbera pendent.

Axis] Synecdoche pro curru. *Tantus amor*] Sic Georgico secundo:

Tantus amor terræ—

Item quarto:

Tantus amor florum—

Primus] Exornatio positi exempli, per eius authorem primum Erichthonium, filium Vulcani, qui ad tegēdos draconteos pedes primus iunctis equis usus est. *Frena*] Illustratio altera ex authoribus equitationis militaris: quæ præstantium equorum ars secunda est. *Pelethronij*]

Pele-

Pelethronium, oppidum Thessaliæ, vbi Lapithæ primum equos domuerunt. *Equitem*] Equum equitantem: propriè enim & eques & equitare in equis dicuntur: tum de homine equi sessor. *Glomerare*] Metaphora à mulieribus nentibus, quarum globus ex filo factus, glomus dicitur: hinc glomerare, in glomi speciem implicare: quod postea dicitur, alterna volumina crurum insinuare. Plinius libri octavi capite quadragesimo secundo de hoc equorum genere videtur dicere: In Hispania (ait) Galleca gens & Astura equini generis, quos Thieldones vocamus, minori forma, appellatos Asturcones gignunt: quibus non vulgaris in cursu gradus, sed mollis alterno crurum explicatu glomeratio: vnde equis tollutim carpere in cursus traditur arte. *Equus*] Repetitur epilogus de indole & ætate, & exornatur dissimili laude præteritæ velocitatis, & natalitij loci. *Epeirum*] Sic primo Georgico Epeirus nobilitatur: — *Heliadum palmas, Epeiros equarum.*

Mycenas] Oppidum Peloponnesi, & quondam regiam Agamemnonis: Hinc illud AENEIDOS sexto:
Eruet ille Argos, Agamemnoniâsque Mycenæ.

Varro autem ait libri secundi capite septimo ætate sua greges equorum & equarum in Apulia & Peloponneso fuisse: Et ibidem de stirpe: Magni interest quæ sint, quod genera sunt multa. Itaque ad hoc nobiles à regionibus dicuntur in Græcia Thessalici equi, à terra Apuli, ab Roæa Roæani. *Neptunique*] De quo fuit Georgico primo:

— *Túque ô, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti.*

*His animaduersis, instant sub tempus, & omneis
Impendunt curas densò distendere pingui,
Quem legere ducem, & pecori dixere maritum:
Florentesque secant herbas, fluviosque ministrant,
Farræque, ne blando nequeant superesse labori,*

Inualidique patrum referant ieiunia nati.
 Ipsa autem macie tenuant armenta volentes:
 Atque ubi concubitus primos iam nota voluptas
 Sollicitat, frondésque negant, & fontibus arcent:
 Saepe etiam cursu quatiunt, & sole fatigant,
 Cum grauius tunsis gemit area frugibus, & cum
 Surgentem ad Zephyrum palea iactantur inanes.
 Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus
 Sit genitali aruo, & sulcos oblimet inerteis,
 Sed rapiat sitiens Venerem, interiúsque recondat.
 Rursus cura patrum cadere, & succedere matrum
 Incipit. Exactis grauidæ cum mensibus errant,
 Non illas grauibas quisquam iuga ducere plaustris,
 Non saltu superare viam sit passus, & acri
 Carpere prata fuga, fluuiósque innare rapaceis.
 Saltibus in vacuis pascant, & plena secundum
 Flumina, muscus ubi, & viridissima gramine ripa,
 Speluncaque tegant, & saxea procubet umbra.
 Est lucos Silari circa, ilicibúsque virentem
 Plurimus Alburnum volitans, cui nomen Asilo
 Romanum est: Oestron Graij vertere vocantes:
 Asper, acerba sonans, quo tota exterrita syluis
 Diffugiunt armenta: furit mugitibus æther
 Concussus, syluæque, & sicci ripa Tanagri.
 Hoc quondam monstro horribiles exercuit iras
 Inachiae Iuno pestem meditata iuuenta.
 Hunc quoque (nam mediis feruoribus acrior instat)
 Arcēbis grauido pecori: armentaque pasces
 Sole recens orto, aut noctem ducentibus astris.

His Animaduersis] Adhuc parentū delectus in buculo

& equino pecore fuit:proximū præceptum est,vt patres
 saginentur,matres macerētur tēpore admissiōis:Sagi-
 nationis caussa,& efficiens,& finis præponitur. *Pingui*]
 Pingue,pinguis, neutro genere pro sagina apud Pliniū
 etiam est libri noni capite decimo quinto:Vtilissima ex
 his quæ caudę proxima,quia pingui carent. Apud eun-
 dem tamen libri octaui capite quinquagesimo,pingue-
 do pro eodē est:Omni pinguedine detracta,in olla caro
 decoquitur.Pro eodē & pinguitudo apud Varronem est
 libro tertio de re Rustica: Et lux pinguitudini inimica.
 Item apud Columellam & Pliniū. Errat igitur hīc Ser-
 uius,qui pinguedinem & pinguitudinē,Latina non esse
 docet. *Quem legere*] Hic versus periphrasim admissarij
 continet.*Florentesque*] Varro libri secundi capite quinto:
 Tauros duobus mensibus ante admissuram herba &
 palea & fœno facio pleniores. Columella libri sexti
 capite vicesimo sexto,tauris pabulum adiicit,quo for-
 tius ineant. vicesimo septimo: Roborandus est(ait) ad-
 missarius largo cibo,& appropinquāte Vere,hordeo sa-
 ginandus,vt Veneri supersit:quantōque fortior inierit,
 firmiora semina præbeat futuræ stirpi.Ideoque ibidem
 quotannis nō plures fœminas,quā viginti implēdas
 admissario vni tribuit: De quo etiam ita Plinius:Sed ad
 generādum, paucis animalium minor fertilitas:qua de
 caussa per interualla,admissuræ dātur:nec tamen quin-
 decim initus eiusdē anni valet tolerare. Palladius non
 ampliū quā duodecim vel quindecim admissuras
 permittit:Varro tauris duobus septuaginta matrices at-
 tribuit,vni anniculo,alteri bimo.Admissurę verō initiū
 ab AEquinocōtio verno,& partū duodecimo mense om-
 nes definiunt ad fastidiū etiam admissiōis leuandum.
 Varro & Columella: Scylla cōtrita,naturalia equæ illi-
 nunt,& equi naribus adinouent:Vulgaris autem parit
 quotannis,alternis autem generosa,quō firmior pullus
 materno lacte fiat,ait Varro:Itēque Columella. *Ipsa*
autē] Macies itē suis caussis exponitur,efficiētibus pri-
 mū,detractiōe cibi & potionis,laboris accessione.

Frondeſque negant & fontibus arcent] Contrarium fuit ad ſaginandum,

Florentéſque ſecant herbas, fluuióſque miniſtrant.

De quo ſic Varro libri ſecundi capite quinto: Propter foetura, hæc ſeruare ſoleo, ante admiſſuram menſem vnum, ne vaccæ cibo aut potione ſe impleant, quòd exiſtimantur faciliùs macrè concipere: Idem Columella libri ſexti capite vicesimo ſexto: Sed & pabulum circa tempus admiſſuræ ſubtrahitur foeminis, ne eas ſteriles reddat nimia corporis obefitas. *Cum grauitèr*] Periphrasiſ eſt Meridiani temporis, vbi Solis calor eſt maior, quòque tempore frumentum in area teritur. *Hoc faciunt*] Finis maciei, quia macræ faciliùs concipiant: Res per allegoriam ab agrorum cultu & ſatione ſignificatur: Quædam enim (ait Quintilianus libri octauo capite ſexto) parum ſpecioſa dictu, per Metaphoram explicantur. *Luxu*] Nimia obefitate, ait Columella. *Genitali aruo*] Vtero, naturalibus, vt idem Columella loquitur. *Sulcos*] Admiſſuras. *Obtinet*] Repleat, vt ſecundo de Nat. Deorum apud Ciceronem: AEgyptum Nilus irrigat: & cùm tota æſtate obrutam oppletamque tenuit, tum recedit, mollitoſque & oblimatos agros ad ſerendum relinquit. *Rurſus*] Cura prægnantium ſequitur, ne grauentur vectura, ſaltu, curſu, traiectione fluminum, ſed paſcantur in vacuis ſaltibus, ripis herboſis plenorum fluminum, locis etiam vmbroſis. *Exactis*] Menſe duodecimo equæ pariunt, vt dictum eſt. *Non illas*] Varro libri ſecundi capite quinto de vaccis: Cauere oportet, ne aut anguſtiùs ſtent, aut feriantur, aut concurrant. Sic idem ſeptimo: Cùm conceperunt equæ, videndum ne laborent pluſculum. Idem Palladius: Grauidæ uon vrgeantur, nec inter ſe loci comprimantur anguſtiis. *Paſcant*] Sic Varro iubet paſci in locis viridibus, & aquoſis: & æſtate bis ad aquam appellì, hyeme ſemel. *Saltibus*] Saltus, ſyluas paſcuas ſignificat: de quibus ecloga ſexta diximus. *Vmbra*] Varro tamen prohibet, ne ſe ad frigidum locum recipiant, quòd

quòd aliorum maximè prægnantibus obest. Idèmq; Columella, qui largo pascuo prægnantes firmandas cèset: Varro tamen neque impleri cibo, neque esurire vult. *Est lucos*] Postrema grauidarum cura, vt Tabanis prohibeantur: ideòque manè & vesperè pascantur: Tabanus autem, nomine & subiectis locis, & adiuncto sono describitur. *Silari*] Fluminis Lucaniæ, in quem virgulta & folia immersa lapidescunt: aliàs salubris potus eius aquæ: Plinius libri secundi capite centesimo tertio. *Alburnum*] Alburnus, Lucaniæ mons, à candore verticis appellatus. *OËstron*] οἷστρος, stimulus vel asylus dicitur: à Varrone etiam Tabanus appellatur, cùm ait hac de re: Itaque quòd eas æstate Tabani concitare solent & bestiole quædam minute sub cauda, ne concitentur, aliqui solent includere septis. *Tanagri*] Tanager fluvius Lucaniæ. *Hoc quondam*] Illustratio per exemplum. Ino autem filia Inachi, in speciem vaccæ mutata, à Ioue adamata est: Itaque à Iunone concitata, in mare se præcipitavit: Latinis autem est Maruta, Græcis Leucothea, ait Cicero prima Tusculana: vbi Cadmi filia fit, non Inachi.

*Post partum, cura in vitulos traducitur omnis:
Continuòque notas, & nomina gentis inurunt:
Et quos aut pecori malint summittere habendo,
Aut aris seruare sacros, aut scindere terram,
Et campum horrentem fractis inuertere glebis.
Cetera pascuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad studium, atque vsum formabis agrestem,
Iam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
Dum faciles animi iuuenum, dum mobilis ætas.
Ac primùm laxos tenui de vimine circlos
Cervi subnecte: dehinc vbi libera colla
Seruitio assuerint, ipsis è torquibus aptos*

Iunge pares, & coge gradum conferre iuencos:
 Atque illis iam saepe rotæ ducantur inanes
 Per terram, & summo vestigia pulvere signent.
 Post valido nitens sub pondere faginus axis
 Instrepat, & iunctos temo trahat æreus orbes.
 Interea pubi indomitæ non gramina tantum,
 Nec vescas salicum frondes, vluamque palustrem,
 Sed frumenta manu carpes sata: nec tibi fœta
 More patrum niuea implebunt mulctralia vacca,
 Sed tota in dulcis consument vbera natos.

Post partum] Adhuc de parentibus, deinceps de natis
 agitur, ut in iustis notis signentur: De quo, Columella li-
 bri duodecimi capite secundo, & Palladius in Aprili.
 Aris] Equus apud Persas immolabatur: Ovidius primo
 Fastorum:

*Placat equo Persis radiis Hyperiona cinctum,
 Ne detur celeri victima tarda Deo.*

Romæ etiam sacris publicis immolabatur, ait Plinius
 libri vicesimi octavi capite nono. Cætera] Nō apta ad-
 missuræ, non sacrificiis, nō aratris. Tu quos] Buculorum
 domitura describitur, è leuioribus & ludicris labori-
 bus, postea autem seriis. Faciles animi] Sic paulò antè,
Præcipuum iam inde à teneris impende laborem.

& superiore libro,

- Adeo à teneris consuescere multum est.

Non ante tertium, nec post quintum annum domitura
 hæc fiat, ut Columella & Plinius. Columella libri sexti
 capite secundo, domituram hanc copiosè proposuit, ut
 buculi cōsuescant manu tractari, ad præsepia religari, &
 extra stabulū ad stipites, claua saligna modicis ictibus
 coerceri, per mille passus compositè ac sine pauore pro-
 gredi, domitorem suum blandiētem & accedentem in-
 tueri & odorari, ab eoque mero aspergi, vêtre attrecta-
 ri, palato defricari, offis & vino infusis allici: Nam per
 hæc

hæc blandimenta triduo ferè mansuescunt, iugumque quarto die accipiunt. *Pōdere*] Interdū (ait Columella) & pōdus, aliquod iniungitur, vt maiore nisu laboris exploretur patiētia: post eiusmodi experimenta, vacuo plauistro subiūgendi, & paulatim lōgius cum oneribus producēdi sunt: Sic perdomiti, mox ad aratrū instituantur: sed in subactō agro, ne statim difficultatē operis reformident, néue adhuc tenera colla, dura proscissione terræ cōtundant. *Interea*] Iuuecorum pastus copiosus describitur, ex efficiētibus cauillis, herba, fronde, vlua, frumēto, copia lactis: Qua de re sic Varro: Semestribus vitulis (ait) obiiciūt furfures triticeos, & farinam hordeaceam, & teneram herbam, & vt bibant manē & vespērī. *Vescas*] Edules vel ediles: Vescum enim dicitur, quo vescimur: hinc quarto Georgico,

--Vescūmque papauer.

Vluam] Vulgò herbam marinam vocant. *Mulctralia*] Mulctrale, vas quo mulgentur vaccæ: mulctra etiam Columellæ dicitur.

*Sin ad bella magis studium, turmāsque feroces,
Aut Alphea rotis praelabi flumina Pisæ,
Et Iouis in luco currus agitare volanteis:
Primus equi labor est, animos atque arma videre
Bellantum, lituōsque pati, tractūque gementem
Ferre rotam, & stabulo frenos audire sonanteis.
Tum magis atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus, & plausæ sonitum cervicis amare.
Atque hæc iam primo depulsus ab vbere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capistris
Inualidus, etiāque tremens, etiam inscius æui.
At, tribus exactis, vbi quarta accesserit æstas.
Carpere mox gyrum incipiat, gradibūque sonare
Compositis, sinuētque alterna volumina crurum:*

Sitque laboranti similis: tum cursibus auras
 Prouocet: ac per aperta volans, ceu liber habenis,
 AEquora, vix summa vestigia ponat arena:
 Qualis Hyperboreis Aquilo cum densus ab oris
 Incubuit, Scythiaeque hyemes, atque arida differt
 Nubila: tum segetes altae, campi que natantes
 Lenibus horrescunt flabris, summaeque sonorem
 Dant syluae, longique vrgent ad littora fluctus:
 Ille volat, simul arua fuga, simul aequora verrens.
 Hic vel ad Elei metas, & maxima campi
 Sudabit spatia & spumas aget ore cruentas:
 Belgica vel molli melius feret effeda collo.
 Tum demum crassa magnum farragine corpus
 Crescere iam domitis finito: nanque ante domandum
 Ingenteis tollent animos: prensique negabunt
 Verbera lenta pati, & duris parere lupatis.

Sin ad] Equuli militaris & cursoris domitura, quin-
 que praeceptis instruitur: primum est exemplum vete-
 ranorum. *Turmaeque*] Turma, proprie est equitum mi-
 litaris ordo. *Alphea*] Alpheus, fluuius, de quo iam di-
 ximus: alluit Elim, ciuitatem vicinam Pisae & Olym-
 piae, vbi ludicrum Olympicum. *Iquis*] Olympici, cui
 Hercules ludos Olympicos instituit. *Lituosque*] Secun-
 dum praeceptum de militaribus & curulibus instru-
 mentis: Lituus autem, genus est buccinae incuruae, vnde
 vox gracilior exit.

Et lituo pugnans insignis obibat, & hasta,

Sexto Aeneidos: A cuius similitudine, Lituus
 Augurum nominatus est, ait Cicero primo de Di-
 uinat. *Frans*] De hac domitura, Varro libri secun-
 di capite septimo: Neque prius biennio confecto (ait) à
 lacte remouendum: eosque cum stent cum matribus,
 interdum tractandum: ne cum sint disiuncti, exterreantur.
 Eademque

Eadēque caussa ibi frēnos suspendendum, vt equuli consueſcant, & videre eorum faciem, & è motu audire crepitus: Cū iam ad manus accedere conſuerint, interdum imponere iis puerum bis aut ter, prouum in ventrem, poſtea iam ſedentē: hęc facere, cū ſit trimus, tum enim maximè creſcere, ac lacertoſum fieri. Sunt qui dicant poſt annum & ſex menſes, equulum domari poſſe, ſed melius poſt trimum. *Tum magis*] Tertium de blandimentis magiſtrorum: habet enim equus intellectum laudis & adhortationis, vt ex Plinio diximus. *Atque hæc*] Quartum de tempore domiturę ante quartum annum: quod ex Varrone iam patuit. Columella libri ſexti capite viceſimo nono: Equus bimus, ad uſum domesticum rectè domatur certaminibus expleto triennio: ſic tamen vt poſt quartum demum annum labori committatur. *At, tribus*] Quintum, de progreſſionis arte: de qua paulò antè,

—gyroſque dedere.

Sinuētque alterna] Illud nimirum eſt greſſus glomerare: Quo in verſu & ſequentibus duobus, animaduertes numeri celeritate, curſus celeritatem mirificè exprimi. *Vix ſumma*] Talis eſt hyperbole Aeneidos ſeptimo,

Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret

Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas.

Qualis] Exornatio per ſimilitudinem: cuius redditio præcedit, de velocitate equorum. *Hyperboreis*] Deſcribitur Aquilo, è ſubiecta plaga Septentrionis, & eius effectis. *Hyperboreis*] Hyperborei, montes ſunt & populi Scythiæ: ſic paulò poſt:

Talis Hyperboreo ſeptem ſubiecta Trioni.

Arida] Sicca & frigida. *Sonorem*] Vehementiorem ſonum, vt Aeneidos ſeptimo:

—magno veluti cum flamma ſonorem

Virgea ſuggeritur coſtis vndantis aheni.

Longique] Hi longi fluctus paulò poſt dicentur:

Fluctus vt in medio—

Ille] Aquilo: Hęc autem comparatio Homerica eſt:
Homerus

Homerus enim equos Achillis Xanthū & Ballium fingit Zephyro genitos, & ventis pares velocitate, Iliados w. *Hic vel*] Militaris equi domitura descripta est: curfor & vectarius breuiter proponitur. *Elci*] De Elide iam dictum est. *Belgica*] Apud Belgas Gallos primum reperta. Effedis autem etiam in bello Galli veteres illi, itēque Britanni utebantur: Hinc Effedarij apud Cæsarem quinto Commentariorum: Equites (ait) hostium effedariique acriter praelio cum equitatu nostro in itinere conflixerunt. *Tum demum*] Sequitur domituram animi, corporis accretio, ex efficiētibus causis: Prima est è farragine, quæ fit hordeo, vicia, auena, leguminibus: Franci Drageam vocant, quæ est equis alimentum & purgatio. De quo sic Varro libri secundi, capite septimo. Post trimum, farrago dari solet: hæc enim purgatio maximè necessaria pecori equino: quod diebus decem facere oportet, nec pati alium vllum cibum gustare: Ab vndecimo die vsque ad quartum decimum, dandū hordeum, quotidie adiiciēdo minutatim. Quod quarto die feceris, in eo decem diebus proximis manēdum, ab eo tempore mediocriter exercendum, & cū sudarit, perungendum oleo: Si frigus erit, in equili faciendus ignis. Columella præterea hæc addit: Nec minùs quotidie corpora pecudum, quàm hominum defricanda sunt: ac sæpe plus prodest pressa manu subegisse terga, quàm si longissimè cibos præbeas. *Lupatis*] Frenis ad similitudinem lupinorum dentium inequaliter factis, quæ etiam lupi dicuntur.

Tempore paret equus lentis animosus habenis:

Et placido duos accipit ore lupos: Ouid. 4. Trist.

*Sed non vlla magis vires industria firmat,
Quàm Venerem & cæci stimulos auertere Amoris:
Sive boum, siue est cui gratior vsus equorum.
Atque idco tauros procul, atque in sola relegant
Pascua, post mōtem oppositum, & trans flumina lata:*

Ant

Aut intus clausos satura ad præsepia seruant.
 Carpit enim vires paulatim, vritque videndo,
 Fœmina: nec nemorum patitur meminisse, nec herbæ.
 Dulcibus illa quidem illecebris: & sæpe superbos
 Cornibus inter se subigit decernere amantes.
 Pascitur in magna sylua formosa iuuenca:
 Illi alternantes multa vi prælia miscent
 Vulneribus crebris: lauit ater corpora sanguis,
 Versaque in obnixos vrgentur cornua vasto
 Cum gemitu: reboant syluæque, & magnus Olympus.
 Nec mos bellantes vnâ stabulare: sed alter
 Victus abit, longèque ignotis exulat oris,
 Multa gemens, ignominiam, plagasque superbi
 Victoris, tum quos amisit inultus amores:
 Et stabula aspectans regnis excessit auitis:
 Ergo omni cura vires exercet, & inter
 Dura iacet pernox instrato saxa cubili,
 Frondibus hirsutis, & carice pastus acuta:
 Et tentat sese, atque irasci in cornua discit,
 Arboris obnixus trunco, ventosque laceßit
 Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.
 Post vbi collectum robur, viresque receptæ,
 Signa mouet, præcepsque oblitum fertur in hostem:
 Fluctus vt in medio cæpit cum albescere Ponto
 Longius, ex altoque sinum trahit: vtque volutus
 Ad terras, immane sonat per saxa, nec ipso
 Monte minor procumbit: at ima exæstuat vnda
 Vorticibus, nigramque altè subiectat arenam.

Sed non] Secunda incrementi ratio, è contrario saginæ
 impedimēto. Sic Columella iubet pretiosos equos à fœ
 minis remoueri, ne cū volēt, incant: aut si prohibeātur,
 cupidine

cupidine sollicitati, noxam contrahāt: Itaque vel in longinqua pascua marem placet ablegari, vel ad praesepia contineri. *Carpit enim*] Ratio prohibet Veneris ex effectis, quia macerat, & in furiosas contentiones impellit: quod taurorum exemplo latius exponitur. *Vritque videndo*] De quo secunda ecloga:

Me tamen vrit amor: Quis enim modus adsit amor?

Item octaua:

Vt vidi, vt perij, vt me malus abstulit error!

Meminisse; nec herba] Sic eadem ecloga:

Pastorum musam Damonis & Alphesibæi,

Immemor herbarum quos est mirata iuuenca.

Illi alternantes] Hic locus duodecimo Aeneidos ad similitudinem Turni & Aeneæ, de Lauinia virgine dimicantium, repetitur:

Ac velut ingenti Sylâ, summôue Taburno,

Cùm duo conuersis inimica in praelia tauri

Frontibus incurrunt, pauidi cessere magistri:

Stat pecus omne metu mutum: mussantque iuuenca,

Quis pecori imperitet, quem tota armenta sequantur.

Illi inter sese multa vi vulnera miscent:

Cornuaque obnixi infigunt: & sanguine largo

Colla, armosque lauant: gemitu nemus omne remugit.

De hoc taurorū certamine Plinius etiam libri octauī, capite quadagesimo quinto ita scribit: Tauris in aspectu generositas, torua fronte, auribus setosis, cornibus in procinctu dimicationem poscentibus. Sed tota comminatio prioribus in pedibus stat, ira gliscēte, alternos replicans spargensque in altum arenā, & solus animalium eo stimulo ardescens. Vidimus de imperio dimicantes, & ideò demonstratos rotari, cornibus cadentes excipi, iterumque resurgere: modò iacentes ex humo tolli, bigarumque etiam cursu citato velut aurigas insistere. Thessalorum gētis inuentum est, equo iuxta quadrupedante, cornu intorta ceruice tauros necare: Primus id spectaculū Romæ dedit Cæsar Dictator. *Lauit*] Imbuit, conspergit. *Olympus*] Mons Thessaliæ, summæ altitudi-

altitudinis: hîc per synecdochem pro quouis alto monte. *Nec mos*] Illustratio dimicationis, ex adiunctis acceptæ cladis, exilio & dolore amissæ iuuentutis. *Aspectans*] Sic de Catilina Cicero secunda Catilinaria: Iacet ille prostratus (Quirites) & se perculsum atque abiectum esse sentit, & retorquet oculos sæpe ad hanc urbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget. *Regnis*] pabulis, in quibus regnabat dux nempe & maritus gregis: Qualis est metaphora, prima ecloga:

Post aliquot, mea regna videns, mirabor, aristas.

Ergo omni cura] Illustratio altera futuræ contentionis secundæ, ex causis speratæ victoriæ. *Carice*] De qua diximus ecloga tertia, ad illum locum,
—tu post carecta latebas.

Gladiolum quidam vocant, iunci magni speciem.

Tentat] Duodecimo Aeneidos hæc repetuntur:

*His igitur furiis, totoque ardentis ab ore
Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cum prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco: ventosque laceßit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.*

Post ubi] Renouatum prælium exornatur similitudine fluctuum marinorum: ubi redditio similiter præcedit, ut in superiore comparatione. Hæc autem comparatio repetitur vndecimo Aeneidos:

*Qualis ubi alterno procurrens gurgite Pontus,
Nunc ruit ad terras, scopulosque superiacit vndam
Spumans, extremamque sinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retrò, atque æstu reuoluta resorbens
Saxa, fugit: littusque vado labente relinquit.*

Vorticibus] Aquis in se contortis: quæ propria significatio est, ut Quintilianus exponit libro octauo.

Omne adeò genus in terris hominumque ferarumque
Et genus æquoreum, pecudes pictæque volucres,
In furias ignemque ruunt: Amor omnibus idem.

Tempore

Tempore non alio catulorum oblita leæna,
 Sæuior errauit campis: nec funera vulgò
 Tam multa informes vrsi, stragémque dedere,
 Per syluas. tum sæuus aper, tum pessima tigris.
 Heu malè tum Libyæ solis erratur in agris.
 Nónne vides vt tota tremor pertentet equorum
 Corpora, si tantùm notas odor attulit auras?
 Ac neque eos iam frena virùm, nec verbera sæua:
 Non scopuli, rupésque cauæ, atque obiecta retardant
 Flumina, correptosque vnda torquentia montes.
 Ipse ruit, dentésque Sabellicus exacuit sus,
 Et pede prosubigit terram: fricat arbore costas
 Atque hinc atque illinc: humeros ad vulnera durat.
 Quid iuuenis, magnum cui versat in ossibus ignem
 Durus amor? nempe abruptis turbata procellis
 Cæca nocte natat serus freta: quem super ingens
 Porta tonat cæli, & scopulis illisa reclamant
 Aequora: nec miseri possunt reuocare parentes,
 Nec moritura super crudeli funere virgo.
 Quid Lynces Bacchi variæ? & genus acre luporum?
 Atque canum? quid quæ imbelles dant prælia ceruic?
 Scilicet ante omneis furor est insignis equarum:
 Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
 Potniades malis membra absumpsere quadrigæ.
 Illas ducit amor trans Gargara, trãsque sonantem
 Ascanium: superant montes, & flumina tranant:
 Continuóque, auidis vbi subdita flamma medullis,
 Vere magis (quia Vere calor redit ossibus) illæ
 Ore omnes versæ in zephyrum stant rupibus altis.
 Exceptantque leueis auras, & sæpe sine vllis
 Coniugijs, vento grauidæ (mirabile dictu)

Saxa per & scopulos, & depressas conualles
 Diffugiunt: non Eure tuos, neque solis ad ortus,
 In Boream, Caurúmque, aut vnde nigerrimus Auster
 Nascitur, & pluuio contristat frigore cælum.
 Hinc demum (Hippomanes, vero quod nomine dicunt
 Pastores) lentum destillat ab inguine virus:
 Hippomanes, quod sæpe malæ legere noueræ,
 Miscuerúntque herbas, & non innoxia verba.
 sed fugit interea, fugit irreparabile tempus:
 Singula dum capti circumuectamur amore.
 Hoc satis armentis: superat pars altera curæ,
 Lanigeros agitare greges, hirtásque capellas.
 Híc labor, hinc laudem fortes sperate coloni.
 Nec sum animi dubius, verbis ea vincere, magnum
 Quàm sit, & angustis hunc addere rebus honorem:
 Sed me Parnassi deserta per ardua dulcis
 Raptat amor: inuauat ire iugis, quâ nulla priorum
 Castaliam molli diuertitur orbita cliuo.

Omne adeò] Disputatur locus de amoris furore gene-
 raliter, & per species varias inducitur: vbi animalium cæ-
 terorum historia non pauca comprehenditur. *Leæna*]
 Magna leænis libido coitus, & ob hoc maribus ira. O-
 dore, Pardi coitum sentit in adultera Leo, totaque vi con-
 surgit in poenâ: Iccirco aut culpa flumine abluitur, aut
 longius comitatur. Aristoteles tradit leænam primo fœ-
 tu parere quinque catulos, ac per annos singulos, vno
 minùs: ab vno sterilefcere: Plinius libri octauī cap. de-
 cimo sexto. *Informes*] Catulus vrsinus, informis caro
 nascitur, paulò muribus maior, sine oculis, sine pilo, vn-
 gues tantum prominent: Hanc lambendo paulatim fi-
 gurant, vt est ibidē capite tricesimo sexto. Hinc vrsi in-
 formes, à prima genitura nominantur. *Sæuus aper*] De
 quo paulò post iterum in suis. *Tigris*] De qua ecloga 5.
Daphnis

Daphnis & Armenias curru coniungere Tigres,
Et Georgico secundo:

At rabidae tigres absunt—

Heu malè] Sic Georgico secundo:

Heu malè tum mites defendet pampinus vuas!

Libyæ] Quæ multis locis deserta est propter feras.

Nónne] Equorum amor exponitur, ex adiuncto tremore & furore. *Odor*] Sic Varro & Columella iam docuerunt Veneris fastidium in equis tolli, si ad equarum vulvas naribus admouerentur. *Montes*] Hyperbole est, qua saxa ingentia intelligimus. *Ipse ruit*] Amor Suum exponitur, ex effectis: Suibus autem maribus, in coitu plurima est asperitas. Tunc inter se dimicant, indurantes attritu arborum costas, lutoque se tergorantes. Fœminæ in partu asperiores, & ferè similiter in omni genere bestiarum: Plinius libri octavi, capite quinquagesimo secundo. *Quid iuuenis*] Amor hominum exponitur, exëplo Leandri, qui est mari obrutus, propter amores Herus puellæ: De quibus Ovidius in Epistolis: & Musæus poeta Græcus in poemate huius fabulæ.

Freta] Hellespontum, quem traiciebat Leander, Abydo Sestum vsque: Hellespontus enim duobus illis oppidis, Abydo in Asia, Sesto in Europa cingitur, & è regione veluti clauditur: vt secundo Georgico ad illū locum,

—Ostriferi fauces tentantur Abydi.

Quid Lynces] Amor lyncum: quarum vrina glaciatur in gemmam, quæ lyncurium dicitur: Plinius libri octavi capite tricesimo octauo. *Varia*] Sic Aeneidos primo,

—maculosa tegmine lynces.

Luporum] Amor Luporum non ampliùs, quàm dies duodecim durat: Caudæ autem lupi vulgo creditur esse amatorium virus, exiguo in villo: eumque, qui capiat, abiicere: nec idem pollere, nisi viuenti direptum: Plinius libri octavi capite tricesimo secundo. Genera verò luporū Oppianus quinque describit. *Canum*] Canes, concipiunt apud Indos è Tigribus: apud Gallos è lupis. Illis autem annui partus: Catuli non vltra vicesi-

—mum

num diem visum accipiunt, nec ante septimum: Plinius libri octavi capite quadragesimo. *Cerui*] Ceruis quoque est sua malignitas, quanquam placidissimo animalium. A conceptu separant se: At mares relictī, rabie libidinis sæviunt: Plinius libri octavi capite tricesimo secundo. *Scilicet*] Extrema pars inductionis, de mirabili equarum amore: qui describitur ex effectis, adiuncto conceptu & veneno. *Glauci*] Glaucus, Sisyphi filius, apud Cotinam urbem equas velocissimas habuit, à quibus mordicū laceratus est, quòd eas admisura equorum prohiberet. *Quadrigæ*] Equæ vel quatuor iunctæ, vel quadriugum currum trahentes. *Gargara*] Mons Phrygiæ, de quo primo Georgico:

-ipsa suas mirantur Gargara messes.

Ascanium] Fluvium Phrygiæ: Hic autem per Synecdochem, Gargara & Ascanium, pro quibuscumque montibus & fluminibus posuit, ut etiam mox interpretatur. *Vere magis*] Sic Columella libri sexti capite vicesimo septimo, ait equas libidinis furiis extimulari, si circa vernum AEquinoctium desideriis naturalibus angantur. *Quia Vere*] Quod secundo Georgico planius in definitione Veris dictum est:

Et Venerem certis repetunt armenta diebus.

Ore omnes] Varro libri secundi capite primo, de hoc sic ait: In fœtura res incredibilis est in Hispania, sed est vera, quòd in Lusitania ad Oceanum in ea regione, ubi est oppidum Olisippo, monte Tagro, quædam è vento concipiunt certo tempore equæ, ut hic gallinæ quoque solent, quarum oua, ὑπινέμια appellant: Sed ex his equis, qui nati pulli, non plūs triennium viuunt. Idem Columella de equabus libri sexti capite vicesimo septimo: Nec dubium, quin aliquot regionibus tanto flagrent ardore coeundi fœminæ, ut etiam si marem non habeant, assidua & nimia cupiditate figurantes sibi ipsæ Venerem, Cohortalium more auium, vento concipiant. Et post utrumque Plinius libri octavi capite quadragesimo secundo: Constat in Lusitania

tania circa Vlyssipponem oppidum & Tagum amnem, equas Fauonio flante obuertas, animalem concipere spiritum, idque partum fieri & gigni perniciosissimū ita, sed triennium vitæ non excedere. Quapropter è Varro, Columella, Plinio, physicum hoc miraculum testatum videmus, quemadmodum equæ ore, id est locis naturalibus, & vulua obuertè Fauonio, seu Zephyro, concipiant sine admissario. *Caurúmque*] Repetit Zephyrum iam propositum: Corus enim, pro quo Caurus, Græcis est Zephyrus, ab occasu Solstitiali flans. *Hinc demum*] Definitur. Hippomanes, virus lentum, è menstruo equino distillans: Additur ratio nominis, & veneficium inde confectum. *Hippomanes*] ἡ τοῦ ἵππου μανία, equi furor Græcè dicitur: vnde compositum nomen Hippomanes: vnde ἵππομανεῖν, equire atque amore deperire. De hoc autem, Aristoteles sexto de historia Animalium: Cùm equa peperit, statim secundas deuorat, atque etiam quod pulli nascentis fronti adhæret, Hippomanes dictum, magnitudine minus carica, parua specie, latiusculum, orbiculatum, nigrum. Hoc si quis odore prærupto moueat, equa excitatur, furitque agnito eo odore. Quapropter id à veneficis petitur, & percipitur mulierculis: De quo erit etiam quarto Aeneidos:

*Quæritur & nascentis equi de fronde reuulsus,
Et matri præruptus amor.*

Columella eodem libro: Vnde etiam (ait) veneno inditum est nomen Hippomanes, quòd equinæ cupidini similem mortalibus amorem accendant. Et Plinius: Et sanè equis amoris innasci veneficium, Hippomanes appellatum, in fronte, caricæ magnitudine, colore nigro: quod statim edito partu deuorat foeta, aut partum ad vbera non admittit, si quis præreptum habeat: Olfactu in rabiem id genus agitur. *Nouercae*] Idem repetitur è secundo Georgico:

*Pocula siquando seuæ infecere nouerca,
Miscueruntque herbas, & non innoxia verba.*

Sed

Sed fugit] Concluditur per transitionem prima pars, de armentis bouum & equorum: secunda pars proponitur, de gregibus ouium & caprarum: Additur autem attentionis gratiâ, adiuncta difficultas operis, è principio libri huius repetita. *Irreparabile*] Sic Ouidius tertio de Arte:

Ludite: eunt anni more fluentis aquæ:

Nec quæ præterit, iterum reuocabitur vnda:

Nec quæ præterit hora, redire potest.

Hic labor] Talis apostrophe est secundo Georgico:

Quare agite, ô, proprios generatim discite cultus

Agricolæ, fructusque feros mollite colendo.

Nec sum] Sic Georgico quarto:

In tenui labor: at tenuis non gloria--

Hic autem Virgilius imitatus est Lucretium, qui sic ait libro primo:

Nec me animi fallit, Graiorum obscura reperta

Difficile illustrare latinis versibus esse:

Multa nouis verbis præsertim cum sit agendum,

Propter egestatem linguæ & rerum nouitatem.

Sed me Parnassi] Hac allegoria significat se doctrinæ partem adhuc intactam persecuturum: quod initio huius libri iam dictum est,

--saltusque sequamur

Intactos--

Vbi item est imitatio Lucretij, qui libri quarti initio sic ait:

Auia Pieridum peragro loca, nullius antè

Trita solo: iuuat integros accedere fontes,

Atque haurire: iuuatque novos decerpere flores:

Insignemque meo capiti petere inde coronam,

Vnde prius nulli velarint tempora Musæ.

Parnassi] Parnassus, mons Phocidis, qui duo iuga habet, Thitorea & Hyampeum. *Castalium*] Castalius fons, etiam Lybetris dicitur, in radicibus Parnassi montis, sacer Musis: à Castilia virgine, quæ fugiens Apollinem, præcipitata est in illû fontem. *Orbita*] Metaphora

est à vestigio rotæ : Itaque nulla orbita, nullum poëma veterum Poëtarum. *Molli cliuo*] Id est facili & numerosa oratione hanc doctrinam descripsit.

Nunc veneranda Pales, magno nūc ore sonandum.
 Incipiens, stabulis edico in mollibus herbam
 Carpere oueis, dum mox frondosa reducitur æstas:
 Et multa duram stipula, filicūmque manipulis
 Sternere subter humum: glacies ne frigida lædat
 Molle pecus, scabiēmque ferat, turpeisq̃ podagras.
 Pòst hinc digressus, iubeo frondentia capris
 Arbuta sufficere, & fluuios præbere recenteis:
 Et stabula à ventis hyberno opponere soli
 Ad medium conuersa diem, cūm frigidus olim
 Iam cadit, extremoq̃ue irrorat Aquarius anno.
 Hæc quoque non cura nobis leuiore tuenda,
 Nec minor vsus erit. quanuis Milesia magno
 Vellera mutantur, Tyrios incocta rubores:
 Densior hinc soboles, hinc largi copia lactis.
 Quò magis exhausto spumauerit vberè mulctra,
 Læta magis pressis manabunt flumina mammis.
 Nec minùs intereà barbas, incanàque menta
 Cinyphij tondent hirci, setasq̃ue comanteis
 Vsum in castrorum, & miseris velamina nautis.
 Pascuntur verò syluas, & summa Lycæi,
 Horrenteisq̃ue rubos, & amanteis ardua dumos.
 Atque ipsæ memores redeunt in tecta, suosq̃ue
 Ducunt, & grauidò superant vix vberè limen.
 Ergo omni studio glaciem, ventosq̃ue niualeis,
 Quò minor est illis curæ mortalis egestas,
 Auertes: victūmque feres, & virgea lætus

Pabula,

Pabula: nec tota claudes fœnilia Bruma.

Nunc veneranda] Repetitur inuocatio, ex eodẽ initio:

Te quoque magna Pales--

Incipiens] Primum præceptum, de nutritu & ouilibus, vt molliter strata sint: Finis additur, ad morbos cauendum. *Herbam*] Fœnum dicit: Varro autem libri secundi capite secundo, folia ficulnea, paleam, vinacea, furfures, cytisum, Medicam hîc proponit. *Stipula*] Stramentis multis. Et sic Varro ibidem: Vbi stent oues, solum oportet esse eruderatum & proclium, vt euerri facilè possit, ac fieri purum: Non enim solum ea vligo lanam corrumpit ouium, sed etiam ungulas ac scabras fieri cogit. Cùm aliquot dies steterût, subiicere oportet virgulta alia, quò molliùs requiescant, puriorésque sint: libentiùs enim ita pascûtur. *Molle*] Nâque id pecus quâuis ex omnibus animalibus est vestissimum, frigoris tamen est impatientissimum, nec minùs æstiuï vaporis: Columella libri septimi capite tertio. *Posthinc*] Secundum præceptum, de caprarum nutritu & caprilibus. *Arbuta*] Palladius in Nouembri, iubet hœdis supra lactis abundantiam sæpe præberi hederam: Itémque arbuti & lentisci cacumina. *Fluuïos recentes*] Aquam recentem, id est recens haustam. *Et stabula*] Sic Varro de ouibus libri secundi capite secundo: Stabula idoneo loco sint, ne ventosa, sed tamen quæ spectent magis ad Orientem, quàm ad Meridianum tempus. Et ibidem cap. 3. de capris: Stabulatur pecus meliùs ad hybernos exortus, si spectat, quod est alsiosum. Id vt pleraque lapide aut testa substerni oportet, quò caprile minùs sit vliginosum ac lutulentum. *Hæc quoque*] Vtilitas ouium & caprarum æquiparatur: Quamuis lanæ pretium maius sit, tamen partura caprarum, & mulctra copiosior est. *Milesia*] Id est præstantia, quales lanas habet Milesus, ciuitas Ionix: vnde Thales Milesius: De quibus Columella libri septimi capite secundo: Generis eximij Milesias, Calabras, Apulásque nostri existima-

bant, earúmque optimas Tarentinas. Nunc Gallicæ pretiosiores habentur, earúmque præcipuè Allinates: Item quæ circa Parmam & Mutinam macris stabulantur campis. Tyrios] Purpureos: De quibus secundo Georgico ad illum locum,

--Sarrano dormiat oſtro.

Incocta] Valdè cocta, vt paulò pòſt, incana, pro (valdè cana.) *Densior*] Ovis geminos pàrere ſolet, ait Varro libri ſecundi capite ſecundo: At capra nonnunquam trigeminos, ait Columella libri ſeptimi capite ſexto: imò quaternos, ſed rarò admodùm, ait Plinius libri octauì capite quinquageſimo. *Copia*] Hinc capella probatur, ſi ſit vberis maximi, & lactis abundantiffimi, vt Columella, libri ſeptimi capite ſexto: Hinc Varro libri ſecundi capite tertio mammulas penſiles requirit, quòd hæ fœcundiores ſunt: itémque vt vbere ſint grandiore. Quod paulò pòſt iterum Virgilius repetit:

--Et grauido ſuperant vix vbere limen.

Mulctra] De quo tertia ecloga:

Bis venit ad mulctram--

Nec minùs] Repetitur vtilitas tonſuræ, & facilitas paſtus oſtenditur. *Barbas*] Capræ & hirci tunduntur & velluntur ad vſum nauticum, & ad bellica tormenta, & fabrilia vaſa: Neque non quædam nationes harum pel-libus ſunt veſtitæ, vt in Getulia & Sardinia, Phrygia: vnde cilicia & cætera eius generis fieri ſolent: ſed quòd primùm ea tonſura in Cilicia ſit inſtituta, nomen id Cilicas adieciffe dicunt: Varro libri ſecundi capite primo & vndecimo: Plinius libri octauì capite quinquageſimo addit circa Syrtes idem fieri. *Cinyphij*] Cinyphos vel Cinyphis, fluuius eſt Africæ, apud quem magni ſunt hirci. *Comantes*] Magnas, inſtar comarum. *Lycai*] Montis Arcadiæ: De quo initio libri huius,

Pàſtor ab Amphryſo, vos ſylua, amnèſque Lycai.

Vbi

Vbi Lycæum pro quouis monte dicit. Caprinum verò pecus syluestribus saltibus potius delectatur, quàm pratis: studiosè enim agrestibus fruticibus pascitur, atque in locis cultis virgulta carpit: Itaque à carpando, capræ nominatæ: Varro lib.2. cap. 3: & post eum Columella lib.7. cap. 6. idem ferè ait: Id autem genus, dumeta potius quàm campestem situm desiderat, asperisque etiam locis ac syluestribus optimè pascitur: Nam nec rubos auersatur, nec vepribus offenditur, & arbusculis frutetisque maximè gaudet. Ea sunt arbutus atque alaternus, cytisusque agrestis: Nec minùs ilignei querneique frutices, qui in altitudinem non profiliunt. *Ergo*] Concluditur per epilogum, nutritus hybernus: Vbi collatio parium est: Quantò minor est illis cura mortalis egestatis, tantò magis est prouidendum. *Glaciem*] Huic pecudi nocet æstus, sed magis frigus, & præcipuè fœtæ, quæ gelicidio hyemis conceptum fecit, ait Columella libri septimi capite sexto. *Fœnilia*] Loca, in quibus fœnum conseruatur. *Bruma*] Bruma, propriè est pars hyemis solstitio opposita, cùm dies est minimus: cùm Sol videlicet fuerit in primo gradu Capricorni: Hic synecdoche est partis pro rota hyeme. Columella tamen libri septimi capite tertio pactionem aliquam & pabulationem hybernā permittit, & vernā: Hyeme (ait) & Vere matutinis temporibus intra septa contineantur, dum dies aruis gelicidia detrahat: Nam pruinosa iis diebus herba, pecudi grauedinem creat, ventremque proluit: quare etiam frigidis humidisque temporibus anni semel tantum ei potestas aquæ facienda est. Idemque Varro sentit: Hyberno ac verno tempore pruina iam exhalata propellunt in pabulum, & pascunt diem totum, ac Meridiano tempore semel agere potum satis habent.

At verò Zephyris cùm lata vocantibus æstas:

In sal-

In saltus vtrumque gregem, atque in pascua mittes:
 Luciferi primo cum sidere, frigida rura
 Carpamus, dum manè nouum, dum gramina canent,
 Et ros in tenera pecori gratissimus herba est.
 Inde vbi quarta sitim cœli collegerit hora,
 Et cantu querulæ rumpent arbusta cicada,
 Ad puteos, aut alta greges ad stagna iubeto
 Currentem ilignis potare canalibus vndam:
 Aestibus at mediis vmbrosam exquirere vallem:
 Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
 Ingenteis tendat ramos: aut sicubi nigrum
 Ilicibus crebris sacra nemus accubet vmbra.
 Tum tenuis dare rursus aquas: & pascere rursus
 Solis ad occasum, cum frigidus aëra Vesper
 Temperat, & saltus reficit iam roscida Luna:
 Littorâque Halcyonem resonant, & Acanthida dumi.
 Quid tibi pastores Libyæ? quid pascua versu
 Prosequar? & raris habitata mapalia tectis?
 Sæpe diem, noctemque, & totum ex ordine mensem
 Pascitur: itque pecus longa in deserta sine vllis
 Hospitiis (tantum campi iacet) omnia secum
 Armentarius Afer agit, tectumque, larémque,
 Armâque, Amyclæumque canem, Cressamque pha-
 retam:

Non secus ac patriis acer Romanus in armis
 Iniusto sub fasce viam cum carpit, & hosti
 Ante expectatum positus stat in agmine castris.
 At non, quâ Scythiæ gentes, Maoticâque vnda,
 Turbidus & torquens flauenteis Ister arenas:
 Quâque redit medium Rhodope porrecta sub axem,
 Illic clausa tenent stabulis armenta: neque vllæ

Aut herbae campo apparent, aut arbore frondes:
 Sed iacet aggeribus niueis informis, & alto
 Terra gelu latè, septemque assurgit in vlnas.
 Semper hyems, semper spiranteis frigora Cauri.
 Tum Sol pallenteis haud vnquam discutit umbras:
 Nec cùm inuectus equis altum petit æthera, nec cùm
 Præcipitem Oceani rubro lauit æquore currum.
 Concrescunt subita currenti in flumine crustæ,
 Vndæque iam tergo ferratos sustinet orbes:
 Puppibus illa prius patulus, nunc hospita plaustris:
 Aëræque dissiliunt vulgò, vestesque rigescunt
 Indutæ, caduntque securibus humida vina:
 Et totæ solidam in glaciem vertère lacunæ,
 Stiriæque impexis induruit horrida barbis.
 Interea toto non secius aëre ningit,
 Intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis
 Corpora magna boum: confertoque agmine cerui
 Torpent mole noua, & summis vix cornibus extant.
 Hos non immisis canibus, non cassibus vllis,
 Puniceæue agitant pauidos formidine pennæ:
 Sed frustra oppositum trudenteis pectore montem,
 Comminus obtruncant ferro, grauitérque rudenteis
 Cadunt, & magno læti clamore reportant.
 Ipsi in defossis specubus, secura sub alta
 Otia agunt terra, congestæque robora, totasque
 Aduoluère focis vlnos, ignique dedère.
 Hic noctem ludo ducunt, & pocula læti
 Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.
 Talis Hyperboreo Septem subiecta Trioni
 Gens effrena virum Riphæo tunditur Euro:
 Et pecudum fuluis velantur corpora setis.

At verò] Pastus deinde traditur communis ouium & caprarum, æstatis tempore: in quo tempora distinguuntur duo pabulandi, totidem aquandi, vnum requiescendi. *Zephyrus*] Periphrasis est primæ æstatis circa Idus Maij, quibus Vergiliæ exoriuntur, Zephyrúsque flare incipit: Vide Columellá lib. 11. cap. 2. & sic Varro lib. 2. cap. 2: Hanc pastionem, à Vergiliarum exortu ad æquinoctium autumnale, maximè obseruant. *Luciferi*] Periphrasis est matutini temporis, ex eius authore fidere, atque adiunctis. *Canent*] Exalbescunt, pruina vel rore.

Et ros] Versus hic repetitur ex octaua ecloga,

Frigida vix cælo noctis decesserat umbra:

Cum ros in tenera pecori gratissimus herba est.

Idem tempus Varro lib. 2. cap. 2. sequitur: Aestate, prima luce exeunt pastum, propterea quòd tunc herba roscida, meridianam (quæ est aridior) iucunditate præstat. Columella autem de temporibus pascendi, & ad aquam ducendi per æstatem, idem sentit quod Varro: imò Poetæ versus pro præceptis assumit. *Inde ubi*] Periphrasis est secundi temporis ad aquationem, item ex authore fidere: quarta verò hora æqualis tum Romanis inter octauam & nonam æqualem fuit: de quo ibidem Varro: Sole exorto puto propellunt, vt redintegrantes rursus, ad pastum alacriores faciant. Et ibidem: Quandiu admissura fit, eadem aqua vti oportet, quòd cõmutatio lanam facit variam, & corrumpit vterum. *Cicadæ*] De quibus ecloga secunda fuit:

At mecum raucis, tua dum vestigia lustrò,

Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.

Cantus autem cicadarum Nicandro *θεπέρισμα* dicitur.

Canalibus] In quibus ad pabuli fastidium tollendum, pro condimèto sal imponitur, vt cum è pastu redierint, oues lābant, atque eo sapore cupidinem bibēdi pascendique concipiant. Columella libri septimi capite tertio. *Æstibus*] Tertium tempus, de quo sic ibidem Varro: Circiter meridianos æstus, dum deferuescant, sub umbriferas rupes, & arbores patulas subiiciunt, quoad refri-

refrigerato aëre vespertino rursus pascant ad solis occasum. Iouis] Sic primo Georgico, sacratae sunt arbores:

—cū iam glandes atque arbuta sacra
Deficerent sylva, & victum Dodona negaret.

Item secundo Georgico:

—nemorūque Ioui quæ maxima frondet
Esculus: atque habitæ Graiis oracula quercus.

Tum tenues] Reliqua duo tēpora pomeridianæ aquationis & pastionis breuiter proponuntur: de quo ibidem Varro: Ab occasu, paruo interuallo interposito, ad bibendum appellant: & rursus pascunt quoad contenebrauit: iterum enim tum iucunditas in herba redintegravit. Et Columella in his Virgilij versibus sic ait: Rursus deinde iam mitigato vapore cōpellātur ad aquam: etiam per æstatem id faciendum, & iterum ad pascua producendum. Solis ad occasum] Intellige tempus occidentis solis, non autem plagam occiduam: Nam ita pascere pecus oportet, vt aduerso sole agat: caput enim ouis maximè molle est, ait ibidem Varro. Quod idem Columella manifestiùs repetit: Sed obseruandum est sidus æstatis, per emersum Caniculæ, vt ante meridiem grex in occidentem spectans agatur, & in eam partem progrediantur, post meridiem in orientem: si quidem plurimum refert, vt pascentium capita sint obuersa soli, qui plerunque nocet animalibus oriente prædicto.

Roscida] Id nimirum paulò antè fuit:

Et ros in tenera pecori gratissimus herba est.

Et sic ecloga quarta:

Et duræ quercus sudabunt roscida mella.

Sed Luna hîc roscida dicitur, quæ roris mater est & frigoris. Halcyonem] De qua dictum est primo Georgico:

Non tepidum ad solem pennas in littore pandunt
Dilectæ Thetidi Halcyones—

Hîc igitur periphrasis est serenitatis vespertinæ.

Acanthida] Acanthis, quam alij Lusciniam esse volunt,
alij

alij Carduelū, qui spinis & carduis pascitur: & inde est apud Græcos Acāthis dicta ἀκὴ τῶ ἀκρυθῶν, à spinis, quibus pascitur, ait Seruius. *Quid tibi*] Expositus est adhuc pastus temperatę Zone, qualis in Italia est: deinceps intemperatarum Zonarum passus describitur, Libycus & Scythicus: Libycus primū, totum mensem continuus: quales non solum in Libya sunt Numidę, sed in Arabia, Parthia, Scythia, vt ę Plinio cognosces libris 4. 5. 6. *Mapalia*] Numidarum ædificia, agrestia, oblōga, curuis lateribus, recta quasi nauium carinę, mapalia ab illis appellantur, vt ait Sallustius in Iugurtha: quod idem ferę Plinius lib. 4. cap. 12. Numidę verō à permutandis pabulis mapalia sua, hoc est domos plaustris circumferentes, quę à Virgilio 1. & 4. Aeneidos magalia dicuntur.

Omnia] Sic ferę Varro lib. 2. cap. 2. de longinqua pastione: Contrā illę in saltibus quę pascuntur, & à tectis absunt longę, portant secum crates aut retia, quibus in solitudine cohortes faciant, cęteraque vtenfilia: longę enim & latę in diuersis locis pasci solent, vt multa milia absint sæpe hybernę pastiones ab æstiuis. *Amyclæumque*] Laconicum: & sic paulō pōst dicet

Veloces spartę catulos—

Et de Amyclęis dictum prius ad illum locum,

Talis Amyclęi—

Cressam] Cretensem: quomodo quinto Aeneidos,

Cressa genus Pholoę.—

Sagittę autem Cydonię præcipuę in Creta laudantur: hinc illud decima ecloga:

—libet Partho torquere Cydonia cornu

Spicula.

Non secus] Illustratio per similitudinem, cuius redditio præcessit, vt in duabus superioribus:

Qualis Hyperboreis—

Item:

Fluctus vt in medio—

Patriis] Auitis, & quasi congeneribus: Nam Romani à Marte, armorum præside procreati sunt. *Iniuſto*] De labo-

laboribus & exercitationibus Romanæ militiæ, Cicero 2. Tuscul. sic loquitur: Nostri exercitus primùm vnde nomen habeât, vides: deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre si quid ad vsum velint, ferre vallum: nam scutū, gladium, galeam in onere nostri milites non plūs numerant, quàm humeros, lacertos, manus: Arma enim, mēbra militis esse dicunt. Quæ quidem ita geruntur aptè, vt si vſus foret, abiectis oneribus, expeditis armis, vt membris pugnare possint. Quid exercitatio legionum? quid ille cursus, concursus, clamor, quāti laboris est? Ex hoc ille animus in præliis paratus ad vulnera. Ergo hinc fascis iniustus Virgilio dicitur, qui repetitur à Vegetio libro primo, quòd Tyrones pondus quoque baiulent vsque ad sexaginta libras: vbi citatur hic Virgilij versus. *Hosti*] Seruius ita legit, & (stat) interpretatur, pro obstat: & (expectatum) pro antequàm expectetur: aliàs tamen legitur (hostem) & ea lectio facilior erit. *At non*] Pastio Scythica sequitur, rarissima, vel nulla potiùs propter asfiduas niues, & perpetua frigora. *Mæoticâque*] Mæotis palus cum Tanai fluuio Europam extremam à Septentrione concludit. *Ister*] Qui & Danubius dicitur. *Rhodore*] Mons Thraciæ. *Axem*] Septentrionē: & sic paulò post dicetur Scythia,

—*septem subiecta Trioni.*

Herbæ] Id falsum esse postea Cosmographia cognita docuit: sed de hoc errore dictum est primo Georgico, ad illum locum,

Quinque tenent cælum Zone—

Cauri] Hic iterum Cauros, pro septentrionali flatu accipit: sicut antea,

—*In Boream Caurumque—*

Equis] Qui quatuor iam dicti sunt, ex secundo Metamorphos.

*Interea volucres Pyrois, Eous, & Aethon,
Solis equi, quartusque Phlegon hinnitibus auras
Flammiferis implent, pedibusque repagula pulsant.*

Petit

Petit aethera] Periphrasis est orientis & occidentis solis: vel ascendentis à Capricorno, & à Cancro descendentis. *Vndaque*] Amplificatur vis frigoris ex eius effectis. *Sustinet orbes*] Sic octauo Aeneidos repetitur,
 —humero qui sustinet orbes.

Aerâque] Sic Varro scribit hydrias æreas frigore confringi. *Securibus*] Philippus Cōminæus historicus Francus scribit id accidisse bello Eburonico, centum abhinc annis. *Humida*] Aqua diluta, vt propter aquam vina glacentur. Nec rectè Quintilianus octauo libri capite sexto censet hoc epitheton otiosum esse, cum ait: Epitheto, poëtæ & frequentius & liberiùs vtuntur: namque illis satis est conuenire verbo, cui apponitur: & ita dentes albi, & humida vina. In his non reprehenduntur: apud Oratorē, nisi aliquid efficitur, redundat. *Intereâ*] Continuatur eadem propositio frigoris, ex aliis effectis & adiunctis: vbi Scytharum mores intereâ notantur.

Confertoque agmine] Est enim hoc animal valdè sociale: & sic primo Aeneidos,

—tres littore ceruos

Prospicit errantes: hos tota armenta sequuntur

A tergo, & longum per valles pascitur agmen.

Canibus] Venatio triplex ab Oppiano, primo libro describitur, aëris, aquæ, terræ: quæ videtur hîc per canes, casses, pennas notari. *Pennæ*] Quæ adhibentur ad ceruos terrendum, vt est iterum 12 Aeneidos:

Inclusum veluti si quando flumine nactus

Ceruum, aut puniceæ septum formidine pennæ,

Venator cursu canis & latratibus instat.

Et 15 Metamorph. Ouidius:

Nec formidatis ceruos includite pennis.

Hæ verò pennæ ex plumis Vulturis & vellere cygni conficiuntur, vt species sit horribilior aspectu. *Rudentes*] Metaphora est ab Asinis, quorum est proprium rudere. *Hîc noctem*] Sic 2. Georgico otia similis festiuitatis describuntur:

*Ipse dies agitat festos, fususque per herbam,
Ignis ubi in medio & focij cratæra coronant.*

Vitæa] Similia vino faciunt: Est autem periphrasis cernitiæ, quæ fit apud varios populos variis modis. *Sorbis*] Sorbis quadruplex differentia: Aliis enim eorum rotunditas mali, aliis turbinatio pyri, aliis ovata species, ceu malorum aliquibus. Hæc obnoxia acori. Odo- re & suavitate rotunda præcellunt: cæteris vini sapor: generosissima, quibus circa pediculos, tenera folia.

Quartum genus, torminale appellat, remedio tantum probabile, assiduum proventu, minimumque pomo, arbore dissimili, foliis penè platani. Non ferunt ante trimatum ex ullo genere. Cato & sorba, sapa condi iubet. Hæc è Plinio lib. 15 cap. 21. *Talis*] Concluditur locus de moribus Scytharum, & vestitus additur. *Hyperboreo*] De quo prius ad illum locum,

Qualis hyperboreis Septem subiecta trioni.

Tmesis appellatur, usitata interdum in prosa, ut Per mihi gratum, apud Ciceronem: *Effrena virum*] Viris parere insueta. *Riphæo*] ῥίφης, impetus: vnde Scythiæ montes, Riphæi dicuntur, quia hinc magnus ventorum impetus. *Euro*] Eurum pro vento per synecdochem posuit: Hic enim ventus Aquilonius, non orientalis intelligitur. *Setis*] Pellibus, metonymia adiuncti pro subiecto: est autem periphrasis Renonis, idest vestis pelli- ceræ.

*Si tibi lanicium curæ, primum aspera sylva,
Lappæque, tribulique absint: fuge pabula lata:
Continuòque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem (quanvis aries sit candidus ipse)
Nigra subest vdo tantum cui lingua palato,
Reiice, ne maculis infuscet vellera pullis
Nascentum: plenòque alium circumspecte campo.*

Munere

Munere sic niueo lanæ (si credere dignum est)
 Pan deus Arcadiæ captam te Luna fefellit,
 In nemora alta vocans: nec tu aspernata vocantem.

At cui lactis amor, cytisum lotosque frequenteis
 Ille manu, salsasque ferat præsepibus herbas.
 Hinc & amant fluuios magis, ac magis vbera tendunt:
 Et salis occultum referunt in lacte saporem.
 Multi iam excretos prohibent à matribus hædos:
 Primæque ferratis præfigunt ora capistris.
 Quod surgente die mulsere, horisque diurnis,
 Nocte premunt: quod iam tenebris, & sole cadente,
 Sub lucem exportant calathis (adit oppida pastor)
 Aut parco sale contingunt, hyemique reponunt.

Si tibi] Repetitur tonsura gregis & mulctra, de qua iam prius actum est: ac tōsura prius ex suis causis exponitur, pabulo sicco, & albo grege. *Lanicium*] Lana inquit Seruius: vt fuga & effugium pro eodem: quæ tamen eadem omnino non sunt, & lanicium potius est ipsum lanæ opificium, vt Plinius indicat, cum ait lib. 6. Seres lanicio sylvarum nobiles. *Aspera sylua*] Hoc hemistichium cū sequente versu repetitur è primo Georgico: De quo sic Columella lib. 7. cap. 3. Sequæris autem noualia non solum herbida, sed quæ plerunque vidua sunt spinis: vtamurque sæpius autoritate diuini carminis,

Si tibi lanicium curæ est, primùm aspera sylua
 Lappæque, tribulique absint.

quoniam ea res (vt ait idem) scabras oues reddit,

—cūm tonsis illotus adhæsit

Sudor, & hirsuti secuerunt corpora vepres:

tam etiam quotidie minuitur lanæ, quæ quantò prolixior in pecore concrescit, tantò magis obnoxia est rubis, quibus, velut hamis inuncata, à pascentium tergoribus auellitur: molle pecus etiam velamen, quo protegitur,

gitur, amittit, atque id non paruo sumptu reparatur. *Mollibus*] Varro libri secundi capite secundo: De forma, ouem esse oportet corpore amplo, quæ lana multa sit & molli, villis altis & densis toto corpore, maximè circum ceruicem & collum: ventrem quoque ut habeat pilosum. Itaque quæ id non haberent, maiores nostri Apicas appellabant, ac reiiciebant. *Nigra*] Idem Varro libri secundi capite secundo: Animaduertendum quoque linguæ nigræ aut variæ sit: quod ferè qui ea habent, nigros aut varios procreant agnos. Ibidem Columella: Itaque non solum ea est ratio probandi arietis, si vellere candido vestitur, sed etiam si palatum atque lingua concolor lanæ est: Nam cum hæ corporis partes nigræ aut maculosæ sunt, pulla vel etiam varia nascitur proles: Vna eademque ratio est in Erythreis & nigris arietibus, quorum similiter (ut iam dixi) neutra pars esse debet discolor lanæ, multoque minùs ipsa vniuersitas tergoris maculis variet: ideo nisi lanatas oues emi non oportet, quò melius vnitas coloris appareat: quæ nisi præcipua est in arietibus, paternæ notæ plerumque natis inhærent. *Munere*] Illustratio ex adiuncto pretio, quo Luna decepta fingitur à Pane, qui rex Arcadiæ fuit, astrologus, mensesque à Luna collegit: Vnde fabulæ error datus est, & finguntur Arcades ante Lunam nati, ut est sexto Faustorum apud Ouidium:

Orta prior Luna (de se si creditur ipsi)

A magno tellus Arcade nomen habet.

Hinc προσέληνοι Arcades appellantur: nec rectè hic Virgilius à Seruio reprehenditur, quasi pro Endymione Pana commutarit: Fuit enim vterque & Pan, & Endymion, astrologus, obseruator Lunæ. *At cui*] Mulctra deinde ex suis item causis explicatur, salso & humido pabulo, & depulsis hœdis. *Cytisum*] De Cytiso sæpe iam dictum est: Est autem cytisum ma-

R

ximè

ximè amicum auibus, & Medica : Nam & pingues facit facillimè, & lac gignit. Varro libri secundi capite secundo : idem libri secundi capite primo : dat lactariis medicam & cytisum. *Lotos*] Plinius libri decimi tertij capite decimo septimo de Loto arbore cùm locutus esset, Est (ait) eodem nomine & herba & in AEgypto caulis, in palustrium genere: recedentibus enim aquis Nili riguis prouenit similis fabæ, caule foliisque densa congerie stipatis, breuioribus tantùm gracilioribusque, cui fructus in capite papaueri similis incisuris, omni que alio modo intus grana, ceu milium. Incolæ capita in aceruis putrefaciunt, mox separant lauando, & siccata tundunt, eoque pane vtuntur. Mirum est quod præter hæc traditur, Sole occidente papauera ea comprimi, & integri foliis: ad ortum autem aperiri, donec maturefcant: flōsque qui est candidus, decidat. Idem libri vicesimiquarti capite secundo ait loti ramentis nihil esse amarius, fructūque dulcius. *Salsaque*] Sic antea diximus ex Columella, canalibus salem imponi: & idem libri septimi capite octauo ait : Nonnulli antequàm pecus mammellis inducant, virides pineas nuces in mulctram demittunt, & mox super eas emulgent, nec separant nisi cùm transmiserint in formas coactam materiam : Ipsos quidam virides conterunt nucleos, & lacti permiscunt, atque ita congelant : Sunt qui thymum contritum cribrōque colatum, cum lacte cogant. Similiter qualiscumque velis saporis efficere possis, adiecto quod elegeris, condimento. *Excreto*] Cùm excreuerunt. Disiunguntur autem à matribus agni quadrimestres (ait Varro libri secundi capite primo & secundo.) Quo tempore quidam matres non mulgent, quia lanæ plus ferunt, & omnino agnos plures, vt est ibidem : Summotis autem agnis fructus lactis ex matribus non minor percipitur, ait Columella libri septimi capite tertio. *Quod surgente*] Vtilitas mulctrae duplicis, ex caseo recenti & inueterato : de duplici autem

tem mulctra Varro libri secundi capite vndecimo:
 Mulgent Vere ad caseum faciendum manè, aliis tem-
 poribus, Meridianis horis, tametsi propter loca & pa-
 bulum disparile non vsquequaquam idem fit: De quo
 etiam Columella libri septimi capite octauo: Casei
 quoque faciendi non erit omittenda cura, vtique lon-
 ginquis regionibus, vbi mulctram deuehere non expe-
 dit: Is porrò si tenui liquore conficitur, quàm celerrimè
 vendendus est, dum adhuc viridis succum retinet: si
 pingui & opimo, longiorem patitur custodiam, sed
 lacte fieri debet syncero & quàm recentissimo: Nam
 requietum vel mistum, celeriter acorem concipit. *Sale*]
 Varro libri secundi capite vndecimo: Quin aspergi so-
 lent sales: melior fossilis quàm marinus.

*Nec tibi cura canum fuerit postrema: sed vnà
 Veloces Sparta catulos, acrémq; Molossū
 Pasce sero pingui. nunquam custodibus illis
 Nocturnum stabulis furem, incursusq; luporum,
 Aut impacatos à tergo horrebis Iberos.
 Sæpe etiam cursu timidos agitabis onagros:
 Et canibus leporem, canibus venabere damas.
 Sæpe volutabris pulsos syluestribus apros
 Latratu turbabis agens, montesque per altos
 Ingentem clamore premes ad retia ceruum.*

Nec tibi] Descriptis armentis & gregibus, describi-
 tur breuiter triplex canis species, venaticus, pecua-
 rius, villaticus. *Sparta*] Sic antea,

--*Amyclæumque canem*--

Canes autem à seminio & regione laudantur,
 Lacones, Epeïrotici, & Salentini: Varro libri se-
 cundi capite nono. *Molossū*] Epeïroticum: Nam

Molossi, sunt Eperotæ. *Sero*] De quo ibidem Varro, Quòd cibatus canis, propior sit hominis, quàm ouis: pascitur enim è culina & ossibus: necnon ita panem hordeaceum dandum, vt non potius eum in lacte des intritum, quòd eo consueti cibo vti, à pecore non citò desciscunt. *Custodibus*] Hic villaticus canis propriè notatur: est tamen laus ista communis canum. Columella libri septimi capite duodecimo: Nunc vt exordio priore sum pollicitus, de mutis custodibus loquar: quanquam canis falsò dicitur mutus custos: Nam quis hominum clariùs aut tanta vociferatione bestiam vel furem prædicat, quàm iste latratu? quis famulus amantior domini? quis fidelior comes? quis custos incorruptior? quis excubitor inueniri potest vigilantior? quis denique ultor aut vindex constantior? Plinius similes laudes, ac multò plures commemorat libri octauui capite quadagesimo: *Incurfusque*] Designatur hic pecuarius seu pastoralis canis. *Iberos*] Iberus, fluuius Hispaniæ, cuius accolæ, Iberi nominantur, qui quondam latrociniis vixerunt: hinc per synecdochem speciei pro genere, per Iberos, intelliges abigeos: vel (quod idem est) abactores pecorum. *Sæpe etiam*] Describitur iam apertius canis venaticus, ex eius venatione: de quo Plinius ibidem: Sed in venatu solertia & sagacitas præcipua est, scrutatur vestigia, atque persequitur: comitantem ad feram inquisitorem loco retrahens, quamuis aquam transiliens se occultasset: quam significans demonstratio est cauda primùm, deinde rostro: Ergo etiam senecta fessos cæcosque ac debiles sinu ferunt, ventos & odorem captantes, prodentésque rostro cubilia. *Onagros*] Syluestres asinos, qui sunt in Phrygia & Lycaonia præcipui: Pullis eorum ceu præstantibus sapore, Africa gloriatur, quos Lalisiones appellant: Plinius libri octauui capite quadagesimoquarto: ibidem capite quadagesimotertio: Pullos asinarum epulari Meccenas instituit, multùm eo tempore prælatos

tos onagris: Post eum interiit authoritas saporis. Cer-
num] De quo suprà iam dictum est.

Hos non immiſſis canibus--

Disce & odoratam stabulis accendere cedrum,
Galbaneoque agitare graues nidore chelydros.
Sæpe sub immotis præsepibus, aut mala tactu
Vipera delituit, cælumque exterrita fugit:
Aut tecto assuetus coluber succedere, & vmbrae,
Pestis acerba boum, pecorique aspergere virus,
Fouit humum. cape saxa manu, cape robora pastor,
Tollentemque minas, & sibila colla tumentem
Deiice. iamque fuga timidum caput abdidit altè,
Cum mediæ nexus, extremaeque agmina caudæ
Soluuntur, tardosque trahit sinus vltimus orbes.
Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,
Squammea conuoluens sublato pectore terga,
Atque notis longam maculosus grandibus aluum:
Qui dum amnes vdi rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent vdo terræ, ac pluuiialibus Austris,
Stagna colit, ripisque habitans: hic piscibus atram
Improbis ingluuiem, ranisque loquacibus explet.
Postquam exhausta palus, terræque ardore dehiscunt,
Exilit in siccum, & flammantia lumina torquens,
Seuit agris, asperque siti, atque exterritus æstu.
Ne mihi tum molleis sub dio carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas:
Cum positis nouus exuuiis, nitidusque iuuenta
Voluitur, aut catulos tectis, aut oua relinquens,
Arduus ad solem, & linguis micat ore trisulcis.

Disce] Exposita est adhuc pecorum generatio & educatio, corruptio deinde è contrariis malis sequitur: prima è serpentibus, quorum remedium vnà describitur duplex, primum ex odore, secundum è cæde. *Odo-ratam*] Odoriferam: de cedro autem, superiore libro dictum est. *Galbaneoque*] Galbanus, succus est cuiusdam herbæ, similis ferulæ: de quo sic Plinius libri duodecimi capite vicesimo quinto: Dat & galbanum Syria, in eodem Amano monte, è ferula, quam eiusdem nominis resinæ modo Stagonitin appellant: Quod maximè laudant, cartilaginofum, purum ad similitudinem ammoniaci, minimèque lignosum. *Chelydros*] De quibus secundo Georgico,

--nigris exesa chelydri.

Serpentes autem propè omni austeritate fugantur, & nocentes spiritus, innocentia fumi graue olentis exagitat. Vranus galbanum vel cerui cornua, radices lilij, capræ ungulas: Hoc genere monstra noxia prohibentur, ait Palladius libri primi Tit. tricesimo quinto: Columella autem libri octauo capite quinto: Incensi cornu ceruini vel galbani, vel muliebris capilli odore, serpentium pestis fugatur: quod idem libri septimi capite quarto repetitur, de capillis & cornu. *Vipera*] Quæ impresso dentium repulso virus fundit in morsus: mas autem caput inserit in os fœminæ, quod illa abradit voluptatis dulcedine: deinde cùm parit, extremi caruli (vicinos enim parit) tarditatis impatientes, perrumpunt latera occiso parente: Plinius libri decimi capite sexagesimo secundo. *Fouit humum*] Quod ad serpentes attinet: vulgatum est colores earum plerasque terras habere, in quas occultentur. *Tollentémque*] Descriptio serpentis, è partibus & earum adiunctis. *Timidum*] Cui timet: Nam (vt ait Plinius) serpentis caput etiam si cum duobus digitis euaserit, nihilominus viuit: Hæc Seruius. Locum igitur in Plinio requires: huic enim interpreti multa iam exempla docent temerè credendum nil esse. *Agmina*] Orbes, nexus: Est etiam descriptio Natricis ex
variis

variis adiunctis corporis, & solo geniali: Natricem autem describi Columella libri primi capite quinto definitione eadem indicat. Palus, Natricum serpentiumque pestes, hyberna destitutas iligine, cœno & fermentata colluie venenatas emittit. Hydrus autem secundo Georgico ad illum locum,

--*Immanis dentibus Hydri*)

appellatus est. Hæc autem serpentis definitio è Culice repetita est, quem Virgilius adolescens luserat: Versus autem ita sunt:

Nam solitum voluens ad tempus tractibus iisdem,

Immanis vario maculatus corpore serpens,

Mersus vt in limo, magno sub sideris æstu,

Obuia vibranti carpens grauis aëra lingua,

Squamosos latè torquebat motibus orbes:

Pallebant auræ liuentis ad omnia visus.

Iam magis atque magis corpus reuolubile voluens

Attollit nitidis pectus fulgoribus, & fert

Sublimi ceruice caput: cui crista supernè

Edita purpureo lucens maculatur amictu.

Aspectuque micant flammantia lumina toruo:

Metabat sese circum loca--

Longam] Plinius libri sexti capite vicesimo tertio: Circa Persidis insulas Hydri marini vicienum cubitorum adnatantes, terruere classem. Ducentorum vero pedum talis serpens inter Islandiam & Lappiã notatur in charta Septentrionalium regionum. *Ne mihi*] Proponitur periculum ab hoc serpente. *Exuiis*] De quibus Plinius libri octauii capite vicesimo septimo: Anguis hyberno situ membrana corporis obducta, fœniculi succo impedimentum illud exuit, nitidusque vernat. Exuit autem à capite primum, nec celerius quàm vno die ac nocte replicas, vt extrà fiat membrana, quod fuerat intus. Idè hyberna latebra visu obscurato, marathro herbæ sese affricas, oculos inungit ac refouet: si verò squammæ obtorpuere, spinis iuniperi se scabit. *Cùm positis*] Hæc sententia repetitur secundo AEncidos, vbi Pyrrhus tali serpenti comparatur:

R iiij

Qualis

*Qualis vbi in lucem coluber mala gramina pastus,
Frigida sub terra tumidum quam Bruma tegebat:
Nunc positis nouus exiuiis, nitidusque iuuenta,
Lubrica conuoluit sublato pectore terga,
Arduus ad solem: & linguis micat ore trifulcis.*

Oua] In terrestribus ova pariunt serpentes, excepta vipera, & incubant contexta in terra, annoque sequente excludunt: Plinius libri decimi capite sexagesimo secundo: *Linguis*] Quæ serpentibus sunt tenuissimæ & trifulcæ, vibrantes, atrii coloris, etsi extra has prælongæ: Plinius libri vndecimi capite trigesimo septimo: *Trifulcis*] Trifidis, hoc est tres acies habentibus, & trifariam secantibus.

*Morborum quoque te causas & signa docebo.
Turpis oues tentat scabies, vbi frigidus imber
Altiùs ad viuum persedit, & horrida cano
Bruma gelu: vel cum tonsis illotus adhæsit
Sudor, & hirsuti secuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluuiis pecus omne magistri
Perfundunt, vdisque aries in gurgite villis
Mersatur, missusque secundo defluit amni:
Aut tonsum tristi perfundunt corpus amurca,
Et spumas miscent argenti, & sulphura viua,
Idæasque pices, & pingueis vngvine ceras,
Scyllamque, helleborosque graueis, nigrumque bitumē.
Non tamen vlla magis præsens fortuna laborum est,
Quàm si quis ferro potuit rescindere summum
Vlceris os: alitur vitium, viuítque tegendo,
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat, & meliora deos sedet omnia poscens.
Quin etiam ima dolor balantum lapsus ad ossa
Cum furit, atque artus depascitur arida febris,*

Profuit

Profuit incensos æstus auertere: & inter
 Ima ferire pedis salientem sanguine venam:
 Bisaltæ quo more solent, acérque Gelonus,
 Cùm fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum,
 Et lac concretum cum sanguine potat equino.
 Quàm procul aut molli succedere sæpius umbræ
 Videris, aut summas carpentem ignavius herbas,
 Extremamque sequi, aut medio procumbere campo
 Pascentem, & seræ solam decedere nocti:
 Continuò culpam ferro compeſce, prius quàm
 Dirà per incautum serpant contagia vulgus.
 Non tam creber, agens hyemem, ruit æquore turbo,
 Quàm multæ pecudum pestes. nec singula morbi
 Corpora corripunt, sed tota æstiva repentè,
 spemque, gregemque simul, cunctamque ab origine
 gentem.
 Tum sciat, aërias Alpes, & Norica siquis
 Castella in tumulis, & Iapidis arua Timai,
 Nunc quoque post tanto videat, desertaque regna
 Pastorum, & longè saltus latèque vacantes.

Morborum] Secunda corruptionis causa, è triplici mor-
 borum genere, scabie, febre, peste: scabies primum ex
 suis causis describitur. *Scabies*] Scabies, est durior cutis
 rubicunda, ex qua pustulæ oriuntur quædam humidio-
 res, quædam duriores, quædam sicciore: exit ex qui-
 busdam sanies, fitque ex his continuata exulceratio
 pruriens: Celsus lib. 5. cap. 28. *Frigidus imber*] Duas causas
 contrarias memorat, frigoris & caloris immodici, quas
 Varro lib. 2 cap. 1. similiter commemorat: ferè morbo-
 rum causæ erunt, quòd laborant propter æstus, aut pro-
 pter frigora, nec non etiam propter nimium laborè, aut
 contrà propter nullam exercitationem, aut si (cùm ex-
 ercueris)

ercueris) statim sine interuallo cibum aut potionē dederis. Idem Columella lib. 7. cap. 5. Oves frequentius, quàm vllum aliud animal, infestantur scabie : quæ ferè nascitur (sicut noster memorat poëta)

—cūm frigidus imber

*Altiùs ad viuum persedit, & horrida cano
Bruma gelu:*

Vel post tonsuram, si remedium prædicti medicaminis non adhibeas, si æstiuum sudorem mari vel flumine nō abluas, si tonsum gregem patiaris syluestribus rubis ac spinis sauciari, si stabulo vtaris, in quo mulæ aut equi aut asini steterunt : præcipuè tamen exiguitas cibi maciem, macies autem scabiem facit. Idem etiam signa adiungit hîc à Virgilio prætermissa : Vitiosum locum pecudes aut morfu scalpunt, aut cornu, vel ungula tūdunt, aut arbori adfricant, parietibúsque detergent.

Dulcibus] Remedium scabiei proponitur ex oppositis causis: de quibus ibidem Varro: Curatio autem, cūm hic est morbus, hæc perfunditur aqua, & perungitur oleo, & vino tepefacto : & item cibo sustinetur, & iniicitur aliquid : ne frigus cedat, sitienti aqua tepida datur. Si hoc genus rebus non proficitur, dimittitur sanguis, maximè è capite. *Amurca*] Columella ibidem varia remedia commemorat : primū iubet lanam pecudis diduci : nam subest aspera cutis & velut quædam prurigo : Et inter cætera remedia (ait) eidem remedio est amurca, duabus partibus decocta. *Spumas argenti*] De qua Plinius libri tricesimi tertii capite sexto : Est autem, vt ex nomine intelligi potest, feruescentis & se purgantis materiæ spuma, vitium, vt purgatæ scoria : cuius genera tria sunt, Chrysitis, Argyritis, Molybditis. Est autem vis eius siccare, mollire, refrigerare, temperare, purgare, explere, vlcerum tumores lenire. *Sulphura viua*] Sulphuris genera sunt quatuor : viuum (quod Græci, ἀπυρον vocant)

cant) nascitur solidum, hoc glebosum. Eo solo ex omnibus generibus medici vtuntur: Cætera enim liquore constant, & conficiuntur oleo incocta: Viuum autē effoditur, translucetque & viret: Plinius lib. 35. cap. 15.

Idææque pices] Ida, mons Phrygiæ latissimus, pinis frequens, vnde Ida pinifera Statio dicitur, tertio Sylvarum: quæ picis causa est: pinus enim picis & resinæ ferax est, vt 2 Georgico monuimus. Pix autem Naricia superiore libro notata est, ad illum locum,

Nariciæque picis lucos—

Sed 4 Georgico iterum pix Idæa celebratur:

Et visco & Phrygiæ seruant pice lentius Idæ.

Vngvine] Vnguento. *Scyllamque*] Scylla, species est cepe, quæ à Varrone Squilla dicitur: ab Hippocrate scella: Franci Siboullam vocant. *Helleborosque*] Helleborus vel helleborum duplex est, candidum & nigrum: de cuius vi, multa apud Plinium scripta sunt lib. 25. cap. 5. quod etiam studiorum gratia sumitur, ad peruidendum acrius: sic Carneadem responsurū Zenonis libris, helleboro purgatum aiunt: vnde prouerbium, Helleboro opus habere. Columella libri septimi capite quinto, ad hoc remedium, Fæcem (inquit) & amurcam, succūque decocti lupini misceas, potione æqua detritum album helleborum: vide Erasmus in Chiliadib. in prouerbio, Helleborum bibe: quod in insanum & furiosum dici solet. *Bitumen*] De quo diximus 8 ecloga, ad illum versum,

Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros.

Non tamen] Vltimum & summum scabiei remedium, vt vlcus aperiatur, cureturque: de quo Columella libri septimi capite quinto: Itaque referandum est & vlcera medicamentis curandum. Idem lib. 6. cap. 11. Suppuratio melius ferro rescindatur, quàm medicamento. *Viuitque*] Sic Lucretius:

Vlcus enim viuescit & inueterascit alendo.

Quinetiam]

Quinetiam] Secundus morbus, è febris breuiter describitur, ex suis effectis. *Profuit*] Remedium febris è sanguinis missione: de quo Columella lib. 7. cap. 5, cum de Virgilio loquitur: Subiicit deinde æquè prudenter, febricitantibus ouibus, de talo vel inter duas ungulas sanguinem emitti oportere: Nam plurimum id quidem

Profuit, incensos aestus auertere, & inter

Ima ferire pedis, salientem sanguine venam.

Nos etiam sub oculis & de auribus sanguinem detrahimus. *Bisaltæ*] Illustratio propositi remedii per similitudinem: cuius illustratio præcedit, sicut antea:

Qualis hyperboreis. &c.

Fluctus vt in medio. &c.

Non secus ac patriis. &c.

Bisaltæ] Bisaltæ, gens est Macedonia. *Gelonus*] Populus Scythiæ, de quo fuit Georgico secundo,

Eoasque domos Arabum, pictosque Gelonos.

Et iterum 8 Aeneidos:

Hic Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelonos

Finxerat—

Rhodopen] Montem Thraciæ: de quo primo Georgico, ad illum locum,

*Aut Atho aut Rhodopen aut alta Ceraunia telo
Deiicit—*

Getarum] Qui populi sunt Thraciæ versus Euxinum Pontum, vbi Ouidius exulauit:

*Nulla Getis toto gens est truculentior orbe,
vt est apud Ouidium 2 de Ponto. Cum sanguine*] Sic apud Dionysium est, de situ orbis, quod hi populi vino careant, & lac cum sanguine permistum bibant. *Quàm procul*] Signa febris ὕσπερ πτότερον proponuntur, quinque numero. *Continuò*] Repetitur propositum remedium è phlebotomia. *Non tam*] Hyperbolica minorum collatione amplificatur numerus morborum: Non tam multi sunt maris fluctus, quàm gregis morbi. *Ab origine gentem*] Sic antea fuit,

Neptunique ipsa deducat origine gentem.

Tunc sciat] Hic remedium quoddam propositum est aduersus descriptum morbum, è mutatione pabuli, & aquationis: quod Columella lib. 7 cap. 5 ad remediũ pestis adhibet. *Aerias*] *Altas*: sic ecloga prima,

Nec gemere aëria cessabit turtur ab vlmo. Itē octaua.

Præceps aërij specula de montis in vndas

Deferar —————

Norica] Noricum habet ab Occasu Oenum fluuium, qui medius inter Vindelicos & Noricos: à Septentrione Danubium: Eam regionem plerique nunc Bauariam esse putant. *Iapidis*] Iapis, nomen proprium Aetoli, qui in agro Veneto, oppidum de suo nomine condidit: vnde regio illa, vbi Timauus fluuius est, nomen accepit.

*Hic quondam morbo cæli miseranda coorta est
Tempeſtas, totòque autumnì incanduit æſtu:
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum:
Corruptque lacus, infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat ſimplex: ſed vbi ignea venis
Omnibus acta ſitis, miſeros adduxerat artus,
Rurſus abundabat fluidus liquor, omniâque in ſe
Oſſa minutatim morbo collapſa trahebat.
Sæpe in honore Deûm medio ſtans hoſtia ad aram,
Linea dum niuea circundatur infula vitta,
Inter cunctanteis cecidit moribunda miniſtros:
Aut ſiquam ferro macſtauerat antè ſacerdos,
Inde neque impoſitis ardent altaria fibris:
Nec reſponſa poteſt conſultus reddere vates:
Ac vix ſuppoſiti tinguntur ſanguine cultri,
Summâque ieiuna ſanie inſuſcatur arena.
Hinc lætis vituli vulgò moriuntur in herbis:
Et dulceis animas plena ad præſepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, & quatit egros*

Tuſſis,

Tussis anhela sues, ac faucibus angit obes. "
 Labitur infelix studiorum, atque immemor herbæ
 Victor equus: fonteisque auertitur: & pede terram
 Crebro ferit: demissæ aures: incertus ibidem
 Sudor, & ille quidem moriturus frigidus: aret
 Pellis, & ad tactum tractanti dura resistit.
 Hæc ante exitium primis dant signa diebus.
 Sin in processu cæpit crudefcere morbus,
 Tum verò ardentes oculi, atque attractus ab alto
 Spiritus, interdum gemitu grauis, imâque longo
 Ilia singultu tendunt. it naribus ater
 Sanguis, & obsessas fauces premit aspera lingua.
 Profuit inserto latices infundere cornu
 Lenæos. ea visa salus morientibus vna.
 Mox erat hoc ipsum exitio, furisq; resecti
 Ardebant: ipsique suos iam morte sub ægra
 (Dij meliora piis, errorémque hostibus illum)
 Discissos nudis laniabant dentibus artus.

Hic quondam] Sequitur postrema morbi species è pe-
 ste, quæ hic vniuersalis (qualis est apud Lucretium in
 extremo sexti) ex suis causis describitur: prima est è
 corruptione aëris, quæ fit primùm stellarum contagio-
 ne, vt Saturni & Martis: tum Solis eclipsi: deinde ven-
 tis, vt Austrinis diutiùs afflantibus. *Autumni]* Secunda
 causa, ex anni parte morbifera, qualis est Autumnus:
 de cuius causa sic est apud Ouidium in Arte:

Dum modò frigoribus premimur, modò soluimur aestu:

Aëre non certo corpora langor habet.

Eandem Autumni pestilentiam Horatius secundo Ser-
 monum item significat:

*Nec mala me ambitio perdit: nec plumbeus Auster,
 Autumnusque grauis, Libitinæ quæstus acerba.*

Lacus]

Lacus] Tertia caussa è corruptione alimentorum, de qua sic Lucretius,

*Hæc igitur subito clades noua, pestilitasque,
Aut in aquas cadit, aut fruges persidit in ipsas,
Aut alios hominum pastus, pecudumque cibatus.*

Tabo] Vnde corpora tabescerent: sunt autem tabi tres species, atrophia, cachexia, phtisis. *Nec via*] Significat tantâ vim pestis, vt non vna morte, sed multis moreretur tali morbo affecti: Videtur autem hîc illud Lucretianum attingi:

*Profluuium porrò cui tetri sanguinis acre
Exierat, tamen in neruos hinc morbus, & artus
Ibat: & in partes genitales corporis ipsas:
Et grauitèr partim metuenes limina lethi
Vivebant ferro priuati parte virili:
Et manibus sine nonnulli, pedibusque manebant
In vita tamen: & perdebant lumina partim:
Vsq; eadeò mortis metus his incusserat acer.*

Minutatim] Sic Lucretius:

A pedibusque minutatim:

Sæpe] Amplificatur pestilentia ex suis effectis, quòd species animalium omnium hoc morbo intereant: primum de victimis, in medio sacrificio cadentibus. *Infula*] Infula, fascia est in modum diadematis, vittis vtrunque dependentibus, vt hic etiam locus indicat: significat etiam filamenta alba, quibus templa ornabantur: & per metaphoram, interdum ornamenta quæuis, vt Agraria secunda: His insignibus atque infulis imperij veditis. *Ardent*] Cor negatur cremari posse, qui veneno intercepti sunt, ait Plinius lib. II. cap. 37: an eadem ratione peste infecta cremari non possint, considerato: Lucretius certè, in Attica pestilentia ait peste extinctos non humatos, sed crematos esse:

*Namque suos consanguineos aliena rogorum
Insper extructa ingenti clamore locabant:
Subdebantque faces, multo cum sanguine sæpe*

Rixantes

Rixantes potius, quam corpora defererentur.

Vates] Extispes significatur, qui consulendis extis immolatae victimae, futurum praesagibat. *Cultri*] Quibus hostia mactabatur. *Sanie*] Sanguine corrupto & concreto. *Hinc latis*] Secundum exemplum de vitulis, amplificatum è subiecto pabulo. *Hinc canibus*] Tertium è canibus blandis, quos à Melita Meliteos catulos appellari Callimachus author est: Plinius lib. 4. cap. 26. Erant autem hi in deliciis foeminarum. Id Lucretius paulò secus:

Et moriebantur, cum primis fida canum vis

Strata viis animam ponebat in omnibus agram.

Rabies] Canum morbus est angina, podagra, rabies.

Quatit] Quartum de Suibus tussi & angina pestifera morientibus. Est autem hic porcorum morbus, ait Servius: unde apud Plautum,

*Vellem me in anginam verti, ut huic aniculæ
faucem praecoccuparem.*

Obesis] Tumentibus. *Labitur*] Quintum exemplum de equo, variis adiunctis signis exaggeratum. *Avertitur*] Deponenti significatione dixit, ut antea (depascitur)

--- Atque artus depascitur arida febris.

Crebra] Crebro, ut antea iam multa. *Demisse*] Hæc signa, sunt etiam hominum communia: quæ Lucretius plenius executus est:

Quippe patentia cum toties ardentia morbis

Lumina versarent oculorum, expertia somno:

Multaque præterea mortis tum signa dabantur:

Perturbata animi mens in mœrore, metuque:

Triste supercilium, furiosus vultus & acer:

Sollicitæ porro plenæque sonoribus aures,

Creber spiritus, haud ingens, raroque coortus,

Sudorisque madens per collum splendidus humor:

Tenuia sputa, minuta, croci contacta colore:

Salsæque per fauces raucas vix edita tussi.

In manibus verò nerui trahere, & tremere artus,

A pedibusque minutatim succedere frigus

Non

Non dubitabat: item ad supremum denique tempus,
 Compressæ nares, nasi primoris acumen
 Tenue, cauati oculi, caua tempora, frigida pellis,
 Durâque in ore iacens rectum frons tenta meabat,
 Nec nimio rigida postrati morte iacebant:
 Octauoque ferè candenti lumine Solis,
 Aut etiam nona reddebant lampade vitam.

[Ardentes oculi] Lucretius paulò antè,
 Quippe patentia--

& iterum:

Principiò caput incensum feruore gerebant,
 Et duplices oculos suffusa luce rubentes.

[Spiritus] Lucretius:

Inde ubi per fauces pectus complerat, & ipsum
 Morbida vis in cor mæstum confluxerat ægris:
 Omnia tum verò vitæ claustra latebant.
 Spiritus ore foras tetrum voluebat odorem,
 Rancida quo perolent proiecta cadauera ritu:
 Atque animi prorsum vires totius, & omne
 Languibat corpus lethi iam limine in ipso,
 Intolerabilibusque malis erat anxius angor
 Assiduè comes, & gemitu commista querela:
 Singultusque frequens noctem persæpe, diemque
 Corripere assiduè neruos, & membra coactans
 Dissolvebat eos, defessos antè fatigans:

[Sanguis] Lucretius.

Sudabant etiam fauces intrinsecus atræ
 Sanguine, & vlceribus vocis via septa coibat;
 Atque animi interpres manabat lingua cruore,
 Debilitata malis, motu grauis, aspera tactu.

[Profuit] Interponitur ad eandem amplificationem
 species remedij, ex infusione vini, qua tamen morbus
 ingrauesceret. [Latices Lenæos] Periphrasis, qualis est
 primo AENEIDOS:

Regales inter mensas, laticemque lyæum.

& quarto:

Gens epulata toris Lenæum libat honorem.
 & principio secundi Georgici de hoc dictum est:

Huc pater ô Lenæe veni--

Cornu] Columella vocat infundibulum & fistulam, sæpe etiam cornu, quo infunditur aliquid in os pecudis. *Dij meliora*] Optatio hac parenthesi includitur.

*Ecce autem duro fumans sub vomere taurus
 Concidit, & mistum spumis vomit ore cruorem,
 Extremosque ciet gemitus. it tristis arator
 Mærentem abiungens fraterna morte iuuentum,
 Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
 Non umbræ altorum nemorum, non mollia possunt
 Prata mouere animum: non qui per saxa volutus
 Purior electro campum petit amnis: at ima
 Soluuntur latera, atque oculos stupor vrget inertes,
 Ad terramque fluit deuexo pondere ceruix.
 Quid labor, aut benefacta iuuant? quid vomere terras
 Inuertisse graueis? atqui non Massica Bacchi
 Munera, non illis epulæ nocuere repostæ:
 Frondibus, & victu pascuntur simplicis herbae.
 Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu
 Flumina, nec somnos abrumpit cura salubres.
 Tempore non alio dicunt regionibus illis
 Quæ sitas ad sacra boues Iunonis, & Vris
 Imparibus ductos alta ad donaria currus.
 Ergo ægrè rastris terram rimantur, & ipsis
 Vnguibus infodiunt fruges, montesque per altos
 Contenta ceruice trahunt stridentia plaustra.
 Non lupo insidias explorat ouilia circum,
 Nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
 Cura domat. timidi damæ, ceruique fugaces*

Nunc

Nunc intérque canes, & circum tecta vagantur.

Ecce autem] Sextum exemplum de boue, variis modis amplificatum: Primus locus est ex adiunctis. *Non umbræ*] Secundus locus ex dissimilibus: Cibus ac potus nihil nocent, sed stupor ac torpor vincunt. *Electro*] De quo iam dictum est ecloga octaua ad illum locum,

Pingua corticibus sudant electra myricæ.

Deuexo] Conuexo: vt ecloga quarta:

Aspice conuexo nutantem pondere mundum:

deuexo igitur, id est decliui & deflexo. *Quid labor*] Tertius locus ex effectis & dissimilibus: Benè meriti sunt boues, nec crapula, gula, curæque nocuit. *Massica*] Sic secundo Georgico

--*Bacchi Massicus humor*

dicitur. *Fronibus*] Approbatio dissimilium, è repugnantibus. *Tempore*] Quartus locus ex adiuncta difficultate, ex interitu bouum coonsecuta, Quòd homines currum trahere, & arare coacti sint. *Iunonis*] Argiua sacerdos curru vehebatur in Iunonis templum: Vnde est illud prima Tusculana: Mar. Deorum immortalium iudicia solèt in scholis proferre de morte: Nec verò ea fingere ipsi, sed Herodoto authore aliisque pluribus. Primum Argiæ sacerdotis, Cleobis & Biton filij prædicantur. Nota fabula est: Cùm enim illam ad solenne & statum sacrificium curru vehi ius esset, satis longè ab oppido ad fanum, morarenturque iumenta: tunc iuuenes ij (quos modò nominaui) veste posita, corpora oleo perunxerunt, ad iugum accesserunt: Ita sacerdos aduecta in fanum: Cùm currus esset ductus à filiis, precata deam dicitur, vt illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari possit à Deo: Pòst epulatos cum matre adolescentes somno se dedisse, manè inuentos esse mortuos. Talè igitur vecturæ necessitatè modò Virgilius insinuat. *Vris*] Syluestribus bobus: de quibus Georgico secundo,

Syluestres Vri assiduè, capræque sequaces.

Non lupus] Septimum exemplum, de lupo, dama,
ceruo, metu pestis turbatis: Simile autem fuit ecloga
quinta, sed occasione pacis:

Nec lupus insidias pecori--

Timidi damæ] Sic ecloga octaua,

Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.

Ceruique] Sic ecloga quinta,

--Nec retia ceruis

Vlla dolum meditantur--

*Iam maris immēsi prolem, & genus omne natātum
Littore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit: insolitæ fugiunt in flumina Phocæ:
Interit & curuis frustra defensa latebris
Vipera, & attoniti squammis adstantibus hydri.
Ipsis est aër auibus non æquus, & illæ
Præcipites alta vitam sub nube relinquunt.
Prætereà nec iam mutari pabula refert:
Quæsitæque nocent artes: cessere magistri,
Phyllirides, Chyron, Amythaoniúsque Melampus.
Sæuit & in lucem Stygiis emissa tenebris
Pallida Tisiphone: morbos agit antè, metumque:
Inque dies auidum surgens caput altiùs effert.
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes,
Arentésque sonant ripæ, collésque supini.
Iámque cateruatim dat stragem: atque aggerat ipsi
In stabulis turpi dilapsa cadauera tabo:
Donec humo tegere, ac foveis abscondere discunt.
Nam neque erat coriis vsus: nec viscera quisquam
Aut vndis abolere potest, aut vincere flamma.
Nec tondère quidem morbo illuviéque peresa*

Vellera,

*Vellera, nec telas possunt attingere putres.
Verum etiam inuisos si quis tentarat amictus:
Ardentes papulae, atque immundus olentia sudor
Membra sequebatur: nec longo deinde moranti
Tempore, contactos artus sacer ignis edebat.*

Iam maris] Octauum, de piscibus. *Naufragia*] Naufragio eiecta: vbi brevis est similitudo. *Phocæ*] Vituli marini, qui spirant & dormiunt in terra (vt ait Plinius libri noni capite septimo) quod dicetur etiam quarto Georgico,

Sternunt se somno, diuerso in littore Phocæ.

Interit] Nonum, de serpentibus, vt vipera & hydro: de quibus dictum est. *Ipsis*] Decimum de auibus: de quibus ita Lucretius:

*Multaque humi cum inhumata iacerent corpora supra
Corporibus, tamen alituum genus atque ferarum
Aut procul absiliebat, vt acrem exciret odorem:
Aut vbi gustarat, languebat morte propinqua.
Nec tamen omnino temere illis sedibus vlla
Comparebat auis, nec tristia secla ferarum
Exibant syluis: Languebant pleraque morbo.*

Præterea] Redit ad remedia, quæ inania hîc esse profitetur: quod sic Lucretius,

*Nec requies erat vlla mali, defessa iacebant
Corpora, mussabat tacito medicina timore.*

Et postea,

*Nec ratio remedi communis certa dabatur:
Nam quod ali dederat vitales aëris auras
Vluere in ore licere, & cœli templa tueri:
Hoc aliis erat exitio, lethumque parabat.*

Pabula] Hoc tamen Columella libri septimi capite quinto vnicè commendat: Si ægrotat vniuersum pecus (vt & antè præcepimus, & nunc, quod remur esse maximè salutare, iterum asseueramus, in hoc casu quod

est remedium praesentissimum) pabula mutemus, & aquationes totius regionis, & alium quæramus statum cœli, curemúsque, si ex calore & æstu concepta pestis inuasit, vt opaca rura si inuasit frigore, vt eligantur aprica. *Phyllirides*] Filius Phylliræ, ex Saturno, sicut antea dictum est,

Coniugis aduentu pernix Saturnus--

Chiron] Chiron, herbarum vires ad medicamenta reperit, ait Plinius libri septimi capite quinquagesimo sexto: Is vt in fabulis est, Lernæa Herculis sagitta fortè percussus, cùm grauitè angeretur, impetrauit à Diis vt moreretur: Itaque receptus in cœlū, Sagittarius factus est in Zodiaco. *Amythaoniúsque*] Filius Amythaonis: de quo Homerus *Odyss. 6.* Diuinitas autem & quædam cœlitū societas nobilissima ex fœminis in Sibylla fuit: ex viris in Melampode apud Græcos: apud Romanos in Martio: Plinius libri septimi capite tricesimo tertio. Idem libri vicesimi quinti capite quinto: Melampodis fama diuinationis artibus nota est: ab hoc appellatur vnum hellebori genus *Melampodium*: aliqui pastorem eodem nomine inuenisse tradunt, capras purgari pasto illo animaduertentem, datoque lacte earum, sanasse *Prætidæ* furentes. Ergo hîc Chiron & Melampus per synecdochem pro medicis excellentibus vsurpantur. *Sæuit*] Amplificatione poëtica significatur pestem diuinitus immissam ad vltionem malorum. *Stygiis*] Infernis: Styx enim, palus inferna est. *Tisiphone*] Furia est, vltrix homicidarum: τίσις enim, vltio est: & φόνος, cedes dicitur, vt sexto *AEneidos*:

Continuò fontes vltrix accincta flagello

Tisiphone quatit insultans, toruósque sinistra

Intentans angues, vocat agmina sæua fororum.

Balatu] Sequitur strages passim edita: qualis etiam describitur tertio *AEneidos*:

subitò cùm tabida membris

Corrupto cœli tractu, miserandaque venit,

Arboribúsque

*Arboribusque, satisque lues, & lethifer annus:
 Linquebant dulces animas, aut agra trahabant
 Corpora, tum steriles exurere Sirius agros:
 Arebant herbae, & victum seges agra negabat.*

Cateruatim] Sic Lucretius,

Inde cateruatim morbo, mortique dabantur.

& iterum postea,

Confertos ita aceruatim mors accumulabat.

Continebat autem caterua, in militia gallica, sex milia hominum. *Donec humo*] Greges peste consumpti, inhumandi sunt, quia corium vellusque pestiferum est: Est autem remedium apud Columellam libri septimi capite quinto aduersus vniuersi gregis pestem: Sed Aegyptiae gentis author memorabilis Dolus Mendesius, cuius commenta, quae appellantur graece ὑπομνήματα, sub nomine Democriti falso produntur, censet propter hanc, sepius ac diligenter ouium terga perspicere, ut si forte sit in aliqua tale vitium deprehensum, confestim scrobem defodiamus in limine stabuli, & viuam pecudem, quae fuerit pusulosa, resupinam obruamus, patiamurque super obrutam meiere totum gregem: quod eo facto morbus propulsetur. *Abolere*] Abluere. *Vincere flamma*] Et illud fortassis est, quod de venenato corde iam diximus. *Verumetiam*] Ostenditur amictus, multis modis contagiosus, qui factus sit è velere pecoris peste consumpti. *Papulae*] Carbunculi, ait Seruius: de quo & sequentibus, Lucretius:

*Nec nimio cuiquam posses ardore tueri,
 Corporis in summo summam feruescere partem:
 Sed potius tepidum manibus proponere tactum,
 Et simul vlceribus quasi iniustis omne rubere
 Corpus, ut est, per membra sacer cum diditur ignis.*

Immundus sudor] Periphrasis est phtiriascos (si Seruio credimus) Plinius cap. 33. lib. 11. ait lanicio interemptarum à lupis ouium phtiriasim gigni: Tu

obseruabis an etiam peste consumptarum. *Sacer ignis*] Seruius sacrum morbum interpretatur, sed falso: sacer enim morbus, est morbus caducus, seu Herculeus, quem vulgus appellat morbum sancti Ioannis: At sacer ignis, vulgo dicitur ignis Sancti Antonij: & paulò antè propositus est Lucretio: multòque manifestius sic proponitur à Columella libri septimi capite quinto: Est etiam insanabilis sacer ignis, quam pusulam vocant pastores: ea nisi compescitur intra primam pecudem, quæ tali morbo correpta est, vniuersum gregem contagione prosternit: sic quidem, quòd nec medicamentorum, nec ferri remedia patitur: Nam penè ad omnem tactum excandescit: sola tamen ea fomenta non aspernatur lactis caprini: quod infusum tantum valet, vt & blandiatur igneam sæuitiam, differens magis occidionem gregis, quàm prohibens.

FINIS TERTII GEORGICI.

P. RAMI ELO-
QVENTIAE ET PHI-
LOSOPHIAE PROFESSO-
ris Regij prælectiones in
quartum Georgicum.

Argumentum quartj Georgicj.

Describitur quarto Georgico, apum educa-
tio, retentio, contentio, mitigatio, mellifi-
catio, procreatio, mellatio, afflictio, cu-
ratio.

Protinus aërij mellis cœlestia dona
Exequar: hanc etiam Mecœnas, aspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum,
Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis
Mores, & studia, & populos, & prœlia dicam.
In tenui labor, at tenuis non gloria, si quem
Numina læva sinunt, auditque vocatus Apollo.

Protinus] Propositio, de quarta & vltima parte operis
initio

initio distributi: fuerat enim,

—*atque apibus quanta experientia parcis:*

Sed transitio obscurior est, quàm superioribus libris.

Protinùs] Exposito pecore, quæ pars tertia fuerat: vel (protinùs) deinceps, continuè. *Aerij*] Apes, mella ex rore aëris, siderum exortu potissimùm, & arcus cœlestis incubitu contrahunt, ait Aristoteles libri quinti capite vicesimo secundo: De quo erit postea: multò autem copiosius Plinius libri vndecimi capite duodecimo: Venit hoc, ait, ex aëre, & maximè siderum exortu: præcipuèque ipso Sirio explendescente fit, nec omninò prius Vergiliarum exortu sublucanis temporibus. Itaque cum prima aurora folia arborum, melle roscida inveniuntur: ac si qui matutino sub dio fuere, vinctas liquore veltes, capillùmque concretum sentiunt: Siue ille est cœli sudor, siue quædam siderum salua, siue purgantis se aëris succus: utinàmque esset & purus ac liquidus, & suæ naturæ, qualis defluit primò. Nunc verò è tanta cadens altitudine, multùmque, dum venit, sordescens, & obuiò terræ halitu infectus: prætereà è fronde ac pabulis potus, & in vterculos congestus apum (ore enim vomunt) ad hæc succo florum corruptus, & alueis maceratus, totiesque mutatus, magnam tamen cœlestis naturæ voluptatem affert. *Mellis*] Mellis genera tria sunt, vernum, æstium, sylvestre: AEstiui generis mel illud est, quod horæum vocatur, à tempestitate præcipua, ipso Sirio explendescente, post solstitium diebus XXX ferè. Immensa circa hoc subtilitas naturæ mortalibus patefacta est, nisi fraus hominum cuncta, perniciæ corrumpere: Namque ab exortu sideris cuiuscunque, sed nobilium maximè, aut cœlestis arcus, si non sequantur imbres, sed ros tepescat Solis radiis, medicamenta, non mella gignuntur, oculis, viceribus, internisque visceribus dona cœlestia: vide Plinium libri vndecimi capitibus decimo quarto, quinto & sexto: vnde percipies his epithetis non hyperbolicam laudem, sed physicam veritatem contineri. *Hanc etiam*

etiam] Apostrophe ad Mecœnatem: vbi locus est attentionis, ex adiuncta admirabilitate. *Mecœnas*] Sic appellatus est tribus superioribus libris: primo

—quo fidere terram

Vertere Mecoenas—

Et secundo: *Túque ades, inceptúmque vna' decurre laborem,
O decus: ô famæ meritò pars vltima nostræ,
Mecoenas: pelagóque volans da vela patenti.*

Et tertio: *Interea Dryadum syluas, saltúsque sequamur
Intaëtos: tua Mecoenas, haud mollia iussa:
Te sine nil altum mens inchoat*—

Speëtaacula] Metaphora est à ludis, in quibus pugnae & fabulae, speëtaacula dicuntur. *Duces*] De quorum generibus & mitigatione, in contentione apud dicitur. *Mores*] Quod maximè mirum sit, mores habent, ait Plinius libri vndecimi capite quinto: vbi huius admirationis argumenta magna cõperies. *In tenui*] Sic secundo Georgico:

*Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quàm sit, & angustis hunc addere rebus honorem.*

Plinius libri vndecimi capite nono de amatoribus apum, id est huius gloriæ studiosis ita scribit: Nequis miretur amore earum captos Aristomachum Solẽsem duodefexaginta annis nihil aliud egisse: Hyliscum verò Thasium in desertis apes colentem, Agrium cognominatum: qui ambo scripsere de his. *Læua*] Prospera, ait Seruius: Malo sequi interpretem Aulum Gellium libri quinti capite duodecimo, vbi Iuppiter, iuuans pater, appellatur Diuius. Contrà verò deus is, qui nocendi potestatem tantum haberet, Veuius dicitur: cuius vide licet læuum numen nunc appellatur: quales erant dii, Duerruncus & Robigus, placandi tantum vt finerent, ac nihil nocerent.

Principiò sedes apibus statióque petenda:

*Quò neque sit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oues hædique petulci
Floribus*

Floribus insultent, aut errans bucula campo
 Decutiat rorem, & surgenteis atterat herbas.
 Absint & picti squalentia terga lacerti
 Pinguibus à stabulis, meropésque, aliæque volucres:
 Et manibus Progne pectus signata cruentis.
 Omnia nam latè vastant: ipsasque volanteis
 Ore ferunt, dulcem nidis immitibus escam.
 At liquidi fontes, & stagna virentia musco
 Adsint, & tenuis fugiens per gramina riuus:
 Palmæque vestibulum, aut ingens oleaster obumbret:
 Vt cum prima noui ducent examina reges
 Vere suo, ludetque fauis emissa iuuentus,
 Vicina inuitet decedere ripa calori:
 Obuiæque hospitii teneat frondentibus arbos.
 In medium, seu stabit iners, seu profluet humor,
 Transuersas salices, & grandia coniice saxa:
 Pontibus vt crebris possint consistere, & alas
 Pandere ad æstiuum solem, si fortè moranteis
 Sparserit, aut præceps Neptuno immerferit Eurus.
 Hæc circum casia virides, & olentia latè
 Serpylla, & grauius spirantis copia Thymbra
 Floreat, irriguûmque bibant violaria fontem.

Principiò] Describitur subiectum apibus solum, quod
 Græcis est μελίττων & μελιτροφεῖον. latinis apiarium, mel-
 larium, alueariû. Primus locus descriptionis, est ex op-
 positis, quæ nocent apibus, ideóque abesse debeant, vt
 venti, pecora, serpentes, aues. *Ventis*] Sic Palladius
 primo libro iubet apiarium in horti parte secreta con-
 stitui & aprica, & à ventis remota. *Aluum*] Al-
 uus dicitur & alueus. *Petulci*] Petulantes, lasciuien-
 tes: Lucretianum est, —agnique petulci.

Inimicæ verò sunt etiam oues apibus, quia diffi-
 cile

cilè se ab earum lanis explicant : Plinius libri vndecimi capite decimo octauo. *Picti*] Periphrasis est Stellionis, qui lacertæ similis est, tergo circulis quibusdam depictus, lucentibus guttis, ad modum stellarum : de quo erit & postea in hoc libro:

—*Nam sæpe fauos ignotus adedit*—

Stellio—

Nisi fortè lacertos mauis intelligere, qui nominatim à Columella libri noni capite septimo, & à Palladio, libro primo inter hostes apum numerantur. *Squalentia*] Fulgentia, vt mox,

Alter erit maculis auro squalentibus ardens:

Quicquid enim vehementer inculcatum sic est, vt horrorem visentibus iucutiatur, à crebritate squammarum, squalere dicitur. *Pinguibus à stabulis*] Periphrasis est alueorum melle pinguium. *Meropésque*] Merops, auis : de qua sic Plinius libri decimi capite tricesimo tertio : Nec verò iis minor solertia, quæ cunabula in terra faciunt, corporis grauitate prohibita sublimem petere, Merops vocatur : genitores suos reconditos pascens, pallido inter colore pennarum, supernè cyaneo, priori subrutilo : nidificat in specu, sex pedum fossa altitudine. Aristoteles noni historiarum libri capite quadragesimo de Merope idè dicit. *Progne*] Periphrasis est hirundinis, in quam Progne Pandionis filia mutata est, vt Ouidius sexto metamorphoseos explicat. De hac fabula diximus ecloga sexta. *Cruentis*] Sic Ouidius ibidem,

—*neque adhuc de pectore cædis*

Excessere notæ, signatæque sanguine pluma est.

Aristoteles verò noni historiarum capite quadragesimo inter hostes apum numerat vespas, & auiculas, quas Paros vocant : item arundines & meropas, ranas lutarias & rubetas. Plinius libri vndecimi capite decimo octauo addit crabrones, miliones, è culicum genere. *At liquidum*] Secunda pars descriptionis, è causis efficientibus, aqua, quæ potum apibus : arboribus & stirpibus, quæ

quæ etiam pabulum præbeat. *Liquidi*] Apis nulla putiditas affidet, nec utitur alio cibo, quàm dulci: aquam etiã inde libentissimè hauriunt, quam synceri clarissimique fontes scaturiunt: Aristoteles octauæ historiæ capite vndecimo: Diligenter habenda cura, ut aqua sit propinqua, & pura, quod ad mellificium vehementer prodest, ait Varro libri tertij capite decimo sexto. Sine aqua, neque mella, neque faui, neque pulli denique figurari queunt: Columella libri noni capite quinto. *Tenuis*] Ut ne altitudine ascendat duo aut tres digitos: Varro ibidem: de quo iterum etiam Virgilius. *Palma*] De qua & eius generibus secundo Georgico ad illum locum,

*Chaoniique patris glandes, etiam ardua palma
Nascitur—*

Oleaster] Olea sylvestris: de olea item secundo Georgico. *Examina*] Examen, nouarum apum progenies.

Vere] Apes quiescunt & latent à Vergiliarum occassu, nec ante fabas florentes exeunt ad opera & labores: Aristoteles octauæ historiæ capite decimo quarto: & Plinius libri vndecimi capite sexto. *Fauis*] In mellificio primum fundamentum est Commossis, crusta nigra, saporis amari: secundum Pissoceros, picantium modo ceu dilutior: tertiũ Propontis, crassioris iam materiæ, nondum tamen cera, sed fauorum stabilimētum: quartum, fauus, qui fingitur multiplicatus è cera: Eri-thace vel sandaraca, vel cerinthus, apum cibus, dum operantur, amari saporis, quo faui externi inter se conglutinantur: vide Aristotelem noni historiæ capite quadagesimo: Varronem libri tertij capite decimo sexto: Plinium libri vndecimi capite septimo. *Decedere calori*] Sic ecloga octaua,

—nec seræ meminit decedere nocti:

Et tertio Georgico,

—et seræ solam decedere nocti.

Aristoteles autem noni historiæ capite quadagesimo,
locum

locum apiarij vult esse non æstate feruidum, hyeme tepidum: quod Varro repetit, & addit vt spectet ad hybernos ortus. Columella libri noni capite quinto optat imam partem vallis. *In medium*] Repetitur præceptum de aqua, tanquam ponticulis distinguenda, quò faciliùs apes aquentur & siccentur ad solem: & sic Varro iubet testas aut lapillos in aqua iacere, ita vt extent paulum, vbi assidere & bibere apes queant: Quod Columella libri noni capite quinto repetit: & Palladius sic primo libro: Fons vel riuus huc conueniat otiosus, qui humiles transeundo formet lacunas, quas operiant rara & transuersa virgulta, sedes tutas apibus præbitura, cum sitient. *Neptuno*] Metonymia est, pro aqua. *Eurus*] Synecdoche speciei pro genere: hîc enim ventus quiuis significatur. *Hæc circum*] Proponitur pabulationis materies, de qua iterum copiosius in hortis, paulò post.

Casie] Cassam vulgus vocat: de qua ecloga secunda,

Tum casia atque aliis intexens suauibus herbis.

Et secundo Georgico:

--humiles casias apibus rorémque ministrat.

Et mox:

Et glaucas salices, casidámque, crocúmque rubentem.

Serpylla] Sarpoletum vulgus appellat: de quo ecloga secunda:

Allia, serpyllúmque, herbas contundit olentes.

Thymbrae] Sarrieta vulgus vocat: cui Columella libri noni capite quarto tribuit secundam à thymo laudem: Itémque Palladius libro primo. *Violaria*] Loca violis cõsita, vt horti, de quibus postea.

*Ipsa autem seu corticibus tibi suta cauatis,
Seu lento fuerint aluearia vimine texta,
Angustos habeant aditus: nam frigore mella
Cogit hyems, eadémque calor liquefacta remittit.
Vtraque vis apibus pariter metuenda: neque illa*

Nequic-

Nequicquam in tectis certatim tenuia cera
 Spiramenta linunt, fucóque & floribus oras
 Explent: collectúmque hæc ipsa ad munera gluten,
 Et visco & Phrygiæ seruant pice lentius Ida.
 Sæpe etiam effossis (si vera est fama) latebris,
 Sub terra fodère larem: penitusque repertæ
 Pumicibusque cauis, exesæque arboris antro.
 Tu tamen & leui rimosa cubilia limo
 Vnge fouens circum, & raras super inijce frondes.
 Neu propius tectis taxum sine: néue rubenteis
 Vre foco cancos, altæ neu crede paludi:
 Aut vbi odor cæni grauis: aut vbi concaua pulsu
 Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago.

Ipsa autem] Descriptum est adhuc aluearium, describitur alueus è materia & forma: materia duplex hîc proponitur, è cortice arboris & vimine: Varro libri tertii capite decimo sexto, & Columella libri noni capite sexto, addunt è ligno ferulæ, fimo, lateribus: subere etiam fictiles alueos faciunt: optimas esse corticeas aiunt, terribilissimas fictiles. *Aluearia]* Alueos dicit, per metonymiam continentis pro contento: Aluus enim propriè dicitur vel alueus, aluearium autem, locus est alueorum. *Angustos]* Media aluo, in qua introeant apes, faciunt foramina parua, dextrâ ac sinistrâ: ad extrema, quàm mellarij fauum eximere possunt, opercula imponunt aluis: Varro libri tertij capite decimo sexto. Columella libri noni capite septimo copiosius id exprimit: Nâ frigus ignauiam creat, propter quod etiam foramina, quibus exitus aut introitus datur, angustissima esse debet, vt quàm minimum frigoris admittant: eaque satis est ita forari, ne possint capere plus vnius apis incrementum: Sic nec venenatus Stellio, nec obscoenû Scarabæi vel papilionis genus, lucifugæque blattæ, vt ait Maro,

per

per laxiora spatia ianuæ, fauos populantur: atque utilissimum est pro frequëntia domicilij duos vel tres aditus in eodem operculo distantes inter se fieri, contra fallaciam lacerti, qui velut custos vestibuli, prodeuntibus inhians, apibus affert exitium: eæque pauciores intereunt, cum licet vitare pestis obsidia, per aliud videntibus effugium. *Nam*] Ratio angusti aditus, ex adiunctismalis. *Neque illæ*] Confirmatio positæ rationis, ex operibus apum contra tales iniurias: vbi triplex earum genus notatur, in alueis, sub terra, in arboribus mellificantium. *Cera*] Periphrasis est commoseos, unde primum tectorium. *Fucóque*] Pissoceros hîc potest intelligi, id est picatus cereus, vt Gaza vertit: Is enim fit ex lachrymis arborum, salicis, vlni, & reliquarum, quæ glutinum pariunt. *Fucóque*] Phycos thalassium, fucus marinus, frutex est lactucæ similis: De cuius tribus generibus, lato vno, altero longiore, sed rubente, tertio crispis foliis, quo vestes in Creta tinguntur, Plinius libri decimi tertij capite vicesimo quinto, & vicesimi sexti capite decimo. *Phrygiæ*] Ida Phrygia, pinifera statio dicitur, vt secundo Georgico dictum est. Hinc igitur picis copia: tametsi primo Georgico fuit laus Nariciæ picis. *Si vera est*] Aristoteles historiæ libri quinti capite vicesimo secundo id confirmat: Apud Themiscyram, ait circa Thermodoontem amnem apes tam in terra, quàm in alueis faciunt fauos, qui parum admodum ceræ contineant, & mel crassius reddât. Et paulò post ibidem: Sunt etiam apes, quæ fauos sub terra, triplici ordine faciant, in quibus mel est, vermis nullus. *Pumicibus*] Pumex, lapis est cauernosus ad corpora læuiganda laudatissimus, in mari crescens. hîc pro quouis cauernoso lapide. *Arboris*] De quo ibidem Aristoteles: Ad Amisum urbem conuehitur à locis superioribus mel candidum crassumque, maiorem in modum: quod apes faciunt arboribus sine fauo: quale etiam fieri in Ponto cognitum est. *Tu tamen*] Absoluitur inchoata aluei forma, vt diligenter vndique oblinatur.

tur. Frondes] Huc spectare videtur illud Columellæ noni libri capite decimo quarto: Quicquid deinde rimarum est aut foraminum, luto & fimo bubulo mistis illinemus extrinsecus, nec nisi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quanvis porticu protecta, vasa nihilo minus congestu culmorum & frondium superregemus: quantumque res patietur, à frigore & tempestatibus muniemus. De ordine alueorum (quod hinc Virgilius omisit) ita Varro præcipit: Easque aluos ita collocant in mutulis parietis, ut ne agitentur, neque inter se contingant, cum in ordinem sint positæ: sic intervallo interposito alterum & tertium ordinem infra faciunt, & aiunt hinc potius demi oportere, quam addi quartum. Columella libri noni capite septimo: Debebit lapideus suggestus extendi per totum apiarium, in tres pedes altitudinis, totidemque crassitudinis: Isque sic extructus, diligenter opere tectorio leuigari: Ita ne ascensus lacertis aut anguibus, aliisque noxiis animalibus præbeatur. Hec ille, & multò plura his de rebus: quod Palladius repetit, ut podia ternis alta pedibus testaceo & albario opere leuigata, propter lacertarum cæterorumque animalium noxam, quibus est moris irrepere, fabricentur. *Neu propius*] Admonet de contrariis remouendis ab alueo, ut antea fecit de alueario. *Taxum*] De taxo, tanquam apibus inimica, sic antea fuit ecloga nona:

Sic tua Cyrnæas fugiant ex anima taxos.

& secundo Georgico,

--taxique nocentes

appellantur. Nominatim verò taxi repudiantur à Columella libri noni capite quarto: Plinius non videtur improbare, cum ait ex omnium satorum floribus ceram confingi, excepta tamen Rumice & Chenopode: libri vndecimi capite octauo: & de lethali eius facultate iam dictum est: Palladius item libro primo: Absint & herbæ, titimallus, helleborum, tapfia, absynthium, cucumis

cucumis agrestis, & omnis amaritudo conficiendæ aduersa dulcedini. *Rubentes*] Dum coquuntur vel vrun-
tur. *Cancros*] Aristoteles noni historiæ capite quadra-
gesimo id testatur: Mundissimum omnium hoc animal
est: quamobrem sæpenumero cùm alui necessitas est,
auolant, & in secessu reddunt excrementum, quoniam
malè oleat: oderunt non solùm fædos odores, sed
etiam vnguentorum delicias: Ex quo fit vt homines
his delibutos percutiant. Idem Varro proficitur libri
tertij capite decimo sexto: Itaque nulla harum assi-
dit in loco inquinato, aut eo qui malè oleat: neque
etiam in eo, qui bona olet vnguenta: Itaque his vn-
ctus qui accessit, pungunt. Idem & Columella libri
noni capite quinto de sedibus apum eligendis: Sed
in ea parte, quæ tetrìs latrinæ sterquiliniq; & bali-
nei libera est odoribus. Et paulò pòst: Grauis & te-
tri odoris, non solùm virentia, sed & quælibet res pro-
hibeantur: Sicuti cancri nidor, cùm est ignibus adu-
stus, aut odor palustris cœni: Nec minùs vitentur ca-
uæ rupes, aut valles argutæ, quas Græci ἥχους vo-
cant. Plinius item libri vndecimi capite decimo octa-
uo: Cancrorum etiam odore (ait) siquis iuxtà co-
quat, exanimantur. Idem & Palladius libro primo:
Sed ab his apium castris longè sint omnia odoris hor-
rendi, balneæ, stabula, coquinæ fusoria. *Altè*] De
hac altitudine duorum triumue digitorum iam di-
ctum est. *Paludi*] Aquæ. *Odor cœni*] De hoc iam dictum.
Concaua] De hoc item ex Columella: sed & Varro li-
bri tertij capite decimo sexto: Primùm, secundum vil-
lam potissimùm, vbi non resonant imagines: Hic enim
sonus harum fugæ existimatur esse. Quod idem Pli-
nius repetit libri vndecimi capite decimo nono: Ini-
mica echo est sono, qui pauidas alterno pulsat ictu.
Idem Palladius libro primo repetit: Videtur odor cœ-
ni, & cancer adustus, & locus, qui ad humanam vocem
falsa imitatione respondet.

Quod superest, ubi pulsam hyemem sol aureus egit
 Sub terras, cælumque æstiva luce reclusit,
 Illæ continuò saltus syluásque peragrant:
 Purpureósque metunt flores, & flumina libant
 Summa leues: hinc nescio qua dulcedine lætæ
 Progeniem nidósque fouent: hinc arte recenteis
 Excudunt ceras, & mella tenacia fingunt.
 Hinc ubi iam emissum caueis ad sidera cæli
 Nare per æstatem liquidum suspexeris agmen,
 Obscurámque trahi vento mirabere nubem:
 Contemplator: aquas dulcis, & frondea semper
 Tecta petunt. huc tu iussos asperge saporis,
 Trita meliphylla, & Cerinthæ ignobile gramen:
 Tinnitúsque cie, & Matris quate cymbala circum.
 Ipsæ confident medicatis sedibus, ipsæ
 Intima more suo sese in cunabula condent.

Quod superest] Tertium præceptum de opificio nouæ æstatis: cuius hîc est periphrasis. Aureus] Sic primo Georgico,

Per duodena regit mundi sol aureus astra.

Terras] Ad Antipodas nempe, quibus tum hyems est, cum nobis æstas. Saltus] Varro: Vt Diis Helicon atque Olympum attribuerunt homines, sic his floridos & incultos natura montes attribuit. Flores] De hoc iam dictum. Libant] Libare, quasi labiare, dicunt Grammatici, id est primis labris attingere: Aquam autem tunc portant apes, cum prolem nutriunt, ait Aristoteles historiæ noni capite quadragesimo: Sine qua neque mella, neque faui, neque pulli denique figurari queant, Columella libri noni capite quinto, ut iam dictum est. Progeniem] Plinius libri vndecimi capite sexto hunc ordinem naturæ in apibus esse dicit: Primum itaque fauos construunt,

construunt, ceram fingunt, hoc est domos cellasque faciunt: deinde sobolem, postea mella, ceram ex floribus, melliginem è lachrymis arborum, quæ glutinum pariunt, salicis, vlni, arundinis: succo, gummi, resina. Virgilius igitur naturæ ordinem hîc non seruauit, qui progeniem primùm & nidos, tum mella fieri dicit. *Progeniem*] De cuius procreatione iterùm postea. *Nidosque*] Fauos hîc intelligit. *Mella*] Aristoteles in historia libri quinti capite vicesimo secundo: Fauos primùm conficiunt, mox collocant fœtum, more emittentes suo, vt iis placet, qui censent aliunde prolis primordia conuehi: Deinde cibi causa mellificat tam æstate, quàm Autumno: sed melius mel autumnale est: Construunt fauos è floribus, ceram ex lachryma arborum fingunt, mella ex rore aeris, siderum exortu potissimùm, & arcus celestis incubitu contrahunt: Omnino ante Vergiliarum exortum mel non fit: Fauos itaque, vt dictum est, è floribus faciunt: mel autem non ipsas facere apes, sed rorem candentem deferre argumento est, quod vno aut altero die cellas melle repletas inueniunt apiarij. Item autumno mel posteaquàm detractum est, non reparatur, cum tamen illo etiam tempore flores proueniant. *Hinc vbi*] Quartum præceptum de retinendo examine saporibus apiastri & cerinthæ, item musicæ. *Nare*] Metaphora à piscibus, pro volare. *Æstatem liquidam*] Præfagiunt apes & hyemem & imbres: cuius rei indicium est, quod non euolant, sed sereno adhuc, in alueo voluntantur: Aristoteles in historia libri noni capite quadragésimo. Plinius libri vndecimi capite decimo: Tunc vniuersæ prouolant, si dies mitis futurus sit: prædiuinant enim ventos imbrésque, & tunc se continent tectis. Itaque temperie cœli (hanc enim inter præscita habent) prorumpunt. Cum verò migrandum est, vox solitaria & peculiaris quædam aliquot antè diebus, intus mittitur, & biduo aut triduo paucæ circum alueum volant: An rex etiam inter eas sit, nondum exploratum

habemus, quoniam difficile cognitu est. Collectæ iam auolant, & per singulos reges diuiduntur: & si fortè paucae propè multas consistunt, concedunt paucae ipsæ ad plures, ac regem quem reliquerint, si sequatur, interimunt: Discessus & migratio ita agitur. Ibidem: Cùm verò mutuo inter se annexu alia ex alia dependet in alueos, indicium deferendi cubilis: quod ne eueniat, apiarij alueis afflant ex vino dulci. Aristoteles in historia libri noni capite quadragesimo: quod à Varro ne repetitum est: Cùm examen exiturum est, quod fieri solet, cùm adnatæ prosperè sunt multæ, ac progeniem veteres emittere volunt in coloniam, vt olim crebrò Sabini factitauerunt, propter multitudinem liberorum: Huius quòd duo solent præire signa scitur: vnum quòd superioribus diebus, maximè vespertinis multæ ante foramen, vt vuæ, aliæ ex aliis pendent conglobatæ: Alterum quòd cùm iam euolaturæ sunt, aut etiam inceperunt, consonant vehementer: proinde vt milites faciunt, cùm castra mouent: quæ primò tum exierunt, in conspectu volitant, reliquas, quæ nondum congregatæ sunt, respectantes dum conueniant. Idem Columella & Palladius de vberibus illis & globis præsertim. *Meliphylla*] *Apiastrum*, alij *μελίφυλλον*, alij *μελισσόφυλλον*, quidam *μέλιον* appellant: Varro libri tertij capite decimo sexto. *Vulgus* hanc herbam, *melissam* vocat. *Cerinthe*] Hanc herbam vulgus *Francicum Paquettam* dicit. *Matris*] *Cybeles*, in cuius sacris Galli sacerdotes cymbala aut tympana pulsabant. Aristoteles in historia libri noni capite quadragesimo, hoc ambiguè scribit: *Gaudere etiam plausu atque sonitu apes videntur: Quapropter tinnitu æris aut fictilis conuocari eas in alueum aiunt: Quanquam incertum est an audiant, & voluptate ne, an formidine id faciant.* Varro voluptatis causam videtur sequi, cùm ait apes causa Musarum dici volucres, quòd si quando displicatæ sunt, cym-

balis

balis & plausibus, numero reducuntur in vnum locum. Idem tamen paulò post de examine emigraturo sic ait: Cùm à mellario id fecisse sunt animaduersæ, iaciundo in eas puluerem, & circuntinniendo ære perterritas, quò voluerit, perducet: Non longè inde oblinunt Erithace atque apiastro, cæterisque rebus, quibus delectantur: Vbi confederunt, afferunt aluum propè eisdem illiciis illitam intus & propè apposita, fumo leni circumeundo cogunt eas intrare. Quod item Columella de terrore sequitur, libri noni capite octauo: Cùm examen erupit (ait) strepitu coërcetur: Nam statim sono territum vel in frutice, vel in editiore sylux fronde confidet, & à vestigatore, præparato vase reconditur. Et rursus capite duodecimo: Crepitaculis æreis aut testarum plerunque vulgò iacentium sonitu terreatur fugiens iuuentus. Quod Palladius in Iunio sequitur: Strepitu æris terreatur aut testulæ, ait. Ad quod etiam argumentum pertinet illa vocis imago, qua terrentur apes, vt iam dictum est. Plinius tamen delectationem musicam planè sequitur, ex eoque contra Aristotelis dubitationem, auditus sensum apibus attribuit, libri vndecimi capite vicesimo: Gaudent (ait) plausu atque tinnitu æris, eoque conuocantur: quo manifestum auditus quoque inesse sensum. *Medicatis*] Apiastro nempe & cerinthe delibutis.

*Sin autem ad pugnam exierint (nam sæpe duobus
Regibus incescit magno discordia motu)
Continuóque animos vulgi, & trepidantia bello
Corda, licet longè præsciscere: nanque moranteis
Martius ille æris rauci canor increpat, & vox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum.*

Tum trepidæ inter se coeunt, pennisque coruscant,
 Spiculâque exacuunt rostris, aptantque lacertos:
 Et circa regem, atque ipsa ad prætoria densæ
 Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.
 Ergo ubi ver naetæ sudum, camposque patenteis,
 Erumpunt portis, concurritur, æthere in alto
 Fit sonitus, magnum mistæ glomerantur in orbem:
 Præcipitesque cadunt. non densior aëre grando,
 Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
 Ipsi per medias acies, insignibus alis,
 Ingenteis animos angusto in pectore versant:
 Usque adeo obnoxi non cedere, dum grauis aut hos,
 Aut hos versa fuga victor dare terga coëgit.

Sin autem] Quintum præceptum, de contentione &
 pugna apum: cuius causa è discordia regum, & signa è
 bombo & armorum apparatu præponuntur. Duobus]
 De his regibus postea dicetur, & eorum formæ descri-
 bentur. Hic autem Homericum illud cernitur:

Οὐκ ἀρχαθὼν πολυκοιρανίῃ, εἰς κείρανος ἔστω.

Non bona res multorum principatus, vnicus Rex esto.

Huc etiam illud pertinet Lucani:

Nulla fides regni sociis, omnisque potestas

Impatiens consortis erit: nec gentibus ullis

Credite, nec longè fatorum exempla petantur,

Fraternali primi maduerunt sanguine muri.

Reges autem sex aut septem generantur, Aristoteles
 quinti historiæ capite vicesimo primo. Apes autem
 multis de causis & inter se vnus examinis sociæ, &
 cum aliis præliantur: De quo Aristoteles historiæ noni
 capite quadragesimo: Flagrant odio breues contra lon-
 gas, easque alucis pellere conantur: qua in pugna si il-
 le vicerint, optimum ita fore examen putatur: sed si hæ
 solæ

solæ remanserint, otiosæ viuunt, & nihil boni integrè faciunt: pereunt etiam ipsæ antequam Autumnus sit: Student bonæ apes, quod fieri potest, nequam intra alueum interimant: & si qua interierit intus, statim foras cadauer educunt. Qui autem fures vocantur, & suos inuicè fauos offendūt: & alienos, si latuerint, subeūt: sed si capiātur, capite puniuntur: nec facilè aut latere, aut effugere possunt: sunt enim in quôque aditu custodes: & siquādo fur ipse subripere ingressum potuerit, adeò in satietatē repletur, vt nequeat euolare, sed ante alueum volutetur. Itaque fuga perquàm difficilis est. Et iterum ibidem: Nullum animal, nisi sui generis, apes fugiunt: præliantur enim inter se, & cum vespis: Sed cùm ruri sunt, nec sibi inuicem, neque vllis iniuriuntur: At verò apud suos alueos pugnant acerrimè, & hostes, quos vicerint, enecant. Necant vel maxima animalia ictu sui aculei: Iā equus occisus ab apibus est, sed principes minimè irritantur, & feriunt. Et rursus ibidem: Cùm morbo examē quoddam laboraret, agmen peregrinum inuasit, & pugna conferta, adeptaque victoria, mella diripiebat: quod cùm apiarius proscerneret, victum examen statim egressum vlciscebatur, nec hominem ipsum vlllo pacto impetebat. Quod Columella libri noni capite nono repetit: Inter se (ait) tanquam ciuilibus bellis, & cum alteris, quasi cum exteris gentibus præliantur. Et Plinius libri vndecimi capite decimo septimo: Quòd si defecerit alicuius aluei cibus, impetum in proximas faciunt rapinæ proposito: At illæ contrà dirigunt aciem, & si custos adsit, alterutra pars, quem suis fauere sentit, non appetit eum. Ex aliis quoque sæpe dimicant caussis, easque acies contrarias duo imperatores instruunt, maximè rixa in conuehēdis floribus exorta, & suos quibusque euocantibus. *Martius*]

Hic militaris clangor sexto AEnēidos notatur:

AEre ciere viros, Martēque accendere cantu.

Et nono: *At tuba terribilem sonitum procul ære canoro*

Increpuit —————

Hunc

Hunc igitur morem & apes habent, vt Aristoteles in historia libri noni capite quadragesimo: Tempore matutino omnes silent, donec vna gemino aut triplici bombo excitet omnes: tum vniuersæ ad opus prouolât: Cùmque redierint, primùm item tumultuât: paulatimque minùs subinde strepunt, dum vna circumuolitando susurret, quasi dormiendum præcipiat: tum repètè omnes conticescunt. Quod à Varrone repetitur: Omnes vt in exercitu viuunt, atque alternis dormiunt, & opus faciunt pariter, & vt colonias mittunt: hïque duces faciunt quædam ad vocem, vt imitatione tubæ: Tum id faciunt, cùm inter se signa pacis ac belli habeant. Et Plinius libri vndecimi capite decimo: Interdiu statio ad portas more castrorum: noctu quies in matutinum, donec vna excitet omnes gemino aut triplici bombo, vt buccino aliquo. Cùm aduersperascit, in alueo strepunt minùs ac minùs, donec vna circumuolet, eodè quo excitauit bombo, se quietem capere imperans: & hoc, castrorum more: tunc repètè omnes conticescunt. *Pennisque*] Quas binas vtroque sui corporis latere gerunt, Aristoteles libri quarti de partibus animalium capite sexto. *Spiculæque*] Apes omnes aculeo armantur, ait Aristoteles libri de generatione tertij capite decimo, & quarti capite sexto. *Regem*] De cultu regis postea diligentiùs ad illum locum:

Præterea regem non sic AEgyptus—

Prætoria] Prætorium, tabernaculum Imperatoris à Romanis dicebatur: hinc prætoria cohors, & prætoria porta & nauis, pro imperatoris cohorte, naue, porta. *Ergo vbi*] Hypotyposis pugnae amplificata effectis, adiunctis & comparatis. *Glomerantur*] More militari, quia legio modò dilatatur in quadrum, modò contrahitur in orbem. *Angusto in pectore*] Sic Statius:

Maior in exiguo regnabat corpore virtus.

Et Homerus:

—μικρὸς μὲν ἔην δέμας, ἀλλὰ μαχητὴς.

Paruus quidem erat corpore, sed pugnator.

Obnixi] Sic paulò antè (ipsi) tanquam non apes, sed milites intelligerentur.

*Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta,
Pulveris exigui iactu compressa quiescent.
Verùm vbi ductores acie reuocaueris ambos:
Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
Dede neci: melior vacua sine regnet in aula.
Alter erit maculis auro squalentibus ardens:
(Nam duo sunt genera) hic melior, insignis & ore,
Et rutilus clarus squammis: ille horridus alter
Desidia, latùmque trahens inglorius aluum.
Vt binæ regum facies, ita corpora gentis.
Nanque aliæ turpes horrent: ceu puluere ab alto
Cum venit, & terram sicco spuit ore viator
Aridus, elucent aliæ, & fulgore coruscant
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis:
Hæc potior soboles: hinc cæli tempore certo
Dulcia mella premes, nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & durum Bacchi domitura saporem.
At cum incerta volant, cæloque examina ludunt:
Contemnuntque fauos, & frigida tecta relinquunt:
Instabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor. tu regibus alas
Eripe: non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.
Inuitent croceis halantes floribus horti,
Et custos furum atque auium cum falce saligna
Hellepontiaci seruet tutela Priapi.*

*Ipsè thymum pinósque ferens de montibus altis
Tecta serat latè circum, cui talia curæ:
Ipsè labore manum duro terat: ipsè feraceis
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.*

Hi motus] Sextum præceptum de caussa pacificationis, & regis nequioris cæde: prior verò caussa communis etiam est ad retinendum, non tantum ad mitigandum. *Pulueris*] Columella libri noni capite nono id copiosè interpretatur: Pugna quidem vel vnus inter se dissidentis, vel duorum examinum discordantium facile compescitur: Nam vt idem ait,

Pulueris exigui iactu compressa quiescit:

Aut mulso, passoue, aut alio quouis liquore simili resperfo: videlicet familiari dulcedine, scuietium iras mitigante: Nam eadem mirè etiam dissidentes reges conciliant: sunt enim sæpe plures vnus populi duces, & quasi Procerum seditiõe, plebs in partes deducitur: Quod frequenter fieri prohibendum est, quoniam intestino bello totæ gentes consumuntur. Itaque si constat principibus gratia, manet pax incruenta: sin autem sæpius aciem dimicantes notaueris, duces seditionum interficere curabis: dimicantium verò prælia prædictis remediis sedantur: Ac deinde cum agmen glomeratum in proximo frondentis arbusculæ ramo confederit, animaduertito an totum examen in speciem vnus vna dependeat: idque signum erit aut vnum regem inesse, aut certè plures bona fide recõciliatos: quos sic patieris, dum in suum reuolent domicilium: Sin autem duobus, aut etiam compluribus velut vberibus diductum fuerit examen, ne dubitaueris & plures procures & adhuc iratos esse: Atque in iis partibus, quibus maximè videris apes glomerari, requirere duces debebis, Itaque succo prædictarum herbarum, id est melissophylli vel apiastri manu illita, ne ad tactum effugiant, leuiter inferes digitos, & diductas apes scrutaberis, donec authorem

thorē pugnae, quē elidere debes, reperias. Quod idem Varro scribit: Præterea ut animaduertat, ne Reguli plures existant: inutiles enim fiunt propter seditiones: & ut quidam dicunt, tria genera cum sint ducū in apibus niger, ruber, varius (ut Menecrates scribit) duo, niger & varius, qui ita melior, ut expediat mellario, cum duo sint eadem aluo, interficere nigrum, quem scit cum altero rege esse seditiosum, & corrumpere aluum, quod fuget, aut cum multitudine fugetur. Et iterum: Prouidendum ne infirmiores à valentioribus opprimantur: eo enim minuitur fructus: Itaque imbecilliores secretas subiiciunt sub alterum regem. Quæ crebrius inter se pugnant, aspergi eas oportet aqua mulsa. Quo facto, non modò desistunt pugna, sed etiam conferciunt se lingentes, eò magis si mulso sunt aspersæ, quo propter odorem auidius applicant se, atque obstupefcunt potantes. Si ex aluo minus frequentes euadunt, ac subsidit aliqua pars, suffumigandum, & propè apponendum bene olentium herbarum, maximè apiastrum & thymum. Plinius libri vndecimi capite decimo septimo: Quæ dimicatio, iniectū pulueris aut fumo tota discutitur: reconciliatur verò lacte vel aqua mulsa. At Aristoteles ait ab apibus seditiosum regem interimere: Enecant nimirum ipsæ etiam duces, qui plures, quàm satis sit, habeantur: & potissimū improbos, ne principium multitudo seditiones in examine faciat: Necant præcipuè cum non ampla sobolis copia extitit: nec habent, tanquam coloniam mittant. Fauos etiam regum eo tempore, si parati sunt, diruunt, ut potè cum defint, quibus mittendis duces ipsi præficiantur: Nec non fauos tollunt fucorum, si mellis penuriam coniectantur, nec aluei, annona superioris anni abundant: & apiarium eximentem de melle tunc præcipuè impugnant, ac præsentem fucos expellunt: Et quidem sæpe visuntur foris in aluco residentes exules. In quo Plinius Aristotelem etiam sequitur, libri vndecimi capite decimo sexto: Reges plures inchoantur, ne defint postea ex eis soboles: cum adulta esse cœpit, concordi suffragio

suffragio teterrimos necāt, ne distrahāt agmina. *Alter erit*] Describuntur ex adiunctis notis, regū duo genera, & apū inferiorum totidem: quæ sumpta sunt ex Aristotelis historia. Rectēque Columella libri noni capite tertio docet, Virgilium hīc Aristotelis imitatorē esse. Varro Menecrate authore tria regum genera facit, nigrum, rubrum, varium: Plinius libri vndecimi capite decimo octauo apum genera duo primū facit, rusticas & urbanas, sicut Aristoteles nono historiæ fecit: Deinde urbanarum duo hæc genera. *Elucent aliæ*] Hoc Aristoteli tertium genus est optimum, breue & in rotunditatem compactile & variū. *Nanque aliæ*] Hoc Aristoteli quartum genus est longum, crabronibus simile: cui præterea addit furem nigrum & aluo ampliorem: quinetiam fucum omnium maximum, sed sine aculeo, & ignauū. De his regibus Columella libri noni capite decimo: Sunt autem ij reges maiores paulò & oblongi magis quàm ceteræ apes, rectioribus cruribus, sed min⁹ amplis pinnis, pulchri coloris & nitidi, leuēsque ac sine pilo, sine spiculo: nisi quis fortè pleniorē quasi capillū, quem in ventre gerunt, aculeum putet: quo & ipso tamen ad nocendum non vtuntur: Quidam etiam infusci atque hirsuti reperiuntur, quorum pro habitu damna-bis ingenium. Quæ ferè ad verbum repetit Palladius in Iunio. Plinius autem libri vndecimi capite decimo sexto de regibus hæc ait: Duo genera regum: melior rufus quàm niger, variūque omnibus: forma semper egregia, & duplo quàm cæteris maior, penne breuiore, crura recta: ingressus celsior in fronte, macula quodā diademate candicans: multū etiam nitore à vulgo differunt. *Hæc potior*] Columella hīc Virgilij velut interpret, apes cum Virgilio probat paruulas, oblongas, leues, nitidas,

Ardentes, auro & paribus lita corpora guttis:

breues, varias, & in rotunditatem compactiles, optimas ait esse, deteriores autem quibus similitudo vesparum: etiamnum deterrimas ex his pilosas. Aristoteles tamen
noni

noni historiæ capite quadragesimo videtur turpes illas præponere, cum ait, Minores, officiosiores sunt maioribus: pennæ his detritæ, color niger, dorsum repandum: illæ nitidæ venustæque sunt, more otiosarum mulierum. Et ibidem: Syluestres, horridiores aspectu & iracundiores & minores, sed opere ac labore præstantiores. Quod Plinius nominatim secutus est. Comparatio igitur Virgilij de vrbani tantum intelligatur, *Tempore certo*] Verno et autumali. *Bacchi*] Vini & mellis permutatione factum mulsum hîc significat. *At cum*] Repetitur præceptum quartum, de retinendo examine nouis remediis: primum est, si alæ regibus exactæ sint. *Volant*] De hoc Plinius libri vndecimi capite vicesimo ita scribit: Effecto opere, deducto fœtu, functæ munere omni, exercitationem tum solennem habent, spatiatæque in aperto, & in altum datæ gyris volatu editis, tū demum ad cibum redeunt. *Alas*] Columella libri noni capite decimo: Qui tamen & ipse spoliandus est alis, vbi sæpius cum examine suo conatur eruptione facta profugere: nam velut quadam compede retinebimus errone ducē detractis alis: qui fugæ destitutus præsidio, finē regni nō audet excedere: propter quod ne ditionis quidē suæ populo permittit longiùs euagari. Quod Palladius in Iunio repetit: & Plinius libri vndecimi capite decimo septimo: Si quis alam regi detruncet, non fugiet examen. *Alas*] Quæ excisæ non possunt renasci, ait Aristoteles in historia libri tertij capite duodecimo.

Vellere signa] More militum discedentium. Palladius libro primo addit prætereà apes discessuras non esse, si sterco primogeniti vituli adlinamus oribus vasculorum. *Inuitent*] Secundum remedium repetitur, è suauitate florum: quorum species iam sex expositæ sunt, casia, serpylli, thymbræ, violæ, melissophylli, cecinthæ: nouendecim deinceps aliæ proponuntur.

Halantes] Flagrantes. *Custos furum*] Olim in remedio & tutela hortorum, Satyrica signa ponebātur: quanquā hortos

hortos tutelæ Veneris assignante Plauto: Plinius libri decimi noni capite quarto. Priapum etiam custodem adhibebant, tanquam fœcunditatis, quæ præcipua in hortis est, authorem, sicuti constat ecloga septima:

Sinum lactis, & hæc te liba Priape, quotannis

Expectare sat est, custos es pauperis horti:

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,

Si fœtura gregem suppleuerit, aureus esto.

Quod Horatius repetit:

—nam fures extra coërcet,

Obscenoque rubens porrectus ab inguine palus:

Ast importunas volucres in vertice arundo

Terret fixa—

Saligna] E trunco vel ramo falicis facta. *Hellepontiaci]* Nati ex Baccho & Venere, Lampfaci. Est autem Lampfacum ciuitas Bithyniæ in Hellesponto. *Thymum]*

Varro ait thymum ad mellificium aptissimum esse: propter hoc, Siculum mel fert palmam, quod ibi thymum bonum & frequens est. Itaque quidam thymum contundunt in pila, et diluunt in aqua tepida: eo conspergunt omnia seminaria confita apum caussa. Columella libri noni capite quarto: Saporis præcipui mella reddit thymus. Quod Palladius sequitur & Plinius.

Duo thymi genera sunt, candidum ac nigricans: Floret autem circa solstitia, cum & apes decerpunt: & augurium mellis est: Prouentum enim sperant apiarij, longè florète eo. Læditur imbribus, amittitque florem. Semen thymi non potest deprehendi, cum origani perquam minutum non tamen fallat. Sed quid interest id occultasse naturam? In flore ipso intelligitur, satoque eo nascitur. Quid non tentauere homines? Mellis Attici in toto orbe summa laus existimatur. Ergo translatum est ex Attica thymum, & vix flore, vti docemus, satum. Sed alia ratio naturæ obsistit, non durante Attico thymo, nisi in flatu maris feratur. Erat quidem hæc opinio antiqua in omni thymo, ideoque non nasci in Arcadia.

Tunc oleam non putabant gigni, nisi intra CCC stadia

à mari. Thymis quidem nunc etiam lapideos campos
in Prouincia Narbonensi refertos scimus: Hoc penè
solo redditu è longinquis regionibus pecudum milli-
bus conuenientibus, vt vefcantur. Et idem libri vndeci-
mi capite decimo quinto: Aptissimum in æstimatione è
thymo coloris aurei, saporis gratissimi, cùm sit palam
doliolis pingue, marino è rore spissum: Quod concre-
scit autem, hoc minimè laudatur: Thymosum nō coit,
& tactu prætenuia fila mittit. *Pinosque*] Resinæ gra-
tiâ, qua vtuntur apes in figlina fauorum: Vnde an-
teà fuit:

--collectumque hæc ipsa ad munera gluten,
Et visco, & Phrygiæ seruant pice lentius Idæ.

Atque equidem, extremo ni iam sub fine laborum
Vela traham, & terris festinem aduertere proram:
Forfitan & pingueis hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem, biferique rosaria Pæsti:
Quoque modo potis gauderent intyba riuis,
Et virides apio ripæ, tortusque per herbam
Cresceret in ventrem cucumis: nec sera comantem
Narcissum, aut flexi tacuisssem vimen acanthi,
Pallentesque hederas, & amantes littora myrtos:
Nanque sub OEbalia memini me turribus altis,
Quâ niger humectat flauentia culta Galesus,
Corycium vidisse senem, cui pauca relictæ
Iugera ruris erant: nec fertilis illa iuuencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho:
Hic rarum tamen in dumis olus, albæque circum
Lilia, verbenasque premens, vescuque papauer,
Regum æquabat opes animis: seraque reuertens
Nocte domum, dapibus mensas onerabat inemptis.
Primus vere rosam, atque autumnos capere poma,

Et cùm tristis hyems etiam nunc frigore saxa
 Rumperet, & glacie cursus frenaret aquarum,
 Ille comam mollis iam tum tondebat acanthi,
 AEstatem increpitans seram, Zephyrósque moranteis.
 Ergo apibus fœtis idem, atque examine multo
 Primus abundare, & spumantia cogere pressis
 Mella fauis: illi tiliæ, atque vberima pinus:
 Quôtque in flore nouo pomis se fertilis arbor
 Induerat, totidem Autumno matura tenebat.
 Ille etiam seras in versum distulit vlmos,
 Edurámque pyrum, & spinos iam pruna ferenteis,
 Iámque ministrâtem platanum potantibus vmbra.
 Verùm hæc ipse equidem spatiis disclusus iniquis
 Prætereo, atque aliis post commemoranda relinquo.

Atque equidem] Digreditur in hortorum amœnita-
 tem, quam plenius exequeretur, nisi compendium do-
 ctrinæ huius sibi proposuisset. Tota autē digressio apo-
 phasi continuatur. *Vela traham]* Allegoria est à nau-
 ris ad portum accedentibus: cuius rei historia est sexto
 AEnéidos:

*Sic fatur lachrymans, clâsique immittit habenas,
 Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris:
 Obuertunt pelago proras--*

Pæsti] Pæstum, oppidum Lucaniæ, rosis abundantis-
 simum, & propter cœli clementiam, biferum, Maio
 & Septembri. *Intyba]* De quibus primo Georgico
 fuit,

Strymonixque grues, & amaris intyba fibris.

Genera eius duo sunt, satium, quod Serin vocant,
 & erraticum, quod in AEgypto Cichorium dicitur, a-
 pud Latinos Ambigua: Vnde vulgò nobis Endyua est
 dicta: Vide Plinium libri decimi noni & vicesimi ca-
 pite octauo. Columella hîc videtur differentiam quan-
 dam

dam notare, cùm probat in hac pastione intubi, sylvestres flores, libri noni capite quarto. *Rivis*] Hic versus aliàs legitur:

Quòque modo positis gauderent intyba fibris.

Apio] De quo fuit ecloga sexta:

Floribus atque apio crines ornatus amaro.

Selinum grècè dicimus: De cuius generibus vide Plinium libri decimi noni capite septimo. *Cucumis*] Cucumis, cucumis, vel cucumer cucumeris, Concombra vulgò Francis dicitur: Cuius natura & genera describuntur à Plinio libri decimi noni capite quinto. *Comantem*] Florentem. *Narcissum*] De quo fuit ecloga secunda:

Narcissum & florem iungit bene olentis anethi.

& ecloga quinta:

Pro molli viola, pro purpureo narcisso.

& octava:

Mala ferant quercus, narcisso floreat alnus.

A Columella Gladiolus narcissi hìc annumeratur.

Acanthi] De quo fuit ecloga tertia:

Et molli circum est ansas amplexus acantho.

& quarta:

Mistàque ridenti colocasia fundet acantho.

Vulgus Brancham Vrsinam vel Hircinam vocat.

Pallentèsque] Candidas: De quibus ecloga septima:

--*Hedera formosior alba:*

Sunt enim & nigræ, de quibus secundo Georgico:

--*aut hedera pandunt vestigia nigræ.*

Sunt præterea helices. Columella tamen libri noni capite quarto: Hedera quoque, ait, non propter bonitatem recipiuntur, sed quia præbent plurimum mellis. *Littora myrtos*] Sic secundo Georgico,

Littora myrtetis letissima--

Nanque] Confirmatio per exemplum apiarij Tarentini, hortorum cultu diuitis. *OËbalia*] OEbalus, Argulij filius, rexque Laconia, à quo Laconia

ipsa OEbalia dicta est, deinde etiam Tarentum in Italia, à Laconibus, duce Phalanto, conditum. *Galesus*] Fluius Tarento vicinus, quinque passuum millibus disiunctus. *Corycium*] Cilicem: κώρυκος enim, oppidum est Ciliciæ, à quo non longè abest Corycius specus, croci prouentu nobilis: De quo Mella, Strabo & Plinius: Victis autem piratis, Cilicibus Pompeius agros assignauit, partim in Cilicia, partim in Græcia, partim etiam in Calabria, vt Seruius hîc è Suetonio nobis narrat. *Relicti*] Succisiui, post factam cæteris diuisionem. *Nec fertilis*] Inutilem terram describit, non pascuam, non frumentariam, non vineariam. *Lilia*] Quæ etiam à Columella hîc probantur: De his fuit secunda ecloga,

--Tibi lilia' plenis,

Ecce ferunt nymphae calathis--

Item ecloga decima,

Florentes ferulas & grandia lilia quassans.

Verbenasque] De quibus octaua ecloga:

Verbenasque adole pingues--

Veruena vulgo nominatur, Plinio Verbenaca, Hierobotane, peristæreos eadem est libri vicesimi quinti capite nono. *Vescumque*] Esculentum, cereale: Vt primo Georgico

--cereale papauer dicitur.

Item tertio,

Nec vescas salicum frondes--

Varro hîc papauer, Columella autem papaueris nigri flores commendat. *Regum*] Collatio minorum ad amplificandum adhibetur. *Animis*] Animus siquidem diuites facit, non arca. Simile est illud Varronis, libri tertij capite decimo sexto, qui quotannis aluearia sua locata habebat quinis millibus pondo mellis: Et de duobus fratribus Veianis eadem re locupletibus: quibus cum à patre relicta esset parua villa & agellus, non sanè maior iugero vno, circum villam totam aluearium fecerunt, & hortum habuerunt: Hi nunquam minus,

nus, vt peræquè ducerent, dena millia sestertia ex mel-
le recipere sunt soliti: tum volebant expectare, vt suo
potiùs tempore mercatorem admitterent, quàm cele-
riùs alieno. *Rosam*] Rosa probatur à Varrone: à Colu-
mella autem Punica rosa. *Comam*] Sic Columella co-
miferarum arborum plerasque vtilis hîc esse censet.
Et cùm] Periphrasis est summę hyemis: qualis descri-
pta est tertio Georgico:

*Vndâque iam tergo ferratos sustinet axes,
Puppibus illa prius patulis, nunc hospita plaustris.*

Zephyrósque] Ventos, Veris primi nuntios. *Ergo*]
Concluditur ex antecedentibus caussis fœcunditas
apum. *Illi tiliæ*] Redit ad hortos & apiarias arbores:
Tiliæ verò solæ ex omnibus sunt nocentes, ait Colu-
mella libri noni capite quarto. Plinius tamen libri vn-
decimi capite decimo tertio Virgilium probat: Sorbe-
tur, ait, mel optimum, & minimè fronde infectum, è
quercus, tiliæ, arundinum foliis. *Induerat*] Primo Geor-
gico paulò secùs loquitur:

*--cùm se nux plurima syluis
Induet in florem--
Vlmos*] De quibus abundè secundo Georgico,
*--plantis
Eduræ coryli nascuntur--*

Spinus] Spinus, est prunus syluestris & spinæ spe-
cies: cuius fructus, spineolus appellatur. *Platanum*] De
qua item dictum est secundo Georgico, quemadmo-
dum vmbra gratiâ ex alieno orbe in Italiam translata
sit, deinde ad Morinos vsque peruenerit, pro eâque ve-
ctigal Romanis pensitatum sit. *Verùm hæc ipse*] Con-
clusio digressionis. *Disclusus*] Columella libri decimi
initium hinc sibi fecit, & legit (exclusus.)

*Hortorum quoque te cultus Syluine, docebo:
Atque ea quæ quondam spatiis exclusus iniquis,
Cùm caneret latas segetes & munera Bacchi,*

*Et te magna Pales, necnon cœlestia mella,
Virgilius post se, nobis memoranda reliquit.*

*Nunc agè naturas apibus, quas Iuppiter ipse
Addidit, expediam: pro qua mercede canoros
Curetum sonitus, crepitantiâque æra secutæ,
Dictæo cœli regem pauère sub antro.
Solæ communis natos, consortia tecta
Vrbis habent, magnisque agitant sub legibus ævum:
Et patriam solæ, & certos novère penates:
Venturæque hyemis memores, æstate laborem
Experiuntur, & in medium quæsita reponunt.
Nanque aliæ victu inuigilant, & fœdere pacto
Exercentur agris: pars intra septa domorum
Narcissi lachrymam, & lentum de cortice gluten
Prima fauis ponunt fundamina: deinde tenaces
Suspendunt ceras. aliæ spem gentis adultos
Educunt fœtus: aliæ purissima mella
Stipant, & liquido distendunt nectare cellas.
Sunt quibus ad portas cecidit custodia sorti,
Inque vicem speculantur aquas, & nubila cœli:
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis
Cum properant, alij taurinis follibus auras
Accipiunt, redduntque: alij stridentia tingunt
Aera lacu: gemit impositis incudibus Aetna:
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter (si parva licet componere magnis)*

Cecropias

Cecropias innatus apes amor vrget habendi,
 Munere quâunque suo. grandæuis oppida curæ,
 Et munire fauos, & Dædala fingere tecta.
 At fessæ multa referunt se nocte minores,
 Crura thymo plenæ: pascuntur & arbuta passim,
 Et glaucas salices, casiamque, crocûmque rubentem,
 Et pinguem tiliam, & ferrugineos hyacinthos.
 Omnibus vna quies operum: labor omnibus vnus.
 Manè ruunt portis: nusquam mora: rursus easdem
 Vesper ubi è pastu tandem decedere campis
 Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
 Fit sonitus: mussantque oras & limina circum.
 Post, ubi iam thalamis se composuere, siletur
 In noctem, fessosque sopor suus occupat artus.
 Nec verò à stabulis pluuia impendente recedunt
 Longius, aut credunt cælo aduentantibus Euris:
 Sed circum tutæ sub mænibus vrbis aquantur:
 Excursusque breueis tentant: & sæpe lapillos,
 Vt cymbæ instabiles fluctu iactante saburram,
 Tollunt: his sese per inania nubila librant.

Nunc age] Septimum præceptum de naturis apum:
 Vbi totum opificium variis partibus explicatur. Iuppi-
 ter] Attingit initio fabulosam apum originem: de qua
 Columella libri noni capite secundo: Nec sanè rustico
 dignum est sciscitari, fueritne mulier pulcherrima Me-
 lissa, quam Iuppiter in apem conuertit: an (vt Eueme-
 rus poëta dicit) crabronibus & sole genitas apes, quas
 nymphæ Phryxonides educauerint: mox Dictæo specu,
 Iouis exiisse nutrices, easque pabula munere Dei for-
 titas, quibus ipsæ paruū educauerāt alumnū. Ista enim,
 quāuis non dedeceāt poëtam, summatim tamen & vno
 tātūmodo versiculo leuiter attigit Virgilius, cū sic ait,

Diſtao cœli regem pauere ſub antro.

Curetum] Curetes, primi Cretæ incolæ fuerunt: de quibus Virgilius tertio AENEIDOS:

Et tandem antiquis Curetum allabitur oris.

Hi armifonam quandam cum ſaltibus agilitatem edebant, proferentes quandam de Iouis origine fabulam, in qua Saturnum introducunt, mox filios, ut in lucem editi fuerint, deuorantem. Rheam verò dolores pariendi ſimulare conatam: natum infantem longè ablegantem, & ei ſalutem pro viribus comparantem. Quam quidem ad rem adiutores Curetas aſſumere: illos cum tympanis ac ſtrepitu, armifonantique chorea tumultuantes, Deam curioſè conſiſtere, ut Saturnus attonitus, & obliuione inuolutus auulſum non agnoſcat infantem, nec eius vagitum exaudiat. Eiſdem curâ & ſtudium Iouis infantis nutriendi commendari intelleges ex Strabone libro decimo: Vbi & longè plura de Curetibus & eorum nomine tradit. Fabula autem de Saturno liberos ſuos deuorante & poſtea euomente, è veritate Phyſica oritur: χρόνος enim, id eſt tēpus, Græcis Saturnus dicitur: ac tempus inuentor rerum, idēque cōſumptor fingitur: Et apud Ariſtotele quarto Phyſico Simonides ait tempus eſſe ſapientiffimum, quia beneficio eius omnia cognoscuntur. Paro Pythagoreus contrā tempus dicebat eſſe ſtultiſſimum, quia omnia obliuione deleret. *Sonitus*] Et pars hæc fabulæ è Phyſica hiſtoria eſt: apes enim ſonitu retinentur, ut eſt antea,

Tinnitūſque cie, & matris quate cymbala circum.

Diſtao] Diſte, mons Cretæ, ubi Iuppiter educatus fingitur: de quo fuit ecloga ſexta:

--claudite nymphæ

Diſtæ--

& ſecundo Georgico,

Ante etiam ſceptrum Diſtæi regis--

Cœli regem] Periphrasis eſt Iouis. *Pauere*] Nectar & Ambroſia, deorum cibus & potus fingitur, ut apud Martialem,

Iuppiter

Iuppiter Ambrosia satur est, & Nectare viuit.

Mel autem id fuit, propterea quæ poëtæ fingunt Iouē ab apibus educatum. *Communes natos*] Qualis communio à Socrate fingitur quinto de Republica Platonis, non solum liberorum, sed bonorum omnium & animi & corporis & Fortunæ. *Urbis*] Sic Varro: Hæ, ut hominum ciuitates, quod hîc est & rex, & imperium, & societas. Aristoteli autem in historia libri primi capite primo, ciuiles animantes sunt, quæ laborem communem habēt, & quarum labor communi efficitur opera, ut homo, apis, vespa, formica, grus. *Namque aliæ*] Sic Aristoteles in historia libri noni capite quadragesimo: Partiuntur inter se opera, ut aliæ flores conuehant, aliæ extruant, aliæ poliant fauos & dirigant, aliæ mella, aliæ erithacam: aliæ importent aquam ad fellas, & mella temperent: aliæ munus externum subeant. *Victu*] Victui, ut ecloga quinta,

—*curru subiungere tigres.*

Agris] Iuuenes apes negotium foris exercent, seniores intus, ut Aristoteles in historia libri noni capite quadragesimo: vbi nouellas anniculas ait esse, quæ tertio quàm prodierint die, statim negotium ineunt, si cibus desit: Et Plinius libri vndecimi capite decimo. Quod idem paulò post Virgilius repetet apertius. *Fauis*] Quos incubant & concoquunt, ait ibidem Aristoteles. *Fœtus*] Qui primò vermiculi sunt, excepto rege, qui penniger nascitur, tum nymphæ: tādē ruptis membranis, ouorum modo examen emergit: Fœtus autem peragitur intra quadragesimum diem. Spectatum hoc Romæ, consularis cuiusdam suburbano, alueis cornu laternæ trās-lucido factis: vide Plinium libri vndecimi capite decimo sexto: de quibus iterum postea. *Sorti*] Pro (sorte) more videlicet militari, vbi custodiæ, sorte constituuntur.

Inque vicem] Apes prædiuinant ventos & imbres, ut Aristoteles in historia, & Plinius libri vndecimi capite decimo: de quo paulò post, *Nec verò à stabulis—*

Aut onera] Apes seniores ternæ aut quaternæ gerulas iuuenes

iuuenes excipiunt, atque exonerant: Plinius libri vndecimi capite decimo. *Aut agmine*] Aristoteles in historia libri noni capite quadragesimo ait apes otiosas & minùs parcas à cæteris tolli. Plinius libri vndecimi capite vndecimo, & decimo septimo id planiùs exponit: Cùm mella cœperunt maturescere, fucos abigunt, & multæ singulos aggressæ trucidant: Fucos autem in Generatione libri tertij capite decimo facit apum filios, inermes & sine aculeo, corpore tamen regibus similes. In historia libri quinti capite vicesimo secundo, idem quidem ait, sed fucos à furibus destinguit, & grandiores etiam facit, vt in eadem historia libri noni capite quadragesimo. Plinius autem sic definit libri vndecimi capite vndecimo: Sunt autem fuci sine aculeo velut imperfectæ apes, nouissimæque à fessis & iam emeritis inchoatæ: Serotinus fœtus & quasi seruitia verarum apû. Quamobrem imperant iis, primosque in opera expellunt: tardantes, sine clementia puniunt: Neque in opere tantùm, sed in fœtu quoque adiuuant eas, multum ad calorem conferente turba. Certè quò maior fuerit multitudo, eò maior fiet examinum prouentus. Et ibidem capite decimo septimo: Quanquam de iis video dubitari, propriùmque iis genus esse aliquos existimare, sicut furibus grandissimis inter illas, sed nigris, latæque aluo: Ita appellatis, quia furtim deuorent mella. Varroni autem fucus & fur idem est. *Præsepibus*] Alueis, domibus, stabulis, alueariis, tectis, laribus, cubilibus, nidis, alueis: sic enim nominibus iam pluribus appellauit: Metaphora autē hîc est à stabulis equorû, mularû, & cæterorum, quæ propriè præsepia dicuntur. *Feructopus*] Hîc versus cum quinque superioribus proximis primo AENEIDOS repetitur, in illa comparatione:

Qualis apes æstate noua per florea rura.

Ac veluti] Illustratur apum festinatio & diligentia, similitudine Cyclopum fulmina Ioui fabricantium. *Cyclopes*] De quibus copiosè octauo AENEIDOS:

Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,

Brontésque, Steropésque, & nudus membra Pyragmō.

Vbi & proximi quinque versus repetuntur. *Properant*] Properè faciunt. *Taurinis*] Factis taurina pelle. *AEra*] Synecdoche: ferrum siquidem aut quoduis metallum intelligitur. *Lacu*] In quem ferrum candens immersum stridet. *AEtna*] Mons Siciliae perpetuis ignibus flagrans: quæ hîc Vulcani & Cyclopum eius ministrorum officina fingitur, quia abundat sulphure, & reliqua fulminû materia: Aliàs tamē Liparæ, & reliquis AEoliis insulis, Vulcani officina tribuitur. *In numerum*] Vt ex alternis ictibus concentus musicus audiatur. *Non aliter*] Redditio similitudinis per partes variorum officiorum. *Si parua*] Excusatio videtur indecoræ collationis: qualis fuit ecloga prima:

—*sic parvis componere magna solebam.*

Cecropias] Cecrops, conditor & rex Athenarum fuit, vbi mel optimum, propter thymi copiam: vnde per Cecropias, optimas intelliges, quales sunt Atticæ. *Grandævis*] Repetitur partitio seniorum & iuniorum, antea iam proposita. *Dædala*] Dædalus, excellens architectus fuit, vnde Dædalus, Dædala, Dædalum pro (artificiosus, artificiosa, artificiosum) Quantum verò hîc artificium sit, Aristoteles noni historię capite quadragesimo copiosè sic exponit: Effingunt fauos primùm, in quibus ipsæ gignantur, deinde in quibus reges dicti, & fuci suos certè semper componunt: Sed regum cùm foetus largior est, fucorum autem cùm copia mellis speratur, fauos regû minores faciunt iuxta suos, fucorû iuxta regum minores quàm suos. Exordij operis à tecto alvei, tectûsque ad pauimētum perpetuo stabilimēto agitur, plurésque ad pauimentum telæ deducuntur: cellæ autē & mellariæ & sobolariæ, geminæ omnes sunt: vno enī eodémque intersepto duæ sibi iunguntur cellæ, modo poculi gemini, altera intûs, altera foriscōpâges, qua parietibus faui adhærent arctiores, & melle vacuæ relinquuntur gemino aut triplici versu: proleuiiores enim sunt faui, quibus

quibus plus ceræ obducitur. Quam diligētiam Plinius imitatur libri vndecimi capite decimo: Sunt enim intūs quoque officia diuisa: aliæ struunt, aliæ poliunt, aliæ suggerunt, aliæ cibum comparant, ex eo quod allatum est: Neque enim separatim vescuntur, ne inæqualitas operis aut cibi fiat, & temporis. Struunt rursus ea visa concameratione aluei, textumque vel vsque ad summa tecta deducunt, limitibus binis circa singulos arcus, ut aliis intrent, aliis exeant: faui superiore parte affixi: & paululum etiam lateribus simul hærent, & pendēt vnà: Alueum non contingunt, nunc obliqui, nunc rotundi, qualiter poposcit alueus: aliquando & duorum generū, cum duo examina concordibus populis dissimiles habuere ritus: Ruentes ceras fulciunt, pilarum intergerinis à sole fornicatis, ne desit aditus ad farciendum. Primi ferè tres versus inanes struuntur, ne promptum sit, quod inuitet furantem. Nouissimi maximè implentur melle, ideoque auerso alueo faui eximuntur. Idemque capite vndecimo: Domos primùm plebeis exædificant, deinde regibus: Si speratur largior prouentus, adiiciuntur contubernia & fucis. His cellarum minimæ, sed ipsi maiores apibus. Regias imperatoribus futuris in vna parte aluei extruunt amplas, magnificas, separatas, tuberculo eminentes: quod si exprimatur, non gignuntur soboles. Sexangulæ omnes cellæ, à singulorum eæ pedum opere. Ergo hætenus dædala tecta intelligit mirabili artificio confecta. *At ferè*] Opera iuniorum deinceps exponuntur: de quibus Aristoteles in historia libri noni capite quadragesimo: Ceram apes perreptando flores capiunt priorum acumine pedum: mox priores in medios abstergunt, & medios in blæsa posteriorum: atque ita onustæ discedunt. Et quidem grauari plerunque onere cernuntur, quoties redeunt: mox apibus, ne florum plura genera petant, vno eodémque profectu, sed singulis singula. Verbi gratiâ, à viola ad violam aduolant, nec aliud attingunt, quousque suum in alueum redeât. Quod idem sequitur Plinius libri vndecimi capite

pite decimo: Itaque temperie cœli, cùm agmen ad opera processit, aliæ flores aggerunt pedibus, aliæ aquam ore, guttasque lanugine totius corporis, quibus est. Quæ flores comportant, prioribus pedibus femina onerant, propter id naturâ scabra, pedes priores rostro, totæque onustæ remeant sarcina pandatæ. *Glaucas*] Virides, sicuti Gerorgico secundo,

— *Et glauca canentia fronde salicta.*

Crocūmque] In prosa, neutrius generis est: Sic Plinius libri vicesimi primi capite sexto crocum syluestre dicit: & Plautus in Curculione ait, *Tu es crocum & casia*: Poëtæ tamē masculino genere frequēter vsurpant. *Tiliam*] Et hīc alter locus est contra Columellam. *Ferrugineos*] Ferruginis & castanei coloris: rubens appellatur tertia ecloga,

— *et suauē rubens hyacinthus.*

Nōnio grāmatico ferrugineus, est cæruleus: Columellæ in horto, niueus & cæruleus dicitur: Ouidio decimo Metamorphoseos, purpureus: ecloga secūda niger: nā vaccinia nigra sunt hyacinthi nigri. *Omibus*] Describitur communio quietis, laboris, somni, vigiliæ. *Sonitus*] De quo dictum est ad illum versum,

Martius ille æris rauici canor increpat —

Sopor] Id repetitur secundo AENEIDOS:

Conticuere, sopor fessos complectitur artus.

Aristoteles in historia libri quarti capite decimo, hoc argumento probat apes dormire, quod quietem capiunt, cessantque omni motu, vt omnino nullus bombus audiatur. *Nec verò*] Repetitur augurium tempestatis, & contrā opponitur ars libramēti cuiusdam. *Pluuia*] Apes nullum certum tempus habent operandi, sed quandiu serenum sit, vt Aristoteles in historia libri noni capite quadagesimo: Et sic Plinius libri vndecimi capite vndecimo: Nihil horum statō tempore, sed rapiūt diebus serenis munia. *Lapillos*] Sic Aristoteles ibidem: Quoties verò flatu vehementi iactantur, lapillum gestant, quo se quasi fulcro & fundamine stabiliant contra flatum. Idem Plinius libri vndecimi capite decimo: Gerulæ secundos

cundos flatu captant: Si cooriatur procella, apprehēsis pondusculo lapillis se librant. Quidam in humeros eū imponi tradunt: iuxta verò terram volant in aduerso flatu vepribus hebetato.

Illum adeò placuisse apibus mirabere morem,
 Quòd nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
 In Venerem soluunt, aut fœtus nixibus edunt:
 Verùm ipsæ foliis natos & suauibus herbis,
 Ore legunt, ipsæ regem, paruósque Quirites
 Sufficiunt aulâsque & cerea regna refigunt.
 Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
 Attriuere, vltroque animam sub fasce dedere:
 Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
 Ergo ipsas quamuis angustus terminus æui
 Excipiat (neque enim plus septima ducitur æstas)
 Et genus immortale manet, multósque per annos
 Stat fortuna domus, & aui numerantur auorum.
 Prætereà regem non sic Aegyptus, & ingens
 Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
 Obseruant: rege incolumi, mens omnibus vna est:
 Amisso, rupère fidem, constructâque mella
 Dirupere ipsæ, & crates soluère fauorum.
 Ille operum custos: illum admirantur, & omnes
 Circunstant fremitu denso, stipântque frequentes:
 Et sæpe attollunt humeris, & corpora bello
 Obiectant, pulchrâque petunt per vulnera mortem.

His quidam signis, atque hæc exempla secuti,
 Esse apibus partem diuinæ mentis, & haustus
 Aetherios dixere: Deum namque ire per omneis
 Terrâsque, tractûsque maris, cælûmque profundum.

Hinc

*Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
 Quémque sibi tenuëis nascentem arcessere vitas.
 scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri
 Omnia: nec morti esse locum, sed viua volare
 sideris in numerum, atque alto succedere cælo.*

Illum adeò] Exponitur in eadem apum natura, ipsarum procreatio sine concubitu, ex floribus. Qua de re questionem magnam disputat Aristoteles in tertio generationis, capite decimo integro, quòd aliunde hæc fœtura non deportetur, siue sponte nata, siue ab alio animali edita, quia sine apibus etiam ibidem nascerentur: deinde quòd à seipsis nō gignerentur per coitum, quia nusquam apum visus sit coitus, & fœtus exiguus cernatur in cellulis: cætera autē insecta diu coëant, & breui pariant, magnitudine ad speciem vermis. Denique cōcludit finem generationis in numero ternario, quòd reges & sibi & apibus sint authores generis, apes fucis, sed omninò sine cōcubitu. Idem etiam in historia libri quinti capite vicesimo secundo, tanquam è floribus semen generis acceptum, in cellas retulerint, sic ait: Fœtu posito iucubāt auium more: Exclusus inde vermiculus dum parvus est, iacet in fauo obliquus: post deinde sua ipse facultate se erigit, cibumque capit, & fauo ita adhæret, vt retineri videatur. Fœtus apum & fucorū candidus est, ex quo vermiculi fiunt, qui in apes fucosque transeant: Primordium regum, colore cernitur fuluo, corpulentia mellis crassioris, magnitudine ilicò proxima suæ futuræ soboli. Nec primùm ex eo vermiculus gignitur, sed statim apis, vt aiunt. Qua autem parte fœtus constitutus sit, mel ibi è regione conficitur: Schadones, si fœtus oppressus intercipiatur, truncatæ sine pennis & cruribus prodeunt: Sed si liberè ad finem generationis venerunt, rupta, qua cinguntur membrana, euolant. Stercus, quandiu fiet vermis, emittit: postmodum non nisi perfectè,

perfectè, vt modò dixi, prodierint, si quis capita iis demat, priusquàm pennas habeant, pro pabulo nimirum apibus sunt: Et si fucum ademptis pennis in alueum reicias, ipse reliquorum pennas erodit. De quo iterùm, sed breuius libri noni capite quadragesimo: Proles felicitis examinis quadraginta diebus intermittitur tantummodo à Bruma, cùm satis iam concreuisse pulliciem senserint, cibo apposito derelinquunt: ipsa verò cùm datur facultas, rupto operculo exit. Columella libri noni capite secundo hanc quæstionem, vt subtiliorem præterit, tanquàm ad agricolas non pertineat, vtrum examina tanquam cætera videmus animalia, concubitu sobolem procreent, an hæredem generis sui floribus eligant: quod affirmat noster Maro: & vtrum euomant liquorem mellis, an alia parte reddant. Hæc enim & his similia, magis scrutantium rerum naturæ latebras, quàm rusticorum est inquirere: Studiosis quoque literarum gratiora sunt ista in otio legentibus, quàm negotiosis agricolis, quoniam neque in opere, neque in re familiari quicquam iuuât. Plinius libri vndecimi capite decimo sexto diligentiam Aristotelis imitari voluit: Fœtus quonam modo progenerarent, magna inter eruditos & subtilis quæstio fuit: Apum enim coitus visus est nūquam: Plures existimauere oportere confici floribus compositis aptè atque vtiliter: Aliqui coitu vnus, qui rex in quòque appellatur examine. Hunc esse solum marem, præcipua magnitudine, ne fathiscat: Ideo fœtū sine eo non edi, apesque reliquas tanquam marem, fœminas comitari, non tanquam ducem. Quam probabilem aliàs sententiam fucorum euentus coarguit: Quæ enim ratio vt idem coitus, alios perfectos, imperfectos generet alios? Propior vero prior existimatio fieret, ni rursus alia difficultas occurreret. Quippe nascuntur aliquando in extremis fauis apes grandiores, quæ cæteras fugant. Oestrus vocatur hoc malum: quonam modo nascēs, si ipse se fingunt? Quod certum est, gallinarum modo incubant: quod exclusum est, primò vermiculus

culus videtur candidus, iacens transuersus, adhærensque ita, ut pascere videatur. Rex statim mellei coloris, ut electo flore ex omni copia factus: neque vermiculus, sed statim penniger. Cætera turba cum formam capere cœpit, nymphæ vocantur, ut fuci, sirenes atque cephenes. Siquis alterutris capita demat prius quam pennas habeant, pro gratissimo sunt pabulo matribus. Tempore procedente instillant cibos, atque incubant, tum maximè murmurantes, caloris (ut putant) facienti gratiâ, necessarij excludendis pullis, donec ruptis membranis, quæ singulos cingunt, ouorum modo vniuersum agmen emergat. Spectatum hoc Romæ, Consularis cuiusdam suburbano, alueis cornu laternæ translucido factis. Fœtus intra XLV diem peragitur: Fit in fauis quibusdam, qui vocatur Clerus, amaræ duritia cæræ, cum fœtum inde non eduxere morbo aut ignauia, aut infœcunditate naturali. Hic est abortus apum. *Concubitu*] Concubitu, ut paulò antè (victu pro, victur.) *Quirites*] Metaphora est à Romanis ciuibus, pro pullis. *Sæpe etiam*] Repetitur nouellarum apum, id est annicularum diligentia, quæ se præ nimia diligentia quantiunt: & ubi singulas tres aut quatuor sequuntur, ait Aristoteles noni historiæ capite quadragesimo. *Tantus*] Tale epiphonema fuit secundo Georgico,

Tantus amor terræ--

Item tertio,

Tantus amor laudum--

Ergo] Interponitur ætas apum breuissima, ut mirabilius sit, tantæ diligentiae animal perpetuari. *Septima*] Sic Aristoteles quinti historiæ capite vicesimo secundo: Vita apum, anni sex: Nonnullæ etiam septem possunt complere. Quod si examen nouem aut decem annos durauerit, prosperè actum esse existimatur. Item Columella libri noni capite tertio: Durantque, si diligenter excultæ sunt, in annos decem: nec ullum examen, hanc ætatem potest excedere, quanuis

in demortuarum locum quotannis pullos substituunt: Nam ferè decimo ab internicione anno, gens vniuersa totius aluei consumitur. Quod Plinius repetit libri vndecimi capite vicesimo: Vita eis longissima, vt prosperè inimica ac fortuita cedant, septenis annis vniuersa: Alueos nunquam vltra X annos durasse proditur. *Fortuna domus*] Allegoria est à stemmatis nobilium familiarum. *Præterea*] Additur postremò ad apum naturam, obseruantia erga suum regem, ex collatione dissimilium & variis effectis. *Hydaspes*] Fluvius Indiæ, qui Medus iccirco nunc appellari videtur, quia regibus Medorum parère consuevit. *Amisso*] Aristoteles in historia libri noni capite quadragesimo: Reges nunquam prodeunt foras, vel vt pascantur, vel alia causa, ni si vniuersa cum plebe: Et si, cùm pergunt, rex ipse fortè aberrarit, omnes inquirere, odoratùque sagaci persequi, donec inueniant, accepimus: Gestari etiam eum à plebe, cùm volare non potest: Et si perierit, omnes discedere: Vel si aliquandiu manserint, fauos quidem conficere, sed mel nullum: Nec fieri posse, quin breui omnes discedant. Causam verò tantæ obseruantiae idem Aristoteles refert, non ad vllam regiae maiestatis reuerentiam, sed ad physicam prolis rationem, quòd illum tanquam marem, non tanquam ducem sequantur: Sic enim ait libri tertij de generatione capite decimo: Rectè etiam reges intus manent, immunes omni negotio necessario, quasi nati ad sobolis procreationem: Magnitudine item præstant, quasi ad sobolem generandam corpus eorum sit institutum. Et paulò post: Quin & sequi suos reges, vt faciunt, consentaneum rationi, qua generationem apum à regibus proficisci statuimus. Plinius libri vndecimi capite decimo octauo amissi regis dolorem consimiliter exponit: Rege ea peste consumpto mœret plebs ignauo dolore: Non cibos conue-

hunt,

hunt, non procedunt, tristi tantum murmure glomerantur circa corpus eius: Subtrahitur itaque deducta multitudo: alias spectantes exanimem, luctum non minuunt: Tunc quoque, ni subueniatur, fame moriuntur. Eandemque causam tantæ observationis libri undecimi capite decimo sexto tradit idem, quod apes regem, tanquam fœminæ marem comitentur, non tanquam ducem. *Operum custos*] Sic Plinius idem capite decimo septimo: Mira plebei circa eum obedientia: Cum procedit, vnà est: Totum examen circa eum conglobatur, cingit, protegit, cerni non patitur. Reliquo tempore, cum populus in labore est, ipse opera intus circuit, similis exhortanti: solus immunis: Circa eum satellites quidam lictoresque assidua custodientes auctoritate. Et paulò post: Cum processere, se quæque proximam illi cupit esse, & in officio conspici gaudet: Fessum, humeris subleuant: validius fatigatum ex toto portant: Si quâ lassatus deficit, aut fortè aberravit, odore prosequuntur: Vbicunque ille confedit, ibi cunctarum castra sunt. *Attollunt humeris*] Id ex Aristotele & Plinio iam patuit: sed præterea Varro id etiam sic affirmat libri tertij capite decimo sexto: Regem suum sequuntur, quocunque it, & fessum subleuant: & si nequit volare, succollant, quod eum seruare volunt. *His quidam*] Concluditur ex antecedentis politix ratione, apes aliquid rationis habere, & causa ex anima mundi repetitur: De qua sexto AEnéidos his versibus copiosius:

*Principio cælum ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titanitæque astra
Spiritus intus alit: totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & pleno se corpore miscet.
Inde hominum, pecudumque genus, vitæque volantum:*

*Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
 Igneus et ollis vigor, et cælestis origo:
 Seminibus quantum non noxia corpora tardant,
 Terrenique hebetant artus, moribundaque membra:
 Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque: nec
 auras*

*Respiciunt, clausæ tenebris et carcere cæco.
 Quin et supremo cum lumine vita reliquit:
 Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
 Corporeæ excedunt pestes, penitusque necesse est
 Multa diu concreta, modis inolescere miris.*

Sideris in numerum] De hac Pythagorea philosophia præcipitur in Timæo Platonis, quod Deus astris parem numerum distribuit animarum, singulis singulas adhibens: eisque tanquam vehiculo impositis, monstravit vniuersi naturam, ac leges fatales edixit: Quæ animæ tandem ex varia commigratione corporum perpurgatæ, ad suum astrum redirent.

*Si quando sedem angustam, servatâque mella
 Thesauris relines: prius haustus sparsus aquarum
 Ore fove, fumosque manu prætende sequaces.
 Bis gravidos cogunt fœtus, duo tempora messis,
 Taygete simul os terris ostendit honestum
 Pleias, et Oceani spretos pede reppulit amnes:
 Aut eadem sidus fugiens ubi Piscis aquosi,
 Tristior hybernas cælo descendit in undas.*

Si quando] Octauum præceptum de mellatione: cuius duo tempora describuntur, Ver & Autumnus. Relines] Eximes vel erades: cui contrarium fuit antea,

Spiramenta lines--

Ad exemptionem autem mellis Columella libri noni

noni capite decimo quinto instrumenta duo describit, alterum oblongum ex vtraque parte, acie lata & capite scalpratum, ad defecandum fauos & eradendum & attrahendum: altera, prima fronte planum, quò melius faui succidantur. *Sparsus aquarum*] Id est spargens, guttatim nempe, vt apibus pluuia videatur. *Fumósque*] De quibus ibidem Columella: Sed vbi à posteriore parte nullum vestibulum patefactum habuerit alueare, fumum admouebimus factum galbano vel arido fimo. Ea porro vase fictili prunis immista conduntur: Idque vas ansatum simile angustæ olle figuratur, ita vt altera pars sit acutior, per quam modico foramine fumus emânet: altera latior & ore patulo, per quam possit afflari. Talis olla cùm est alueari obiecta, spiritu admoto fumus ad apes promouetur, quæ confestim nidoris impatientes, in priorem partem domicilij, & interdum extra vestibulum se conferunt: De quo etiam Plinius libri vndecimi capite decimo sexto: Cùm eximuntur mella, apes abigi fumo vtilissimum, ne irascantur, aut ipsæ auidè vorent. Fumo crebriore etiam ignauia earum excitatur ad opera: Nam vbi incubauere, fauos liquidos faciunt. Rursus nimio fumo inficiuntur: Quarum iniuriam celerissime sentiunt mella, vel minimo contactu roris acescentia: Et ob id inter genera seruatur, quod acapnon vocant. *Bis grauidos*] Aristoteles in historia libri noni capite quadagesimo hanc duplicem mellationem tradit, additque prætereà: Cùm inter fauos apiarij, cibi tantum relinquunt, quantum per hyemem sufficiat. Quod si satis sit, seruatur examen: sin minùs, vel moritur ibidem, si ne discedat, hyems obstat: Vel deserit sedem, si serenum nanciscitur. Sed Varro triplicem instituit, libri tertij capite decimo sexto: Quod ad pastiones pertinere sum ratus, quoniam dixi, nunc iam cuius causa adhibetur ea cura, de fructu dicam. Eximendorum fauorum signum sumunt ex ipsis,

cùm plenas aluos habent: & cùm illos geminauerint, ex apibus coniecturam capiunt, si intus faciunt bombum, & cùm introeunt, ac foras trepidant: & si opercula alui cùm remota sint, fauorum foramina obducta videntur mellis membranis. Cùm sint repleti melle, in eximendo quidam dicunt oportere nouem partes tollere, decimam relinquere. Quòd si omne eximas, fore vt discedant. Alij hoc plus relinquunt, quàm dixi: Vt in aratis qui faciunt restibiles segetes, plus tollunt frumenti ex interuallis: sic in aluis, si non quotannis eximas, aut non quoque multum, & magis his assiduas habeas apes & magis fructuosas. Eximendorum fauorum primum putant esse tempus, Vergiliarum exortu: Secundum æstate acta, antequàm totus exoriatur Arcturus: Tertium post Vergiliarum occasum. Et ita si fecunda sit aluus, vt ne plus tertia pars eximatur mellis, reliquum hyemationi relinquatur. Si verò aluus non fit fertilis, vbi quid eximatur, exemptio cùm est maior, neque vniuersam, neque palam facere oportet, ne deficient animum. Fauis qui eximuntur, si qua pars nihil habet, aut habet inquinatum, cultello præsecatur. Plinius item triplicem mellationem sequitur decimo quarto & decimo sexto capitibus libri vndecimi. Primam mensis Maij, XXX diebus ab edicto examine: secundam æstiuæ, vel horæ mellis, XXX diebus post solstitium: Tertiam Idibus Nouembris.

*Illis ira modum supra est, læsæque venenum
Morsibus inspirant, & spicula cæca relinquunt
Affixa in venis, animasque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hyemem, parcésque futuro,
Contusosque animos, & res miserabere fractas:*

At suffire thymo, cerâsque recidere inanes
 Quis dubitet? nam sæpe fauos ignotus adedit
 stellio, lucifugis congesta cubilia blattis:
 Immunisque sedens aliena ad pabula fucus,
 Aut asper crabro imparibus se immiscuit armis:
 Aut durum tineæ genus, aut inuisa Mineruæ
 In foribus laxos suspendit aranea casses.
 Quò magis exhaustæ fuerint, aut acrius omnes
 Incumbent generis lapsi sarcire ruinas,
 Complebuntque foros, & floribus horrea texent.

Illis ira] Adhuc de apibus dictæ ferè sunt causæ, facta, subiecta, adiuncta, sequuntur opposita mala, reliquo libro: Primum est quòd aculeis infixis pereant: De quo sic Aristoteles libri noni capite quadragesimo: Intereunt quæ percusserint, quoniam sine intestini eruptione aculeus eximi non potest: Sæpius enim euadunt, si. qui ictus est, curam adhibet, ut aculeus infixus iunctus cum alio extringatur: alioqui apis interit: Necant vel maxima animalia ictu sui aculei. Iam equus occisus ab apibus est. Sed principes minimè irritantur, & feriunt. Quod etiam antè proposuimus. Plinius idem repetit libri vndecimi capite decimo octauo: Aculeum apibus natura dedit ventri consertum: Ad vnum ictum hoc infixum quidam eas statim emori putant: Aliqui non nisi in tantum adacto, ut intestini quippiam sequatur: Sed fucos postea esse, nec mella facere, velut castratis viribus, pariterque & nocere & prodesse desinere. Est in exemplis equos ab iis occisos.

Sin duram] Secundum malum ex inopia mellis, & variis eius prædonibus. Sententia autem pri-

mi versus est : Si metuas hyemem, & parces futuro, & miserabere : &c. *Parcesque futuro*] Parsimonia hæc è tertia mellatione fit: de qua sic Varro : Si fecunda sit aluus, vt ne plus tertia pars eximatur mellis, reliquum hyemationi relinquatur. Si verò aluus non sit fertilis, vbi quid eximatur, exemptio cùm est maior, neque vniuersam, neque palam facere oportet, ne deficient animum. Quod idem Plinius capite decimo sexto libri vndecimi de mellatione eadem repetit: Relinqui ex ea duas partes apibus ratio persuadet, & semper eas partes fauorum, quæ habeant erithacen. A Bruma ad Arcturi exortum diebus LX, somno aluntur sine vlllo cibo: Ab Arcturi exortu ad AEquinoctium vernum, tepidiorè tractu iam vigilant: sed etiam tunc alueo se continent, seruatosque in id tempus cibos repetunt. Hæc igitur parsimonia modò significatur. Columella libri noni capite decimo quarto aliud alimentum addit: Quidam exemptis interraneis, occisas aues intus includunt, quæ tempore hyberno plumis suis delitescantibus apibus præbent teporem. Tum etiam si sunt absumpta cibaria, commodè pascuntur esurientes, nec nisi ossa earum relinquunt. Sin autem faui sufficient, permanent ilibata: Nec quanuis amantissimas munditiarum, offendunt odore suo. *Suffire*] De quo sic Varro: Verno tempore & æstiuo ferè ter in mense mellarius inspicere debet, fumigans leuiter eas: & à spurcitiis purgare aluum, & vermiculos eiicere. Idem Columella libri noni capite decimo tertio ex Aristomacho repetit, vt fumigentur apes. Et ex Plinio iam diximus fumo crebriore apes ab ignauia excitari. *Cerasque*] Ibidem Columella ex eodem authore: Primùm omnes vitiosi faui tollantur, & cibus ex integro recens ponatur. Ibidem capite decimo quarto: Tricesimo die post peractum solstitiũ vsque in Autumni AEquinoctium, decimo quòque die alui aperiendæ sunt & fumigandæ.

Quod

Quòd cùm sit molestum examinibus, saluberrimum tamen esse conuenit. Suffitas deinde & æstuentes apes refrigerare oportet, cōsperfis vacuis partibus aluorum, & quàm recentissimi rigoris aqua infusa: Deinde si quid ablui non poterit, pinnis aquilæ, vel etiam cuiuslibet vastæ alitis, quæ rigorem habent, emundari. Et huc videtur *Φαγέδαινα* referri, de qua ibidem: Cùm vacuæ cerarum partes computrescunt, & vitiis paulatim serpentibus corrupto melle, ipsæ quoque apes intereunt.

Stellio] De quo iam supra dictum est, ad illocum locum,

Absint & picti squalentia terga lacerti.

Fabula autem pueri in Stellionem conuersi quinto metamorphoseos exponitur:

— *Latebrâsque petit, aptumque colori*

Nomen habet, variis stellatus corpore guttis

Stellio.

De quo & eiusmodi apum hostibus Columella libri noni capite septimo: Sic nec venenatus *Stellio*, nec obscœnum scarabæi vel papilionis genus, lucifugæque blattæ, vt ait Maro, per laxiora spatia ianuæ, fauos populantur. *Lucifugis*] Naturam vermiculorum expressit in balneis & humidis obscurisque locis nascentium: Vide Plinium libri vicesimi noni capite sexto. Sunt autem blattæ, vt tineæ, libris inimicæ: Martialis libro decimo quarto:

Constrictos nisi das mihi libellos:

Admittam tineas, trucesque blattas.

Fucus] *Fucus*, fauos & per se & cum apibus fingit: incubat etiam pullos, idque præcipuum eius opus est, sed mellis nihil aut parum admodum facit, vt Aristoteles nono historiæ, & Plinius de fucis capite vndecimo.

Crabro] Cuius ictus haud temerè sine febris est. Auctores sunt ter nouenis pūctis interfici hominem: Plinius libri vndecimi capite vicesimo primo. Idem ibidem capite decimo octauo: Impugnant apes naturæ eiusdem degeneres vespæ atque crabrones, & è culicum genere

genere, qui vocantur Muliones. *Tineæ*] Tinea, vermiculus nascens è situ ac putredine : inimicus item libris, vt iam patuit ex Martiale : & apud Horatium est primo Epistolarum,

—et tineas pasces taciturnus imertes.

Columella libri noni capite vicefimo quarto de tineis alueorum ita scribit: Prætereà vt tineæ, si apparuerint, euerrantur, papiliones enecentur : qui plerunque inter aluos morantes, apibus exitio sunt: Nam & ceras erodunt, & stercore suo vermes progenerant, quos aluorum tineas appellamus. Vbi & modum instituit enecandorum papilionum. *Minervæ*] Arachne puella de lanificij laude cum Minerua certauit : vnde dea irritata,

Ter, quater Idmonia frontem percussit Arachnes.

Non tulit infelix, laqueo que animosa ligauit

Guttura: pendentem Pallas miserata leuauit.

Atque ita: Viue quidem, pende tamen improba,
dixit:

Léxque eadem poenæ, ne sis secura futuri,

Dicta tuo generi, serisque nepotibus esto.

Posteà discedens succis Hæcateïdos herbæ

Sparsit, & extemplò tristi medicamine tactæ

Defluxere comæ: cum queis & naris, & aures:

Fîtque caput minimû, toto quoque corpore parua est:

In latere exiles digiti pro cruribus hærent.

Cætera venter habet: de quo tamen illa remittit

Stamen, & antiquas exercet aranea telas.

Lydia tota fremit, Phrygiæque per oppida, facti

Rumor it, & magnum sermonibus occupat orbem.

Aranei verò nihil conficiunt neque recondunt, sed cibum solo venatu sibi acquirunt: Atque ni apes fauos incubent & concoquant, araneis vitiantur, & vermiculi gignuntur, ait Aristoteles in historia libri noni capite quadragesimo. De quo Plinius item libri vndecimi capite decimo nono : Aranei quoque vel maximè hostiles,

les, cùm præualuere vt intexant, enecant alueos. Papilio etiam hic ignauus & inhonoratus, luminibus accensis aduolitans, pestifer: nec vno modo: Nam & ipse ceras depascitur: & relinquit excrementa, quibus teredines gignuntur. Filis etiam araneosa quacunque incescit, alarum maximè lanugine obtexit.

Quò magis] Remedia proponit velut certa: de quibus sic Varro: Quòd non omnis tempestas ad pastum prodire longiùs patitur, præparandus hic cibus, ne tum melle cogantur solo viuere, aut relinquere exinanitas aluos. Igitur ficorum pinguium circiter decem pondo decoquunt in aquæ congiis sex, quas coctas, in offas propè apponunt. Alij aquam mulsam in vasculis, propè vt sit, curant: in quæ addunt lanam purpuream, per quam fugant: vno tempore ne potu nimium impleantur, aut ne incidant in aquam. Singula vasa ponunt ad aluos singulas, & hac suppleantur. Alij vuam passam & ficum cùm pinserunt, affundunt sapam, atque ex eo factas offas apponunt ibi, cùm foras hyeme in pabulum procedere tamen possint. Quod idem Columella tam diligenter repetit: Meliùs tamen esse nos existimamus tempore hyberno fame laborantibus, ad ipsos aditus in canaliculis, vel contusam & aquâ madefactam ficum aridam, vel defrutum, aut passum præbere. Quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit, vt insistentes apes quasi per syphonem, succum euocent.

Vuas etiam passas cùm infregerimus, paulum aqua resperfas probè dabimus: Atque his cibariis non solum hyeme, sed etiam quibus temporibus (vt iam supra dixi) tithymallus atque etiam vlmi florebut, sustinendæ sunt. Post confectam Brumam diebus ferè quadraginta, quicquid est repositi mellis, nisi liberaliùs à curatore relictum sit) consumunt: & sæpe etiam vacuatis ceris vsque in ortum Arcturi, qui est ab Idibus Ianuarij, ieiunæ fauis accubantes torpent
more

more serpentum, & quiete sua spiritum conseruant:
 Quem tamen ne amittant, si longior fames incesserit,
 optimum est per aditum vestibuli syphonibus dulcia li-
 quamina immittere, & ita penuriam temporum sustine-
 re, dum Arcturi ortus, & hirundinis aduētus commo-
 diores polliceantur futuras tempestates.

*Si verò (quoniam casus apibus quoque nostros
 Vita tulit) tristi languebunt corpora morbo:
 Quod iam non dubiis poteris cognoscere signis:
 Continuò est ægris alius color: horrida vultum
 Deformat macies: tum corpora luce carentum
 Exportant tectis, & tristia funera ducunt:
 Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent:
 Aut intus clausis cunctantur in ædibus omnes,
 Ignauæque fame, & contracto frigore pigræ.
 Tum sonus auditur grauior, tractimque susurrant:
 Frigidus vt quondam syluis immurmurat Auster:
 Vt mare sollicitum stridet refluentibus vndis:
 Aestuat vt clausis rapidus fornacibus ignis.
 Hic iam Galbaneos suadebo incendere odores,
 Mellæque arundineis inferre canalibus, vtrò
 Hortantem, & fessas ad pabula nota vocantem.
 Proderit & tunsum Gallicæ admiscere saporem,
 Arentesque rosas, aut igni pingua multo
 Defruta, vel Psythia passos de vite racemos,
 Cecropiumque Thymum, & graueolentia Centaurea.
 Est etiam flos in pratis, cui nomen Amello
 Fecere agricolæ: facilis quærentibus herba:
 Nanque vno ingentem tollit de cespite syluam,
 Aureus ipse, sed in foliis, quæ plurima circum
 Funduntur,*

*Funduntur, violæ sublucet purpura nigræ.
 Sæpe Deûm nexis ornata torquibus aræ.
 Asper in ore sapor, tonsis in vallibus illum
 Pastores, & curua legunt prope flumina Mellæ.
 Huius odorato radices incoque Baccho.
 Pabulâque in foribus plenis appone canistris.*

Si verò] Tertium malum oppositum, è morbo : de quo sic Varro : Cùm sunt apes morbidæ, propter primores vernos pastus, qui ex floribus nucis Græcæ & cornu fiunt, cæliacas fieri, atque vrina pota refici. Quod idem Columella libri noni capite decimo tertio repetit: Maximus autem annuus earum labor est initio veris, quo tithymalli floret frutex: & quo fameram vlmæ promunt: Nanque sicut nouis pomis, ita his primitiuis floribus illectæ auidè vescuntur post hybernâ famē, nil alioquin citra satietatem tali nocente cibo: Quo cùm se affatim repleuerint, profluuium alui, nisi celeriter succurritur, intereunt: Nam & tithymallus maiorum quoque animalium ventrem soluit, & propriè vlmus apium. Columella his verbis aliam morbi speciē definit, quàm Varro: cæliacus enim morbus, est intestinorū, vel portæ inferioris & extremi ventriculi, stomachi, qui pylorus Græcis dicitur. De hoc etiam apum morbo Plinius libri vndecimi capite decimo octauo: Quin & morbos suapte natura sentiunt: index eorum, tristitia torpens, & cùm ante fores in teporem solis promotis aliæ cibos ministrant: cùm defunctas progerunt, funerantiūque more comitantur exequias. *Signis*] Sex morbi signa describuntur, de quibus Varro: Sanitatis signa, si sunt frequentes in examine, & si nitidæ, & si opus quod faciunt, est æquabile ac lene: Minus valentium signa, si sunt pilosæ & horridæ, vt puluerulentæ, nisi opificij eas vrget tempus: tum enim propter laborem asperantur ac macescunt. De iis etiam Columella decimo tertio capite: Necnon etiam ille morbus maximè est conspicuus, qui
 horridas

horridas contractasque carpit, cum frequenter aliae mortuarum corpora domiciliis suis efferunt; aliae intra recta & in publico luctu, mœsto silentio torpent. *Funera*] Aristoteles noni historiae capite quadragesimo id duobus locis affirmat, quod apes defunctorum cadauera foras efferant. Idemque Columella & Plinius repetunt, ut patuit. *Tum sonus*] Illustratur ultimum signum tribus similibus, cui tamen videtur Aristoteles ibidem contrarius esse, cum ait: Dignoscitur examen valere susurri frequentia. Et eodem spectare videtur paulò antè citatus Columella, In publico luctu, mœstoque silentio. *Hic iam*] Adduntur morbi remedia nouem: de quibus Columella capite decimo tertio: Nos magis ne intereant, quæ deinceps dicturi sumus, ægris examnibus exhibenda censemus. Nam vel grana mali Punici tunsa, & vino Amineo conspersa, vel vux passæ cum rore Syriaco pari mensura pinsitæ, & austero vino insuccatæ dari debent: Vel si per se ista frustrara sunt, omnia eadem æquis ponderibus in vnum læuigata, & fictili vase cum Amineo vino inferuefacta, mox etiam refrigerata ligneis canalibus apponi. Nonnulli rorem marinum aqua mulsa decoctum cum gelauerit, imbricibus infusum præbent libandum. Quidam bubulâ vel hominis vrinam (sicut Higinius affirmat) alueis apponunt. Et paulò post: Id cum accidit, arundineis infusi canalibus offeruntur cibi, maximè decocti mellis, & cum galla vel arida rosa detriti. Galbanum etiam, ut eius odore medicentur, incendi conuenit, passoque & defruto vetere fessas sustinere. Optimè tamen facit Amelli radix, cuius est frutex luteus, putpureus flos: Ea cum vetere Amineo vino decocta exprimitur, & ita liquatus eius succus datur. *Galbaneos*] Sic tertio Georgico,

Galbaneoque agitare graues nidore chelydros.

Defruta] Defrutum, vinum est coctum usque ad consumptionem tertiæ partis: de quo Plinius libri decimi quarti capite nonagesimo secundo. *Psythia*] De qua

qua secundo Georgico:

Et passo Psythia vtilior—

Cecropiūque] Sic paulò antè,

Cecropias innatus apes amor vrget habendi.

Centaurea] Centauria vel centaurium, pro quo hîc poëta centaureum, herba est, Latinis fel terræ dicta: eaque aut maior aut minor. *Graueolentia*] Lucretius libro quarto dixit,

Abrotanique graues, & tristia centaurea.

Est autem hic hiatus in finali hypermetri, cùm in sequenti versu vocalis sequitur vt:

Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem,

Aut foliis vndam—

Est etiam] Nonum remedium ex Amello: qui plenè describitur, herba pratensis, variis caulibus ab vna radice, flore aureo, foliis multis & purpureis, coronaria, sapore aspera: Sic malus Punica libro secundo plenè descripta est. Huius herbe Columella meminit libri noni capite quarto, inter pastiones apum: Mille præterea semina, vel crudo cespite virètia, vel subacta sulco, flores amicissimos apibus creant, vt sunt in irriguo solo frutices Amelli. Et idem capite decimo tertio: Optimè autem facit Amelli radix: cuius est frutex luteus, purpureus flos: ea cum vetere Amineo vino decocta exprimitur, & ita liquatus eius succus datur. Quidam putant hanc herbam esse Chamæmelum: alii chelydonium minus, quia habeat flores aurei splendoris, & in foliis purpureas maculas. Tu considerato & vires, nō colores tantum comparato. *Torquibus*] Metaphora pro coronis. *Tonsis in vallibus*] Repetit illud in pratis, quæ nempe tondentur in vallibus. *Mella*] Mella, fluuius est in Gallia togata prope Bryxiam, emissus è monte Brenno, vt ait Pierius. *Odorato*] Quale est vetus Amineum, quod hîc Columella adhibet.

Canistris] Synecdoche speciei pro alia specie,
id

id est vasculis, vt canaliculis.

*Sed si quem proles subito defecerit omnis,
Nec genus vnde nouæ stirpis reuocetur, habebit:
Tempus & Arcadij memoranda inuenta magistri
Pandere, quóque modo cæsis iam sæpe iuuentis
Insyncerus apes tulerit cruor. altiùs omnem
Expediam, prima repetens ob origine famam.*

*Nam quæ Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effusa stagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur sua rura phæelis:
Quaque pharetrata vicinia Persidis vrget,
Et viridem Aegyptum nigra fœcundat arena,
Et diuersa ruens septem discurrit in ora,
Vsque coloratis amnis deuexus ab Indis:
Omnis in hac certam regio iacit arte salutem.
Exiguus primùm, atque ipsos contractus ab vsus
Eligitur locus: hunc angustique imbrice tecti,
Parietibusque premunt arctis: & quattuor addunt,
Quattuor à ventis obliqua luce fenestras.
Tum vitulus bima curuans iam cornua fronte
Queritur: huic geminae nares, & spiritus oris
Multa reluctanti obstruitur: plagisque perempto
Tunsa per integram soluuntur viscera pellem.
Sic positum in clauso relinquunt, & ramea costis
Subiiciunt fragmenta, thymum, casiasque virenteis.
Hoc geritur Zephyris primùm impellentibus vndas,
Antè nouis rubeant quàm prata coloribus: antè
Garrula quàm tignis nidum suspendat hirundo.
Interea teneris tepesactus in ossibus humor
Aestuat, & visenda modis animalia miris,*

Trunca

Trunca pedum primò, mox & stridentia pinnis
 Miscentur, tenuémque magis, magis aëra carpunt:
 Donec, vt aestiuus effusus nubibus imber,
 Erupere: aut vt neruo pulsante sagittæ,
 Prima leues ineunt siquando prælia Parthi.

Quis deus hanc Musæ, quis nobis extudit artem,
 Vnde noua ingressus hominum experientia cæpit?

Sed si] Deinceps ad finem operis, instauratio apum
 penitus amissarum traditur, è putrefacto vituli sangui-
 ne: ad eamque rem Aristæi fabula latissimè describitur.
 De hac autem reparatione Varro ita scribit: Primùm
 apes nascuntur partim ex apibus, partim ex bubulo
 corpore putrefacto. Itaque Archelaus in epigrammate
 ait eas esse

--βοὸς φθιμένῃς πεποιημένα τέκνα.

Item: ἱππῶν μὲν σφῆκες γενεὰ, μόχων δὲ μέλισσαι.

--Bovis corruptæ facti liberi.

Equorū quidem vespæ generatio, vitulorum autem apes.

Columella quæstionem hanc præterit libri noni ca-
 pite decimo quarto: Cæterum hoc eodem tēpore pro-
 generari posse apes iuuenço perempto Democritus &
 Mago, nec minùs Virgilius prodiderūt: Mago quidem
 ventribus etiam bubulis idem fieri affirmat: Quam ra-
 tionem diligentius prosequi superuacuum puto, con-
 sentiens Celso, qui prudentissimè ait, non tanto interi-
 tu pecus istud admitti, vt sic requirendum sit. Idem ca-
 pite decimo tertio: Nam illud quod Higinius maiores
 secutus authores prodidit, ipse non expertus, asseuera-
 re non audeo: Volentibus tamen licebit experiri: Siqui-
 dem præcipit apum corpora, quæ cū eiusmodi pestis
 incessit, sub fauis aceruatim enectæ reperiuntur, sicco
 loco per hyemem reposita circa æquinoctium vernum,
 cū clementia diei suaserit, post horam tertiam in so-
 lem proferre, ficulneoque cinere obruere. Quo facto,
 affirmat intra duas horas, cū viuido halitu caloribus

Y

animatæ

animatae sunt, resumpto spiritu in præparatum vas, si obiciatur, irrepere. Quod idem etiam Varro videtur tradere: Prouidendum vehementer, ne propter æstum, aut propter frigus dispereant. Siquando subito imbri in pastu sunt oppressæ, aut frigore subito, antequàm ipsæ prouiderint, id fore (quod accidit rarò vt decipiatur) & imbris guttis vberibus offensæ iacent prostratae & afflictae, colligendum eas in vas aliquod, & reponendum in tecto loco ac tepido. Promum è die, quàm maximè tēpestare bona, & cinere factò è ficulneis lignis infriandum paulò plùs caldo, quàm tepidore: Deinde concutiendum leuiter, vt manu non tangas, & ponendæ in sole. Quæ enim sic cōcaluerunt, restitunt se ac reuiuiscunt: vt solet similiter fieri in muscis aqua necatis. Hoc faciendum secundum alios, vt reconciliatae, ad suū quæque opus & domicilium redeant. Plinius vtrunque breuius libri vndecimi capite vicesimo: Sūt qui mortuas, si intra tectū hyeme seruētur, deinde sole verno torreantur, ac ficulneo cinere toto die torreantur, putent reuiuiscere. In totum verò amissas reparari vētribus bubulis recentibus cum fimo óbrutis. Virgilius iuuenorum corpore exanimato, sicut equorū vespas atque crabrones, sicut asinorum scarabæos, mutāte natura quædam ex aliis in alia. *Arcadij magistri*] Periphrasis Aristei, qui regnavit in Arcadia: de quo plura postea: Hic autē inuenit apes, mellis vsum & olei, lactis coagulum, vt Iustinus libro decimo quarto. *Cæsis*] Per plagas & verbera, vt paulò pòst. *Altiùs*] Exordiolo vtitur ad longiorem narrationem. *Nam quâ*] Topographia maritimæ Aegypti circa Nili ostia: Vbi propter inūdationes Nili, amissæ apes hac arte reparatae primò sunt. *Pellæi*] Pella, vrbs Macedoniæ, & regia Alexandri, à quo Alexandria vicina Canopo, ædificata est: Vnde nunc Pellæus Canopus. *Canopi*] Canopus, parua insula est, à quo ostium Nili Canopicum vocatur. Nomen à Canobo Menelai gubernatore illic sepulto factum est: Est autem Canopicum ostium, è septem ostiis Nili vltimum, versus occidentem,

dentem. *Stagnantem*] Stagni instar inundantem. Aegyptum enim Nilus irrigat, & cum tota æstate óbrutam oppletámque tenuerit, tum recedit, mollitósque & obli-
matus agros ad ferendum relinquit, ait Cicero secundo de Natura Deorum. *Phaselis*] Nauigiolis, quibus vtuntur Aegyptij occupatis agris stagnante Nilo. *Quá-*
que] Periphrasis est Orientis, qua parte spectat Aegyptus Persidem, & vbi Pelusiacum ostium est. *Pharetrata*] Perse & Parthi sagittis in prælio multum vtuntur: vnde fuit illud initio tertij Georgici:

Fidentémque fuga Parthum, versisque sagittis.

Et paulò post erit:

--aut vt neruo pulsante sagittæ,

Prima leues ineunt siquando prælia Parthi.

Hinc igitur pharetrata Persis, tanquam pharetris, sagittarum thecis instructa. *Nigra*] Id est opima: quomodo secundo Georgico, terra nigra, opima describitur;

Nigra ferè & presso pingui sub vomere terra,

Et cui putre solum (nanque hoc imitamur arando)

Optima frumentis.

Septem] Nouem Nili sunt ostia apud Ptolemæum, tabula Africæ tertia: Sed duo falsa, quæ sunt ab occasu versus Orientem, his nominibus, Heracleoticum seu Canopicum, Bolbitinum seu Sebennyticum, Pineptimi pseudostomum, Diolcos pseudostomum, Pathmeticum, Médesium, Taniticum, Pelusiacum. *Indis*] Nili origo veteribus ignota fuit: nec miremur hîc ab Indis repeti: Nas-
citur autem in monte inferioris Mauritaniæ, non longè ab Oceano, stagnante ibi lacu, quem vocât Nilidem: Deinde condit se itinere aliquot dierum, rursumque erumpit alio lacu maiore in Mauritania Cæsariensi: Iterumque arenis receptus per deserta, viginti dierum spatio fertur ad proximos Aethiopas, & denuò profilit fonte, qui Niger dicitur: Inde Africâ ab Aethiopia determinans, medios secans Aethiopas, sic plerasque insulas facit, quarum clarissima est Meroë, cuius Metropolis etiam Meroë vocatur: Postquam se aquis omnibus auxit, Nilus appellatur:

Denique multis ostiis fertur in mare Aegyptiū, Aegyptique inferiorem partem dextrā leuāque diuisus amplexu suo determinat: Canopico ostio ab Africa, ab Asia Pelusiaco. *Exiguus*] Describitur ars reparandarum apum: Primū ē subiecto loco, vbi id fiat. *Imbrice*] Imbrex, tegula curua est & obtorta: Quales sunt quæ tectorum fastigiis superponuntur: Hinc imbricare verbum, in morem imbricum copulare. *Parietibusque*] Proceleusmaticus est quatuor breuium, vbi duæ primæ longa sunt assumendæ. Quomodo vsurpatur secundo Aeneidos,

Hærent parietibus schalæ--

& septimo,

Parietibus textum cæcis iter--

Obliqua] Quæ ex obliquo aërem admittant. *Tum vitulus*] Secundus locus descriptionis ē vitulo suffocato, & verberibus exanimato: quæ materies est, & procreans quædam caussa. *Sic positum*] Tertius locus de stirpibus apiariis, quæ sunt adiuuantes causse. *Hoc geritur*] Quartus locus ex circumstantia verni temporis, quod hîc describitur ex variis adiunctis. *Zephyris*] Sic primo Georgico:

Vere nouo, gelidus canis cū montibus humor

Liquitur, & Zephyro putris se gleba resoluit.

Rubeant] Sic Georgico secundo:

--cū vere rubenti

Candida venit auis, longis inuisa colubris.

Hirundo] Sic primo Fastorum Ouidius:

Tunc blandi soles, ignotaque prodit hirundo,

Et luteum celsa sub trabe fingit opus.

Interea] Sequitur euentus antecedentium caussarum, ē foetura apum: & per partes generationis exponitur: De quibus antè dictum est, quomodo primū vermiculi sint, deinde nymphæ, tandem ruptis membranis, ut euolent. *Vt æstiuis*] Illustratio ē duobus similibus, imbre æstiuo, & sagittarum Parthicarum multitudine. *Nervo*] Chorda, amento: Sic Aeneidos quinto:

*Primâque per cœlum neruo stridente sagitta
Hirtacidae iuuenis volucres diuerberat auras.*

*Quis Deus] Inuocatio ad attentionem, ex adiuncta
rei magnitudine.*

*Pastor Aristæus fugiens Peneïa Tempe,
Amisus (vt fama) apibus morboque, faméque,
Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis,
Multa querens, atque hac affatus voce parentem:
Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis huius
Ima tenes: quid me præclara stirpe deorum
(Si modò, quæ perhibes, pater est Thymbræus Apollo)
Inuisum fatis genuisti? aut quò tibi nostri
Pulsus amor? quid me cœlum sperare iubebas?
En etiam hunc ipsum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum & pecudum custodia solers,
Omnia tentanti extuderat, te matre relinquo.
Quin age & ipsa manu felices erue sylvas:
Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice messes:
Vre sata, & validam in vites molire bipennem,
Tanta meæ si te ceperunt tædia laudis.*

*At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit eam. circum Milesia vellera Nymphæ
Carpebant, hyali saturo fucata colore,
Drymóque, Xanthóque, Ligæáque, Phyllodocéque,
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla,
Nesæe, Spióque, Thaliáque, Cymodocéque,
Cydippéque, & flaua Lycorias: altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores:
Clióque & Beroë soror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ:
Atque Ephyre, atque Opis, & Asia Deïopeia.*

Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
 Inter quas curam Clymene narrabat inanem
 Vulcani, Martisque dolos, & dulcia furta:
 Atque Chao densos diuûm numerabat amores.
 Carmine quo captæ, dum fufis mollia pensa
 Denoluunt: iterûm maternas impulit aures
 Luctus Aristæi: vitreisque sedilibus omnes
 Obstupuere: sed ante alias Arethusa sorores
 Prospiciens, summa flauum caput extulit vnda:
 Et procul: O gemitu non frustra exterrita tanto
 Cyrene soror: ipse tibi tua maxima cura
 Tristis Aristæus Penei genitoris ad vndam
 Stat lachrymans, & te crudelem nomine dicit.
 Huic perculsa noua mentem formidine mater,
 Duc age, duc ad nos: fas illi limina diuûm
 Tangere, ait: simul alta iubet discedere latè
 Flumina, quâ iuuenis gressus inferret: at illum
 Curuata in montis faciem circumstetit vnda,
 Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
 Iamque domum mirans genitricis, & humida regna,
 Speluncisque lacus clausos, lucosque sonanteis,
 Ibat: & ingenti motu stupefactus aquarum,
 Omnia sub magna labentia flumina terra
 Spectabat diuersa locis, Phasimque, Lycumque,
 Et caput, vnde altus primûm se erumpit Enipeus:
 Vnde pater Tyberinus, & vnde Aniena fluens,
 Saxosumque sonans Hypanis Mysusque Caicus,
 Et gemina auratus taurino cornua vultu
 Eridanus: quo non alius per pingua culta
 In mare purpureum violentior influit amnis.

Pastor]

Pastor] Narratio perlonga contexitur, quomodo Aristæus matrem Cyrenem adierit, ab eaque ad Proteum missus sit, à quo artem reparandarum apum didicerit. Hæc autem Aristæi fabula tractatur breuius ab Ouidio primo Fastorum:

*Flebat Aristæus, quod apes cum stirpe necatas,
Viderat inceptos destituisse fauos.*

Peneia tempe] De iis iam dictū est secundo Georgico:

--*At frigida tempe.*

Hæc autem Thessalica loca Peneus fluuius interfuit, unde nūc Peneia vocātur. *Morbóque faméque*] ὕσπερον πένος· Fames enim præcedit, inde morbus sequitur, vt dictum est paulò antè. *Affatus*] Præparatio ad prosopopeiam proximā. *Mater Cyrene mater*] Epizeuxis. *Mater*] Primæ partis locus primus conquestionē habet Aristæi, ex adiuncta matris duritia: *Si mei oblita es, omnia mihi licet pereant: Sed primum: Secundum igitur.* Assumptionis sentētia antecedit. *Gurgitis*] Fluminis: Vbi notabis Cyrenem, Penei fluminis nympham esse. *Si modò*] Parenthesis inuidiosa, tanquam ficti & cōmentitij patris. *Thymbræus*] Thymbra, locus est vicinus Troiæ, vbi magna Thymbræ herbæ copia: Illic templum fuit Apollinis: unde nunc Thymbræus. *Inuisum fatis*] Talis est querimonia primo Aeneidos:

Nos tua progenies: cæli quibus annuis, arcent.

Quid me cælum] Hic collatio minorum est: Quomodo honores cœlestes sperem, qui terrestres retinere non possum? In sequētibus autem versibus Virgilius significat Aristæum aratorem, pastorem, apiarium, vinitorem fuisse. *Quin agè*] Sētētia propositionis cum permissione inuidiosa & desperationis indice. *At mater*] Secundus locus primæ partis, de Cyrenes vita & comitatu sub aquis: Vbi nympharum comitum lanificium, pulchritudo, habitus corporis pingitur. *Milesia vellera*] De quibus secundo Georgico:

--*quanuis Milesia magno*

Vellera mutantur Tyrios incocta colores.

Y iiij

Hyali]

Hyalī] ὑαλός, Latinis vitrum dicitur: Hinc color hyalinus, id est vitreus. Macrobius autem libro quinto Saturnal. inter græca vocabula, quibus oblectatum fuisse Virgilium dicit, hunc etiam locum recenset. *Saturo*] Pleno, abundanti: vel Saturo, id est Tarentino, quia Satutum, vrbs est Tarento vicina, vbi baphia est. *Drymóque*] Septēdecim nymphæ hîc, præter Cyrenem memorantur: quibus nomina poëtice conficta sunt, vt Seruius putat: ratio tamen quædā reddi potest. *Drymo*] ἄνω τῷ δρυῶν. Ab arboribus, quæ etiam sub aquis finguntur paulò pòst. *Xanthóque*] A colore xantho, id est flauo. *Lygæáque*] λύγιος, stridulus est, vnde fortassis hoc nomen fictum. *Phyllodocéque*] Tanquam φύλλα δεχόμενη, folia suscipiens. *Nesæc*] ἀπὸ τοῦ νῆεν à natando: vel à νῆσος, id est insula. *Spióque*] σπείον, specus est, vbi nymphæ habitare etiam mox dicentur. *Thaliáque*] θαλία, celebritatem significat. *Cymodocéque*] ἀπὸ τῶν κυμάτων, ab vndis & fluctibus. Hic autem versus idem repetitur quinto AEnēidos. *Cydippéque*] Velut κύδιος ἵππων, gloria equorum. *Lycorias*] Velut à lupino habitu: λύκος enim, lupus. *Clióque*] ἀπὸ τοῦ κλείειν, à laudando & celebrando: Vna de nouem musis nominatur, historiæ & rerū gestarum studio præfecta: vnde illud de inuētis musarū in Epigrā. Virg.

Clio, gesta canens, transactis tempora reddit.

Oceanitides] Filia Oceani. *Ambæ*] Anadiplosis in fine & principio duarum sententiarum: tum Epanalepsis in principio & fine eiusdem. *Pictis pellibus*] Nebrides appellantur hæ vestes, pelles ceruinæ. *Ephyre*] A qua Corinthus primo nominata est: Hinc Ephyreia ara dicitur secundo Georgico:

Illusæque auro vestes, Ephyreiaque ara.

Opis & Asia] Hæc nomina primā syllabā producunt, quādo personarū propria sunt. *Deiopeia*] Vna è quatuordecim Iunonis nymphis primo AEnēidos efficitur:

Sunt mihi bis septem præstanti corpore nymphæ:

Quarum, quæ formā pulcherrima, Deiopeiam

Connubio iungam stabili, propriamque dicabo.

Arethusa]

[*Arethusa*] Quinto metamorphoseos fabula de Arethusa venatrice, & Dianæ comite narratur: & initio decimę eclogę de Arethusa fonte Syracusano dictum est. *Interced*] Interponitur nympharum oblectatio musica, inter studia lanificij. *Clymene*] Oceani & Thetyos filia, vt Hesiodus in Theogonia. *Vulcani Martisque*] Hęc fabula narratur quarto metamorphoseos:

Vt venere torum coniux & adulter in vnum,

Arte viri, vindisque noua ratione paratis:

In medijs ambo deprensi amplexibus hærent:

[*Chao*] Quod initio metamorphoseos describitur:

Ante mare & terras, & (quod tegit omnia) cælum,

Vnus erat toto naturæ vultus in orbe,

Quem dixere chaos——

[*Iterum*] Repetitur luctus Aristæi ad excitandum matrem, ad eumque Arethusa internuntia efficitur. *Vitreisque*] Nunc latine dicit, quod hyali verbo paulò antè gręcè dixerat. *Prospiciens*] Hic versus repetitur primo AEneidos, de Neptuno, sed vno verbo mutatus:

Prospiciens, summa placidum caput extulit vnda.

[*Et procul*] Ait, intellige: & profopopœiæ sequentis præparatio est. *Huic*] Respondit, intellige: Et ad Cyrenes profopopœiam præparatio est: qua Aristæus in antrum nympharum diuinitus inducitur, aquis vtrò cedentibus: vbi Seruius mysteria quędam, & sacra Aegyptia recenset: Nilo pueri de sacris parentibus nati à sacerdotibus dabantur: qui cùm adoleuissent, redditu narrabant lucos esse sub terris, & immensam aquam omnia continentem, ex qua cuncta procreantur: vnde est illud paulò pòst secundum Thaletam, *Oceanumque patrē rerum.*

[*Omnia*] Hoc figmentum continet physicam illam opinionem de origine fluminum & fontium: de qua Aristoteles in Meteoris libri primi capite decimo sexto: Quòd aqua multa in terra magnam aliquam veluti cisternam confluat hyberno tempore, vnde fluuij omnes oriantur. *Phasimque*] Illustratio per inductionem octo exēplorū. Phasis autem, fluuius est Chalcidis, nauigabilis

bilis quamlibet magnis nauigiis : triginta octo millia passuum, pontibus centum & viginti peruius, ait Plinius libri sexti capite quarto. *Lycumque*] Lycus, fluuius est Lyciæ, cui Laodiciæa imposita est: Plinius libri quinti capite vicesimo septimo. *Enipeus*] Fluuius Thessaliæ, de quo Lucanus libro septimo:

Sanguine Romano quàm turbidus ibit Enipeus?

Pater Tyberinus] Honoris causâ sic appellatur, vt paulò antè, Peneus genitor. *Aniena*] Anio, fluuius in agro Tyburtino: de quo Propertius libro tertio:

Hic Anio Tyburne fluis—

Dicitur etiam Anien: Statius libro primo:

*Quas præceps Anien, atque exceptura natatus
Virgo inuat.*

Hinc Anienus, a, um adiectiuum. *Saxosumque sonans*] Asperum & vehementem sonum edens. *Hypanis*] Fluuius Sarmatiæ, quadraginta millia passuum sapore dulcissimo profluens: deinde Exampæus fœticulus illi admistus amarum facit. Vitruuius libri octauo capite tertio. *Mysusque caicus*] Caicus, fluuius est Phrygiæ, è Mysia tamen veniens: Plinius libri quinti capite tricesimo. *Eridanus*] Fluuius Italiæ, qui & Padus, profluens è gremio Vesuli montis, condensque se cuniculo: iterumque in Forouibesium agro, nulli amnium claritate inferior: nec amnes tantum Apenninos Alpinosque nauigabiles capiēs, sed lacus quoque immensos in eum sese exonerantes: Omni numero triginta flumina in mare Adriaticum defert, ostiæque quinque efficit, Padusam, Vatienum, Caprasias, Sagim, Volanem: Plinius libri tertij capite decimo sexto. *Auratus*] E cœlesti imagine epithetum ductum est: Eridanus enim triginta quatuor stellis insignitū sidus in cœlo est. *Taurino*] Hoc ad fluminis violentiam & rapiditatem refertur: de qua fuit antea primo Georgico:

Proluit insano contorquens vortice syluas.

Fluuiorum

*Fluuiorum rex Eridanus: camposque per omnes
Cum stabulis armenta tulit—*

Et proximo versu rursùm. *Cornua*] Ripas intellige geminas, quibus hic intercluditur fluuius, vt taurinus vultus cornibus. *Mare purpureum*] Adriaticum intellige, & cæruleum, vt Homerus ἄλα πύρρ' ὀρέσσαν.

Postquàm est in thalami pendentia pumice tecta
Peruentum, & nati fletus cognouit inanes
Cyrene, manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsisq̃ue ferunt mantilia villis.
Pars epulis onerant mensas, & plena reponunt
Pocula: Panchæis adolescunt ignibus aræ.
Et mater, Cape Mæonij carchesia Bacchi:
Oceano libemus, ait. simul ipsa precatur
Oceanúmque patrem rerum, Nymphásque sorores,
Centum quæ syluas, centum quæ flumina seruant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
Ter flamma ad summum tectis subiecta reluxit,
Omne quo firmans animum, sic incipit ipsa:
Est in Carpathio Neptuni gurgite vates
Cæruleus Proteus, magnum qui piscibus æquor,
Et iuncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Aemathiæ portus, patriámque reuisit
Pallenen, hunc & Nymphæ veneramur, & ipse
Grandæuus Nereus: nouit nanque omnia vates,
Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ita Neptuno visum est, immania cuius
Armenta, & turpes pascit sub gurgite Phocas,
Hic tibi nate prius vinclis capiendus, vt omnem
Expediat morbi causam, euentúsque secundet.

Nam

Nam sine vi non vlla dabit praecepta: neque illum
 Orando flectes: vim duram & vincula capto
 Tende: doli circum hæc demum frangentur inanes.
 Ipsa ego te, medios cùm sol accenderit æstus,
 Cùm sitiunt herbæ, & pecori iam gratior umbra est,
 In secreta senis ducam, quò fessus ab undis
 Se recipit: facilè vt somno aggrediare iacentem.
 Verùm vbi correptum manibus vinculisque tenebis,
 Tum variæ illudent species, atque ora ferarum.
 Fiet enim subitò sus horridus, atrâque tigris,
 Squamosusque draco, & fulua ceruice leæna:
 Aut acrem flammæ sonitum dabit, atque ita vinculis
 Excidet: aut in aquas tenues dilapsus abibit.
 Sed quanto ille magis formas se vertet in omneis,
 Tanto nate, magis contende tenacia vincla:
 Donec talis erit mutato corpore, qualem
 Videris incepto tegeret cùm lumina somno.
 Hæc ait: & liquidum Ambrosiæ diffudit odorem,
 Quo totum nati corpus perduxit: at illi
 Dulcis compositis spirauit crinibus aura,
 Atque habilis membris venit vigor.

Postquàm] Secunda pars narrationis, de Aristæo ad Proteum mittendo: in qua primùm instruitur nympharum conuiuium, meditatione rerum sacrarum & veneratione. *Liquidos*] Sic primo AENEIDOS:

Dant famuli manibus lymphas, Cereremque canistris
 Expediūt, tonsisque ferunt mantilia villis.
 Quinquaginta intus famulae, quibus ordine longo
 Cura penum struere, & flammis adolere penates:
 Centum aliæ, totidemque pares ætate ministri,
 Qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant.

Panchæis ignibus] Periphrasis est thuris, de quo fuit secundo Georgico:

Totâque thuriferis Panchaia pinguis arenis.

Adolescunt] Incenduntur. *Mœoni*] Lydij: Mœonia siquidem Lydia dicitur, regio Asiæ cinerulenta, & tota arboribus carens, excepta vite, ut ait Strabo. Mœonium igitur vinum hîc pro excellenti positum est. *Carchesia*]

Pocula, crateras: Sic ecloga quinta in libatione consimili:

Vina, nouum fundam calathis Aruisia nectar.

Et quinto AEnēidos:

Hîc duo ritè mero libans carchesia Baccho.

Oceanûmque patrem] Sic Iliados α,

Ὠκεανόν τε θεῶν γενετὴν, καὶ μητέρα τῆθυσ.

Oceanûmque deorum genitorem, & matrem Tethyn.

Sic Thales aquam, & theologi veteres Oceanum principium rerum esse dixerunt, ait Aristoteles libro primo Philosophiæ. *Ter liquido*] Sic ternatius ecloga octaua, arcanæ religionis quiddam habuit:

Terna tibi hæc primùm triplici diuersa colore

Licia circundo: tērque hæc altaria circum,

Effigiem duco: Numero deus impare gaudet.

Et paulò pòst,

Necte tribus nodis ternos Amarylli colores.

Vestam] Metonymia pro igne.

Nec tu aliud Vestam, quàm puram intellige flammam:

Natâque de flamma corpora nulla vides:

Ait Ouidius sexto Fastorum. *Reluxit*] De hoc augurio dictum est ecloga octaua ad illum versum:

Aspice, corripuit tremulis altaria flammis

Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse: Bonum sit.

Est in Carpathio] Responsum Cyrenes matris, veluti Oceani numine afflata, de adeundo Proteo: qui primùm definitur deus maris Carpathij, diis marinis venerabilis, propter diuinationem: pastor etiam phocarum.

rum. Sic Ovidius:

*Cerula quem genitrix aegrè solata dolentem,
Addidit hæc dictis vltima verba suis:
Siste puer lachrymas, Proteus tua damna leuabit:
Quoque modo repares quæ periere, dabit.*

Est autem in Cyrenes responso, syllogismi cuiusdam propositio:

Si Proteus sopitus meridie æstiuo constringatur, verum respõdebit.

Bipedum] Dij marini fingebantur, prima parte equi, postrema pisces. *Æmathiæ*] Thessaliæ, in qua primò regnasse Proteus dicitur. *Pallenen*] Urbem in litore Macedoniæ. *Quæ sit*] Versus est è primo Iliados translatus:

ὅς γ' ἦδ' ἢ τὰ τ' ἔοντα, τὰ τ' ἔσσομεθα, πρὶ ὅτ' ἔοντα.

Qui nouit et præsentia, et futura, et præterita.

Quippe] Confirmatio, & ratio diuinationis, è testimonio Neptuni, cuius Proteus est pastor. *Phocas*] De quibus tertio Georgico,

—*insolitæ veniunt in flumina Phocæ.*

Hic tibi] Modus consulendi Protei, è vi, & veluti quæstione, qua cogatur ad veri confessionem. Sic Ovidius:

Decipiat ne te variis tamen ille figuris:

Impediant geminas vincula firma manus.

Morbi causam] Hic duplex est finis oraculi, mali cognitio & remedium. *Vim duram*] E contrariis argumentum est: Non flectes precibus, vim igitur adhibeto. *Ipsa ego*] Ducitur Aristæus à matre, quò faciliùs Proteus capiat. *Medios*] Periphrasis est meridiei æstiu, quo tempore minima conspiciuntur corpora, vt ait Seruius: ad idque Lucanum adhibet:

—*medio cùm Phæbus in axe est,*

Aut cælum nox atra tenet, tunc ipse sacerdos

Accessum, dominumque timet deprendere luci.

Vmbra] Vt superiore libro dictum est:

Æstibus

Æstibus ac mediis vmbrosam exquirere vallem.

Senis] Dij marini senes finguntur, & cani, propter spumam maris. *Somno aggrediare iacentem*] Ecloga sexta sic fuit,

Silenum pueri somno videre iacentem.

Verum] Repetitur modus cogendi Protei, & remedium aduersus sophismata. *Tum variæ*] Sic primo Georgico,

Tum variæ illudant pestes—

Fuit autem Proteus rex Ægypti: de quo Diodorus libro secundo sic ait: Cùm Ægyptus rege careret, ex dignioribus quidam in regem assumptus est, quem Ægyptij Cetea, Græci Proteum appellant: qui Iliaci belli tempore extitit. Hunc artium peritum fuisse tradunt, & in varias se formas vertere solitum, vt nunc animal, quandoque arbor aut ignis, aut quid aliud videretur. Consuetudo autem regibus Ægyptiis causam huiusmodi transmutationes fingendi præbuit. Nam Ægyptiis mos erat regibus aut leonis, aut tauri, aut draconis priorem partem in capite ferre, insignia principatus: quandoque verò arborem, aliquando ignem, quandoque redolentia supra caput vnguenta. Hæc tum ad decorem spectant atque ornatum, tum stuporem ac superstitionem quandâ aspicientibus iniiciebāt. &c. Virgilius tamen etiam paulò antè significauit in Carpatho & Æmathia regnauisse. Vsurpatur autem Protei nomen in prouerbium, *πρωτέος ποικιλώτερος* Et sic Horatius primo Epistolarum:

Quo teneam, vultus mutantem Protea, nodo?

Vide Erasmi in Chiliadibus de hoc prouerbio. *Et liquidum*] Perfunditur Aristæus ambrosia, vt sit gratior & robustior: quod vtrunque Aliptes, id est vnctor, præstat, vt Cicero cōparatione quadam, ad Lentulū significat: Qui me homines quòd saluum esse voluerunt, est mihi gratissimū: sed vellem non solū salutis meæ, quemadmodū medici, sed vt Aliptæ, viriū & coloris rationem habere voluissent. *Ambrosiæ*] Ambrosia, herba est, quam alij Botrym,

Botrym, alij Artemisiam vocant, teste Dioscoride. Plinius libri vicesimi septimi capite quarto: Poëtae fabulatur ambrosiam appellari cibum deorum, quemadmodum nectar, potum. Videtur autem compositum nomen ad immortalitatis significationem: Nam α , priuatiua particula est, & $\beta\epsilon\rho\tau\omicron\varsigma$, mortalis dicitur: vt μ , euphoniae gratia interpositum sit: Sicut nectar, à $\nu\epsilon$ & $\kappa\tau\epsilon\acute{\iota}\nu\omega$, non occido. Hinc illud Ouidij primo de Ponto:

*Nectar & ambrosiam, latices epulasque deorum,
Det mihi formosa grata Iuuenta, manu.*

Et Martialis,

*Iuppiter ambrosia satur est, & nectare viuit.
Spirauit] Sic primo Aeneidos ex eadem causa:
Ambrosiaque comæ diuinum vertice odorem
Spirauere: pedes vestis defluxit ad imos.*

--Est specus ingens

*Exesi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur, inque sinus scindit sese vnda reductos:
Deprensus olim statio tutissima nautis.
Intus se vasti Proteus tegit obice saxi.
Hic iuuenem in latebris auersum à lumine Nymphæ
Collocat: ipsa procul nebulis obscura recessit.*

*Iam rapidus torrens sitienteis Sirius Indos
Ardebat cælo, & medium Sol igneus orbem
Hauserat: arebant herbæ, & caua flumina siccis
Faucibus ad limum radij tepesacta coquebant,
Cum Proteus consueta petens è fluctibus antra
Ibat: eum vasti circum gens humida ponti
Exultans, rorem latè dispergit amarum.
Sternunt se somno diuerso in littore Phocæ.
Ipse (velut stabuli custos in montibus olim,
Vesper ubi è pastu vitulos ad tecta reducit,*

Auditisque

Auditísque lupos acuunt balatibus agni)
 Consedit scopulo medius, numerúmque recenset.
 Cuius Aristæo quoniam est oblata facultas,
 Vix defessa senem passus componere membra,
 Cum clamore ruit magno, manicísque iacentem
 Occupat: ille suæ contrà non immemor artis,
 Omnia transformat sese in miracula rerum,
 Ignémque, horribilémque ferã, fluuiúmque liquentem.
 Verùm ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
 In sese redit, atque hominis tandem ore locutus:
 Nam quis te iuuenum confidentissime nostras
 Iussit adire domos? quídue hinc petis? inquit. at ille,
 Scis Proteu, scis ipse, neque est te fallere cuiquam:
 Sed tu desine velle. Deúm præcepta secuti
 Venimus huc, lapsis quæsitum oracula rebus:
 Tantum effatus.

Est specus] Topographia, qua describitur antrum
 Protei. Aversum] Ne conspici possit à Proteo. Iam
 rapidus] Adhuc syllogismi propositio fuit:

Si Proteus sopitus meridie æstiuo constringatur,
 verum respondebit: Deinceps facti est assumptio:
 ac primùm merities æstiuus describitur ex causis &
 effectis. Sirius] Stella est in ore Caniculæ: cuius exortu
 præcipui sunt ardores æstatis: Sic tertio Georgico,

--tum steriles exurere Sirius agros:

Arebant herbæ--

Tum Proteus] Pars assumptionis de somno Protei:
 Vbi decori gratiã Phocarum comitatus additur. Gens
 humida] Tertio Georgico:

Iam maris immensi prolem, et genus omne natantum.
 Item, Et genus æquoreum--

Amarum] Salsum. Phocæ] De quibus antea bis,
 --Insolitæ veniunt in flumina Phocæ.

Et, --turpes pascit sub gurgite Phocas.

Ipsè] Illustratio per similitudinem, tanquam bubulcus terrenorum, & Proteus marinorum vitulorum pastores similes sint. *Vesper*] Sic paulò antè,

Vesper ubi è pastu tandem decedere campis

Admonuit--

Recenset] Sic ecloga tertia:

Bisque die numerant ambo pecus, alter & hædos.

Et sexto AEnéidos:

--omnèmq; suorum

Fortè recensèbat numerum--

Cuius] Tertia pars assumptionis, de vinculis & fallaciis. *Manicisque*] Vinculis manuum: Sic AEnéidos secundo,

--manicas atque arcta leuari

Vincla iubet Priamus--

Transformat] Sic Ovidius primo Fastorum:

Peruenit ad vatem iuuenis, resolutaque somno

Alligat æquorei brachia capta senis.

Ille suam faciem transformat, & alterat arte:

Mox domitus vinclis, in sua membra redit.

Verùm] Sententia complexionis deinceps exponitur, de oraculo Protei: sed decori gratiâ vates vinculorum causam sciscitatur. *At illè*] Causa de rebus expositis breuiter exponitur, adhibita præfatione scientiæ diuinæ. *Desine velle*] Causam inquirere: Hæc enim est ellipsis. *Deùm*] Matris Cyrenes.

---Ad hæc vates vi denique multa

Ardenteis oculos intorsit lumine glauco,

Et grauitè frendens, sic fatis ora resoluìt:

Non te nullius exercent numinis iræ:

Magna lues commissà: tibi has miserabilis Orpheus

Haudquaquàm ob meritum pœnas (ni fata resistent)

suscitat, & rapta grauitè pro coniuge sæuit.

Ille

Illa quidem dum te fugeret per flumina præceps,
 Immanem ante pedes hydram moritura puella
 Seruantem ripas alta non vidit in herba.
 At chorus æqualis Dryadum clamore supremos
 Implerunt montes, flerunt Rhodopeiæ arces,
 Altæque Pangæa, & Rhæsi Mauortia tellus,
 Atque Gætæ, atque Hebrus, atque Actias Orithyia.
 Ipse caua solans ægrum testudine amorem,
 Te dulcis coniux, te solo in littore secum,
 Te veniente die, te decedente canebat.
 Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
 Et caligantem nigra formidine lucum
 Ingressus, manesque adiit, regemque tremendum,
 Nesciæque humanis precibus mansuescere corda.
 At cantu commotæ Erebi de sedibus imis
 Vmbræ ibant tenues, simulachraque luce carentum.
 Quàm multa in syluis auium se millia condunt,
 Vesper ubi aut hybernus agit de montibus imber:
 Matres, atque viri, defunctæque corpora vita
 Magnanimùm heroum, pueri, innuptæque puellæ
 Impositique rogis iuuenes ante ora parentum.
 Quos circum limus niger, & deformis arundo
 Cocyti, tardæque palus inamabilis vnda
 Alligat, & nouies Styx interfusa coërcet.
 Quin ipsæ stupuere domus, atque intima Lethi
 Tartara, cæruleosque implexæ crinibus angues
 Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora:
 Atque Ixionei vento rota constitit orbis.
 Iamque pedem referens, casus euaserat omneis,
 Redditæque Eurydice superas veniebat ad auras,

Ponè sequens (namque hanc dederat Proserpina legem)
 Cùm subita incautum dementia cepit amantem,
 Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes.
 Restitit, Eurydicénque suam iam luce sub ipsa
 Immemor heu, victusque animi, respexit. ibi omnis
 Effusus labor, atque immitis rupta tyranni
 Fœdera, tērque fragor stagnis auditus Auernis.
 Illa, Quis et me, inquit, miserā, et te perdidit Orpheus?
 Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
 Fata vocant: conditque natantia lumina somnus.
 Iamque vale: feror ingenti circumdata nocte,
 Inualidāsque tibi tendens, heu non tua, palmas.
 Dixit: & ex oculis subitò (ceu fumus in auras
 Commistus tenuis) fugit diuersa: neque illum
 Prensantem nequicquam umbras, & multa volentem
 Dicere, præterea vidit: nec portitor Orci
 Amplius obiectam passus transire paludem.
 Quid faceret? quò se rapta bis coniuge ferret?
 Quo fletu Manes, qua numina voce moueret?
 Illa quidem Stygia nabat iam frigida cymba.
 Septem illum totos perhibent ex ordine menses
 Rupe sub aëria, deserti ad Strymonis vndam
 Fleuisse, & gelidis hæc euoluisse sub antris,
 Mulcentem Tigres, & agentem carmine quercus:
 Qualis populea mœrens Philomela sub umbra
 Amissos queritur fœtus, quos durus arator
 Observans nido implumes detraxit. at illa
 Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
 Integrat, & mœstis latè loca questibus implet.
 Nulla Venus, nullique animum flexere Hymenæi.

Solus Hyperboreas glacies, Tanáimque niualem,
 Aruáque Riphæis nunquam viduata pruinis
 Luſtrabat, raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
 Dona querens: ſpretæ Ciconum quo munere matres
 Inter ſacra Deum, nocturnáque Orgia Bacchi
 Diſcerptum latos iuuenem ſparſere per agros.
 Tum quoque marmorea caput à ceruice reuulſum,
 Gurgite cùm medio portans OEagrius Hebrus
 Volueret: Eurydicen vox ipſa, & frigida lingua,
 Ah miſeram Eurydicen anima fugiente vocabat:
 Eurydicen toto referebant flumine ripæ.

Ad hæc] Præparatio ad proſopopœiam oraculi, ex adiū-
 cto quodam furore numinis. Qualis afflatio ſexto AE-
 neidos in Sibylla copioſè deſcribitur:

— Deus, ecce deus, qui talia ſanti

Ante fores ſubitò non vultus, non color vnus:
 Non comptæ manſere comæ, ſed pectus anhelum,
 Et rabie, fera corda tument, maiórque videri,
 Nec mortale ſonans, afflata eſt numine quando
 Iam propiore dei—

Frendens] Dentibus fremens & ſtridens: frendere autem
 propriè eſt frangere. Varro libri ſecundi de re Ruſtica
 capite quarto: Amiſſo nomine lactentis, dicuntur ne-
 frendes, ab eo quòd nondum fabam frendere poſſint.
 Hinc frédeo vel frendo, pro, dentibus concuſſis fremo
 aut ſtrideo. Sic Plautus in Captiuo, Ita frendebat dentibus.
 Et idem in Truculento:

Traxit ex intimo ventre ſuſpirium: hoc vide, dentibus
 frendit:

Icit femur—

Non te] Oraculum Protei, de cauſſa amiſſarum apum:
 Quia Ariſteus Eurydicæ cauſſam mortis attuliſſet: vnde
 Nymphæ ſorores iratæ, apes eius interemiſſet. Orpheus]

De

De quo fuit ecloga tertia:

Orpheaque in medio posuit, sylvasque sequentes.

Deinde quarta:

Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus.

Et sexta,

Nec tantum Rhodope miratur & Ismarus Orphea.

Fabula autem hæc tota exponitur ab Ouidio decimo Metamorphoseos. *Fata*] Patris Apollinis & Cyrenes matris. *In herba*] Sic ecloga tertia:

Frigidus, ô pueri fugite hinc, latet anguis in herba.

At chorus] Planctus Nympharum, è subiectis locis exponitur. *Rhodopeia*] Rhodope, mons Thraciæ. *Pangæa*] Pangæus, promontorium Thraciæ magnum & excelsum, iunctum Macedoniæ. plurali numero Pangæa. *Rhæsi*] Quam postea Rhæsus rex tenuit. Orpheus enim fingitur antiquior bello Iliaco, quo Rhæsus interceptus est. De quo est primo Aeneidos:

Nec procul hinc Rhæsi niueis tentoria velis

Agnoscit lachrymans, primo quæ prodita somno,

Tytides multa vastabat cæde cruentus:

Ardentesque auertit equos in castra, prius quam

Pabula gustassent Troiæ, Xanthumque bibissent.

Mauortia tellus] Periphrasis est Thraciæ: quæ gens bellicosa est, & in qua est Constantinopolis, imperij magni caput. *Getæ*] De quibus tertio Georgico:

Confugit in Rhodopen atque in deserta Getarum:

Et Ouidius secundo de Ponto,

Nulla Getis toto gens est truculentior orbe.

Hebrus] Fluvius Thraciæ, de quo iterum paulò post,

Gurgite cum medio portans Oeagrius Hebrus. Actias]

ἄκτη, & latina forma Acte, litus est, vt ecloga secunda dictum est in illo versu:

Amphion Dirceus in actæo Aracintho.

Hinc Attica, Acte dicta est, quia maxima illius pars in litus porrigitur, vt Strabo exprimit libro nono: Alij putant Actem dictam ab Actæone, siue Actæo rege: Hinc Actias, pro (Attica vel Atheniësis.) *Orithyia*] Filia Erichthonij

thonij regis Atheniensium, rapta à Borea in Thraciam, ex qua peperit Zethum & Calaim. *Ipsè causa*] Luctus Orphei ex effectis exponitur, quòd non destiterit assiduè canendo, Eurydicem lamētari: & ab inferis vsque repetiuerit. *Te*] Apostrophe est ad Eurydicem. *Tenarias*] Tēnarus, promōtorium Lycaoniæ, magnis latumiis altissimè defossus, vnde fictus descensus ad inferos.

Regēmq̃ue tremendum] Periphrasis est Ditis, seu Plutonis. *Nesciāque*] Ad exitū respexit, nam hīc manes mitescunt.

At cantu] Fingit Orphei musicā captos Manes: idque partium inductione profequitur. Tota autem hæc Orphei musica ad politicam scientiam ab Horatio in arte poëtica refertur:

Syluestres homines sacer interprēsque Deorum,

Cædibus & victu fædo deterruit Orpheus:

Dictus ob id lenire Tigres, rapidosque leones.

Erebi] Erebus, propriè obscuritas quædam est: à verbo ἐρέω, id est tego. Ex Erebo autem & Nocte nati ferūtur Amor, Dolus, Labor, Metus, Inuidia, Fatum, Senectus, Mors, Tenebræ, Miseria, Querela, Gratia, Fraus, Pertinacia, Parcæ, Hesperides, Somnia, vt ait Cicero de Natura deorum. *Simulachrāque luce carentum*] Periphrasis est mortuorum, vt decimo Metamorphoseos de re eadem:

Pérque leues populos, simulachrāque functa sepulchro.

Quàm multa] Comparatio ad explicandam multitudinem animarum: quæ cum tota sententia repetitur sexto AEnëidos:

Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat:

Matres atque viri defunctaque corpora vita

Magnanimum heroum, pueri, innuptæque puellæ,

Impositique rogis iuuenes ante ora parentum:

Quàm multa in syluis Autumni frigore primo

Lapsa cadunt folia: aut ad terram gurgite ab alto,

Quàm multæ glomerantur aues, vbi frigidus annus

Trans Pontum fugat, & terris immittit apricis.

Cocytj] De quo fuit initio tertij Georgici:

Inuidia

*Invidia infelix furias, amnēque seuerum
Cocyti metuet, tortosque Ixionis angues.*

Inamabilis] Hoc hemistichium cum sequente versu repetitur sexto AENEIDOS:

*Fata obstant, tristisque palus inamabilis vnda
Alligat, & nouies Styx interfusa coercet.*

Inamabilis] Virgilius dixit inamabilem Styga, priuatione amoris, vt tertio Georgico illaudatum, priuatione laudis: vide Gellium libri secundi capite sexto. *Styx*] Styx Stygos, Arcadiae palus est, & eodem nomine fingitur apud iferos: à verbo *στυγῆν*, metuere: vel à nomine *στυγρός*, tristis: tanquam hoc nomine tristitia significetur. *Le-
thi*] Mortis. *Tartara*] De quibus primo Georgico:

—nec te sperent Tartara regem.

Tartarus autem, demissior est inferni locus. *Eumenides*] De quibus primo Georgico:

—quintam fuge, pallidus Orcus

Eumenidēsque sata tum—

Cerberus] *κροκόβορος*, à voranda carne Cerberus fingitur: de quo sexto AENEIDOS:

—Ille fame rabida, tria guttura pandens.

Vento] Quo prius mouebatur. *Iamque*] Orpheus Eurydicem recipit: ea lege, vt si eam respexerit, amittat: At respexit: amisit igitur. *Proserpina*] Plutonis vxor, inferorum regina. *Ignoscere*] Sic paulò antè:

Nesciāque humanis precibus mansuescere corda.

Restitit] *Hic* ne deficeret metuens, auidusque videndi

Flexit amans oculos, & protinus illa relapsa est:

Ouidius decimo Metamorphoseos. *Ibi omnis*] Sententia complexionis illustratur Eurydices querimonia. *Immitis tyranni*] Periphrasis Plutonis. *Térque fragor*] Lucanus id ad lætitiā retulit:

—gaudent à luce relictam

Eurydicen, iterum sperantes Orphea Manes.

Auernis] Auernus, Campaniae palus iuxta Baias, quem Plutoni dicatum arbitrabantur, & ad inferos introitum, sicut

sicut de Tænaro paulò antè diximus. *Dixit*] Illustratio altera è similibus & adiunctis. *Portitor Orci*] Definitio est Charontis: de quo sexto AEnéidos:

*Portitor has horrendus aquas & flumina tranat,
Horribili squalore Charon--*

Orcus autem, fluuius est Thessaliæ, influens in Peneum: sed olei instar supernatans, breuîque spatio abdicatur, vt Homerus scribit secundo Iliados. De hoc autem similiter Ouidius decimo Metamorphoseos:

*Orantem, frustra que iterum transire volentem
Portitor arguerat--*

Rapta bis coniuge] Sic Ouidius ibidem:

Bis rapitur, vixitque semel--

Quid faceret] Tertia illustratio ex Orphei lamentabili cantu, & variis eius adiunctis. *Strymonis*] Fluminis Thraciæ, de quo fuit primo Georgico,

Strymonia que grues--

Fleuisse] Sic ibidem Ouidius:

--septem tamen ille diebus

Squalidus in ripa, Cereris sine munere sedit:

Cura, dolorque animi, lachryma que, alimenta fuere.

Qualis] Similitudo Philomelæ plorantis amissos fœtus, ad augendum similem Orphei luctum. *Philomela*] De qua fuit ecloga sexta:

Quas illi Philomela dapes--

Latinis autè Luscinia est, vt Martialis decimo quarto libro de Luscinia:

Flet Philomela nefas incesti Tereos: & quæ

Muta puella fuit, garrula fertur avis.

In cuius musica declaranda Plinius libri decimi capite vicesimo nono copiosè & magnificè philosophatur. Locum integrum subiiciam: Lusciniiis diebus ac noctibus continuis X V. garrulus sine intermissu cantus, densante se frondium germine, non in nouissimum digna miratu aue. Primùm tanta vox tam paruo in corpusculo, tam pertinax spiritus: Deinde in vna perfecta musicæ scientia modulatus editur sonus, & nunc conti-

&

nuc

nunc spiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc distinguitur inciso, copulatur intorto, promittitur reuocato, infuscatur ex inopinato: interdum & secum ipse murmurat plenus, grauis, acutus, creber, extentus: Vbi visum est, vibrans, summus, medius, imus. Breuiterque omnia tam paruulis in faucibus, quæ tot exquisitis tibiæ tormentis ars hominum excogitauit: Vt non sit dubium hanc suauitatem præmonstratam efficaci auspicio, cum in ore Stesichori cecinit infantis. Ac ne quis dubitet artis esse, plures singulis sunt cantus: & non iidem omnibus, sed sui cuique. Certant inter se, palamque animosa contentio est. Victa, morte finit sæpe vitam, spiritu prius deficiente, quam cantu. Meditantur aliæ iuniores, versûsque, quos imitentur, accipiunt. Audit discipula intentione magna, & reddit, vicibusque reticent. Intelligitur emendatæ correctio, & in docente quædam reprehensio. Ergo seruorum illis pretia sunt, & quidem ampliora, quam quibus olim armigeri parabantur. Scio sestertiis V I. candidam alioquin, quod est propè inusitatum, vænisse: quæ Agrippinæ Claudij principis coniugi dono daretur. Visum iam sæpe iussas, canere cœpisse, & cum symphonia alternasse: Sicut homines repertos, qui sonum earum, addita in transuersas arundines aqua, foramen inspirantes, linguæque parua aliqua opposita mora, indiscreta redderent similitudine. Sed cætantæ, tamque artifices argutiæ à XV. diebus paulatim desinunt, nec vt fatigatas posses dicere, aut satiatas: Mox æstu aucto in totum alia vox fit, nec modulata aut varia. Mutatur & color. Postremò hyeme ipsa non cernitur. Linguis earum tenuitas illa prima non est, quæ cæteris auib. Pariunt Verè primo, cum plurimum senua oua. *Nulla Venus*] De quo sic Ouidius: Vbi & discerpendi à mulieribus Orphei causa apertior ponitur, quod masculam Venerem induxerit:

--Omnemque refugerat Orpheus
Femineam Venerem: seu quod malè cesserat illi,
Siue fidem dederat: multas tamen ardor habebat

Iungere

Iungere se vati: multæ doluere repulsæ.

Ille etiam Thracum populis fuit author, amorem

In teneros transferre mares: citràque iuventam,

Ætatis breue ver, & primos carpere flores.

Solus] Continuatur luctus Orphei è subiectis locis, ubi luxit. *Tanaïmque*] Scythiæ fluuium, qui in paludem Mœotidem influit, Asiàmque ab Europa diuidit. *Riphæis*] De quibus tertio Georgico:

Gens effræna virùm Riphæo tunditur Euro.

Spretæ] Additur ad extremum mors discerpti Orphei per mulieres ab eo despectas. *Cíconum*] Cícones, populi Thraciæ ad Hebrum: de quibus decimo quinto Metamorphoseos Ouidij:

Flumen habent Cicones, quod potum saxeæ reddit

Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.

Orgia] Α' πὸ τῆς ὀργῆς, id est à furore, Bacchanalia nominantur: vel ἀπὸ τῶν ὄρεων, à montibus: vt quarto Æneidos:

Bacchatur qualis commotis excita sacris

Thyas, ubi audito stimulant Trieterica Baccho

Orgia, nocturnisq; vocat clamore Cithæron.

Marmorea] Candida: qua Metaphora pedes marmorei ab Ouidio dicuntur secundo Amorum. *O Eagrius*] OEagrus, pater Orphei, & cognominis fluuius Thraciæ, ex quo Hebrus fluit. *Lingua*] Talis affectus est illa vox Crassi tertio Oratorio: Hæc tibi est excidenda lingua: qua vel euulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit.

Hæc Proteus, & se iactu dedit æquor in altum:

Quaque dedit, spumantem vndam sub vertice torfit.

At non Cyrene: nanque vltro affata timentem:

Nate, licet tristeis animo deponere curas.

Hæc omnis morbi causa: hinc miserabile Nymphæ,

Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,

Exitium misère apibus. Tu munera supplex

& ij

Tende

Tende petens pacem, & facileis venerare Napæas:
 Nanque dabunt veniam votis, irasque remittent.
 Sed modus orandi qui sit, prius ordine dicam.
 Quattuor eximios præstanti corpore tauros,
 Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycæi,
 Delige, & intacta totidem ceruice iuuenças.
 Quattuor his aras alta ad delubra Dearum
 Constitue, & sacrum iugulis demitte cruorem,
 Corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
 Post, vbi nona suos Aurora ostenderit ortus,
 Inferias Orphæi lethæa papauera mittes,
 Et nigram mactabis ouem, lucumque reuises:
 Placatam Eurydicen vitula venerabere cæsa.

Haud mora, continuo matris præcepta facessit.
 Ad delubra venit, monstratas excitat aras:
 Quattuor eximios præstanti corpore tauros
 Ducit, & intacta totidem ceruice iuuenças.
 Post, vbi nona suos Aurora induxerat ortus,
 Inferias Orphæi mittit, lucumque reuisit.
 Hic verò subitum, ac dictu mirabile monstrum
 Aspiciunt, liquefacta boum per viscera toto
 Stridere apes vtero, & ruptis effervere costis:
 Immensasque trahi nubes: iamque arbore summa
 Confluere, & lentis vuam demittere ramis.

Hæc Proteus] Adhuc prosopopœia Protei fuit, ex qua,
 mali causa colligitur. *Cyrene*] In altum se dedit, intelli-
 ge. *Tu munera*] Remedium mali cogniti describitur per
 sacrificij speciem: Si boues nymphis immolaueris, cor-
 poraque frondoso luco obrueris, nonoque die paren-
 taueris Orphæo & Eurydice, recuperabis apes. *Napæas*]
Νάπας, eos, recessus montis, vbi magna copia flores pro-
 ueniunt:

ueniūt: vnde Napææ, herbarum & florum deæ. *Eximios*] Eximium & egregium, sacrorum verba sunt: Sic enim dicuntur hostiæ eximiæ & egregiæ, quæ eximuntur de grege ad sacrificium: Sic AENEIDOS sexto:

Nunc grege de intacto septem mactare iuuenkos

Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.

Lycai] Montis Arcadiæ: Hic synecdoche est speciei pro genere, sicuti tertio Georgico:

Pascuntur verò syluas & summa Licai.

Quattuor his aras] Hæc videntur ad illa referri,

--& quattuor addunt,

Quattuor à ventis obliqua luce fenestras.

Aurora] Dicitur ante solis ortum splendor, eò quòd igne solis aureo aër tum aurescit, ait Varro. *Inferias*] Inferiæ, sacra sunt pro mortuis fieri solita: iusta à Cicero ne nominantur, pro Roscio Amerino: Hunc miserum, luctu perditum, qui nondum etiam paterno funeri iusta soluisset, nudum eiecit domo. *Orphei*] Datius est græcus, pro (Orpheo,) sicut ecloga quarta,

Orphei Calliopea--

Lethæa papauera] Plinius libri decimi noni capite octauo, & vicesimi capite decimo octauo, papaueris duo genera facit, satium & syluestre: Satiui tria genera, candidum, nigrum, rheam: Papaueris autem largus succus densatur, & in pastillos tritus: In umbra siccatur, non vi soporifera modò, verum etiam si copiosior hauriatur, mortifera: Sed syluestre ad omnes effectus valētius. *Nigram*] Sic quinto AENEIDOS in inferiis Anchisæ:

--tot dein nigrantes terga iuuenkos.

Placatam] Pierius præponit hunc versum superiori: Est autem hic hypallage, Placatam venerabere, pro, veneratam placabis. *Haud mora*] Assumptio facti ad propositum consilium. *Hic verò*] Complexionis sententia de recuperatis apibus. *Stridere*] Sic antea,

--Mox stridentia pinnis.

Nubes] Examina, nubium similia. *Vuam*] Apes enim βοτρυλόν, & instar vuæ conglobantur.

*Hæc super aruorum cultu, pecorúmque canebam,
 Et super arboribus, Cæsar dum magnus ad altum
 Fulminat Euphratem bello, victórque volenteis
 Per populos dat iura, viámque affectat Olympo.
 Illo VIRGILIVM me tempore dulcis alebat
 Parthenope, studiis florentem ignobilis oti,
 Carmina qui lusi pastorum: audáxque iuuenta,
 TITYRE tu patulæ cecini sub tegmine fagi.*

Hæc super] Peroratio totius operis Georgici, cum epilogo rerum expositarũ, & notatione temporis: item loci & authoris, quando, & vbi à Virgilio Bucolicorum authore hæc scripta sint. *Aruorum*] De quibus primo libro. *Pecorúmque*] De quibus tertio libro: & (vt Seruio placet) etiam quarto, qui pecoris nomine etiam apes comprehendit. *Arboribus*] De quibus libro secundo. *Euphratem*] Fluvium Mesopotamiæ, qui ipsam totã cum Tigri concludit: De quo circa finem primi Georgici:

Hinc mouet Euphrates, illinc Germania bellum.

Victor] Sic secundo Georgico,

--Et te maxime Cæsar,

*Qui nunc extremis Asiæ iam victor in oris,
 Imbellem auertis Romanis arcibus Indum.*

Affectat] Sic pro Amerino: Nunc verò quam viam munitet, quod iter affectet, videtis. *Olympo*] Metonymia, pro, Ad diuinos honores. Hæc autem ἀποθέωσις Cæsaris, cantata est primo libro:

*Túque aded, quem mox quæ sint habitura deorum
 Concilia, incertum est--*

& tertio:

In medio mihi Cæsar erit, templúmque tenebit.

Virgilium] Pierius hanc orthographiam per(i) tertiam vocalem sequitur: & certè notatio nominis conuenit: Sic Caluus,

Et vates, cui virga dedit memorabile nomen.

Siue

Siue etiam à virginitate deducatur, vt quidam maluere. *Parthenope*] Quæ & Neapolis dicta est multis ante Augustum tēporibus, cū Cumani eius cōditores eam destruxissent, deinde oraculo moniti restituisent. *Ignobilis otī*] Periphrasis est poëtice qua de re Ouidius quarto Tristium:

Sæpe pater dixit, Studium quid inutile tentas?

Mæonides nullas ipse reliquit opes.

Inuenta] Cū aggressus est Bucolica, vicesimū octauū annum Virgilius attigerat: cū autem Georgica cōpleuit, decimum annum addiderat. *Tityre*] Hic versus synecdochem habet carminis pro tota ecloga: vel potiùs omnium eclogarum. Qualis tropus est ecloga quinta,

Hæc nos, Formosum Corydon ardebat Alexim:

Hæc eadem docuit, Cuium pecus? an Melibœi?

PRAELECTIONVM P. RAMI IN
quatuor P. Virg. Maronis Georg.

F I N I S.

ERRATA SIC CORRIGITO.

Pag. 22. lin. 16. tum, tum. linea. 22. Intelligentiam. pag. 30. lin. 20. ignaros. 39. 6. stercorari. lin. 7. cicercula. 42. 35. efficiente. 99. 11. Cana. 106. 31. nocturna] 120. 26. interposita. 122. 17. Adriaticum defert: 123. 32. vindicata. 147. 2. Lesbi insula in. 153. 1. Mithridatico. 181. 35. Sacerna. 190. 18. Gellius libri quinti. 191. 4. fossorem. 203. 17. Viuique] 223. 5. Giluo] 223. 7. russeus. lin. 17. dexterio-rem. 251. 4. sacrae. 255. 3. Vitea] lin. 4. ceruisix. 277. 6. Naufraga] 286. 1. præbeant. 289. 21. Statio. 290. 27. examina. 305. 3. reditu. 329. 10. illum. 345. 9. vinclisque. lin. 34. in terram. 350. 12. sint]

